

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА

BIOGRAPHISTICA UKRAINICA

Збірник наукових праць
Інституту біографічних досліджень

Заснований у 1996 році

Випуск 1

Київ – 1996

• • •

BIOGRAPHISTICA UKRAINICA

I

" "

- 1996

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: В.С.Чушко (відп. ред.), О.А.Брайчевська, В.О.Горбик, В.М.Даниленко, Я.Д.Ісаєвич, Т.В.Куриленко, С.М.Ляшко, О.С.Онищенко, О.Й.Приймак, С.С.Савицький, О.О.Сидоренко

Рецензенти: член-кореспондент НАН України В.В.Німчук,
доктор історичних наук Л.А.Дубровина.

Друкується за рішенням Вченої ради Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського НАН України від 7 лютого 1995 р., протокол №2.

У збірнику публікуються результати досліджень, проведених у зв'язку з підготовкою Українського біографічного словника (далі УБС). Розглядаються теоретичні і методичні проблеми та деякі організаційні аспекти роботи над УБС, аналізуються традиції та джерелознавча база національної біографічної школи, публікуються науково-методичні документи.

Значну частину матеріалів складають статті про діячів України, підготовлені згідно з Редакційною інструкцією УБС. Розглядаються питання бібліографії та комп'ютерного забезпечення біографістики.

Публікуються результати біографічних досліджень, що здійснюються в різних регіонах України, висвітлюються проблеми розвитку біографістики в інших країнах, друкуються переклади статей про видатних українців із зарубіжних біографічних словників, рецензії на науково-методичні документи УБС та інші науково-біографічні видання.

Для наукових працівників, викладачів та студентів вузів, усіх, хто цікавиться проблемами розвитку історії та культури України.

This volume represents results of the research done towards preparing the Ukrainian Geographical Dictionary (UBD). Theoretical and methodological problems as well as some organizational aspects of the work on the UBD are considered. Traditions and source base of the national biographical school are analysed, scientific and methodological documents being presented.

Items of the main part of the book, prepared in accordance with editorial instructions of the UBD, present information on outstanding names in various spheres of the Ukrainian culture. Bibliography issues and software of biographical studies are considered.

Materials of the biographical studies conducted in various regions of Ukraine are published. Problems of biographical research development in different countries are dealt with, translations of items from foreign biographical dictionaries into Ukrainian, reviews on scientific and methodological documents of the UBD are published as well as reviews on similar publications.

The book is designed for researchers, teachers and students of universities and for all those interested in problems of the Ukrainian historic and cultural development.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Перший випуск пропонованого читачеві збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України присвячений актуальним проблемам підготовки УБС. На основі концепції створення словника, що була схвалена Вченою радою ЦНБ НАН України і опублікована 1993 р. у "Віснику Академії наук України", "Київській старовині", "Українському історичному журналі", "Архівах України", сформульовано основні засади першого етапу підготовки Українського біографічного словника, методи та шляхи реалізації цього проекту. Серія таких випусків дасть змогу широкій науковій громадськості і майбутнім авторам багатомного видання осмислити науково-методичні та організаційні засади підготовки УБС, його словникової частини, здійснити їх апробацію та незалежну експертизу як в Україні, так і за кордоном, обговорити пріоритетні напрями роботи над УБС, що дозволить обрати найоптимальніший варіант його створення.

Відкриває збірник стаття відомого історика і культуролога Я.Д.Ісаєвича, в якій обґрунтовується необхідність підготовки Українського біографічного словника.

Перший розділ присвячений теоретичним і методичним проблемам (в тому числі й дискусійного характеру), пов'язаним із різними аспектами роботи над УБС. У статті В.С.Чижика розглянуто критерії відбору осіб, біографії яких можуть бути включені до УБС, а також принципи поділу осіб на категорії відповідно до їх ролі та впливу на історично-культурні процеси в Україні. Ці питання вимагають ретельного опрацювання та широкого обговорення, оскільки в них сконцентовано основні методичні проблеми. Не менш важливими є загальна програма створення національного біографічного словника, визначення його хронологічних меж, принципи використання джерелознавчої бази, створення комп'ютерного банку даних словникової частини УБС, організація і етапи практичної роботи.

У зв'язку з цим виникає ряд проблем, пов'язаних із написанням біографій діячів неукраїнського походження, які проживали певний час в Україні або пов'язали свою долю з нею та справили помітний вплив на її розвиток, популяризуючи і репрезентуючи Україну в світі, в тому числі й творчими ідеями, що зародилися і розвинулися на українському ґрунті і, по суті, вважаються національним надбанням. У статті В.І.Попика окреслюються основні моменти цієї проблеми, визначаються принципи відбору діячів зазначеної категорії, форма подання матеріалу

Про походження та етапи формування української біографічної шко-

ли йдеться в статті О.А.Брайчевської, С.М.Лзяко, В.С.Чушка.

Другий розділ містить науково-методичні документи створення Українського біографічного словника, які підготовлені Інститутом біографічних досліджень. Тут наведено структуру словникової частини УБС, зразки заповнення картки словника, список джерел. Визначено основні засади підготовки УБС, наведено загальну схему біографічної статті, що складається із трьох частин: заголовної, власне життєпису і документації (бібліографічної та іконографічної). Привернуто увагу до порядку орфографічного та технічного оформлення біографічної статті, визначено права і обов'язки авторів та Інституту біографічних досліджень. До розділу включено також лист-звернення та анкету для УБС.

Окремий розділ збірника складають біографічні статті. Вміщуючи їх, редколегія має на меті висунути на обговорення науковій і мистецькій громадськості принципи висвітлення біографій діячів історії, науки і культури України.

При цьому свідомо йдеться не про найвідоміші постаті. Усвідомлюючи пошуковий, дискусійний характер вміщених біографічних статей, редакційна колегія сподівається, що вони стануть основою для широкого обговорення принципів побудови біографій різних категорій діячів. Авторів біографічних статей намагались максимально дотримуватись вимог "Редакційної інструкції УБС", яка друкується у даному збірнику.

Питанням бібліографії та застосування інформаційних технологій при створенні УБС присвячений четвертий розділ.

У статті Я.Д.Ісаєвича простежуються основні етапи розвитку, характерні особливості та загальний стан української бібліографії. Тут також порушуються питання розвитку інформатики в гуманітарній сфері України. В огляді В.О.Шостака, В.С.Чушка дано ґрунтовний аналіз сучасного стану проблем та методів програмно-комп'ютерного забезпечення УБС, створення баз даних. Підкреслюється, що прикладні програми, орієнтовані на проведення біографічних досліджень, відсутні на ринку інформаційних технологій (принаймні українському). Це відкриває широкі перспективи для оригінальних розробок. Авторів окреслюють загальні контури концепції створення програмного забезпечення для УБС та основні підходи до її реалізації, зокрема "нульовий варіант структури майбутньої бази даних". Цей напрям розвивається у статті С.М.Грайчевського, в якій основну увагу зосереджено на специфічних питаннях предметної біографістики і, відповідно, проблемах, що постають при створенні розвинених баз даних (БД) в цій галузі. На думку автора, головну роль тут відіграв оптимальна організація розміщення даних, яка може бути реалізована за допомо-

гою ієрархічних файлових структур. Стаття В.В.Кислова, О.М.Яценка присвячена аналізу перспектив, що виходять за межі обслуговування БД власне біографічних досліджень. Упорядниками УБС будуть використовуватися розробки оригінальних комп'ютерних технологій, орієнтованих на біографістику (але не тільки на неї), що ґрунтуються на новітніх ідеях сучасної інформатики ("глибока інтеграція" комп'ютерних систем в різноманітних системах, використання multi- та hypermedia тощо).

Відтворення історії України в біографіях її видатних діячів вимагав консолідації і координації зусиль багатьох учених як в Україні, так і поза її межами. Для відновлення і розгортання біографічних досліджень в Україні доцільно використати досвід і здобутки вітчизняних дослідників, які протягом десятиліть готували різні біографічні видання в регіонах. Важливо висвітлити, врахувати і ввести до бази даних УБС все, що вже зроблено або робиться на місцях у галузі національної біографістики, щоб підтримати добрі починання, створити належні умови для публікації біографічних розвідок, розширити можливості реалізації знань і досвіду учених і авторів у процесі підготовки словника.

Деяка частина регіональних біографічних матеріалів з метою попередньої їх апробації та оперативного інформування широкої громадськості про нові досягнення в біографістиці буде друкуватися у відповідному розділі. Тут подається, за згодою авторів та у їх редакції, ряд передмов до видань, а також зразки біографічних статей, що опубліковані у регіональних виданнях. Вони відображають стан розробленості відповідних тем та дають підстави для роздумів над шляхами розвитку національної біографістики в Україні.

Створення будь-якого біографічного словника є неможливим без глибокого та всебічного вивчення досвіду роботи над аналогічними виданнями як в Україні, так і за кордоном, а також без аналізу теоретичних та методичних підходів, що покладені в основу роботи над подібними виданнями. З наявним досвідом знайомлять матеріали шостого розділу. В статті М.М.Варварцева простежено мотиви, які спонукали відомого флорентійського професора Де Губернатіса зайнятися на громадських засадах копійкою справово створення біографічних словників в Італії, проаналізовано і викладено концепцію Словника Губернатіса (міжнародне спілкування), його структуру (1842 біографії італійців, 2683 – іноземців), критерії відбору осіб (представники красного письменства, природознавці, публіцисти, мистецтвознавці). Відзначено роль М.Драгоманова та І.Франка у підготовці матеріалів до Словника Губернатіса. Основний висновок автора статті полягає в тому, що пра-

ця Губернатіса становить інтерес не тільки як біографічна пам'ятка, але й як цінне джерело практичного досвіду, який можна використовувати під час роботи над УБС.

У статті М.С.Держалюка окреслено основні етапи розвитку історико-біографічних досліджень в Угорщині, починаючи від кінця XVIII ст. і до сьогодення. Відзначається, що серед усіх різночасових біографічних видань Угорщини найбільш значним і помітним є Угорський біографічний словник. Визначаються його хронологічні рамки, етапи підготовки і видання томів. Наведено біографічні статті про українців, вміщені в словнику, висвітлюються принципи побудови біографічних статей, прийняті у цьому виданні.

У зв'язку з підготовкою УБС повчальним є досвід видання Польського біографічного словника (ПБС), перший том якого вийшов у Кракові ще у 1935 р., а видання наступних томів триває. Про це йдеться у статті Н.П.Романової. певний інтерес становлять загальні засади побудови та критерії відбору біографій діячів, яких внесено до ПБС, що з 1935 р. зазнали лише часткових змін, а також можливість використання ПБС як одного із джерел для УБС. У тамах, які побачили світ, значна частина діячів (приблизно 20 відсотків) своєю діяльністю пов'язані з Україною. Автор звертає особливу увагу на взаємозв'язки національних культур. Публікується переклад "Передмови" до ПБС та кілька біографій українських діячів, чий життя та діяльність висвітлені у Польському біографічному словнику.

У рецензії С.Корибута (Я.Дашкевича) на 8 та 9 томи Польського біографічного словника аналізуються біографічні дослідження польських вчених. Відзначається, що автори біографічних статей характеризують окремих діячів не лише з точки зору їх місця в житті суспільства, але й цікавляться рисами їх характеру, особистим життям.

Проблеми українці в першому томі "Біографічного словника м. Люблін" розглядаються в рецензії Г.Купріяновича.

У самому розділі подано рецензії на науково-методичні документи УБС.

У наступних випусках редколегія передбачає публікувати матеріали за визначеними напрямками, зокрема теоретичні й методичні розробки, нові біографічні дослідження та розвідки вітчизняних і закордонних авторів, ширше знайомити читачів з історією національної біографістики, з науковою діяльністю провідних біографічних центрів світу.

БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК – НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ

Є ряд видань, необхідність в яких диктується розвитком науки і культури країн і народів. До них належать національні бібліографії, що реєструють з максимальною повнотою друковану продукцію, територіально або тематично пов'язану з даним народом, а також енциклопедії, тлумачні, історичні та етимологічні словники, національні біографічні словники. Важливість останніх цілком зрозуміла з наукової точки зору: історію творять люди для людей, людські долі є основним складником історичного процесу. Крім довідкового значення, повні біографічні словники важливі тим, що дають змогу проводити узагальнюючі дослідження про соціальний та національний склад суспільних рухів, партій, склад учасників тих чи інших інституцій. Біографічні словники є незамінним посібником і в практичній діяльності в галузі політики, культури, економіки.

По суті, повноцінний науково-біографічний словник є неначе візитною карткою науки і культури держави, і тим самим має своєрідне символічне значення. Країни засвідчують повноцінність свого культурного і наукового життя, якщо у них є повний набір загальнонаціональних довідкових видань, виконаних на належному рівні.

В Україні у 20-х роках дуже кваліфіковано укладався Український біографічний словник, але ця робота була перервана, коли загострилися переслідування української науки й культури. Зараз найповніші зведення біографічних статей містять, поруч зі статтями на інші теми, наші енциклопедії — львівсько-коломиїська "Українська Загальна Енциклопедія" й "Енциклопедія українознавства" (алфавітна частина, українське і англійське видання), два видання УРЕ, УРЕС. Крім того, опубліковано цілу низку галузевих біографічних словників і довідників різного рівня (до найкращих належить біографічний словник: Пундій П. Українські лікарі: Біобібліографічний довідник.— Львів; Чикаго, 1994 (Лікарський збірник).—(Нова серія; Т.2). Проте нині вони не можуть задовольнити всіх потреб читачів, як українських, так і зарубіжних. Потрібен максимально повний український національний біографічний словник, який буде враховувати всі досягнення сучасної біографістики.

У світі видано чимало таких словників — галузевих, регіональних або загальнодержавних. Серед них виділяються багато-

томні національні ретроспективні словники і щорічні довідники наших сучасників, знані під назвою "Хто є хто". Багато біографічних зведень є сухими довідниками, що містять лише анкетні дані. Але є й такі, які намагаються подати психологічні портрети людей, висвітлити їх особисте життя, при цьому вважають цілком допустимими і суб'єктивні погляди авторів біографічних нарисів, які в міру свого таланту намагаються проникнути у внутрішній світ своїх героїв. На наш погляд, ідеальним був би словник, який поєднав би обидва підходи. Певний мінімум біографічних конкретних відомостей потрібен у всіх статтях, але в деяких бажані більш повні нариси про осіб, їхнє особисте і родинне життя, мотиви їхньої діяльності, особливості "стилю життя". Очевидно, порівняно повнішими мають бути статті про найвизначніших діячів, причому до цієї категорії слід зарахувати людей і в зв'язку з їхніми реальними заслугами, тих, які займали певні високі посади, незалежно від того, чи оцінка їх діяльності випадє позитивно чи негативно. Але дуже доцільні такі розширені, "портретні" статті і щодо окремих типових представників людей різних професій, соціальних груп: рядових робітників, селян, службовців, митців, військовиків тощо. Природно, що поширені статті про них будуть писатися у тих випадках, якщо є відповідний матеріал, або якщо знайдуться автори, що здатні висвітлити біографію осіб, репрезентативних для різних категорій суспільства. У наш час у всіх розвинених країнах світу біографічні словники укладаються не лише в комп'ютерній формі, але і у вигляді комп'ютерних баз даних. Такі бази даних служать засобом нагромадження матеріалів для майбутніх словників, дозволяють їх оперативно оновлювати, дають змогу швидко знаходити і групувати довідкові дані, в тому числі й такі, які не увійшли до друкованих словників.

Ось чому Інститут біографічних досліджень ЦНБ розпочав свою роботу саме із складання комп'ютерної бази даних. Одночасно виробляються засади словника, укладається його реєстр, ведеться розшук і опис архівних матеріалів в Україні і за кордоном, підбирається автура. Видання першого випуску збірника "Українська біографістика" дозволить винести на обговорення принципи укладання словника, організаційні засади роботи над ним, методику пошуку. На суд читачів і майбутніх авторів виносяться приблизні зразки статей різних типів, публікується інформація про роботу з біографістики, що ведеться в різних регіонах України та в окремих іноземних державах.

Повноцінний біографічний словник буде укладений, якщо в

праці над ним об'єднують зусилля різні установи — науково-дослідні інститути, навчальні заклади, бібліотеки, краєзнавчі товариства та інші громадські організації. Робота вимагає часу, уважності, а головне — любові, розуміння важливості справи. І хоч праця дуже трудомістка, відкладати укладання перших випусків не можна. Хотілося б вже в найближчі роки побачити томи Українського біографічного словника, який гідно репрезентуватиме досягнення нашої держави і народу перед світовою громадськістю.

I. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІСТИКИ

Чижко В.С.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

Велика увага у багатьох країнах світу приділяється підготовці національних біографічних словників. І це закономірно, оскільки такі видання є важливим складником культури того чи іншого народу. Вони, так би мовити, олюднюють його багатотомову історію, істотно доповнюють наукові праці про становлення й розвиток різних галузей знань, виявляють нові імена славетних співвітчизників, зберігають відомості про діяння минулих поколінь, висвітлюють їх внесок у скарбницю світової культури, а також у справу дальшого поступу державності тієї чи іншої країни, її економіки, науки, освіти, літератури, мистецтва, що є основою для формування історичної пам'яті, виховання національної гордості народу.

Зрозуміло, що для України налагодження випуску біографічних словників набуває виняткового значення, особливо ж — на сучасному етапі її національно-культурного відродження. Адже одним з найбільших недоліків українознавчих досліджень до останнього часу залишається те, що вони оперують досить обмеженим фактичним матеріалом, спираючись переважно на вже відомі науці явища, події, імена. Вийти на принципово новий рівень історико-культурних студій можливо лише за умови введення до наукового обігу даних про максимальну кількість подій і персоналій нашого минулого і сучасності. Лише тоді відкриється вся багатогранність української історії та культури, стане виразніше помітним їх місце у світовому контексті. А це, у свою чергу, дасть змогу відтворити саму історію України в портретах її видатних діячів.

Український біографічний словник повинен відображати все поліетнічне розмаїття діячів історії та культури, що відповідає світовій практиці створення національних біографічних словників, а також самій сутності історичного та культурного процесів в Україні. При цьому необхідно уникаги будь-яких кон'юнктурних обмежень при доборі осіб за етнічними, соціальними, релігійними та іншими ознаками, дотримуючись принципу всеохопленості території українських земель у їх етнічному та державно-політичному розвитку від витоків до сучасності.

Нижня хронологічна межа УБС повинна охоплювати персоналії стародавніх авторів, які залишили у своїх творах описи території України, племен і народів, які мешкали у її межах, а також відомих політичних і культурних діячів стародавніх народів і держав, участь яких у формуванні українського етносу та сучасних національних меншин на території України неспростовно доведена наукою. Останнє необхідно насамперед для того, щоб розкрити процеси інтеграції культур національних меншостей у єдиній українській культурі.

Що ж стосується верхньої хронологічної межі УБС, то, зважаючи на довготривалий перспективний характер роботи над словником, її недоцільно встановлювати.

Основним загальним критерієм відбору осіб до УБС є належність діяча до історичного та культурного процесів в Україні, його роль в українському житті та вплив на нього (позитивний чи негативний). Необхідно враховувати передусім факти функціонування особи в національній історії та культурі.

При цьому відбір осіб повинен ґрунтуватися не лише на основі уявлень про реальний позитивний чи негативний вплив тієї чи іншої особи на процеси в Україні, а й на критеріях інформативних, джерелознавчих, коли до словника вводяться імена на тій підставі, що вони згадуються у важливих письмових і усних, особливо давніх, джерелах. Тому загальним джерелознавчим критерієм відбору імен до УБС є наявність згадок про особу у важливих джерелах, насамперед писемних, таких як літописи, хронографи і хроніки, життя святих, актові джерела (законодавчі, нормативні акти, міжнародні договори тощо), генеалогічні довідники, гербовники, документи діловодства, географічні і статистичні описи, публіцистика, періодична преса, в т.ч. газети і журнали української діаспори, мемуарні твори (спогади, автобіографії, анкети, щоденники учасників подій), приватне листування (епістолярні джерела), програмні документи політичних партій і громадських організацій (братств, товариств, громад, спілок тощо). Крім цих видів писемних джерел варто використати усні (фольклорні) — епічні пісні, билини, слова, сказання, перекази, легенди тощо.

Таким чином, УБС вміщуватиме інформацію про померлих і живих діячів української історії та культури. Тут будуть представлені:

особистості української і неукраїнської національностей за періодом від давнини до сучасності, які своєю діяльністю вплинули на розвиток економічної, суспільно-політичної, державної, культурно-освітньої, наукової та інших сфер життя України.

іноземних держав, світову історію та культуру;

– діячі української діаспори, участь яких в українських політичних, економічних, культурних, наукових, релігійних організаціях, спілках і фондах зарубіжжя та їх внесок у світове надбання отримали визнання;

– особи іноземного походження, які проживали певний час в Україні або зв'язали свою долю з нею та справили помітний вплив на розвиток української історії та культури, сприяли популяризації досягнень України у світі.

УБС включатиме персоналії кількох різних рівнів: від постатей світового, європейського і загальнослов'янського масштабу до порівняно маловідомих діячів, які репрезентуватимуть різні регіони України, діаспору далекого і близького зарубіжжя та іноземців, що вплинули на українську історію та культуру.

Визначні постаті мають бути відібрані всі, а з рядових – ті, що служили або служать прикладом для діячів певного фаху, і їхня праця набула широкого визнання їх сучасників. В УБС будуть подані біографії економістів, фінансистів, бізнесменів, виробничників, аграріїв, екологів, аристократів, художників, письменників, танцівників балету, діячів благодійності, працівників освіти, громадських і молодіжних організацій, конструкторів, архітекторів, модельєрів, служителів культури, ювелірів, кінодіячів, артистів, співаків, музикантів, композиторів, істориків, журналістів, правознавців, літературознавців, лікарів, військових, філософів, політиків, урядовців, революціонерів, учених, соціологів, космонавтів, розвідників, спортсменів тощо.

Спираючись на досвід діяльності Біографічної комісії ВУАН 1918–33 рр., пропонується поділити персоналії на три умовні категорії щодо розмірів біографічних статей, враховуючи роль і вплив тієї чи іншої особи на історичний та культурний процеси в Україні:

1. Найбільш відомі постаті, які очолювали процес державотворення, національно-визвольний і культурно-просвітницький рух, а їх діяльність отримала визнання світової спільноти.

2. Особи загальнонаціонального значення, активні учасники процесу національного відродження, які збагатили своїм доробком досвід людства в різних сферах діяльності.

3. Діячі регіонального і місцевого значення, представники української діаспори та іноземці, які вплинули на історичний та культурний процеси в Україні.

З метою найбільш повного і об'єктивного висвітлення біографій осіб зазначених трьох категорій, відповідно до їх внеску в ук-

раїнську і світову історію та культуру, пропонується готувати біографічні статті обсягом до 0,5 др.арк. — для першої категорії, до 0,3 др.арк. — для другої та 0,2 др.арк. — для третьої.

Встановлення обсягів статей зобов'яже й авторів писати якнайточніше, оповідати факти, уникати риторичного стилю, дотримуватись хронологічного порядку, наводити дослівні вислови тільки в разі виняткової потреби.

Передбачається виявлення якомога більшої кількості персоналій діячів української історії та культури — гостра потреба в цьому відчувається науковцями і громадськістю.

З цією метою започатковано Комп'ютерний банк даних словникової частини Українського біографічного словника (КБД СЧ УБС).

Створення такого Банку даних УБС розглядається як передумова всієї подальшої роботи, тому що переважна більшість персоналій діячів історії та культури України — маловідома, забута або піддавалася замовчуванню, і потрібно відшукати відомості про них та написати біографії.

До комп'ютерного банку даних словникової частини УБС, зважаючи на його загальнонаціональне значення, необхідно внести відомості про якомога більшу кількість імен, пов'язаних з подіями багатомірової історії України, з українською діаспорою у всьому світі, із дослідженнями та популяризацією історії та культури України у зарубіжних країнах. При цьому кількість персоналій комп'ютерного банку даних не повинна обмежуватися ніякими заздалегідь встановленими обсягами майбутніх видань, оскільки теоретично і практично будь-яка з персоналій може увійти до певного словника, довідника чи покажчика, побудованого за хронологічним, тематичним чи територіальними принципами, або стати об'єктом дослідницької уваги у майбутньому.

До КБД СЧ УБС мають бути внесені особи, незалежно від нашої оцінки їх діяльності, з українських та українознавчих загальних і галузевих енциклопедій, енциклопедичних словників, довідників, архівів, рукописних фондів бібліотек, а також діячі, віднайдені Біографічною комісією ВУАН у 1918—33 рр., Інститутом біографічних досліджень ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України, окремими українськими і зарубіжними дослідниками в галузі української біобібліографії.

В перспективі з тих персоналій, які увійдуть до КБД СЧ УБС, відокремиться "головний корпус" імен і їхніх портретів, що й складе основу фундаментального багатотомного УБС. Частина інформації, вірогідно, залишиться в КБД, будучи доступною для

фахівців з різних галузей знань.

З метою забезпечення передумов для найскорішої підготовки Українського біографічного словника будуть створені комп'ютерні банки даних:

- архівних і літописних джерел, які містять інформацію про видатних діячів української землі;
- українознавчих тематичних, хронологічних і регіональних словників, довідників, покажчиків та енциклопедій;
- некрологів;
- існуючих фотопортретів осіб, які будуть внесені до УБС.

На підставі опрацювання зазначених банків даних буде створюватись словникова частина УБС з мінімальними даними про особу, але обов'язково з зазначенням джерел, звідки взяті відомості про неї. Сам словник з метою апробації його матеріалів та введення в науковий обіг повних персоналій буде публікуватися в окремих зошитах словникової частини УБС, в науковому збірнику "Українська біографістика" та в різних періодичних виданнях.

Окрім названих, будуть створені комп'ютерні бази даних вітчизняних і зарубіжних:

- фахівців та аматорів, які мають напрацьований матеріал і можуть бути залучені для підготовки біографічних статей;
- установ і організацій, що мають інформаційні масиви з національної біографістики та тих інституцій, які ведуть певну роботу в напрямі підготовки довідників, покажчиків, енциклопедій тощо.

Таким чином буде проведено своєрідну інвентаризацію фахівців та установ України, українознавчих центрів зарубіжжя з метою залучення їх до підготовки УБС та апробації словникової частини УБС, оскільки списки імен в алфавітному порядку будуть надсилатися їм на експертизу.

До кожного рецензента буде висловлено прохання запропонувати додатки або викреслення та вказати можливих авторів біографічних статей (яку статтю напише сам, а яку потрібно замовити і у кого).

Всю працю над УБС патрунуватиме Біографічна комісія НАН України, яка складатиметься із спеціалістів різних поглядів і течій. Вона буде затверджувати остаточний варіант словникової частини УБС, і тільки після цього Інститутом біографічних досліджень ЦНБ будуть готуватися і замовлятимуться повні статті у широкого кола наукової громадськості.

Кожному автору біографічної статті буде надсилатися контракт із зазначенням обсягів статей і терміну виконання. При

цьому буде додана редакційна інструкція УБС і приблизний зразок статті.

На кожну окрему статтю буде заведена папка, де зберігатимуться матеріали від першого варіанту до останнього, щоб можна було прослідкувати всі етапи роботи (редагування, рецензування, доопрацювання тощо). Авторіві буде надсилатися для звірки остання версія статті, яка буде йти до друку.

Автори біографічних статей повинні змалювати окремих діячів не лише з точки зору їх місця в житті суспільства, а й схарактеризувати їх риси характеру та особисте життя. Це дозволить читачам побачити постаті більш живими і рельєфними.

Повинні бути свої особливості у співвідношенні фактичного і теоретичного матеріалу в наукових біографіях діячів української історії та культури. Важливо зробити в біографії узагальнення суспільно-корисних уроків життя вибраного діяча, приділити увагу його трудовій, творчій, суспільно-політичній діяльності. Щоб розкрити мотиви і безпосередні прояви активності особи, доречно дати коротку характеристику історичних обставин, у яких вона діяла.

Дещо іншим повинен бути розподіл фактичного і теоретичного матеріалу в наукових біографіях письменників, митців, учених. Тут увага повинна приділятися не тільки суспільно-корисним діям особи, але й аналізу її творчості. Це дозволить розширити теоретичну частину біографії.

В цілому, кому б не була присвячена біографія — державним, політичним, військовим, релігійним діячам, виробничникам, ученим, письменникам, художникам, композиторам, співакам, іншим митцям — завжди в центрі уваги автора повинна бути справа людини, життєвий шлях, трудова, творча діяльність якої відображається.

Натомість великих зусиль дослідників потребує розширення джерельної бази, пошуки даних у вітчизняних і зарубіжних архівах. Багато статей повинно з'явитися з врахуванням російських, польських, чеських, угорських, румунських, словацьких, австрійських, американських, канадських, австралійських та ін. матеріалів, що у біографічних словниках інших народів є не таким частим явищем. Це при тому, що перші відомості братимуться з вітчизняних досліджень, некрологів, які вміщені у періодичних виданнях.

Окрім інформування і популяризації знань біографічні статті, що вміщуватимуться в УБС, матимуть наукове значення, оскільки встановлення ідентичності багатьох осіб, вміщення їх у певні ча-

сові і просторові рамки звільнять дослідників колективної біографії від нелегкого пошуку матеріалів про окремих діячів. Безпосередньо шукаючи персональні дані, не один науковець, аматор, читач натрапить на цінні реалії через особи і джерела, що торкаються того чи іншого діяча. Дослідники будуть натрапляти нерідко на маловідомі інституції, групи, верстви, течії тощо. Більше того, лише на підставі словника можливо буде зробити висновки про роль родового чинника в історії, про участь суспільних верств і регіонів у створенні національної культури, про внесок інших народів в українську історію та культуру.

Кожна стаття про живих і померлих осіб, обсягом 3–12 сторінок машинопису, буде включати ілюстрації, рукописні, архівні, бібліографічні довідки. Це дозволить читачу і досліднику перевірити зміст біографії, а при необхідності розширити та поглибити подані відомості.

Після отримання повних біографічних статей Інститутом біографічних досліджень ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України буде проведено їх редагування, рецензування і підготовка до друку на комп'ютерній видавничій системі інституту, в алфавітному порядку і в окремих зошитах, кожен з яких буде публікуватись тиражем 500 примірників, обсягом до 25 др.арк., де вмішуватиметься 300–400 повних біографій. Ці зошити знову, відповідно до літер, будуть направлятися для висновку вітчизняним і зарубіжним спеціалістам з різних галузей історії та культури, щоб запобігти неточностям, помилок у біографіях перед публікацією у черговому томі Українського біографічного словника, обсягом у 100 др.арк. Кожен такий том буде складатися з чотирьох біографічних зошитів, а остаточне рішення про його публікацію, після останньої експертизи зошитів, прийматиме Біографічна комісія НАН України, яка буде пізніше створена.

Вся робота над УБС — від підготовки словникової частини до оригінал-макету окремого тому — буде проводитись на комп'ютерній основі.

В міру накопичення біографічних матеріалів у центрі і в регіонах будуть готуватися до видання тематичні, хронологічні та регіональні словники, довідники і покажчики.

Важливим напрямом роботи на всіх етапах підготовки УБС є максимальне використання нових даних для виправлення помилок в існуючих тематичних словниках, довідниках та енциклопедіях, оскільки це буде сприяти якісній підготовці нових біографічних статей, які увійдуть до багатотомного УБС.

З метою вироблення єдиних підходів при відборі осіб до слов-

никової частини УБС та при написанні нових біографічних статей про різні категорії осіб уже розроблені і, з метою обговорення, друкуються в цьому науковому збірнику структура словникової частини УБС, методичні поради автору і редактору УБС, приблизні зразки біографічних статей про осіб з різних сфер діяльності, лист-звернення і анкета для опитування сучасників, анотації концепції програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки і видання УБС тощо.

Реалізація проекту, який за своїм характером має загальнонаціональне значення, вимагає консолідації зусиль науковців, громадських діячів, товариств, об'єднань, установ України і діаспори далекого і близького зарубіжжя. Зокрема, передбачається налагодити тісну співпрацю з підрозділами ЦНБ ім. В.І.Вернадського і ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України, академічними інститутами гуманітарного профілю, вищими навчальними закладами республіки, центральними і обласними державними архівами України, музеями, бібліотеками, фондами, громадськими організаціями, Українською енциклопедією, Українською літературною енциклопедією, Українською музичною енциклопедією тощо.

Щодо країн ближнього зарубіжжя, то для здійснення проекту принципово важливим є співробітництво з центральними архівами Росії, з Інститутом російської літератури (Пушкінський дім) РАН, який почав підготовку і видання фундаментального біографічного словника "Російські письменники 1800—1917 рр.". Уже в 1991—94 рр. надруковано три томи, де є чимало персоналій і українських письменників.

У далекому зарубіжжі необхідно налагодити співпрацю, в першу чергу, із Словацьким біографічним інститутом у м. Мартін та редколегіями польського, австрійського, угорського, чеського біографічних словників, оскільки вони досліджують багато біографій українців. Потрібно також налагодити співробітництво з американським, англійським, канадським, бельгійським, італійським, німецьким та іншими біографічними центрами.

І безумовно, розпочинаючи підготовку Українського біографічного словника, науковці Національної академії наук України сподіваються на активну участь і підтримку з боку Українського наукового інституту Гарвардського університету, Інституту східноєвропейських досліджень ім. В.І.Липинського, Центру досліджень історії еміграції Міннесотського університету, Української дослідної програми Іллінойського університету (США), Канадського інституту українознавчих студій, Редколегії п'яти томної англомовної "Енциклопедії України" (Канада), Українського вільно-

го університету у Мюнхені (Німеччина), Європейського осередку НТШ у Сарселі (Франція), НТШ, УВАН у США, редакції газети "Свобода", об'єднання українців у Польщі, світової федерації жіночих організацій, товариств Лемківщина, Гуцульщина, Головної редакційної ради семитомної "Енциклопедії української діаспори" та багатьох інших.

Пошк В.І.

ПРОБЛЕМИ ВІДОБРАЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ БІОГРАФІЧНОМУ СЛОВНИКУ ІСТОРИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З НАРОДАМИ ЄВРОПИ ТА ПЕРСОНАЛІЙ ДІЯЧІВ НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Однією з недостатньо розроблених — як у теоретичному, так і в практичному плані — проблем підготовки Українського біографічного словника є вироблення загальноприйнятних принципів та форм відображення у ньому зв'язків України з країнами і народами Європи, а також висвітлення біографій діячів історії та культури неукраїнського походження.

Насамперед вимагає вирішення питання про діапазон відібраних для включення до УБС персоналій неукраїнців, які мешкали в українських землях, іноземних діячів, а також етнічних українців, які тим чи іншим шляхом виявились відірваними від Батьківщини і до певної міри втратили свою національну ідентичність. Не вирішивши цього, годі намагатись рухатись далі, до осмислення оптимальних засад створення подібних біографій.

Не претендуючи на повноту і систематичність охоплення матеріалу, спробуємо окреслити деякі вузлові моменти, проілюструвавши їх окремими прикладами.

Питання діапазону добору імен до Словника може трактуватися по-різному в досить широких межах: від визнання за можливе висвітлення в УБС діяльності лише окремих визначних осіб, безпосередньо пов'язаних з українським життям, до прагнення всебічно відобразити на біографічному матеріалі минуле і сучасне України, її культуру у всій повноті, суперечливості і трагедійності історичних процесів, у поліетнічному розмаїтті її життя. Обидва названі підходи мають право на існування, обидва позначені патріотичною спрямованістю, хоча об'єктивний зміст їх і навіть самі ідейні засади багато у чому є протилежними.

"Вузкий" підхід ґрунтується на розумінні ідеї національного біографічного словника як майже виключно етнічно-українського

і культурно-українського за своїм змістом і значенням. Такий погляд на завдання національної біографістики сформувався у нас досить давно, коли українство як нація, позбавлена власної державності, змушене було відстоювати своє право на самостійне національне життя. Він став закономірним проявом прагнення до самоствердження серед інших народів і культур. А завдання це, зрозуміло, вимагало і якомога більш повного розкриття самостійності історичної долі і культурної окремішності народу, і свідомого протиставлення активних діячів національного руху неукраїнському — за походженням, мовою і культурою — і нейтральному щодо українського життя оточенню. Як пряме і безпосереднє продовження традицій українських історико-культурних досліджень XIX — початку XX ст. підходи ці збереглися дотепер і багато в чому визначають спрямування національної біографістики не лише у діаспорі, але й в Україні. Безперечно, це є відповіддю на вимоги сучасного етапу духовного відродження народу. Але у цьому ж виявляється і певна слабкість, обмеженість розуміння завдань української національної біографістики.

Нині, коли перед нашим суспільством постали нелегкі проблеми розбудови державності, саме життя поволі змушує змінювати акценти і поступово наближатися до осмислення українського не лише у вузькому, етнічному розумінні, але й у широкому — політичному. Нове усвідомлення України як нації державницької, що обіймає в собі все багатоетнічне населення і тому є, по суті, спадкоємцем усієї, без винятку, історичної та культурної спадщини на своїй землі, закономірно висуває на порядок денний і завдання якомога повнішої інтеграції в національну історію та культуру представників різних племен, народностей, народів від давнини до сучасності. Зрозуміло, йдеться не про механічне "зарахування", не про нього мова, а саме про осмислення та інтеграцію як довгий і складний процес сприйняття, взаємопроникнення, діалогу культур. Наскільки він на практиці є непростим і які неоднозначні запитання породжує, свідчить досвід багаторічної роботи над фундаментальною "Історією української культури". Адже відомо, що від самого початку перед редколегією та авторськими колективами окремих книг цієї багатотомної праці постало кардинальне питання про співвідношення у вітчизняній духовній спадщині понять української культури та культури України як явища більш широкого, поліетнічного за своєю природою. Єдиної, прийнятної для всіх відповіді на нього немає і досі. Власне, на цьому ж питанні змушена була призупинитися і розпочата робота над проектом фундаментальної "Історії українського народу". З іншо-

го боку, практика пам'яткоохоронної справи і багаторічна робота над "Зводом пам'яток історії та культури України" красномовно свідчать про досить значний ступінь інтеграції на наш час різноетнічних за своїми культурними ознаками цінностей в спільну скарбницю нашого загальнонаціонального надбання. Але тут, звичайно, йдеться про цінності матеріальні, які функціонують в історичній та культурній традиціях за дещо відмінними законами — це вже проблема для окремих спеціальних студій.

Історична доля України нелегка, але й неординарна. Наша земля здавна була тим регіоном євразійського світу, де відбувала-ся зустріч різних цивілізацій, культур і народів. Подібна різнобарвність історичного і культурного процесу судилася не кожній країні. Однак багатюща і різноманітна спадщина, що постала в результаті цього інтенсивного спілкування, далеко ще не засвоєна нашою вітчизняною та культурологічною думкою. Якщо вдатися, зокрема, до практики нашої національної біографістики, то вона частогусто зупиняється перед питанням такого роду: наскільки діяльність і саме ім'я тієї чи іншої особи українського походження повинні розглядатися в контексті історії українського народу; якою мірою можуть належати вони до спільної спадщини різних народів — українців і росіян, українців і поляків, євреїв, вірмен тощо; якою — становлять для України явище значною мірою випадкове, привнесене ззовні історичними обставинами, неорганічне на українському ґрунті.

Конкретний матеріал дає змогу простежити щодо цього цілу гаму різноманітних відтінків. Історія дає чимало прикладів абсолютної інтеграції неукраїнців (за народженням і вихованням) в українське життя. Так, достаті видатних історичних, громадських, наукових діячів — легендарного Байди (Д.Вишневецького), П.Могилы, М.Костомарова, В.Антоновича, А.Кримського, М.Хвильового (Фігільова) є настільки суттєво важливими для українства, що сам факт їх неукраїнського походження може бути предметом розгляду хіба що в ґрунтовних біографічних студіях: в свідомості широких мас вони незмінно виступають як питомо українські. З часом така ж доля чекає, ймовірно, і на В.Липинського. При цьому (звернімо увагу!) при їх величезному, багато в чому визначальному внескові в українське життя, усі згадані особи є, так би мовити, українцями у першому поколінні. Їх українство — результат свідомого культурного, морального, громадянського і політичного вибору.

Ще більше однозначною для вітчизняної традиції є приналежність до українства більш віддалених — у кількох поколіннях —

вихідців з іноетнічного стосовно українців середовища, з інших країн і народів: І.Мазепи, П.Орлика, В.Кочубея, цілої плеяди Аркасів, М.Цертелєва, нащадків В.Антоновича.

Отже, в подібних випадках спірних проблем, як правило, не виникає: приналежність особи до українського історичного процесу і, відповідно, необхідність висвітлення біографії через цю призму, визначається самим фактом її позитивного внеску до нього.

Зрозуміло одначе, що сказане аж ніяк не може поставити поза законом природний і закономірний інтерес до вихідців з інших країн з боку громадськості і вчених зарубіжжя. Останнім часом, наприклад, зріс інтерес до Петра Могили (Мовили) серед молдовських та румунських дослідників. Поляки ніколи не втрачали з свого національного обрію постать В.Маяковського, хоча це не меншою мірою личило б і українцям. І справа тут уже не в їх безпосередньому внеску в національну скарбницю (про нього іноді дуже мало чого можна сказати), а в глибині та широті історичного і культурного світогляду народу, його культурі розуміння минулого, особливостей своєї історичної долі і місця серед інших народів, нарешті — силі у ньому почуттів кровної спорідненості.

В цьому плані перед українською біографістикою лежить велике поле роботи і безліч проблем.

Досить складним для осмислення виявляється іноді феномен "подвійного" історичного і творчого "громадянства" або зарахування українців до числа росіян. Кількість імен, що подаються в біографічних словниках і довідниках з дефініціями "український та російський", "російський та український", "український та польський" (державний діяч, художник, співак тощо) є досить великою.

Безумовно, це відображає реальний факт спільності або тісного переплетіння історичних та культурних процесів, а також і конкретних людських доль на значних відрізках часу. Однак, нерідко подібні визначення охоплюють явища досить різноманітні і їх використання не завжди виявляється доцільним і навіть коректним.

Загальновідомою є величезна роль, яку етнічні українці та представники інших національностей — вихідці з України — відігравали протягом цілих століть у державному, політичному, науковому й культурному житті колишньої Російської імперії (як потім і Радянського Союзу). Відповідно до цього російські енциклопедичні видання та біографічні словники чимало українських імен зараховують до скарбниці російської національної історії та культури. В середньому в різних галузях людської діяльності наші співвітчизники у російських біографічних виданнях від

XVIII ст. до сучасності становлять чверть, а то й більше вміщених у них персоналій.

На думку автора цих рядків, тут ми спостерігаємо явище цілком нормальне і природне, притаманне традиціям біографічних видань у всьому світі. І дарма було б шукати у цьому щось образливе для національної гідності українців або трактувати його в черговий раз як один з проявів великодержавного шовінізму. Певне, швидше повинно йтися про те, що, належно цінуючи шану до наших співвітчизників з боку іншого народу, й самим віддавати їм належне, але вже, безумовно, як українцям.

Зовсім інша справа, коли подібні тлумачення потрапляють до відповідних видань у сторонніх країнах: це вже свідчення необізнаності зарубіжних авторів з історією і культурою України і подібне не повинно залишатися без реагування української наукової громадськості.

Дійсно, у російських біографічних словниках є і приклади "приласнення" імен українців, заснованого на, так би мовити, "паспортних даних" (російське підданство). Безперечно, автори-упорядники підходили тут до розуміння російського не як етнокультурного, а в державно-політичному плані ("держава-нація"). Українським дослідникам-біографам слід розрізняти при цьому реальний внесок тієї чи іншої особи в історію та культуру власне російського (великоруського, як раніше визначали) народу і "загально-російське" (у розумінні — загальноімперське) державне, культурне або наукове життя.

На наш погляд, коли йдеться лише про останнє, українським біографам не варто сліпо йти за російською традицією. Необхідно все ж таки розглядати подібних діячів як українців, котрі працювали в Росії або перебували на російській державній чи військовій службі. Тим більше, що іноді місцем їх діяльності була саме територія України.

Показовою в цьому плані є постать першодрукаря Івана Федорова. Росіяни мають повне право зараховувати його до числа діячів своєї культури, але для українців він має все ж таки залишатися співвітчизником, який жив і працював певний час у Росії.

Те ж саме стосується величезної маси українців, які від початку XVIII ст. змушені були шукати долі в Росії і зробили при цьому відчутний внесок практично у всі напрями її державного та культурного зростання: урядовців, військових, церковнослужителів, вчених, університетських професорів, митців, інженерів. Взяти хоча б для прикладу біографії численних учених, державних та церковних діячів — випускників Києво-Могилянської ака-

демії: Ф.Прокоповича, Д.Туптала (митрополита Дмитра Ростовського), братів Розумовських.

Не лише за національністю, але й за глибинними основами своєї творчості українському мистецтву належать художники Д.Г.Левицький та В.Л.Боровиковський, композитори і музиканти А.Л.Ведель, М.С.Березовський.

Помітним явищем стала з кінця XVIII—початку XIX ст. також міграція до Росії представників інтелектуальної еліти з Галичини та Закарпаття. Серед них були відомі згодом професори — почесний член Російської академії наук І.С.Орлай, В.Г.Кукольник, П.Д.Лодій. Пізніше, вже з іншою хвилею галицьких інтелігентів, пов'язаних із москвофільським рухом, у 60-і роки виїхав у Росію Яків Головацький — один з діячів "Руської Трійці". Відзначаючи вплив на розвиток російської науки і культури, треба все ж уникати прямої характеристики подібних діячів як "українських і російських".

Є чимало випадків необгрунтованого віднесення до числа "росіян", так би мовити, "масових" категорій історичних осіб: діячів місцевого характеру, учасників воєн, революційного руху. Хрестоматійним є приклад з героєм оборони Севастополя часів Кримської війни "російським матросом" Петром Кошкою (насправді, зрозуміло, Кішкою — уродженцем Поділля).

Взагалі, на нашу думку, у національному біографічному словнику немає потреби зайвий раз подавати подібні характеристики національно-політичної чи національно-культурної належності переважної більшості етнічних українців. Проект Редакційної інструкції з цього погляду передбачає можливість введення цих дефініцій у дуже обмежених рамках у життєписах осіб творчих професій, причому "лише в тих випадках, коли їх творча діяльність безпосередньо пов'язана з мовою, якою вони розмовляють. Наприклад: "російська та українська співачка", але, як нам здається, цей принцип теж вимагає застережень і повинен використовуватися дуже обережно і конкретно. Якщо слідувати йому буквально, то й Т.Г.Шевченко за формальною ознакою (мовою) повинен би вважатись письменником і громадським діячем "українським і російським", І.Я.Франко — "українським, польським і німецьким" тощо. Далеко не завжди варто вводити визначення "російський" чи "польський" на підставі мовної характеристики щодо представників такої, здавалося б, безспірної групи, як співаки, актори театру і кіно. Загальновідомо, що Соломія Крушельницька співала не лише українською мовою, і що польська громадськість вважала її творчість частиною своєї національної культури. Взагалі,

культура в Україні в специфічних умовах Російської або Австро-Угорської імперій, а потім Радянського Союзу часто-густо змушена була розвиватися значною мірою не як україномовна. Тому необхідно пильно вдивлятися в глибинну суть творчості тих чи інших наших співвітчизників. Щось у ній по суті належить до своєрідних провінційних варіантів російської та польської культур, інше — до російськомовних явищ всередині самої української культури. Найбільш показовим прикладом є російськомовна творчість Квітка-Основ'яненка.

В той же час українець М.В.Гоголь є письменником російським, і не лише тому, що писав російською мовою, а й тому, що своєю творчістю справив визначальний вплив на розвиток російської літератури: широко відомим є вислів про те, що вся вона "вийшла з його "Шинелі". У той же час він беззаперечно є невід'ємною і важливою частиною української культури.

Тому, на наш погляд, певною некоректністю виглядає визначення українців — співаків і драматичних акторів, які працювали в російських театрах України, як діячів "російських" або "російських і українських". Те ж саме стосується, наприклад, журналістів, які працювали в російськомовній пресі України (тим більше в часи, коли іншої просто не було). Кожен з таких випадків вимагає конкретних підходів, вивчення самої спрямованості творчості особи, її переконань, зрештою, її власного національно-культурного відбору.

На окремий розгляд заслуговує питання про висвітлення в УБС життєвого і творчого шляху видатних іноземних діячів — державних, політичних, а можливо, перш за все — наукових та культурних, корінням своїм, родинними зв'язками так чи інакше пов'язаних з Україною, нехай навіть у другому—третьому або й більш віддалених поколіннях. Увага до них — не лише ознака пам'яті і поваги до далеких паростків з українського дерева. Звернення до цього величезного, але мало розробленого українською наукою пласту біографічних матеріалів дасть нам змогу істотно розширити уявлення про самих себе — історичну долю України і українців, духовний вплив українства на інші народи, зокрема — на російське суспільство, його роль і місце у слов'янському і не лише слов'янському світі.

Йдеться, насамперед, про імена, які є гордістю російської національної культури: М.В.Глінка, П.І.Чайковський, Ф.М.Достоевський, В.Г.Короленко, філософ В.С.Соловйов, В.І.Немирович-Данченко, художник К.С.Малевич, поети Сергій Соловйов, М.Волошин, Анна Ахматова, В.В.Маяковський, кінорежисер А.А.Тарковський.

Але не лише про них. Частка нащадків українців і вихідців з України в російській історії і культурі, як і вплив ідей, що зародилися й зросли на українському ґрунті, виявляються загалом дуже і дуже помітними. Їх значною мірою збережена українська ментальність, ідеї, привнесені ними в російську культуру, інтерес до України, постійне звертання до української тематики і мотивів у творчості, навіть така цікава ознака як відчуття духовної спорідненості між собою і своєрідний "перегук" між різними поколіннями ще чекають на справжнє наукове осмислення. З цього погляду, наприклад, розкриваються глибинні причини звернення Вол. Соловйова до спадщини Сквороди, Ахматової — до постаті Достоевського, А.Белого — до Гоголя, А.Тарковського — до кінемаграфічних надбань О.Довженка.

Вельми характеристичною є, приміром, і участь в епохальних для російської суспільно-політичної думки збірниках "Віхи" (1909) наших співвітчизників М.О.Бердяєва, С.М.Булгакова та Б.О.Кістяківського, "Інтелігенція в Росії" (1910) — І.І.Петрункевича, Н.О.Гредескула, М.М.Ковалевського, Д.М.Овсяннико-Куликівського.

Крізь призму їх віддаленого українського походження більш зрозумілими будуть для українства і сучасники: недавно померлий Л.М.Гумільов, О.І.Солженіцин — з їх дуже загостреним і далеко неоднозначним ставленням до українства.

Окрему, і дуже значну за чисельністю, групу персоналій в УБС мають скласти етнічні росіяни, поляки, молдовани, греки, євреї, вірмени, представники інших національностей, які за своїм походженням є для України корінними, причому — нерідко в багатьох поколіннях. До неї щільно примикають і ті діячі неукраїнського походження, життєвий і творчий шлях яких тривалий час був пов'язаний з українською землею. Висвітлення подібних біографій з погляду на визначення національної належності їх самих, а також їх діяльності або творчості, вимагає диференційованого підходу: у залежності від реального ступеня інтеграції кожної конкретної особи до певного національно-історичного контексту або національної культури. З огляду на це грузинський поет Давид Гурамішвілі, російські художники І.Ю.Рєпін, І.К.Айвазовський, М.О.Врубель, письменники І.О.Бунін, О.І.Купрін, А.П.Чехов (і дуже багато інших), а тим більше актор М.С.Щепкін, який стояв біля самої колиски українського театру, є одночасно частиною нашої національної культури. Так само не можна уявити розвиток науки і освіти в Україні без постаті російського хірурга і педагога М.І.Пирогова. Традиційно вони сприймаються українцями як

місцеві українські росіяни, хоча в дійсності значну, чи не більшу частину свого життя провели за межами України.

Не можна вилучити з контексту українського минулого і ім'я А.-Е.Рішельє — "Дюка", і досі шанованого одеситами як найвищого свого земляка, або менш відомого "ніжинського вільнодумця" професора Ф.Й.Зінгера, уродженця Львова.

Певною мірою до історії вітчизняного суспільно-політичного руху в Галичині належать імена цілої когорти просвітителів — вихідців з сусідніх країв — професорів Львівського університету І.Мартиновича, М.Куральта, І.Феслера.

У той же час біографія Ш.Н.Шолом-Алейхема має висвітлюватися, безперечно, в руслі життя єврейської общини в Україні: його творчість відносно мало пов'язана з власне українським літературним матеріалом, хоча й виходить до широкого контексту української культури. В усякому разі, всі ці особи не повинні розглядатися в Україні як іноземці. Більше того, можна сказати, що всі вони належать Україні не в суто етнічному, а в широкому культурософському плані.

Складніша справа, скажімо, з уродженцем Галичини письменником Йозефом Ротом, творчість якого може розглядатися переважно у контексті австрійської культури.

Поряд з наведеними вище прикладами є чимало досить відомих в історії України росіян, поляків і людей інших національностей, які, тривалий час живучи в Україні, спілкуючись з українцями, мають розглядатися все ж як іноземці, як представники інших народів, держав і культур: їх біографії дуже важко досягнути "зсередины" українського історичного і культурного процесу, навіть у всьому його поліетнічному розмаїтті, про яке йшлося вище.

Насамперед це стосується діячів польського, австро-німецького, угорського, чеського, румунського громадянства у Галичині, на Буковині, Закарпатті та Правобережній Україні, більшою чи меншою мірою ізольованих від українства, дії і творчість яких можна осмислити виключно у специфічному контексті національного життя їх метрополій.

Такими були в Україні визначний польський поет Ю.Словацький, романтики "української школи" Л.Набеляк, А.Бельовський, Л.Семенський, герої польського національного та революційного руху Т.Костюшко, Ш.Конарський, Ю.Джевецький, С.Гощинський, І.Кульчицький, Т.Вишневський та багато інших.

Йдеться також про іноземних завойовників, державних діячів, магнатів, численних урядовців російських, австро-угорських, польських та інших адміністративних органів, військових іноземних

армій. Очевидно, до цієї категорії має бути віднесено і чимало представників радянського партійного та державного апарату в УРСР, військових, керівників радянських карних органів, які були свого часу направлені на роботу в Україну з метою проведення тут політики, яка суперечила національним інтересам українського народу і, зрозуміло, не вкорінилися в ній в розумінні хоч якогось позитивного внеску в її економічний і культурний розвиток.

Ми не випадково так детально зупинилися на питанні розрізнення неукраїнських за походженням осіб, які можуть повною мірою або частково розглядатися в контексті історії і культури України, та іноземців, діяльність яких повністю належить історії інших країн, держав, народів.

На нашу думку, самі принципи висвітлення їх біографій мають докорінно різнитися, адже метою УБС є, насамперед, розкриття в життєписах національного життя в Україні і в діаспорі та історико-культурного процесу на українських землях. Тому навряд чи є потреба подавати в ньому біографії іноземців, створені за повною програмою, передбаченою проектом Редакційної інструкції. На наш погляд, у таких випадках достатнім буде навести коротку загальну біографічну довідку, але натомість обов'язково докладно розкрити зв'язки особи з Україною. Не можна буде обійтися тут і без певних оцінок, хоча негативних чи позитивних стереотипів слід старанно уникати.

Серед іноземців найбільша увага має бути звернута, безумовно, на імена видатних діячів науки і культури слов'янського світу, які народилися або жили на українських землях, а також — відомих іноземних політиків, воєначальників, учасників революційного руху, без яких в УБС принципово не можна обійтися.

Що ж стосується інших галузей людської діяльності і, так би мовити, більш масового біографічного матеріалу (наприклад, урядовців численних адміністративних установ), то дуже проблематичним є питання, якою мірою національний біографічний словник може взяти на себе ще й додаткові функції довідника про іноземців, пов'язаних з Україною переважно не в позитивному духовному плані, а здебільшого лише індивідуальною біографією та причетністю до драматичного перебігу обставин в нашій історії.

Потреба в довідкових біографічних матеріалах про іноземців, які перебували в Україні, існує, але вона значною мірою (і більш раціонально) може бути задоволена поза рамками УБС шляхом підготовки спеціальних тематичних довідників та створення ком-

п'ютерних баз даних.

Значно важливішим буде включити до Словника імена видатних мислителів, громадських, державних політичних діячів, науковців, митців інших народів, які, перебуваючи безпосередньо в Україні лише епізодично або й ніколи не ступивши на українську землю, у той же час своїми ідеями, духовними здобутками справили позитивний вплив на духовне життя української громадськості, визначали настрої суспільства або й безпосередньо сприяли українському національному відродженню, досліджували і пропагували українську культуру за кордоном.

Таких імен багато, хронологічно їх перелік охоплює час від раннього середньовіччя до наших днів. Для прикладу — лише з першої половини ХІХ ст. можна згадати цілу плеяду провідників слов'янського відродження: П.Шафарика, Я.Коллара, В.Караджича, В.Ганку, В.Копітара, К.Гавлічка; російських учених і громадських діячів І.Аксакова, М.Погодіна та ін. Їх зв'язки з Україною можуть бути розкриті на великому матеріалі наукових досліджень, творчої співпраці, листування.

На особливу увагу в УБС заслуговують імена іноземних середньовічних і новочасних мандрівників, дипломатів, військових, перу яких належать численні описи України, дорожні нотатки, мемуари, що є цінними джерелами з вітчизняної історії. Далеко не повний перелік найбільш відомих авторів, вміщений в узагальнюючій праці В.Січинського "Чужинці про Україну", нарахуовує більше п'ятдесяти імен, серед яких — П'єро Карпіні, В.Рубрук, Еріх Лясота, Гійом де Боплан, Павло Алепський. В цьому відношенні виключний інтерес становлять і біографії зарубіжних вчених-дослідників української землі і українського народу нової доби, починаючи від російського академіка П.С.Палласа та етнографа і географа П.І.Кеппена, першого збирача українського фольклору поляка З.Доленги-Ходаковського.

Нарешті, не можна, як ми вважаємо, пройти в Словнику повз перебування на українській землі людей, чиї імена є окрасою слов'янської і європейської культури: М.В.Ломоносова, в часи його навчання в Києво-Могилянській академії, Райнера Марія Рільке, О.Блока, А.Белого, про подорожі яких по Україні існує досить обширна література, М.Бахтіна, який був студентом Одеського (Новоросійського) університету.

Якоюсь мірою в УБС повинні знайти відображення також і міжнародні політичні та економічні зв'язки України, її становище на міжнародній арені. З цією метою варто було б включити до Словника імена тих найбільш відомих і авторитетних зарубіжних

державних і громадських діячів, з якими пов'язані важливі акти міжнародного визнання та міжнародної підтримки України і українського національно-визвольного руху.

Можуть зауважити, що включення до фундаментального національного біографічного словника великої кількості персоналій неукраїнців, далеких вихідців з України та іноземців може йому зашкодити. Вважаємо такі побоювання безпідставними. Навпаки, подібні матеріали дозволять якнайширше показати повнокровні, різноманітні за своїм характером зв'язки України як із слов'янськими народами, так і з цілим світом. Досвід створення фундаментального польського, численних російських біографічних словників свідчить, що кількість таких імен може сягти 25% і більше від загального числа персоналій.

Брайчевська О.А., Ляшко С.М., Чижко В.С.

ПРО ТРАДИЦІЇ ТА ДжЕРЕЛОЗНАВЧУ БАЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ШКОЛИ (КІНЕЦЬ X – ПОЧАТОК XX СТ.)

Питання підготовки і видання в Україні національного біографічного словника є давно назрілою проблемою, пов'язаною з процесом державницького відродження української нації та утвердженням українства на світових теренах. Історія переконливо свідчить, що народ, який не акумулює інформацію та досвід про свій інтелектуальний і творчий потенціал, виключається із загальносвітового культурного контексту і приречений на забуття. Тому об'єктивні знання про минуле України та її видатних діячів особливо необхідні зараз, коли суспільство переживає далеко не кращі часи. В цей перехідний період загальнонаціональні духовні цінності, які зберігаються поки що майже не запитаними в бібліотеках, архівах та музеях, теж повинні працювати на відродження нації [1].

Традиція фіксування даних про життя і діяльність видатних людей на українських землях розпочинається одночасно з появою давньоруського літописання. Вже перші літописні зводи, що з'явилися у Києві в кінці X – на початку XI ст., містять унікальні відомості про життя і діяльність активних діячів раннього періоду нашої історії [2].

Історія початкового етапу київського літописання надзвичайно складна, що є причиною постійних дискусій та суперечок між дослідниками. Загальноприйнято вважати, що вже в 996–997 рр. при дворі київського князя Володимира було складено перший

літописний звід за участю, ймовірно, Анастаса Корсунянина [3]. Тут були зібрані різні за походженням і змістом свідчення про історичні події та їх безпосередніх учасників в українських землях, у тому числі й біографічного характеру, що були відомі на час правління Володимира Святославича.

В 1037 р., за часів князювання Ярослава Мудрого, з'явився інший літописний звід, де власне біографічні елементи підкреслені такими сторонами діяльності великого князя як просвітництво і будівництво храмів.

Значний інтерес для біографів становить звід 1093 р., складений ігуменом Печерського монастиря Іоанном. Опис подій закінчувався тут негативною оцінкою життя і діяльності князя Святополка Ізяславича, який перебував тоді на київському столі [4].

Близько 1113 р. був створений славнозвісний літописний звід "Повість минулих літ", до складу якого увійшли всі попередні зводи та різного роду уточнення і доповнення, пов'язані як з певними історичними подіями, так і з діяльністю всіх відомих на той час історичних осіб в давньоруських землях. Це був літописний звід і одночасно твір енциклопедичного характеру, в якому зібрані і біографічні та генеалогічні відомості про представників різних верств давньоруського суспільства. Його автором і укладачем був чернець Києво-Печерського монастиря Нестор. Надзвичайно цікавим з точки зору сучасних історико-біографічних досліджень є авторське бачення певних історичних подій та відповідне пізнавально-виховне значення створюваних ним життєписів. Особливо вражає своєю лаконічністю і логікою трактовка існуючої на той час версії щодо особи князя Кия — засновника Києва: "Инии же не вѣдуще ркоша, яко Кий есть перевозникъ бысть, оу Києва бо перевозъ бяше тогда с оной страни Днепра, тѣм глаголаху "на перевозъ на Києвъ". Цілком резонно Нестор зазначив, що: "Аще бо былъ перевозникъ Кии, то не бы ходилъ к Цесарюграду, но сии Кии княжаше в роде своем, и приходившю ему къ цесарю... яко велику честь принялъ от царя" [5].

Значний інтерес становить також літописний звід XII ст., який прийнято називати Київським літописом [6]. Редактором і укладачем його вважається ігумен Видубицького монастиря Моїсей. Цей звід структурно складався із фрагментів, написаних різними авторами (Петром Бориславичем, Полікарпом, невідомим літописцем Святослава Всеволодовича, Кузьмищем Киянином та ін. [7]. Особливо детально в Київському літописі викладено події, пов'язані з життям і діяльністю князів Ростислава та Ізяслава

Мстиславичів. Ростиславу Мстиславичу, зокрема, присвячений ряд панегіричних статей, автором яких вважається ігумен (а згодом архімандрит) Києво-Печерського монастиря Полікарп. Він же, очевидно, в молоді роки був автором хроніки, яка велася при дворі князя Святослава Ольговича і згодом теж була включена до Київського літопису. Ним був детально описаний далеко не легкий життєвий шлях як самого Святослава Ольговича, так і життя і діяльність його родичів і найближчого оточення [8].

Сучасником Полікарпа і автором літописних відомостей про "Мстиславове плем'я" (київських князів Ізяслава Мстиславича та Мстислава Ізяславича) був київський боярин Петро Бориславич. Вважається, що саме він був автором 14 князівських портретних характеристик, які наведені в "Історії Російській" В.М.Татішева [9]. На думку Б.О.Рибаківа, повна редакція літописних записів Петра Бориславича збереглася саме у втраченому нині Розкольниківському манускрипті, яким користувався В.М.Татішев при написанні свого твору [10]. Характеристики князів, зроблені Петром Бориславичем та іншими авторами, є, власне, першими біографіями державних діячів того часу. Аналізуючи їх, Б.О.Рибаків дійшов висновку, що всі вони зроблені за певною схемою, яка включала набір наступних позицій:

1. Зовнішність (зріст, сила, врода, риси обличчя, волосся).
2. Риси полководця (ропорядливість, здатність до "устроєння полков", хоробрість, перемоги і поразки в битвах).
3. Риси правителя (рада з дружиною, правосуддя, нагляд за тіунами, ставлення до потреб народу).
4. Освіченість (любов до книг, знання законів, диспути з книжниками, знання мов).
5. Придворний побут (банкети з дружиною, схильність до пляцтва, розпушта).
6. Риси характеру (гордість, честолюбство, хоробрість, лицарство) [11].

Такі характеристики князів, які включали запис про рік смерті князя, характеристику його як християнина, перелік заслуг як державного діяча і як фундатора храмів, а іноді і опис його зовнішності, деякі дослідники називають князівськими некрологами [12]. Літописні оповідання такого роду почали з'являтися в літописних зводах ще на початку XII ст.

Остання князівська характеристика в рамках Київського літопису стосується Ярослава Володимировича Галицького [13]. Укладач Київського літописного зводу ігумен Моїсей своєрідно розпорядився багатими відомостями, зафіксованими його попередниками:

деякі з них він просто не ввів до зводу, зокрема й портретні характеристики великих князів київських, зроблені Петром Бориславичем [14].

Продовження біографічних традицій знаходимо і в Галицько-Волинському літописі [15]. У першій його частині відтворено найпомітніші події у Галицькій землі з 1205 по 1260 р. Центральною статтю тут є князь Данило Романович Галицький, фоном — члени його сім'ї і найближче оточення. Починаючи з 1261 р., розповідь ведеться про події у Волинській землі і головна увага зосереджена на постаті князя Володимира Васильковича. Детально описані не тільки його державна і військова діяльність, але й події приватного життя і навіть історія хвороби, якою страждав князь. Особливої уваги заслуговує детальна характеристика (некролог) Володимира Васильковича, яка за своїми жанровими ознаками є класичним життєписом князя [16].

Цінним джерелом національної біографістики є Києво-Печерський Патерик [17], який, за образним висловом М.С.Грушевського, "став ... золотом книгою українського письменного люду" [18]. В основі оповідань, з яких складається Патерик, лежать перекази XI—XII ст., пов'язані з історією заснування монастиря та різноманітними подіями монастирського життя. Ці перекази були систематизовані на поч. XIII ст. у розповідях печерського ченця Полікарпа (записаних у 1223—1233 рр.) та посланнях до нього єпископа Володимирського і Суздальського Симона (в минулому теж постриженця цього монастиря) [19]. Крім опису різного роду "чудес", деталей монастирського побуту, життя стародавнього Києва, тут присутні й відомості біографічного та генеалогічного характеру про Антонія і Феодосія Печерських, іконописця Алімпія, лікарів Атапіта та вірменина, чернігівського князя Миколу Святошу та ряд інших історичних осіб. Ці відомості тематично й композиційно об'єднуються навколо центрального "життійного" стрижня: ідеї святого й непорочного життя, вірного служіння Богу, апостольських діянь і страждань за людські гріхи, що й створило, власне, самотутню галерею "світильників української землі" [20].

Невичерпним джерелом для біографічних досліджень є русько-литовські літописи та церковно-літературні твори [21]. Найвищим літописним твором XVI ст., де викладено значні генеалого-біографічні дані про київських, литовських і московських князів, є "Короткий Волинський літопис" [22]. У ньому надзвичайно детально описано життя і діяльність князя К.Острозького, оповідь про якого, як і в давньоруських літописах, закінчується

традиційною похвалою.

Генеалогічні оповідання, вірші, панегірики залишили після себе Тарасій Земка, Петро Могила, Памва Беринда та ін. [23]. В них знаходить своє логічне закінчення традиція некролога, характерна для давньоруського літописання.

В XVII—XVIII ст. на зміну їм приходять козацькі літописи, хроніки, діаріуші, записні книжки, автобіографії, мемуари та ін. Автори козацьких літописів використовували услякі можливі джерела: щоденники очевидців і учасників відомих історичних подій, літописні матеріали більш раннього часу, грамоти, універсали, польські хроніки, легенди, перекази, думи, пісні та власні спогади. Центральним героєм більшості козацьких літописів став Богдан Хмельницький. Помітним історико-літературним твором про життя і діяльність Б.Хмельницького став літопис Самовидця (1648—1707 рр.) [24]. Чільне місце в ньому відведено зображенню постаті гетьмана, але одночасно (як неодмінний фон) наводяться біографічні дані і характеристики І.Сірка, І. Брюховецького, митрополита Й.Тукальського, стародубського полковника С.Самойловича, гетьманів І.Мазепи, І. Виговського, М. Ханенка, Д.Многogrішного та ін.

Головним героєм літопису Григорія Грабяки є також Б.Хмельницький [25]. Створюючи його біографію, автор поєднував принцип історичної правди з художнім домислом: в біографічному портреті гетьмана бачимо риси як реальної особи, так і ідеального вождя. Цінні відомості про ряд історичних постатей цього часу подає також праця канцеляриста Війська Запорізького Самійла Величка "Літопис Самійла Величка" [26].

Традиції автобіографічного жанру започаткував гвір священника і намісника березанського Іллі Турчанівського, який жив у першій половині XVIII ст. і залишив "Житне и страдание свое в память детям своим и внукам и всему потомству" [27].

Значне місце в документальній літературі того часу займали "сімейні хроніки", свого роду генеалогічні оповідання. Вони цікаві не тільки в історичному й історіографічному, але й у біографічному аспекті, бо в них мова йде про конкретних людей. Їх авторами були, як правило, дуже освічені люди. Вони писали мемуари, вели записні книжки, куди заносили цікаві факти, відомості про сучасників, особисте та суспільне життя. Більшої ваги описаним подіям надають уведені до тексту різноманітні документи [28]. Помітним явищем у цьому ряді стала "Записна книжка" прилуцького полкового осавула Михайла Федоровича Мовчана, яка охоплює 16 років його життя (з 1727 по 1742 р.) [29]. Крім осо-

бистих спогадів, опису родоvodu, характеристик сусідів і полкової старшини, вона містить й інші документи: купчі, жалувані грамоти на рангові та пожалувані землі, мирові угоди з сусідами та ін. Все це створює правдиву історичну картину українського суспільства поч. XVIII ст., оскільки через окремо взяту біографію маловідомого осавула читач бачить всю тодішню дійсність. Зберігся також щоденник Петра Апостола, сина гетьмана Д.Апостола [30]. Великий щоденник залишив підскарбій Яків Маркович, людина з широким діапазоном наукових інтересів. У щоденнику знайшло відображення різноманітне коло його уподобань – вітчизняна та іноземна література, історія. Він вів його протягом 50-ти років (1717–1767 pp.) [31].

Таким же цікавим джерелом, пов'язаним з автобіографічним жанром, стали "Щоденники" генерального хорунжого М.Ханенка [32], особи із близького оточення гетьманів І.Скоропадського, П.Полуботка, Д.Апостола. Микола Ханенко створив два діаріуси. Один, так званий Малий, – за завданням Генеральної канцелярії, другий – Великий – "Партикулярний журнал, чи Для пам'яті щоденна записка". Тут в особи автора, що незмінно присутній на сторінках твору, бачимо вдумливого та добре обізнаного з масою джерел біографа, який через прочитання приватного життя своїх сучасників іде до осмислення драматичного періоду української історії.

Домінуюче становище документального та біографічного жанру в історико-літературному житті українського суспільства другої половини XVIII ст. було викликане цілим комплексом державно-політичних та етнокультурних проблем, а також живучими традиціями життійної літератури. Певною мірою це було пов'язано і з прагненням козацької старшини поширити на себе привілеї російського дворянства, втрачені українською шляхтою після відміни Гетьманщини. Для доказів древності і знатності шляхетських родів ними використовувалися хроніки, акти, універсали гетьманів, грамоти польських королів і московських царів. Ця обставина позитивно вплинула на формування документальної джерелознавчої бази про Україну та її видатних людей. Історик українського дворянства Д.Міллер, оцінюючи це явище, відзначав, що, переслідуючи особисту мету, автори одночасно збирали різні за характером цінні документи з історії держави та її видатних діячів [33].

Власне, цей етап національної біографістики розпочався з поширенням в Україні національно зорієнтованих науково-освітніх закладів: шкіл, колегій, семінарій, значної кількості типографій, а також приватних зібрань і бібліотек. Зростання рівня освіченості

та писемності неминуче викликало посилений інтерес до рідної історії та історичних осіб. З'явилася плеяда національних письменників, вчених (М.Смотрицький, Памва Беринда, Касіян Сакович, І.Величковський та ін.), які розуміли вагу історико-біографічних досліджень для майбутніх поколінь.

У фондах Інституту рукописів ЦНБ НАН України зберігається унікальний рукописний твір біографічного жанру, який належить перу видатного вченого-енциклопедиста Ф.Прокоповича — "Родовід" [34]. Це реєстр правителів російських від Рюрика до Петра Великого. "Родовід" був складений на базі першоджерел — літописів, хронографів, степенних книг, польських хронік, які містять важливі і різноманітні свідчення біографічного характеру.

Початком систематичного наукового опрацювання історичних джерел з метою вивчення і збору біографічних даних про відомих предків можна вважати створення в Києві у 1843 р. Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів, яка переросла в постійну і проіснувала до 1921 р. Усі її видання були пов'язані з історією України. В процесі роботи Комісії створювалась методологічна база систематизації джерел, одночасно йшло накопичення біографічних матеріалів, в тому числі про відомих предків, історичних діячів, вчених, формувалась національна школа дослідників. Завдяки діяльності цієї комісії була видана велика кількість різних за характером історичних документів у фундаментальних виданнях [35].

У комісії в різний час працювали М.І.Костомаров, О.М.Лазаревський, М.О.Максимович, П.О.Куліш, В.Б.Антонович, В.І.Щербина, М.Д.Іванншев, М.П.Василенко, М.М.Ткаченко, В.В.Міяковський та ін. Підготовлені і видані цією комісією томи АЮЗР стали основою для наукових монографій і біографічних нарисів.

Великий внесок в національну біографістику зробив В.Б.Антонович, який був головним редактором комісії з 1863 по 1882 рр. За його редакцією було підготовлено 10 томів цього видання [36].

Фундаментом української історичної біографістики стала капітальна праця М.І.Костомарова "История России в жнзнеописаниях ее деятелей" [37]. Йому ж належить серія блискучих нарисів про історичних діячів України: І.Виговського, П.Могилу, Б.Хмельницького, П.Полуботка, І.Свирговського, І.Мазепу, І.Брюховецького, І.Самойловича і т.д. Свій підхід до вибору героїв нарисів М.І.Костомаров виклав у відповіді на одну із статей "Віленського вісника", де грубо фальсифікувалася правда про народних героїв України XV—XVIII ст.: "Ми зовсім не соромимося ні Павлюків, ні Наливайків, ні Кармелюків, ні Тараненків, навпаки, якщо ці люди і постали у дикій варварській формі — але то були люди,

які виявили те, що було приховано у народному серці" [38].

Ці праці виходили за рамки ординарних життєписів. Для них характерні наукова повнота, вражаюча яскравість портретних характеристик, доступна форма викладу. В.Й.Ключевський, сам блискучий стиліст, відзначав: "все, що було драматичним у нашій історії ... все це викладено Костомаровим з безпосередньою майстерністю оповідача..." [39]. М.О.Максимович так оцінював написану М.І.Костомаровим біографію Б.Хмельницького: "Ніхто з тих, хто писав про Богдана, не захвачував ще під свою руку такої кількості джерел, і особливо польських, як д.Костомаров, а тому в теперешній праці його історія про Богдана Хмельницького одержала новий доробок і для вченого кола спеціалістів... його "Богдан Хмельницький" гарний як широкі дніпровські луки в ту пору, коли красуються вони рівними рядами свіжих трав'яних покосів після вдалої косовиці і своєчасного згрібання" [40].

За документами архіву Комісії вийшов життєпис одного із зашовників і керівників Комісії М.Д.Іванишева та біографічна стаття про О.І.Левицького та ін. [41].

Поява цілого ряду історико-біографічних праць про видатних діячів української історії тісно пов'язана з розвитком українського національно-визвольного руху та суспільно-політичною і культурною ситуацією в Україні в другій половині XIX ст.

У 1873 р. з ініціативи "Старої Громади" при певному пом'якшенні репресивної політики російського уряду щодо культурно-просвітницьких домагань української інтелігенції було засновано українське наукове товариство, яке отримало назву "Підденно-Західний відділ Російського Географічного Товариства". Членами його стали В.Б.Антонович, М.П.Драгоманов, П.І.Житецький, Ф.К.Вовк, М.І.Зібер, П.І.Чубинський, О.О.Русов, М.В.Лисенко та ін. Саме під його егідою розпочалися фундаментальні дослідження в галузі історії, етнографії, археології, географії та економіки України, в зв'язку з чим спостерігається піднесення наукового інтересу й до історико-біографічних студій.

В тому ж 1873 р. у Львові було організовано Товариство ім. Т.Г.Шевченка, де об'єдналися наукові сили російської та австрійської частин України з метою проведення вільних наукових дослідів українською мовою, переважно в обсязі українознавства (з 1892 р. – НТШ). Виникли нові наукові організації при Київському (Історичне товариство Нестора-літописця – 1873 р.) і Харківському (Історико-філологічне товариство – 1876 р.) університетах. Серед активних членів цих товариств були В.Б.Антонович, П.І.Житецький, І.В.Лучицький, О.М.Лазаревський, О.І.Левицький,

О.Ф.Кістяківський, Д.І.Багалій, М.Ф.Сумцов та ін.

18 травня 1876 р. вийшов Емський указ про заборону громадської, літературної, театральної та іншої діяльності українською мовою, який поставив культурно-просвітницькі громади і науково-педагогічні товариства поза законом. Незважаючи на те, що цей указ різко обмежив культурно-просвітницьку діяльність, все ж наукові дослідження української історії продовжувались, хоча й російською мовою.

Науково-узагальнені підходи до проблеми національної біографістики започаткував журнал "Киевская старина", який виходив з 1882 р. російською мовою. На довгий час він став провідним друкованим органом українознавства. Журнал фінансувався такими відомими меценатами української культури як В.В.Тарновський та В.Ф.Смиренко. Саме на сторінках цього часопису з'явився цілий ряд публікацій історико-біографічного та генеалогічного характеру, авторами яких були О.М.Лазаревський, П.О.Герновський, І.П.Новицький, В.Б.Антонович та ін. З ім'ям В.Б.Антоновича, до речі, пов'язана ідея видання своєрідного каталогу до колекції історичних портретів із зібрання В.В.Тарновського, яка знаходилась у с. Качанівка Борзнянського повіту Чернігівської губернії.

У п'яти випусках першого розділу цього каталогу планувалося видати всі 44 портрети видатних діячів української історії з їх біографіями. Перший випуск цього видання, яке називалося "Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах", вийшов у 1883 р. [42]. Автором дев'яти біографічних статей про українських гетьманів (П.Сагайдачного, Ю.Хмельницького, І.Виговського, П.Тетерю, Д.Многогрішного, І.Брюховецького, М.Ханенка, П.Дорошенка та переяславського сотника Саву Туптала) був сам В.Б.Антонович, біографії Б.Хмельницького — О.І.Левіпський. Укладачем видання та автором передмови був професор Київського університету В.О.Бец. На превеликий жаль, наступні випуски цього видання так і не були здійснені. Можливо, причиною цього, як писав у 1909 р. М.С.Грушевський у статті про основні ідеї творчості і діяльності В.Б.Антоновича, "були виразні прикмети вичерпання і втоми... і, з другого боку, незвичайно тяжкі обставини суспільного життя Росії у 1880—1890-х роках, спеціально життя українського, все більше пригнітали його все менше відпорний дух" [43].

В цей же період в окремих губерніях складалися і видавалися спеціальні біографічні збірники, а також збірники, складені за професійним принципом. Заслужують уваги праці Г.О.Милорадовича "Вказівка біографічних відомостей про видагних людей Мало-

росії" (1855–56), "Біографії достопамятних малоросіян" (1860), "Київські воеводи, губернатори і генерал-губернатори від 1654 по 1775 р." В.І.Щербини (1892) та "Короткий біографічний словник вчених і письменників Полтавської губернії з половини XVIII ст." І.Ф.Павловського (1912).

Незважаючи на той факт, що "доба 80-х років і першої половини 90-х була, мабуть, найглухішою в історії українського руху в другій половині XIX віку...", "вона не була безплідною: за цей час виконано велику наукову працю, що стала підставою для пізнішого розвитку української науки"[44]. Це стосується й історії створення Українського біографічного словника, бо саме в середині 80-х років у колах української наукової громадськості виникла ідея його підготовки і видання. Конкретну програму такого словника запропонував у 1886 р. український історик П.С. Єфименко, опублікувавши на сторінках часопису "Киевская старина" статтю "Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и его программе" [45].

До такого словника, на думку автора, мусили увійти біографічні матеріали не тільки про дуже відомих літературних, наукових і суспільних діячів, але й про скромних провінційних діячів, які теж плідно працюють на благо батьківщини. Створення біографічного словника одночасно мало означати і появу великої кількості фактичного матеріалу для вивчення історії краю.

До біографічного словника, згідно з програмою, викладеною П.С.Єфименком, мусили увійти і сучасники, і померлі особи, які діяли у кінці XIX – на початку XX ст. Розмір біографічної статті про кожну конкретну особу повинен був відповідати "достоїнству і кількості її діяльності на благо батьківщини." Мінімум біографічних даних повинен складатися із перерахування наступних фактів: ім'я, по батькові, прізвище, звання, рік і місце народження, рік смерті, місце поховання, рід діяльності і вказівка на роботи чи дослідження. Від осіб, діяльність яких визначалась свідомою ідеєю вивчення батьківщини і сприяння її розвитку, бажано було б отримати і вказівку на те, при яких умовах і обставинах вони виховали у собі цю ідею. Для практичного виконання цієї справи потрібен: а) попередній збір даних про осіб тієї чи іншої місцевості, про найбільш видатних місцевих діячів, як про живих, так і про тих, що померли; б) звернення до живих осіб з проханням надати по відповідній програмі біографічні дані про себе та про померлих осіб, яких вони добре знали.

Заключним етапом у цій роботі, згідно з цією програмою, мусить бути редакційна обробка всього накопиченого матеріалу, яка

дасть можливість зробити огляд діяльності по всіх різноманітних сферах суспільного життя.

На початку 90-х років за ініціативою В.Б.Антоновича та під його керівництвом утворилася група істориків, літераторів, археологів та краєзнавців (Г.Л.Берло, І.М.Каманін, В.І.Щербина, О.Я.Кониський, С.О.Єфремов, М.П.Василенко, М.С.Грушевський, К.М.Мельник, О.І.Лотоцький), яка починає роботу по складанню біографічного словника. В цьому словнику були зібрані біографічні матеріали не тільки про тих історичних осіб, діяльність яких була корисна для України, але й про тих, чия діяльність, на думку авторів біографічних статей, була для неї шкідливою. Словник, за спогадами К.М.Мельник-Антонович, було доведено до літери "К", але ця робота, на жаль, не була закінчена [46]. Із спогадів К.М.Мельник-Антонович відомо, що весь напрацьований матеріал було у 1894 р. передано М.С.Грушевському до Львова, де він посів кафедру історії України у Львівському університеті. Але ця праця не була закінчена.

XIX ст. — це був той період української історії, коли ще не визріли об'єктивні умови для створення власної біографічної енциклопедії, незважаючи на наявність великої групи вчених-енциклопедистів. До них можна віднести М.Максимовича, М.Драгоманова і, особливо, І.Франка. Враховуючи важливість об'єктивного висвітлення українських проблем, згадані вчені підготували низку енциклопедичних статей в іноземні енциклопедії. М.Драгоманов написав ряд статей до французького географічного лексикону; О.Огоновський — до німецької енциклопедії Грубера; а І.Франко, М.Сумцов, П.Житецький — в енциклопедію Брокгауза [47].

Діяльність наукових організацій в Україні в другій половині XIX ст., як і в попередні часи, мала переважно культурно-просвітницький характер, що було зумовлено політичною і економічною ситуацією як у Російській, так і в Австро-Угорській імперіях. Серед учасників цього процесу були відомі вчені і суспільні діячі, які працювали над проблемами українознавства. Українська національна ідея, поширювана передовою інтелігенцією, почала пускати глибоке коріння в середовищі трудового народу. Свою роль і завдання, які стояли перед українськими науково-суспільними організаціями в існуючих на той час умовах вони виконали: була створена наукова, методична, джерелознавча база для подальшого розвитку української науки. Повною мірою це стосується і української біографістики.

Ідея створення українського біографічного словника стала знову актуальною лише у 1918 р. після проголошення УНР та ство-

рення УАН. З цієї метою у складі Академії була створена Постійна комісія для складання біографічного словника діячів України. Ініціаторами створення такого підрозділу стали Д.І.Багалій, А.Ю.Кримський, Г.Г.Павлупський, Є.К.Тимченко. Підготувати програму створення та порядок видання такого біографічного словника було доручено В.Л.Модзалевському.

У грудні 1918 р. він підготував доповідну записку, в якій обґрунтував необхідність такого видання, а також виклав його історію, подавши структуру подібних видань за кордоном [48]. На спільних зборах УАН 23 січня 1919 р. ця доповідна записка була обговорена і схвалена. Збори прийняли рішення про створення Постійної комісії для складання Біографічного словника українських діячів [49].

На наступних зборах УАН, які відбулися 8 лютого 1919 р., головою комісії було обрано Д.І.Багалія, а керуючим справами — В.Л.Модзалевського [50]. 23 лютого 1919 р. вже відбулося перше її засідання. До складу новоутвореної Комісії увійшли всі академіки УАН, а також професори Я.М.Колубовський, В.І.Щербина, Д.Я.Щербаківський, С.О.Єфремов та К.М.Мельник-Антонович і Г.Л.Берло, які працювали над словником такого типу ще разом з В.Б.Антоновичем. На першому ж засіданні, як видно з його протоколу, одразу постало питання про розшук матеріалів, напрацьованих у 90-ті роки [51]. 12 березня 1919 р. відбулися збори колишніх співробітників історико-біографічного словника, що склався під керівництвом В.Б.Антоновича. Було ухвалено передати весь напрацьований у 90-ті роки матеріал для використання його в академічному словнику. Та частина матеріалів В.Б.Антоновича, які зберігались у К.М.Мельник-Антонович, була одразу ж передана до Комісії [52].

Структурно Комісія складалася з голови, керуючого справами, вченого діловода та п'яти відділів: великокнязівської доби (редактор Н.Ю.Мірза-Авакянц), польсько-литовської доби (В.О.Романовський), гетьманської доби (М.П.Василенко), історико-літературного (П.І.Зайцев) та мистецтва (Ф.Л.Ерст). Науковими співробітниками були В.І.Галант, Г.Л.Берло, О.І.Мікошин, Ф.М.Вербицький-Антиох [53].

У 1920 р., після смерті В.Л.Модзалевського та переїзду Д.І.Багалія до Харкова, головою Комісії було обрано академіка М.П.Василенка, керуючим справами став П.Я.Стебницький. У 1921 р. спеціальною постановою спільних зборів УАН всі штатні посади в Комісії, за винятком голови і керуючого, були ліквідовані. Редактори і наукові співробітники стали позаштатними [54].

У 1923 р. М.П.Василенка було заарештовано за безпідставним звинуваченням у керівництві так званою таємною контрреволюційною організацією "Київський обласний центр дій", а в 1924 р. — засуджено до десяти років ув'язнення. Після арешту М.П.Василенка головою Комісії став С.О.Єфремов, якого у 1929 р. теж було безпідставно звинувачено і заарештовано за участь у діяльності «контрреволюційної організації» "Спілка визволення України". З 1923 р., після смерті П.Я.Стебницького, керуючим справами Комісії аж до моменту її ліквідації був М.М.Могілянський [55].

Комісія з моменту свого заснування одразу ж стала однією з найповнітніших наукових установ УАН. Як свідчать протоколи засідань, співробітники проводили велику пошукову, наукову і методичну роботу. Ними було зібрано картотеку з 50 тис. осіб, біографії яких планувалося включити до словника. Були опрацьовані архівні матеріали майже в усіх архівах і музеях України та в ряді архівів Ленінграда і Москви. На засіданнях Комісії обговорювались різноманітні питання методичної і наукової роботи, архівних пошуків, написані біографії, зачитувались різноманітні матеріали, які надходили з інших міст і установ, підтримувались контакти із зарубіжними виданнями аналогічного типу [56].

Результатом роботи Комісії стали підготовлені до друку і здані до видавництва перші два томи Біографічного словника, але вийти їм теж не судилося. В 1933 р. Комісію для складання біографічного словника як підрозділ Академії було ліквідовано. Всі співробітники звільнені, частину заарештовано. Підготовлені два томи було вилучено з друкарні і, очевидно, знищено [57].

Але ідея видатних українських вчених не згасла. Вона продовжила життя, втілюючись в історії та культурі інших слов'янських народів. Зокрема, в 1932 р. у Кракові було створено, аналогічно українській, Польську біографічну комісію, зусиллями якої вже в 1935 р. був підготовлений перший том Польського біографічного словника. На сьогодні вже вийшли друком 34 томи, з перервою у 1946—1957 рр. Зараз робота продовжується, готується 35-й том. Розпочалася також підготовка біографічних словників в окремих містах: в 1993 р. побачили світ перші томи Біографічного словника м. Любліна і Бидгоща, підготовлені місцевими університетами. З початку 80-х років у Словаччині силами Біографічного інституту в м. Мартін уже підготовлено і видано п'ять томів Словацького біографічного словника. В 1990 р. біографічні дослідження розпочала Словенія. Вже вийшли друком чотири випуски зошитів до першого тому Словенського біографічного словника.

І тільки нині, після здобуття Україною незалежності, настав нарешті час продовжити справу, започатковану 77 років тому в

Українській Академії наук, реалізувати ідею корифеїв національної науки та культури – підготувати і видати фундаментальну українську національну біографію.

Література:

1. Грабович Г. Наука і незалежність //Всесвіт.—1992.— №10.— С.165—170.
2. Лихачев Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение.— М.;Л., 1947.— С.230—231; Рыбаков Б.А. Русские летописцы и автор "Слова о полку Игореве". — М., 1972.— С.505; Брайчевский М.Ю. Утверждение христианства на Руси.— К., 1989; Толочко П.П. Літописи Київської Русі.— К., 1994.
3. Брайчевский М.Ю. Вказ. праця.— С.206; Толочко П.П. Вказ. праця.— С.10—17.
4. Брайчевский М.Ю. Вказ. праця.— С.209.
5. Ипатьевская летопись //ПСРЛ.— М., 1962.— Т.2.— С.8.
6. Франчук В.Ю. Киевская летопись — К., 1986.— С.1—11; Махновець Л.Є. Літопис Руський.— К., 1989.— С.VIII.
7. Рыбаков Б.А. Петр Бориславич: Поиск автора "Слова о полку Игореве".— М., 1991.— С.167.
8. Франчук В.Ю. Вказ. праця.— С.5.
9. Татищев В.Н. История Российская — М.;Л., 1963 — Т.2.— С.9—143; Т.3.— С.93—194.
10. Рыбаков Б.А. Русские летописцы и автор "Слова о полку Игореве".— М., 1972.— С.226; Його ж. Петр Бориславич: Поиск автора "Слова о полку Игореве".— М., 1991.— С.246.
11. Рыбаков Б.А. Там же.— С.364.
12. Еремін П.И. Литература Древней Руси.— М.;Л., 1966.— С.115.
13. Махновець Л.Є. Вказ.праця.— С.345.
14. Рыбаков Б.А. Петр Бориславич: Поиск автора "Слова о полку Игореве".— М., 1991.— С.156—248.
15. Махновець Л.Є. Вказ.праця.— С. 368—421.
16. Там же.— С.445—448.
17. Києво-Печерський Патерик.— К., 1991.
18. Кречотень В.І. "Золота книга" українського письменного люду //Києво-Печерський Патерик.— К., 1991.— С.270—278.
19. Там же.— С.270—278.
20. Кіндзерявий-Пастухів С. Світильники землі української // Вісник АН України.— 1993.— №4.— С.74—80.
21. ПСРЛ.— М., 1980.— Т.35.

22. Там же.— С.118—127.

23. Отроковский В.М. Тарасий Земка, южнорусский литературный деятель XVII в. //Сб. отд. рус. яз. и слов. АН.— 1921.— Т.ХСVI, вып. 2.— С.IV—122; Титов Ф.И. Очерки по истории русского книгописания и книгопечатания: Русское книгописание XI—XVIII вв.— К., 1910.— Вып. 1; Студинский К. Три панегирики XVII в. //ЗНТШ.— 1896.— Т.XII.— С.1—32.

24. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам.— К., 1878.

25. Летопись гадяцкого полковника Григория Грабянки.— К., 1853.

26. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII ст., составленная в 1720 г. бывшим канцеляристом малороссийской генеральной канцелярии Самойлом Велычком.— К., 1848—1864.

27. Автобиографическое сочинение южнорусского священника первой половины XVIII в. // Киевская старина.— 1885.— Т.XI.— С.318—332.

28. Шевчук В. Малі українські літописи, хроніки та діаріуші // Київська старовина.— 1993.— №6.— С.17—21.

29. Михаил Мовчан и его записная книга /Предисл. В.Б.Антоновича //Киевская старина.— 1885.— Т.XI.— С.50—84.

30. Дневник Петра Даниловича Апостола // Киевская старина.— 1895.— Вып. 6—8.— С.100—155.

31. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича // Киевская старина: Приложения.— 1891—1896.

32. Дневник генерального хорунжого Николая Ханенко // Киевская старина.— 1884.— Вып. 3—6, 8—11; 1885.— Вып. 3—4, 6—7, 9—12; 1886.— Вып. 1, 4—5, 7—12.

33. Дорошенко Д. Нарис історії України.— К., 1992.— Ч.II.— С.271.

34. Прокопович Ф. Реестр государей российских от самого Рурика до государя императора Петра Великого, которых счисляется 33 //Собр. соч.— К., 1981.— С.336—343.

35. Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843—1921.— К., 1993.— С.178—181.

36. Там же.— С.178—181.

37. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей.— М., 1990.— Т.1—3.

38. Костомаров М.І. Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова.— К., 1929.— С.59—60.

39. Ключевский В.О. Неопубликованные произведения.— М., 1983.— С.177—178.

40. Максимович М.А. Собр. соч.: В 6 т.— К., 1876.— Т.I.—

С.399.

41. Романович-Славатинский А.В. Жизнь и деятельность Н.Д.Иваннишева, ректора университета св.Владимира и вице-председателя Киевской археографической комиссии.— СПб, 1876; Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький.— К., 1923.

42. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах.— К., 1883.

43. Грушевський М. Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності //Записки укр. наук. т—ва.— К., 1909.— III.— С.7.

44. Дорошенко Д. Нарис історії України.— К., 1992— Т.2.— С.317.

45. Ефименко П.С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе //Киевская старина.— 1886.— Т.ХIV.— С.805—809.

46. ЦНБ. ІР.— Ф.Х, № 6180.

47. ЕУ.— Львів, 1993.— Т.1.— С.10—11.

48. ЦНБ. ІР.— Ф.Х, № 5102.

49. Історія Академії наук України (1918—1923): Документи і матеріали.— К., 1993.— С.226; Історія Академії наук України (1918—1993).— К., 1994.— С.276.

50. Історія Академії наук України (1918—1923): Документи і матеріали.— К., 1993.— С.442—443.

51. Там же.— С.226, 442—443.

52. ЦНБ. ІР.— Ф.Х, № 6092.

53. Там же.— № 5103—5104, 6092.

54. Там же.— № 5192, 5221.

55. Там же — № 5044, 5192, 5206, 6182; Полонська-Василенко Н.Д. Київ часів М.Зерова та П.Филиповича //Хроніка 2000: Наш край.— К., 1993.— С.124.

56. ЦНБ. ІР.— Ф.Х, № 6092—6246.

57. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук: Нарис історії.— К., 1993.— Ч.II.— С.27; ЦНБ. ІР.— Ф.Х, № 6239—6246.

II. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УБС

АЛФАВІТНИЙ СЛІВНИК УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛІВНИКА

Загальні засади

Підготовка словникової частини є першим етапом створення Українського біографічного словника. Вона містить алфавітний перелік осіб, статті про яких мають увійти до УБС, і є основою розробки структури видання, подання бібліографічного матеріалу, планів його ілюстрування, визначення обсягів статей.

Укладена словникова частина УБС розсилатиметься на рецензування у науково-дослідні установи, громадські організації та окремим дослідникам, а потім затверджуватиметься Науково-методичною радою Інституту біографічних досліджень та Біографічною комісією Національної академії наук України.

Основним критерієм відбору імен осіб до словникової частини УБС є належність того чи іншого діяча до історичного та культурного процесів в Україні, роль в українському суспільному житті і вплив на нього (як позитивний, так і негативний).

На цій підставі УБС вміщуватиме інформацію про живих і померлих осіб української історії та культури. Тут будуть представлені:

– особи української і неукраїнської національностей від давнини до сучасності, які своєю діяльністю вплинули на розвиток економічної, суспільно-політичної, державної, культурно-освітньої, військової та інших сфер життя України, іноземних держав, світову історію та культуру;

– діячі української діаспори, участь яких в українських економічних, політичних, культурних, наукових, релігійних організаціях, спілках і фондах та їх внесок у світове надбання отримали визнання;

– особи іноземного походження, які проживали певний час в Україні або зв'язали свою долю з нею та справили помітний вплив на розвиток української історії та культури, популяризуючи та репрезентуючи Україну у світі.

Структура словникової частини УБС

1. Прізвище

2. Друге прізвище
3. Ім'я, по батькові
4. Псевдонім
5. Дата народження
6. Дата смерті
7. Роки життя
8. Домен
9. Дефініція
10. Код
11. Енциклопедії
12. Література
13. Архів
14. Автобіографія
15. Іконографія
16. Кількість знаків

Зібрані за запропонованою структурою дані з метою їх подальшого комп'ютерного опрацювання записуються окремими рядками згідно з нумерацією структури "Словникової частини УБС".

1. Прізвище.
2. Друге прізвище.
3. Ім'я, по батькові.
4. Псевдонім.
5. Дата народження. Дається із зазначенням дня, місяця, року за новим стилем при умові, що всі позиції точно відомі.
6. Дата смерті. Заповнюється аналогічно.
7. Роки життя. Якщо якась із позицій (день, місяць, рік) в даті життя або смерті невідома чи приблизна та при відсутності вірогідних дат належить заповнювати цю графу, подаючи принаймні приблизні дати життя і діяльності: 1700—15.06.1761; 15.06.1921—1990; перша пол. 16 ст.; друга пол. 16 ст.; кінець 16 ст.; поч. 16 ст.; середина 16 ст.; 1917—1961; біля(до) 1625—10.03.1690; середина 18 ст.—біля 1780; бл.1440—1482; перша пол. 18 ст.
8. Домен — це умовне описання одиниці інформаційно-пошукової мови (слово чи словосполучення), використовується для формулювання інформаційних запитів при пошуку документів (у випадку УБС — персоналій) в інформаційно-пошуковій системі. Ця графа заповнюється у відповідності з наведеним нижче списком доменів.
9. Дефініція — це умовно-загальне визначення сфери (чи сфер) діяльності того чи іншого діяча, які наводяться через кому, починаючи із основної для цієї особи.

10. Заповнюється редакцією.

11. Енциклопедії. Подається бібліографічний опис енциклопедичних видань, які містять біографічні дані про особу.

12. Література. Наводиться бібліографічний опис друкованих творів діяча та робіт, в яких є біографічні дані про нього (автор, назва, місце та рік видання, том, сторінка).

13. Архів. Вказуються повні назви та аббревіатури архівів, в яких зберігаються документальні матеріали про особу, та реквізити справ.

14. Автобіографія. У випадку, коли автобіографія зберігається в архіві, подається його назва та повні реквізити справи. Якщо автобіографія опублікована — наводиться бібліографічний опис друкованих джерел.

15. Іконографія. При наявності інформації про іконографічний матеріал (фотографія, живопис, скульптура, графіка, металографіка тощо) вказується його точне місцезнаходження (музеї, приватні колекції, державні, сімейні, особисті архіви та ін.). Якщо іконографічний матеріал опублікований — подається бібліографічний опис відповідних друкованих джерел.

16. Кількість знаків визначається редакцією.

Зразок заповнення "Картки словникової частини УБС"

1. Прізвище: Авдикович

2. Друге прізвище:

3. Ім'я та по батькові: Орест Львович

4. Псевдонім: Данило Троян

5. Дата народження: 16.02.1876

6. Дата смерті: 28.10.1918

7. Роки життя:

8. Домен: Педагогіка та освіта; література

9. Дефініція: педагог, письменник, літературознавець

10. Код:

11. Енциклопедії: ЕУ: Словникова частина.— Париж; Нью-Йорк, 1955. — Т. 1.— С. 13; УЛЕ.— К., 1988. — Т. 1.— С. 16;

12. Література: Авдикович О.Л. Лев Васильович-Сапогівський: Єго житє і літературна діяльність//Діло.— 1899.— Ч. 163—165. — 23 липня (4 серпня) — 26 липня (7 серпня); Авдикович О.Л. Поема і проза. — Львів, 1899.— 159 с.; Авдикович О.Л. "Моя популярність" та інші оповідання. — Львів, 1905.— 173 с. Єфремов С. В поисках новой красоты: Заметки читателя//Літературно-критичні статті.— К., 1993. — С. 55, 112; Крушельницький А. Посмертні

оповідання Ореста Авдиковича// Нові пляхи.— 1929.— № 4.— С. 381—382; Коковський Ф. Початки літературної діяльності Ореста Авдиковича//Назустріч.— 1937.— Ч. 18, 19; Кирчів Р. Орест Авдикович//Український календар 1973.— Варшава, 1973.— С. 158—163; Нахлік Є. “Вразлива душа убоєна постичним жалем”//Україна.— 1989.— № 49.— С. 8—9; Перфецький Є. Орест Авдикович//Наше минуле.— 1918.— № 3.— С. 110—111.

13. Архіви: Центральний державний архів України в м. Львові [ЦДА (Львів)].— Ф. 311, оп. 1, спр. 16—18; ф. 391, оп. 1, спр. 93; ІЛ НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології.— Ф. 3, № 4462; ф. 59, № 389—395, 2656; ф. 64, № 1—9; ф. 100, № 1036, 2972.

14. Автобіографія:

15. Іконографія: УЗЕ.— Львів; Станіслав; Коломия, 1931.— Т.1.— С. 12; УЛЕ.— К., 1988.— Т. 1.— С. 17; Україна.— 1989.— № 49.— С. 9.

16. Кількість знаків:

Список доменів

1. Армія
2. Видавнича та бібліотечна справа
3. Господарство
4. Гуманітарні науки
5. Економічні та суспільні науки
6. Історія
7. Кінематограф
8. Література
9. Медицина
10. Мистецтво
11. Музика
12. Педагогіка та освіта
13. Підприємництво
14. Політика
15. Право
16. Преса, радіо, телебачення
17. Природничі науки
18. Промисловість та ремісництво
19. Сільське та лісове господарство
20. Спорт
21. Суспільна діяльність

22. Театр
23. Теологія
24. Техніка
25. Управління
26. Філософія
27. Фінаси
28. Церква

**Зразок запису даних словникової частини УБС
(для "зошита")**

Авдій

13 ст.

колмський різьбяр

Барвінський

Володимир Григорович

Насиль Барвінок, Василь Б.

25.02.1850—03.02.1883

журналіст, літератор,

громадський діяч, юрист

Вілий

Микола

_____ 1900—_____

студент-медик, член СВУ в
Дніпропетровську

Власенко

Степан Наумович

___ 1888—24.03.1963

радянський державний діяч,
учасник революційного руху в
Україні

Герасимчук

Лідія Павлівна

05.04.1922—05.12.1958

українська радянська балерина,
засл. арт. УРСР

Доброгнева Володимирівна

Марія Добронєга

_____—_____ 1087

княжна київська, дочка Воло-
димира Святославича, дружина
польського короля
Казимира I Обновника

Виченок

Тамара Василівна

06.06.1929—_____

швей-мотористка, новатор ви-
робництва у швейній про-
мисловості

РЕДАКЦІЙНА ІНСТРУКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

Загальні засади

1. Український біографічний словник (УБС) – це енциклопедичне багатотомне видання, яке вміщує біографічні статті, що інформують про життя і досягнення українців та неукраїнців за походженням, діяльність яких вплинула на різні сфери життя України, іноземних держав, світової спільноти від давнини до сучасності.

2. УБС включає статті як про померлих, так і про живих осіб.

3. УБС враховує традиції вітчизняної енциклопедичної культури та світовий досвід створення біографічних видань.

4. В УБС статті розміщуються за алфавітом. Цей порядок визначає назва статті.

5. Біографії осіб з однаковим прізвищем та однаковим уживаним іменем подаються у хронологічному порядку за датою народження.

6. При опрацюванні біографії належить вичерпно використовувати видання, що ґрунтуються на наукових дослідженнях з документальними посиланнями на джерела (біобібліографічні праці, монографії, статті, мемуарну літературу, спогади), архівні матеріали (особисті зібрання, рукописи, кіно-, фото-, фоно- та інші документи).

7. Обсяг статті визначає Науково-методична рада Інституту біографічних досліджень.

Загальна схема біографічної статті

1. Заголовна частина (назва статті; дати життя, місце народження і смерті; дефініція).

2. Життєпис:

– соціальне походження, родинні зв'язки; інформація про освіту;

– фахова, державна, політична, творча та ін. діяльність;

– членство і функції в громадських організаціях, наукових товариствах та ін.

3. Бібліографічний матеріал.

4. Ілюстрування біографічної статті.

Принципи побудови біографічної статті

Біографічна стаття складається із трьох частин: заголовної частини, власне життєпису та документації (бібліографічної, іконографічної).

1. Заголовна частина

Вся заголовна частина складає один абзац. Визначення бажано давати однією фразою, початком якої є назва статті, відокремлена від решти фрази знаком тире. Визначення може складатись із двох фраз, якщо в одній фразі не можна передати суті визначення. При цьому друга фраза відокремлюється від першої крапкою з комою і може включати присудок у дієслівній формі.

Всі дані наводяться у називному відмінку однини з використанням прийнятих для даного видання скорочень (див. список скорочень; напр.: вл. ім'я, псевд., народж.).

Назвою статті виступає, як правило, справжнє прізвище особи, в окремих випадках — його псевдонім чи усталене прізвисько, якщо вони стали основним іменем за часів його життя. Назва статті подається великими літерами. Над прізвищем ставиться наголос.

1.1. Для деяких діячів, зокрема, монархів, канонізованих, церковних осіб, назву статті становить ім'я.

1.2. При наявності варіантності форми (наприклад, двочленні прізвища) першим за алфавітом вноситься більш відоме. В дужках подаються варіантні форми. Приклад: **НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ** Іван Семенович (літ. псевдонім Левицького).

1.3. У разі зміни прізвища належить починати заголовну частину зі зміненого прізвища (якщо особа більш відома під зміненим), наводячи в дужках також первісне прізвище. Первісне прізвище подається також із посиланням до зміненого. Приклад: **КОСАРИК** Дмитро Михайлович (справжнє прізвище Коваленко-Косарик).

1.4. Якщо існувало відоме власне родове ім'я, то воно має бути вказане.

1.5. Якщо назвою статті є псевдонім або інше прізвище діяча, що стало для нього основним, то після назви статті подається у дужках його перше прізвище; після прізвища наводиться ім'я та по батькові (друге ім'я). Приклади: **МИРНИЙ** Панас (Рудченко Панас Якович).

1.6. Коли для основної статті прийняте певне написання пріз-

вища тієї чи іншої особи при наявності ще й іншого, дається посилення "див.". Приклади: ДРАГОМАНІВ — див. ДРАГОМАНОВ; ЧУЖБИНСЬКИЙ — див. АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ.

1.7. Життєписи заміжніх жінок наводяться під тим прізвищем, під яким вони були найбільш відомі. Подається також дівоче прізвище. Приклад: БІЛОЗЕРСЬКА Надія Олександрівна (дівоче прізвище Ген).

1.8. Імена іноземців слід подавати в українській транскрипції. Після назви статті в дужках дається прізвище чи ім'я в оригінальному написанні. Приклади: БРОШКЕВИЧ (Broszkiewicz) Ежи; ВАЙСКОПФ (Weiskopf) Франц Карл.

1.9. Дата народження, місце народження — дата смерті, місце смерті. У тому разі, коли місце поховання не збігається з місцем смерті, вказується місце поховання. Якщо кладовище має назву, її необхідно вказати. Приклад: Київ, Лук'янівське кладовище. Усі дані наводяться у квадратних дужках після назви статті.

Дати народження і смерті даються арабськими цифрами із значенням року, дня, місяця за новим стилем (до 20.02.1918 р. — за старим і новим стилем). При відсутності вірогідних дат належить подати принаймні дати діяльності (напр.: бл. 1440 — бл.1482; перша пол. 15 ст.). Місце народження подається за існуючим на той час державно-адміністративним поділом з відсиланням до сучасного. Іноземні місцеві назви подаються аналогічно. Зразком для правильного написання географічних назв у статті є "Українсько-російський словник-довідник географічних назв Української РСР", "Словник-довідник з правопису" (автор С.І.Головашук.— К., 1979) та ін.

Приклад: САМОКВАСОВ Дмитро Якович [15 (27).05.1843, х.Стахорщина Новгород-Сіверського пов. Черніг. губ. — 5(18).08.1911, Москва, Новодівиче кладовище).

1.10. Дефініція визначає фах або характер діяльності. В стилій формі та хронологічному порядку дається перелік найважливіших постів, посад і звань, найвищих титулів та відзнак особи.

2. Життєпис

Власне життєпис становить стислий виклад інформації про участь особи у суспільно-політичному, державному, науковому та культурному житті України. Оцінку діяльності особи належить подавати, керуючись принципами науковості, об'єктивності та історизму. Статті не повинні мати полемічного характеру, але слід

подавати різні погляди на діяльність особи, висвітлювати як позитивні свідчення сучасників, нащадків та дослідників про дану особу, так і негативні, дотримуючись об'єктивної доказової інформації.

Всі дані наводяться без абзаців, в хронологічному порядку, без повторень назв, посад, організацій, у називному відмінку однини з використанням прийнятих для даного видання скорочень.

2.1. В життєписах осіб, які не є українцями за походженням, вказується держава або національна належність. Приклади: Шолом-Алейхем, єврейський письменник; Растреллі Варфоломій Варфоломійович, російський архітектор, італієць за походженням.

В життєписах осіб творчих професій національна характеристика подається лише в тих випадках, коли їх творча діяльність безпосередньо пов'язана з мовою, якою вони розмовляють. Наприклад: російська та українська співачка.

2.2. При описі сімейного стану та родинних зв'язків необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові матері та батька, дружини (чоловіка); в разі необхідності вказується їхній фах, чин або суспільна належність. Якщо особа належала до відомого історичного роду або мала відомих родичів, бажано дати стисло інформацію з історії роду. Якщо про кого-небудь з родичів є стаття в УБС, то дається відсилання до неї ("див.").

2.3. При описі виховання і освіти максимально стисло вказати, який учбовий заклад, де і коли закінчено, приділяючи найбільшу увагу спеціальній освіті.

2.4. Під час характеристики фахової та громадської діяльності вказати найважливіші посади або спеціальності діяча, вчені і почесні звання (з якого року); наводяться етапні твори або назви праць, в яких зроблено видатні відкриття (з наведенням дати); подаються відомості про відзнаки і нагороди. Наводиться також інформація про створені ним творчі школи і напрямки, прізвища найвидатніших учнів і послідовників, про участь у конкурсах, виставках, про одержані звання, премії і нагороди, а також стипендії, премії, фонди і медалі його імені тощо.

2.5. В обсяг інформації мають увійти вказівки на політичні, наукові, мистецькі та інші напрямки, які репрезентувала дана постать, і роль, яку вона в них відіграла.

При потребі подаються основні факти з особистого життя — особливо ті, що мали вплив на громадську діяльність.

2.6. У життєписі слід зазначити місце зберігання творчої спадщини та її характер (найважливіші твори, зібрання, колекції,

бібліотеки і т.п.).

2.7. У тому випадку, коли діяльність особи знайшла відображення через посмертне вшанування у художніх творах, назвах міст, вулиць, майданів, різних закладів, у створенні меморіальних музеїв, встановленні пам'ятних дошок, у нумізматичних пам'ятках, кінофотофонодокументах, то ця інформація має бути подана у життєпису.

2.8. Якщо особа загинула (була незаконно репресована), то цей факт, як і час та обставини загибелі, слід відзначити. Вказується дата реабілітації.

3. Бібліографічний матеріал

Бібліографія має містити творчу спадщину особи, біографічні статті, джерелознавчі, енциклопедичні видання, архівні, рукописні джерела, згадки у пресі, слогани сучасників, кінофотофонодокументи та інші носії інформації, що становлять документальні підстави біографії.

Загальні вимоги до бібліографічної частини

Бібліографія повинна вміщувати найбільш важливу та повну наукову і пізнавальну інформацію про особу.

3.1. Бібліографія до статті дається під текстом. Бібліографія входить у ту кількість знаків, яка виділена для статті, і становить не більше однієї десятої її частини (напр., якщо на статтю виділено 10 000 знаків, то бібліографія повинна становити не більше 1000 знаків). При поданні бібліографії витримується хронологічний, а в межах року — алфавітний порядок.

3.2. В біографічних статтях про найвидатніших постатей в середині тексту може бути наведено кілька найважливіших робіт (з поданням дати), які найповніше характеризують творчу діяльність особи (етапні твори, фільми, спектаклі, відкриття та інші види творчості, а також перші видання, вистави і т.д.).

3.3. Назви праць, написаних мовами, які використовують латинську графіку та кирилицю, подаються мовою оригіналу. Твори, написані мовами країн зарубіжного Сходу (араб., китаїською та ін.), наводяться українською транслітерацією.

3.4. В назвах періодичних видань, збірників, щорічників і т.д. використовуються загальновживані абрєвіатури (напр.: СА, УІЖ, ЗНТШ) за правописом відповідних часів. Описові назви творів давніших часів цитуються скорочено, зберігаючи значення і зрозумілість назви. Скорочення позначаються трьома крапками (...).

ік видання подається арабськими цифрами. Місце видання треба вказувати скорочено (за першою літерою), деякі місцеві назви надавати кодифікованим скороченням (напр.: Дн-ск).

3.5. Бібліографія до статей, присвячених творчим особам (діячі науки, техніки, літератури, мистецтва, музики тощо), поділяється на дві частини: а) твори даної особи ідуть під заголовком — Тв.; б) література про дану особу, а також в інших випадках — Літ.

Твори (Тв.:) в залежності від характеру діяльності особи означають:

а) список найважливіших друкованих праць, переважно перших видань, решту праць — вибірково, на розсуд дослідників юрчості;

б) підбірку найвизначніших досліджень, статей, розділів у книжках і спеціальних періодичних виданнях, список підручників, рекладів тощо;

в) виставки індивідуальні (напр.: Київ, 1960), колективні (напр.: членські виставки Спілки художників, 1970–90), закордонні;

г) реалізовані відкриття, патенти, удосконалення;

д) назви виконаних робіт (для архітекторів, скульпторів, режисерів, акторів і т.д.);

е) список образотворчих, музичних творів, вистав.

3.6. Література (Літ.:) подається в такому порядку:

а) персональні бібліографічні списки праць, спадщини та ін. В книжках визначити: (бібліогр.);

б) енциклопедії, словники;

в) монографії та монографічні збірники про особистостей;

г) щоденники та спогади інших осіб (видані друком або які зберігаються в архівах);

д) дослідження і статті в книжках (вступи, післямови та ін.), спеціальній літературі;

е) каталоги колекцій, виставок;

є) біографічні, автобіографічні статті;

ж) некрологи;

з) загальні та спеціальні ретроспективні бібліографії у книжках або статтях (лише у тих випадках, коли вони розширюють даності про діяльність особи).

Прийняті засади бібліографічного опису

а) Монографії. Приклад: Крутікова Н.Є. Микола Васильович Гоголь.— К., 1952; Семенчук І.Р. Олесь Гончар — художник сло-

ва.— К., 1986.

б) Розділи, статті в колективних працях. Приклад: Багалеї Д.И. Харьковский педагог и журналист нач. 19 в. И.Ф.Вернет // Сборник Харьковского историко-филологического общества.— X., 1911.— Т.20.

в) Статті в періодичних виданнях. Приклад: Дмитерко Л. Великий гуманіст: До 250-річчя з дня народження К.Гольдони // Літературна газета.— 1957.— 22 березня; Наливайко Д. Поль Верлен по-українськи // Дніпро.— 1969.— № 9.

г) Рукописні та архівні джерела. Приклад: ВУАН. Постійна комісія для складання біографічного словника. Біобібліографічний словник "А".— ЦНБ. ІР— Ф. X, № 4863; ф. XI, № 1236. ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 11, спр. 96, 97, 120; ф. 29, спр. 91/16, арк. 70.

4. Ілюстрування біографічної статті

В статті обов'язково має бути дана вказівка на наявність чи відсутність іконографії. При наявності іконографічного матеріалу мусить бути вказаний його характер.

Основною формою ілюстрування біографічної статті є іконографічні матеріали. Портрет може бути виконано в будь-якому виді образотворчого мистецтва (фотографія, живопис, скульптура, графіка, металопластика тощо) як з натури, так і на підставі художнього уявлення автора.

Крім іконографічних, статті можуть бути ілюстровані іншими документальними матеріалами (факсиміле рукописів або фотокопіями чи малюнками творів особи, мова про яку йде у статті).

Відомості про поданий іконографічний матеріал та інший документальний матеріал повинні вміщувати інформацію:

- вид образотворчого мистецтва;
- техніка виконання;
- копія чи оригінал;
- дата виконання;
- автор;
- місце зберігання, адреса власника;
- розмір.

Оформлення авторської біографічної статті

5. Орфографічне оформлення статті

5.1. Рукописи статей мають бути написані українською мовою

згідно до правил українського правопису. Винятком є ті випадки, коли статті замовляються авторам з інших держав або в тому разі, коли автор не володіє українською мовою.

5.2. Кількість абзаців повинна бути мінімальною (обов'язково — заголовна частина, життєпис, бібліографія, іконографія). Невеликі статті, переважно, не мають розподілу на абзаци. Недопустимо лочинати абзац з абрєвіатури чи скорочень.

5.3. Якщо в статті є посилання на іншу статтю в УБС, вживається скорочення (див.).

6. Технічне оформлення машинопису

Статтю треба надсилати у двох примірниках, надрукованих з одного боку на машинописному папері (не на кальці), з подвійним інтервалом і полями з лівого боку 3,5 см, тобто сторінка має містити 29 рядків по 64 знаки в рядку. Так само належить оформляти документацію. Стаття має бути відредагована у найдрібніших деталях з погляду мови, стилю, правопису, пунктуації і підписана автором із вказівкою повного прізвища та імені без титулів. Статтю можна також надсилати у вигляді комі'ютерного файлу (формат даних обумовлюватиметься окремо в кожному випадку).

7. Права і обов'язки автора та Інституту біографічних досліджень

7.1. Інститут біографічних досліджень (далі Інститут) замовляє статтю, висилаючи у трьох примірниках угоду, в якій зазначено:

- а) перелік осіб, про які необхідно написати статті;
- б) обсяг статті (кількість знаків і сторінок машинопису);
- в) термін, у який має бути надіслана стаття.

7.2. У разі прийняття умов автор підписує угоду і надсилає два примірники до Інституту, а один — залишає у себе.

7.3. Підписавши угоду, автор тим самим приймає цю редакційну інструкцію.

7.4. У випадку неприйняття автором замовлення чи умов він повинен повідомити Інститут про відмову у термін до двох тижнів після одержання угоди. В такому разі бажано, щоб автор повідомив свою думку щодо особи, яка могла б опрацювати зазначену біографію.

7.5. Коли автор дійде висновку, що дана постать не заслуговує бути включеною до УБС, він відмовляється від написання біографічної статті і терміново повідомляє Інституту свою думку з цього приводу.

7.6. Інститут обліковує замовлені статті з визначеними термінами виконання і підтверджує одержані статті; після закінчення

терміну, у разі потреби, автору надсилають нагадування. Якщо нагадування не подіє, а подальше зволікання загрожує запізненням випуску видання, Інститут має право повідомити автора про скасування угоди і замовити статтю іншому спеціалістові.

7.7. Інститут залишає за собою право вносити у статтю редакційні зміни і доповнення щодо її змісту, форми, а також необхідні скорочення і доповнення. Формальні зміни або спрощування фактичних помилок не потребують згоди автора. У разі ґрунтовніших змін Інститут надсилає авторові відредагований текст для погодження; щодо інших змін – Інститут звертається до автора найпізніше при першій коректурі. Вартість додаткових правок у коректурі (більше 3% тексту) відшкодовується з гонорару автора. Відсутність поверненої коректури або надісланого для погодження тексту означає мовчазну згоду автора на внесені Інститутом зміни.

7.8. Якщо Інститут визнає надіслану статтю не цілком відповідною, він може від неї відмовитись. Автор користується правом звернутися до одного з членів Біографічної комісії Національної академії наук України, який виносить цю справу на засідання Бюро Комісії.

7.9. Якщо статтю було суттєво доповнено або перероблено Інститутом чи іншим автором, автор має право відмовитися підписати статтю або підписати її разом з іншим автором. У разі доповнення статті в Інституті автор одержує гонорар у повному обсязі; у разі доповнення або переробки статті іншим автором, якщо стаття публікується у співавторстві, Інститут ділить гонорар між авторами. Якщо автор забирає статтю, гонорар він не одержує.

7.10. Автор зобов'язаний здійснити першу коректуру гранок. Тексту машинопису разом з коректурою автор не одержує. Коректура має бути повернена у зазначений термін. Відсутність авторської коректури не затримує друкування.

7.11. Автор одержує два відбитки статті зі штампом "авторський примірник".

7.12. Автор має повідомити Інститут про зміну адреси та номера банківського рахунку.

ЛИСТ—ЗВЕРНЕННЯ

Вельмишановний/—а/ пане/—і/!

З приємністю повідомляємо, що Ваші наукові (творчі, громадські, політичні) досягнення та успіхи, відомості про які зібрані Інститутом біографічних досліджень та Біографічною комісією Національної академії наук України, дають підстави для внесення інформації про Ваше життя і діяльність до Українського біографічного словника.

Український біографічний словник — це енциклопедичне багатомне видання, яке включатиме біографії видатних діячів України з усіх галузей людської діяльності від давнини до сучасності.

Просимо Вас ознайомитися із надісланою Вам анкетою. Якщо Вас не виникне заперечень, заповніть її і поверніть Інституту. Після цього ми підготуємо статтю і надішлемо Вам коректуру для вірки і уточнень перед публікацією.

Заповнену анкету просимо надіслати протягом місяця.

З повагою

Директор
Інституту біографічних досліджень

Підпис

АНКЕТА

ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

Щоб надати можливість науковцям і редакторам Інституту біографічних досліджень підготувати про Вас об'єктивну статтю, у Вас ласка, заповніть цю анкету українською мовою і додайте фото 6 x 9.

1. Прізвище (для заміжніх жінок — також дівоче прізвище), м'я, по батькові.
2. Дата народження (день, місяць, рік).
3. Місце народження.
4. Батьки і рідні (батько, мати — прізвище, ім'я, по батькові, брати і сестри — ім'я).
5. Сімейний стан (одружений на (з) _____ (прізвище, м'я, по батькові), кількість дітей — синів, дочок, їхні імена.

6. Короткі відомості з історії роду (чи були серед них видатні діячі).
7. Освіта (вказати дати, місяця, дипломи, ступені).
8. Робота за фахом (в хронологічному порядку, з точними назвами і датами).
9. Творча діяльність (книги, виставки, фільми, ролі, картини, музичні твори тощо).
10. Належність до наукових шкіл, художніх та інтелектуальних течій, суспільних і громадських партій, рухів (посади).
11. Нагороди, премії, звання.
12. Список основних наукових праць.
13. Реєстр усіх відомих Вам рецензій і оглядів про Вашу творчість.
14. Назвіть ті публікації, де є біографічні відомості про Вас та вміщено Ваші портрети.
15. Псевдонім(—и).
16. Захоплення.
17. Домашня адреса.
18. Службова адреса.
19. Телефон, факс.
20. Дата заповнення, підпис.

III. БІОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ

АВДИКОВИЧ Орест Львович (псевд. — Данило Троян) б.02.1876 (?), с. Сороки Скарпського пов., тепер Бучацького ну Терноп. обл. — 28.10.1918, ідень] — педагог, письменник, тературознавець.

Н. в сім'ї греко-католического священника московської орієнтації ева Авдиковича та Стефанії Авловичевої. Дит. роки А. пропли в с. Голешіві на Львівщині ружина — Климентина Авдиковичева з роду Січинських. У -й пол. 19 ст. А. закінчив укр. кадем. г-зію у Львові.

Навч. у Гірничій академії у Леобен (Австрія, 1898) та на ілософ. ф-ті Львів. ун-ту (1901). Відгоді — на пед. роботі

Перемишлі, спочатку в ольс., а з 1903 — в укр. г-зіях і одночас — в укр. дівочому

ліцеї. З 1905 — перший адміністратор і префект щойно відкритого гімназійного ін-ту, а з 1909 — професор г-зії. Викладав укр., нім., грец. і латин. мови та л-ри, завідував укр. б-кою для учнів, був одним з керівників гімназійної літ. секції, куратором драм. гуртка. З 1908 — довголітній голова перемиської філії Т-ва наук викладів ім. П.Могили. Був прозаїком, головним чином, новелістом. Дебютував белетристичним нарисом "Шекс" у газ. "Діло" (1898). Друкувався у львів. газеті "Руслан", в "Літературно-науковому віснику". Видав у Львові зб. "Нарис одної доби" (1899), новелістичні зб. "Поезія і проза" (1899), "Метелики", "Нетлі" (обидві — 1900) "Демон руїни" (1901), "Моя популярність" та інші оповідання" (1905). У прозових творах А. змалював психологію представників селянства, дрібної шляхти, духовенства, інтелігенції, студентів, урядовців. Почавши з натуралістичних оповідань, нарисів і образків ("Біциклістка", "Нарис одної доби", "На аудієнції", "На рибі", "Відлюдок"), поступово через реалістичні твори зі сентиментально-романтичним, а подекуди й декадент. забарвленням ("Поезія і проза", "З балу", "Гуси"), перейшов до суто декадент. самовираження ("Марева", "Хрести", цикл "Демон руїни"). У кращих реалістичних

творах ("Гуси", "До місяця", "3 вечера", "Останні скарби", "Така ... дурна справа", "Requiescat" та ін.) наближався до "нової школи" в укр. лірі поч. 20 ст., подаючи на основі діалогів, монологів, психологізованих пластичних малюнків і мінімуму автор. коментаря настроєві зліпки з життєвих випадків, будуючи тексти на концентрації душевних порухів, нюансах думок і почуттів особистості. Під впливом польсь. модерніста С.Пшибишевського А. вдався до форм суб'єктивного вираження розірваної свідомості зневіреного в житті інтелегента — мініатюр з досить химерним сюжетом або ж частіше взагалі без подієвого сюжету — ліричних медитацій, елегій чи епістол, потоку свідомості ліричного героя, який слухає "музики" своїх "нервів", до символічно-метафоричного відображення його фантастичних візій і занепадницьких пастроїв, поєднав натуралістичний підхід до психологічного аналізу з лірико-символічною експресією ("Демон руїни"). Плекаючи світ своїх особистих переживань, мрій і страждань, А. не перекривав цим нац.-патріотичного, громадян. обов'язку ("Хмари (Вечірні думи пізнього романтика)"). Декадентсько-символічні шукання А. схвально сприйняли О.Луцький, С.Яричевський, але піддав нещадній, необ'єктивній критиці упереджений у ставленні до символізму С.Єфремов. Як ав-

тор "демонічних" поезій у прозі А. став предтечею прихильників укр. модерну, передусім "Молодої Музи" (М.Яцків, П.Карманський, В.Пачовський, Б.Лепкий та ін.). 1914 після тривалої перерви А. повернувся до літературної творчості, написав кілька антивоєнних, антиімперіалістичних оповідань і повість-містерію "Ой у рідному краю та на Дикому Полі" (1918), у якій реалістичні картини нар. горя переплітаються з фантастичними візіями й алегорич. образами, почерпнутими з християн. міфології.

Тв.: Лев Васильович-Сапогівський: Єго жите і літературна діяльність // Діло.— 1899.— Ч.163—165.— 23 липня (4 серпня) — 26 липня (7 серпня); Поезія і проза.— Львів, 1899.— 159 с.; Метелики.— Львів, 1900.— 143 с.; "Моя популярність" та інші оповідання.— Львів, 1905.— 173 с.; Огляд літературної діяльності Олександра Кописького.— Перемишль, 1908.— 24+23с.; Форма писань Маркіяна Шашкевича//Звіт диркци ц.к. гімназії з руским викладовим язиком в Перемишлі за рік шкільний 1910/1911.— Перемишль, 1911.— С.3—22; 3 балу; На аудієнції; Останні скарби; Відлюдок; По дорозі; Така ... дурна справа//Образки з життя: Оповідання, новели, цариси.— Львів, 1989.— С.286—319.

Літ.: Авдикович Орест // ЕУ: Словникова частина.— Па-

иж; Нью-Йорк, 1955.— Т.1.— С.13; Полек В.Т. Авдикович Орест Львович // УЛЕ.— К., 1988.— Т.1.— С.16; Єфремов С. І поісках нової красиы: Заіетки читателя // Літературно-ритичні статті.— К., 1993.— С.55, 112; [Гнатюк В.] [Рец. на н. «Моя популярність» та інші оповідання»] // ЛНВ.— 1905.— Т.32.— С.165; Луцький Д. Літературні новини в 1905 році // Світ.— 1906.— Ч.2.— С.25; С.Я. [Яричевський С.] Рец. на кн. «Моя популярність» та інші оповідання»] // Іромінь.— 1907.— Ч.7.— С.111—12; Крушельницький А. Помертні оповідання Ореста Авдиковича // Нові шляхи.— 1929.— № 4.— С.381—382; Ковськии Ф. Початки літературної діяльності Ореста Авдиковича // Назустріч.— 1937.— Ч.18, 19; Кирчів Р. Орест Авдикович // Український календар 1973.— Варшава, 1973.— С.158—162; Нахлік Є. "Вразива душа, упоєна поетичним галем" // Україна.— 1989.— № 9.— С.8—9; Перфецький Є. Орест Авдикович // Наше миуле.— 1918.— № 3.— С.110—11.

Архіви: ЦДІА (Львів).— Ф.311, оп.1, спр.16, 17, 18; Ф.391, оп.1, спр.93; ІЛ. Відділ укописних фондів і текстології.— Ф.3, № 4462; ф.59, № 389—95, 2656; ф.64, № 1—9; ф.100, № 1036, 2972.

Іконографія: Фотопортрет

О.Авдиковича, без дати// УЗЕ: В 3 т.— Львів; Станіслав; Коломия, 1931.— Т.1.— С.12; УЛЕ.— К., 1988.— Т.1.— С.17; Україна.— 1989.— № 49.— С.9.

Є.К.Нахлік

БАРВІНСЬКИЙ Володимир Григорович (псевд.— Барвінок Василь, Ришмидинов та ін.) [25.12.1850, с. Шляхтинці, тепер Гнізди́чка Тернопільського р-ну Терноп. обл.— 3.02.1883, Львів] — укр. письменник, публіцист, громад. діяч.

Н. в сім'ї священика, що належала до відомого роду Барвінських, який з 17 ст. визначився як укр. (руси́нський). Після битви під Віднем 1686 Барвінські отримали від короля Яна Собеського шляхетство і герб Айхінгерів "Ястжембеу". Брат Олександра (див.) і Осипа Барвінських. Навчався у Тер-

ноп. г-зі, повний гімназ. курс закінчив у Львові (1868). Після закінчення юрид. ф-ту Львів. ун-ту (1872) мав однорічну практику в суді, працював на посаді адвокат. кандидата в канцеляріях першоряд. львів. адвокатів. Був одним із засновників т-ва "Просвіта", співробітником, а потім ред. ж-лу "Правда" (1876—80), засновником і першим ред. газ. "Діло" (1880—83), вважаючи його "реальною працею для народу". Б. виступав з публіцистич. статтями одночасно в кількох напрямках: економіки і права, шкільництва і освіти, політики і церкви, а головне — л-ри. З ініціативи Б. заходами "Просвіти" було видано десятки популярних книжечок з порадами для селян. У повістях Б. "Скошений цвіт" (1877) і "Сонні мари молодого питомця" (1879) показував зацікавленість молоді громад. справами. В образі гол. героя повісті "Скошений цвіт" — Степала — вгадується сам Б. — "апостол ідеальної любови", який готує себе до освітн. праці з народом, мріє стати провідником громади у виборюванні нею своїх прав. Слова "Не доборемось власною силою, то й пропадемо" слід розцінювати як девіз усієї громад.-політ. і літ. діяльності Б., що була спрямована проти тих сусп. вад і законів, які "притоптали не один цвіт саморідний, зв'ялили не одну силу і в нашій громаді зацпи-

ли нехтування моральної стійкості". Навколо цих ідей Б. об'єднався з В.Навроцьким, К.Ганкевичем, О.Партицьким, Ю.Целевичем, Є.Згарським та ін., які працювали на ниві словесності та освіти. Б. підтримував зв'язки як із наддніпрян. укр. діячами нац. відродження (М.Костомаров, П.Куліш, М.Драгоманов та ін.), так і з польс. політ. і громад. діячами (Р.Чарторийський, Я.Червінський та ін.), які цікавилися станом громад.-політ. справ у Галичині. Наміри Б. досягти порозуміння між народоцями і старорусинами, як і заклик облішити всі "домашні" (між-партійні) суперечки і взятися до реальної і витривалої праці для добра народу, розбилися об нерозуміння старорусинів (русофілів) народовської укр. ідеї. Б. організував і провів 1880 перші укр. нар. віча у Львові, де було одностайно прийнято відредаговані ним резолюції в справах правничо-держ., екон. і шкільного становища галицьких українців. Б. 1868—83 опублікував понад 100 наук. і публіцистич. статей у "Правді", 230 статей і оглядів у газ. "Діло", літературознавчі матеріали про творчість Т.Шевченка, І.Кршчевського та ін.

Тв.: Безталанне сватання; Мужик і пан (1872); Скошений цвіт (1877); Сонні мари молодого питомця (1879).

Літ.: Споминки про життя і діяльність Володимира Бар-

нського.— Львів, 1884.— 134 с.;
 Гоновський О. Історія літера-
 тури руської.— Львів, 1893.—
 '3, ч.2. —С. 839—891; Леви-
 ький І.О. Прикарпатська Русь
 XIX в. в біографіях.— Львів,
 901.— С. 200—224; Барвін-
 ький О. Спомини з мого жит-
 я.— Львів, 1912—13; Павли-
 ин С. Рід Барвінських в
 історії укр. культури// Вісник
 ІТШ.— 1993.— Ч.6-7.— С.16—
 8; Хроико В. Поставити народ
 своїй хаті на свою силу з
 воєю волею// Січ.— 1993.— №
 .— С.3—7; Його ж: "Правдою
 заряв наш світ...": До 110-
 іччя з дня смерті Володимира
 і. // УМЛШ. — 1993. — № 2.
 — С.47; Нскролог//Діло.—
 883.— Ч.9—10.

Архіви: ЛНБ. Відділ руко-
 писів. — Ф.11, спр. 96, 97, 108,
 10, 120, 123, 3414—3418, 3420—
 430, 4002, 4032 (матеріали біо-
 графії), 4050, 4052, 4057, 4080—
 082, 4119 (поезії), 4123, 4124
 оповідання), 4122, 4125 (стат-
 і, тексти виступів), 4239, 4240,
 324, 4494, 4714, 4715, 4921,
 1935, 4942, 4943, 4969, 4974,
 1976, 4978, 4980, 4983, 4987,
 1991, 4996, 4998, 5011, 5012,
 5020, 5029, 5030, 5046, 5049,
 5051; ф.29, спр. 91/16, арк. 70—
 15; ф.57, спр. 807, 450, арк.
 22—229; ф.154, спр.9; ф.167, оп.
 1, спр. 291; оп. 2, стр. 114.

О.О.Сидоренко

БАРВІНСЬКИЙ Олександр
 Григорович (псевд. Подолянин,
 Австрієць) [08.06.1847, с. Шлях-
 тищі, тепер Гніздишка Тер-
 нопільського р-ну Терноп. обл.
 — 25.12.1927, Львів] — громад-
 діяч, педагог, історик, літерату-
 рознавець.

Н. в сім'ї священика. Брат
 Володимира (див.) і Осипа Бар-
 вінських. Закінчив г-зію у Тер-
 нополі та філософ. ф-т Львів.
 ун-ту (1868). Працював учите-
 лем г-зії в Бережанах, Терно-
 полі. З 1888 — професор держ.
 учител. семінарії у Львові. Зас-
 новував у селах Тернопільщини
 читальні, створив місцеві філіа-
 ли т-в "Просвіта" (1875) і "Русь-
 ка бесіда" (1884). За ініціативою
 Б. 1892 літ. т-во ім. Шевченка
 було реорганізовано і перетво-
 рено на наукове. 1893—97 —
 його голова і редактор перших
 4-х томів "ЗНТШ". Був депута-

том парламенту Австрії (1891—1907), сейму Галичини (1894—1904), членом австр. палати панів (1917). 1893—1918 — член Галиц. шкільної ради, а 1918 — міністр освіти і віросповідань ЗУНР. Завдяки наполегливим зусиллям Б. у галиц. школах було впроваджено укр. мову. Він запровадив у шкіль. підручниках термін "українсько-руський". Автор багатьох підручників для шкіл і гімназій ("Руські читанки", 1870—71, 1882), статей з іед. тематики в газ. "Діло", "Шкільна часопис", "Газета шкільна". Був співробітником (1867) і редактором (1888—89) ж-лу "Правда", співпрацював у газ. "Діло". Протягом 1897—1914 видавав і редагував ж-л "Руслан", був редактором ж-лу "Учитель" (1889), видавцем і редактором ж-лу "Дзвінок" (1890). Видав "Руську історичну бібліотеку" (Тернопіль—Львів, 1883—94; вийшло 12 томів). Невтомно працював і як історик та літературознавець ("Староросійське братство у Львові", 1896; "Історія України-Руси", 1904; "Історія української літератури", т.1—2, 1920—21). Помер у Львові, де й похований на Личаківському кладовищі. Архів Б. зберігається у відділі рукописів ЛНБ ім. В.Стефаника ІАН України та в родині Барвінських.

Тв.: Староросійське братство у Львові (1896); Віймки з українсько-руської словесності для вищих середніх шкіл (1903);

Історія України-Руси (1904); Віймки з народної літератури українсько-руської XIX віку (1905); Оповідання з всевітньої історії (1910, Спомини з мого життя (ч.1—2; 1912—13); Історія української літератури (т.1—2; 1920—21); Коротка історія українського народу (1926).

Літ.: Кравець М. Видавець "Руської історичної бібліотеки" // УІЖ.— 1967.— № 6. — С.137—138; Навлишин С. Пам'ять роду і народу // Дзвін.— 1993.— № 4—6. — С.124—129.

Архіви: ЛНБ. Відділ рукописів. — Ф.11.

П.Г.Баб'юк, М.М.Романюк

БЕРЕЗОВЕЦЬ Дмитро Тарасович [18.10.1910, м. Новоград-Волинський, тепер Житомир. обл. — 29.05.1970, Київ] — археолог.

Н. в родині вчителя Тараса Липовича Б. Початкову освіту здобув у Бердичеві, 1924—вчився у профшколі. До 27 працював слюсарем у госпі. З 1928 — вчитель у селі молоді в с. Сахни Жинського пов. Тоді ж почав працювати у складі археол. експедиції Бердичів. музею під керівництвом Т.М.Мовчанівського на розкопках Райковельського городища. У 1929—31 — в. відділом цього музею, водночас працював у навч. закладі Укржитлобуду. 1932 був призваний на дійсну військ. службу. В 1941 закінчив Військ. ад. механізації та моторизації ЧА, викладав тактику у 2-му танк. уч-щі, з 1942 служив на Пд.-Зх. фронті. У 1942 потрапив у полон, був у в'язниці в с. Шешкованс, в конц. таборах Хиров, Гессен, Герліц, Юросен і Дора). Втік в Австрію, де амер. військ. адміністрація призначила його командиром табору для переміщених осіб Клюбсверзісен (Брауншвейг).

Повернувся до Києва 1945. 1946 почав працювати в Ін-ті археології АН УРСР. Поряд з епіграф. розробками керував експедиціями в зонах новобудів та меліоратив. систем (тер. часних Печенізького, Старокозьського та Кременчуцького) водосховищ, каналу Дніпро-Дніпробас, зрошувальних систем в Пд. Україні). Зроблено 25

наук. звітів заг. обсягом понад 40 друк. аркушів. Б. досліджував питання ранньослов'ян. історії переддерж. періоду, гол. чин. через пошуки проміжних ланок, що заповнюють культурно-хронологічні лакуни в археології сх. слов'янства. Такою ланкою став комплекс старожитностей ранньослов'ян. часу (волинцівська культура), відкритий поблизу с. Волицьове Путивльського р-ну Сум. обл. (1948). Розкопки підтвердили положення та уточнили окремі моменти кошенції Б. щодо етнокульт. розвитку населення Лівобережної України і набули подальшої розробки в працях його послідовників. Виявив та дослідив 1956—59 ранньослов'ян. пам'ятки пенківського типу (під с. Пенківка кол. Новогеоргіївського р-ну Кіровоград. обл.). Виявлені ним 1961—63 поселення у заплаві р.Тясмин та Андрусівській могильник стали еталонними для згодом виділеної пенківської культури. Одним з гол. напрямків наук. діяльності Б. було вивчення пам'яток алаано-болг. населення Пн. Причорномор'я, об'єднаних у салтівську культуру. Б. значну увагу приділяв і вивченню пам'яток 1-ї пол. 1-го тисячоліття н.е. Найповніше своїм наук. поглядом вчений виклав у неопубл. монографії "Сіверяни (перед утворенням Київської Русі)", на основі якої 1969 за-

хистив канд. дисертацію у Москві. В останні роки життя Б. готував узагальнену працю про стародав. Салтів (місто Сарад за араб. джерелами), яку не встиг закінчити. Результати вивчення салтівської культури опублікував в однойм. розділі "Археології Української РСР" (Т.3.— К., 1975), а питання егніч. змісту цієї культури висвітлено у ст. "Про ім'я носіїв салтівської культури" (1970). Дослідження Б. в Лівобереж. Україні та у Серед. Подніпров'ї склали великий доробок у вивченні археології сх. слов'ян напередодні і в період утворення давньорус. держави. Виділені Б. волинцівські пам'ятки на лівому березі Дніпра відповідають літопис. сівер'янам так само, як і пенківські — літопис. уличам на правому.

Тв.: Харівський скарб//Археологія. — 1952.— Т.6.— С.109—119; До питання про літописних сівер'ян// Там же.— 1953.— Т.3.— С.28—44; Слов'яни і племена салтівської культури // Там же.— 1965.— Т.19.— С.47—67; Про ім'я носіїв салтівської культури // Там же.— 1970.— Т.24.— С.59—74; Салтівська культура // Археологія УРСР. — К., 1975. — Т.3. — С.421—425.

Літ.: Сміленко А.Т., Сухобоків О.В. Пам'яті Дмитра Тарасовича Брезозця (18.10.1910 — 29.05.1970) // Археологія. — 1990.— № 4.— С.107—114. *

О.В.Сухобоков

ВІТТЕ Сергій Юлійович [17 (29).06.1849, Тифліс, тепер Тбілісі — 25.02 (13.03).1915, Петроград] — рос. держ. діяч, економіст, фіналіст, підприємець, граф (з 1905).

Н. в родині Ю.Ф.Вітте, урядовця Кавказ. намісництва, нащадка давніх вихідців з Голландії. Його мати — уроджена О.О.Фадеева, дочка саратов. губернатора, по материн. лінії з роду кн. Долгорукових. Родина В. належала до беззем. служилого дворянства. Був двічі одружений. Перша дружина Н.О.Спиридонова (уроджена Іваненко), дочка черніг. предводителя дворянства, померла 1890. Невдовзі одружився з М.І.Лісаневич. Дітей не мав. Виховувався в сім'ї брата своєї матері генерала Р.О.Фадеева, відомого рос. воєн. історика і публіциста консерватив., близького до сло-

янофілства, напрямку. 1869 кінчив матем. відділення фіз.-атем. ф-ту Новоросійського і-ту в Одесі. Служив у канцелярії Новорос. і Бессарабського ген.-губернатора, де займався справами розвитку залізнич. транспорту. Працював нач. ентори (служби) руху в управлінні Одес. з-ці. 1874 зараваний до департаменту заг. трав М-ва шляхів сполучення МШС). З 1877 — нач. експлуатації Одес. з-ці. Під час алкан. війни 1877–78 відзнаився як здібний організатор йськ. перевезень. 1879 через онфлікт з керівництвом МШС ийшов у відставку. Деякий час рацював у Петербурзі в комі-ї, очолюваній графом Є.Т.Баановим, над розробкою Заг. гатуту рос. з-ць (опубл. 1895). 880 переїхав до Києва, де бійняв посаду нач. відділу експлуатації Т-ва Пд.-зх. з-ць. 1886–88 — керуючий Пд.-зх. -цями. У 80-і роки В., завдяки зоім організатор. здібностям, ийшов до числа провідних дія-ів приватного підприємництва країни і чимало сприяв розитковій транспорту, пром-сті. анквів справи, торгівлі. Винчав емплексні проблеми екон. роз-атку країни. Праця "Принципи лізничних тарифів по перевез-енню вантажів" (1883) при-есла В. авторитет визначного іяча нар. г-ва заг.-держ. мас-габу, теоретика і практика кон. поступу. 1893 В. обрано

почесним членом Імп. АН. 1889 В. на запрошення міні-стра фінансів І.О.Вишнеград-ського повернувся на держ. службу, одержавши позачерго-во чин д. стат. радн. (з 1893 — таємного радника) і переїхав до Петербурга. Призначений директором департаменту залізнич. справ М-ва фінансів (МФ), а 1892 — спочатку керуючим МШС, а з кінця серпня — міністром фінансів. В. зосередив у своїх руках кон-троль над всіма сферами нар. г-ва, внутр. і зовн. політикою Рос. імперії. В 90-і рр. В. ісо-отно посилив держ. регулю-вання економіки, провадив курс на прискорений розвиток вітчизн. індустрії, захист її від іноз. конкуренції, зміцнення екон. і політ. позицій Рос. ім-перії на міжнар. арені. Під керівництвом В. запроваджено протекціоністські тарифи (1891), винну монополію (1894), про-ведено грошову реформу 1897 — введено золотий обіг і зміц-нено конвертованість рос. ва-люти на світовому ринку. В. домігся залучення у великих масштабах в економіку країни (значною мірою — в Україну) іноз. капіталів, що сприяло бур-хливому піднесенню в 90-х рр. 19 ст. пром-сті Харкова, Кате-ринослава, Донбасу. Виступив ініціатором спорудження Транс-сибір. з-ці. В основному розро-бив проект капіталістич. пере-творень на селі, реалізований пізніше П.А.Століпіним. Захи-щаючи позиції самодержавства,

В. вів боротьбу проти розширення повноважень земських установ — єдиних на той час у Росії осередків ліберал. громад. діяльності. Здійснювана В. програма стрімкої індустріалізації всл. фінанс. тягарем лягла на с.г., зокрема українське, а тому закономірно викликала опір не лише селянства, а й консервативних поміщицько-дворян. кл. які не могли перебудувати свої г-ва на сучасних ринкових засадах. 1903 В. переміщено на почесну, але мало впливову на той час посаду голови Кабінету міністрів. Прагнучи відновити свої позиції в державі, він рішуче відстоював ідею створення в Росії об'єднаного уряду на зразок європейських, на чолі з прем'єр-міністром. У липні—серпні 1905 очолював делегацію на переговорах з Японією (Портсмут, США), і незважаючи на відчутну поразку Росії у війні, домігся підписання миру. Під час найвищого піднесення революц. політи 1905 в Росії під керівництвом В. підготовлено Маніфест 17 жовтня, яким проголошено політ. свободи та створення Держ. думи. Очолюючи реорганізований уряд — Раду міністрів, В. спрямував зусилля на зменшення в країні політ. і соціальної напруги, в той же час здійснював рішучі каральні акції проти збройних революц. виступів. На цьому шляху В. став об'єктом заг. ненависті з боку як демокра-

тич. та ліберальних, так і консервативно-монархіч. сил і 14 квітня 1906 подав у відставку. Залишаючись членом Держ. ради та К-ту фінансів, неодноразово намагався повернутися до правлячих сфер. Нависав мемуари, які стали для дослідників важливим джерелом з екон. та політ. історії Росії та України кін. 19 — поч. 20 ст. Основою стрімкої політ. кар'єри В. був теор. і практич. досвід, злобутий за роки підприємц. діяльності в Україні. Цілеспрямований і надзвичайно активний, В. відрізнявся своїми діловими якостями від петерб. сановництва. До кінця життя він за своїм світоглядом, незалежністю поглядів, рисами вдачі, культури і навіть мовою становив характерний тип росіянина, сформованого як особистість в укр. середовищі. Незважаючи на обмеженість своєї гуманітар. освіти, був добре обізнаний з укр. життям, про що свідчить використання матеріалів М.П.Драгоманова в полемічній праці "Самодержавство і земство" (1901). На відміну від багатьох представників рос. держ. еліти у В. не було зверхнього ставлення до інших народів. Помер у Петрограді. Похований в Олександрівській лаврі. За життя В. його іменем названо вулицю в Одесі, на якій знаходиться гол. корпус ун-ту, пізніше перейменовану на Петра

злогого.

Тв.: Принципы железнодорожных тарифов по перевозке грузов. — К., 1883; Национальная экономия и Фридрих ист. — К., 1889; Самодержавие и земство. — Штутгарт, 1901; Записка по крестьянскому делу. — СПб., 1904; Конспект лекций о народном и государственном хозяйстве. — Пб., 1912; По поводу несправедливых законов государственной жизни. — СПб., 1914; Воспоминания: В 3-х т. — М., 1960.

Літ.: Тарле Е.В. Граф С.Ю. итте. Опыт характеристики внешней политики. — Л., 1927; Ганьич Б.В., Ганелин Р.Ш., Ю.Вигте, М.П. Драгоманов и "Золотое слово" // Исследования по отечественному источниковедению. — М.; Л., 1964; ризис самодержавия в России: 1895—1917. — Л., 1984; Корсун А.П. Сергей Юльевич итте // Россия на рубеже веков: исторические портреты. — М., 1991.

В.І. Попик

ДРАЙ-ХМАРА (справж. прізвище — Драї) Михайло Опанасович [28.09 (10.10).1889, с. Малі Канівці Золотоніського пов. на Полтавщині, тепер Чорнобаївського р-ну Черкас. обл. — 19.01.1939, Колима] — укр. літературознавець, поет, перекладач.

Н. в сім'ї заможного селянина-писаря Панаса Драї. Мати — Ганна Драї походила із заможного козац. роду Брагинців, померла молодою від час епідемії тифу. Сестра — Маруся була одружена з В. Колодубом. Дружина — Ніна Пегрівна Д.-Х. (дівоче — Длугопільська); дочка — Оксана Ашер, живе у США. Своє справж. прізвище, яке декому здавалося німецьким, змінив на Д.-Х. 1915 у зв'язку з антинім. настроями. Вчився у школі в Золотоніші, у Черкас. г-зії (1902—06), в ко-

лелі Галагана у Києві (1906–10), на істор.-філол. ф-ті Київ ун-ту (1910–15). Працював у семінарі акад. В.Перетца. Перша наук. праця — "Интермедии 1-ой половины XVIII в. в рукописи собрания Тихонова Пестербургской Публичной Библиотеки" (1911). Студював слов'ян. мови за кордоном (1913). Працював у архівах і б-ках Львова, Бухареста, Загреба, Белграда, Будапешта. Автор історії хорват. письменства "Поетичний твір А.Качича-Міошича — Razgovor ugodni naroda slovin-skoga", за яку одержав золоту медаль Київ. ун-ту. Був відряджений до Петерб. ун-ту (1915–17), де працював на кафедрі слов'янознавства під керівництвом проф. та акад. О.Шахматова, П.Лаврова, І.Бодуена де Куртене. Відвідував лекції з укр. історії, брав участь в об'єднанні студентів-українців (1915–17). Великий вплив мали на нього В.Ганцов та М.Кушнір. 1918–23 — доцент кафедри заг. слов'янознавства Кам'янець-Подільського ун-ту. Працював разом з І.Огієнком, Л.Білецьким, В.Бідновим, М.Плевако. З 1919 друкував вірші укр. мовою в літ. ж-лах "Буяння" та "Нова думка", а також у ж-лах Києва, Харкова, Катеринослава: "Нова громада", "Червоний шлях", "Шляхи мистецтва", "Веселіт", "Глобус", "Зоря". 1923 переїхав до Києва. Очолював кафедру українознавства при Київ. мед. ін-ті (1923–29),

слов'ян. відділ в Ін-ті мовознавства ВУАН, був членом Істор.-літ. т-ва при АН, вів семінари з аспірантами з польсь., чес., болгар. мов та л-р. З 1929 — штатний співробітник Комісії для дослідження укр. наук. мови в НДІ мовознавства ВУАН, де з акад. А.Кримським редагував зб. комісії. У 1930 обраний д. чл. кафедри мовознавства. Керував кафедрами заг. слов'янознавства в Ін-ті лінгвістич. освіти, заг. мовознавства в Польс. пед. ін-ті, українознавства в с.-г. ін-ті. 1926–29 вийшли друком перша зб. поезій Д.-Х. "Проростень" (1926), монографії "Леся Українка" (1926) та "Поема Лесі Українки "Віла Посестра" на тлі сербського та українського епосу" (1929). Д.-Х. знав 19 мов. Перекладав поезії О.Пушкіна ("Цигани"), М.Лермонтова ("Демон"). О.Блока, С.Єсеніна, М.Богдановича (з білорус.), а також твори А.Міцкевича (з польсь.), Й.Гора, Й.Махара (з чес.), Ш.Бодлера, П.Верлена, Ш.Леконта де Ліля, С.Малларме, Сюллі-Прюдома (з франц.), Ф.Верфеля, С.Швейга (з австр.), Ж.Роденбаха (з белг.), карелофін. енос "Калевала". В київ. період життя (1923–35) був тісно зв'язаний з літ. угрупуванням "неокласиків", до якого належали М.Зеров, П.Филипович, Освальд Бургардт (Юрій Клен) та М.Рильський. Естетична платформа "неокласиків" характеризувалась прагненням до строгої форми, гар-

онійної завершеності вірша, аслідування класич. зразків. Іа їх думку, методи, якими ерувались письменники різних еволюц. літ. орг-цій, були ричиною низького рівня сучас. кр. л-ри в порівнянні з того-асною європейською. У люто-у 1933 був заарештований, ерез три місяці звільнений із абороною друкуватися. Протя-ем 1933—35 Д.-Х. не міг знай-и роботи. Ост. зб. поезій "Соняшні марші", а також пе-еклад 1-ї та половини 2-ї час-ини "Божественної комедії" (анте так і не побачили світ, а укупис перекладу зник під час решту. 4.09.1935 Д.-Х. було нову заарештовано, потім не-акопно репресовано і засуд-єно заочно до 5 років таборів. агинув у концтаборі на Ко-имі. Точне місце поховання евідоме. Реабілітований 1956.

Тв.: Проростень.— К., 1926.— 3 с.; Вінок: Зб. поезій М.Баг-ановіча в перекладі М.Драй-змари.— К., 1929; Поезії.— Іью-Йорк, 1964.— 295 с.; Зібране.— К., 1969.— 300 с.; Товорот // Прапор.— 1989.— № 1; Вибране.— К., 1989; Що-єдник (1924—1928) // Слово і ас.— 1990.— № 1—2, 5.

Літ.: Рильський М. Про двох оетів // Життя й революція.— 1926.— № 8.— С.84—89, Яку-ювський Ф. Київські українські оети // Глобус.— 1927.— Ч.8.— С.122—124; Міяковський В. Зо-юті зернятка: Пам'яті М.Драй-змари // Наші дні.— Львів,

1943.— Ч.11; Крижанівський С. Михайло Драй-Хмара, поет і перекладач // Драй-Хмара М. Вибране.— К., 1969.— С.3—12; Михайло Драй-Хмара: З літе-ратурно-наукової спадщини // ЗНТШ.— 1979.— Т.197; Кочур Г. Сьогоднішнє, вчорашнє — незмінний круг // Друг чита-ча.— 1988.— 28 квітня; Івани-сенко В. Михайло Драй-Хмара // Письменники Радянської Ук-раїни.— К., 1989.— Вип.14: 20—30 роки; Кочур Г. Рік Михайла Драй-Хмари // Літ. Україна.— 1989.— 26 жовтня; Василевсь-кий П. Так загинув він на Ко-лимі // Літ. Україна.— 1989.— 26 жовтня;

Архіви: ЦНБ. ІР.— Ф.Х, спр.4864, с.54—55; ЦДАМЛІМ.— Ф.1139, оп.1, спр.1.

С.П.Залозна

ІВАНІШЕВ Микола Дмит-

рович [17.11.1811, Київ — 26.10.1874]— укр. історик права.

Н. в сім'ї священика. Навчався у Київ повіт. школі і Київ. дух. семінарії, з 1829 — у Гол. пед. ін-ті Петербурга. 1845 відряджений за кордон для підготовки до професорської діяльності. У грудні 1838 призначений ад'юнктом юрид. ф-ту Київ. ун-ту. В січні 1839, у зв'язку із тимчасовим закриттям ун-ту, став помічником "візитатора" М.О. Максимовича у гімназіях Чернігова та Новгород-Сіверського. Восени 1839 повернувся до ун-ту, де викладав курс законів держ. виорядкування. 1840 захистив доктор. дисертацію: "О плате за убийство в древне-рус. и других славянских законодательствах в сравнении с германскою виорою", і його було призначено скстраординарним професором. Вивчав історію рос. права в тісному зв'язку з історією права інших слов'ян. народів, зокрема чес. і божем. права. І. висловлювався на захист кріпосництва і феод. необмеженої монархії, виступав проти будь-яких бурж. реформ. У своїх лекціях з курсу законів про благоустрій (поліцейське право) І. обстоював всебічне збереження і зміцнення феодалізму і самодерж. ладу в Росії. Протягом 12 років був деканом юрид. ф-ту, 1862—65 — першим обраним ректором Київ. ун-ту св. Володимира. 1843 І. став одним із

фундагорів Київ. археографіч. комісії. Відтоді його діяльність іде у двох напрямках — служба в ун-ті та археографіч. пошуки. У складі комісії І. працював понад 20 років — спочатку діловодом і ред. юрид. пам'яток, віце-головою, а потім гол. ред. Разом із першим ректором ун-ту М.О.Максимовичем залучив до цієї роботи своїх помічників Ф.І.Леонтовича та О.В.Романовича-Славатинського, а згодом і М.Ф.Владимирського-Буданова. За ініціативою І. було порушено питання про заснування при Київ. ун-ті Центр. архіву давніх актів з історії пд.-рус. краю, наслідком якого було створення центр. архівів у Києві, Відні та Вітебську. Надрукував 4 томи "Пам'яток", де вміщено матеріали з історії церк. братств, селянства, історії України за часів Б.Хмельницького. Видав 2 томи матеріалів про життя кн. А.Курбського в Литві і на Волині. Склав план видань під назвою "Архів південно-західної Росії". Одним із перших І. почав вивчати старод. слов'ян. чес. та скандинав. право. Велику наук. цінність мають також його праці з історії польс.-литов. адм. права. Наук. розвідки І., що заклали фундаментальні підвалини для об'єктивного дослідження історії України, органічно поєднувалися з його осв.-виховною і громад. діяльністю. 1843 його відряджено з ревізією до Віни. та Немирівської г-зій; того ж

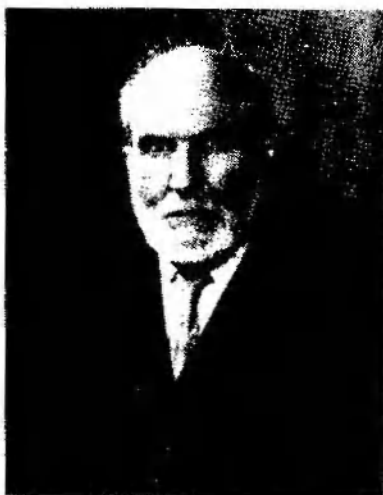
оку він склав опис 6-ки, що лишилася після Олексійського фулату Осинського; 1844—50 працював у Ін-ті шляхет. дівчат; 1850 супроводжував вел. я. Миколу Миколайовича та Гихайла Миколайовича по стад. Києву. 1865 І. відряджено з Варшави членом Юрид. Комісії при Установчому К-ті з зрученням керувати роботами о складанню проекту статуту римінального судочинства, а січні 1866 призначено головою цієї ж Комісії. 1866 відідав Люблін з метою огляду удових установ; 1866—67 перебував за кордоном — "для оповиення недостатніх практичних відомостей у судочинстві". Вивчав судову практику Берліні та Парижі. В травні 1867 повернувся до Києва. І. ув нагороджений орденами: Св. Анни III ст. (1847); Св. Анни II ст. (1851); знаком бездоанної служби за 15 років (1855); Св. Анни II ст. з Імператор. короною (1856); Св. Володимира III ст. (1862). 1860 достоєний чину д. стат. радника. З 1854 — член Імператор. Рос. геогр. т-ва, з 1858 — д. чл. Зіленської археографіч. комісії, 1869 — почесний член Ун-ту в. Володимира.

Тв.: Сочинення.— К., 1876; Іванишев Н.Д. Путевые заметки//Киевская старина.— 1882.— Г.4, № 10.— С.78—88.

Літ.: Романович-Славатинский А.В. Жизнь и деятельность Н.Д.Иванишева.— СПб.,

1878; Кистяковский А. Профессор Н.Д.Иванишев и его сочинения // Иванишев Н.Д. Соч./ Под ред. Романовича-Славатинского.— К., 1876; Лебединцев Ф.Г. Из воспоминаний об Н.Д.Иванишеве// Киевская старина — 1887.— Т.19, № 12.— С.788—794; Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета св. Владимира: Юбилейное издание Киев. ун-та.— К., 1884; Історія Київського університету.— К., 1959; Юридична наука і освіта на Україні.— К., 1992.

О.В.Стицька

КЕЗМА Тауфік Гаврилович (справжнє ім'я — Товфік Жубраїль) [20.06 (2.07).1882, Дамаск, Сирія — 9.04.1958, Київ] — укр. філолог-арабіст.

Н. в багатодітній христ. (правосл.) родині Гавриїла і

Софії, арабів за походженням. Батько К. був купцем, а згодом — чиновником. Закінчив Дамаську нац. сирійсько-араб. школу (1890—92), учитель семінарію в Назареті (1892—96). З 1896 жив у Києві. 1907 прийняв рос. підданство. Як стипендіат Рос.-палестин. т-ва К. навчався в Київ. духовній семінарії (1896—1902), 1906 закінчив Київ. духовну академію із званням доктора богослов. і істор. наук. Володів рос., укр., турец., грец., латин., гебрійською мовами. Подальше життя К. пов'язане з викладацькою та наук. діяльністю в галузі сходознавства. Викладав араб. мову у вищих навч. закладах — Комерційному ін-ті (з 1913), Ін-ті Бл. Сходу (потім Ін-т зовн. зносин; з 1918), в УАН у відділі арабо-іран. філології (з 1920), в Турколог. комісії істор.-філол. кафедрі (1926—30), 1939—58 — в Київ. ун-ті (з 1948 — професор). 1930 під час чистки апарату ВУАН "за відсутністю наук. кваліфікації" К. був звільнений з посади і до 1939 працював на різних посадах у Київ. індустр. ін-ті. Серед осіб, які вивчали араб. мову у К., були акад. Д.О.Граве, поет М.Бажан, офтальмолог В.Філатов. Автор першого в Україні підручника з араб. мови (1928). К. перекладав укр. мовою араб. джерела, що стосуються історії України, — "Опис подорожі XVII ст. антиохійського патріарха Макарія через Мол-

давію, Україну до Москви і назад до Дамаска, зроблений його сином Павлом Алепським" (1927), а також "Оповідання арабського історика Абу-Шоджі Рудравського XI ст. про те, як охрестилась Русь". Вершиною переклад. майстерності К. стали переклади і наук. коментар однієї з найскладніших в араб. л-рі поеми 8—9 ст. Абана Лахикі, а також переклад біографії Ібн-Сіні. К. перекладав твори суч. араб. письменників Сходу — Джелала Халіда, Мухаммеда Теймура, М.Нуаїме. Творчість К. наближала й споріднювала укр. культуру з культурами країн Сходу. Його багаторічна праця в єгипт. ж-лі "Аль-Уха", ін. араб. ж-лах є підтвердженням цього. Автор статей, присвячених життю та діяльності сходознавців А.Ю.Кримського, І.Ю.Крачковського, В.В.Баргольда, С.Ф.Ольденбурга. Похований у Києві.

Тв.: Элементарные основы грамматики арабского языка в популярном изложении: Из лекций, читанных членом Киевского Отделения Всеукраинской Ассоциации Востоковедения. — К., 1928.

Літ.: Ковалівський А.П. Тауфік Гаврилович Кезма//УІЖ.— 1958.— № 4.— С.114—116; Мухаринський І. Для благодійної справи дружби // Літ. Україна.— 1958.— 13 травня.

Архіви: ЦНБ. ІР— Ф.173, №1—11, 16, 24, 47—49, 60, 121, 122—123, 128, 137; ф. XXXVI,

311, 312; ЦДАМЛМ.— Ф. 55, пр. 1, 18, 19, 28, 30, 35, 36; Архів . Москви.— Ф.213, оп.2, спр. 157.

Л.В.Матпеева

КОРДИШ Леон Йосипович (02.07.1878, Київ — 11.07.1932, Київ) — фізик-теоретик.

Н. в сім'ї поліграфіста. Після закінчення з медаллю 2-ї класу вчився в Ун-ті св. Володимира на фіз.-матем. ф-ті, а 2 і 3-му курсах — у Моск. ун-ті, на 4-му — знову в ун-ті св. Володимира. 1899 під керівництвом проф. Г.К.Сулова виконав першу наук. працю "Геометричне дослідження прикосовень точок твердого тіла", за яку згодом був рекомендований професор. стипендіатом. 1900 закінчив ун-т, був залишений для підготовки до професор. діяльності, водночас 1901—04 — керівник студент. лабораторії занять з фізики в Київ. політехн. ін-ті. 1904—06 як професор. стипендіат був відраджений до Берліна. Працював під керівництвом проф. М.Плакка в ун-ті та в лабораторії проф. Е.Варбурга в Фіз.-тех. ін-ті, аналізував спектри випромінювання переважно за результатами експериментів Ю.Плюккера, Е.Мічерліха, Дж.Лок'єра. 1907—11 — викладач кафедри фізики Київ. політехн. ін-ту. Працював у галузі теор. та матем. фізики, зокрема, вивчав

вторинні коливання. 1908 одержав ступінь магістра фізики. 1909—18 приват-доцент (з 1916 — професор) теор. та експеримент. фізики Київ. вищих жіноч. курсів, а 1910—18 — приват-доцент (з 1917 — професор) Ун-ту св. Володимира, професор Жін. мед. ін-ту. 1911—12 був відраджений до Паризького ун-ту для вивчення вторинних коливань. Працював з профес. А.Пуанкаре, Г.Дарбу, П.Аппелем, брав участь у засіданнях Франц. фіз. т-ва. 1913 у Німеччині вивчав техніку слабких струмів (радіотехніку). До поч. світ. війни працював на стаціях бездротової телеграфії в Дармштадті та Науені, в Ін-ті теор. фізики у проф. А.Зоммерфельда та Політех. ін-ті в Мюнхені, брав участь у роботі Мюнхен. фіз. т-ва. На пропозицію Зоммерфельда розпочав дослідження в галузі теорії ефекту Зеемана, вперше поклавши в її основу уявлення про просторове розташування орбіт електронів в атомі, одержав рівняння, що вказують на прецесію та нутації в русі електрона за одночасної дії магн. поля і центр. сили. 1916 захистив доктор. дисертацію "Аномальні явища Зеемана". 1918 з групою викладачів К. був відраджений Радою Ун-ту св. Володимира до Сімферополя та Ялти для заснування філії ун-ту в Криму. В Сімферополі організував фіз. кабінет і лабораторію, викладав фізику; брав участь у

роботі Асоціації крим. учених. 1921, повернувшись до Києва, став одним з організаторів робітфаку КПІ і першим його керівником. З 1922 — професор теор. електротехніки та радіотехніки КПІ, а також зав. кафедрою теор. фізики Вищого ін-ту нар. освіти, утвореного внаслідок розформування Ун-ту св. Володимира. В КПІ під його керівництвом почала працювати лабораторія струмів високої частоти і радіотехніки, де паралельно з навч. лаборатор. виравами було поставлено експерименти дослідного характеру. Зокрема, вивчалися телефонно-телеграфні передавачі короткохвильового та ультракороткохвильового діапазону, проведено перші в СРСР дослідження із застосування п'єзокристалів у радіозв'язку, розроблялися методи випрямлення струму, вимірювання малих смностей та індуктивностей, проводилися роботи з виготовлення високовольт. батарей власної конструкції. 1923 К. започаткував "семинар підвищеного типу з нової фізики" — один з перших у країні, де молоді вчені й студенти мали можливість студіювати найновіші праці з теорії відносності та квантової теорії. В різні роки тут починали наук. діяльність А.П.Александров, М.П.Бронштейн, В.Є.Лашкарьов, Д.М.Наследов, В.М.Тучкевич та ін. відомі фізики.

1923—27 на пропозицію Управління курортами та Укр. метеор. служби організував мережу рентген. кабінетів на зах. узбережжі Криму; започаткував систематичні дослідження радіоактивності вод та ґрунтів Євпаторійського р-ну. Під час створення н.-д. системи УРСР брав активну участь у роботі нових наук. установ, н.-д. кафедр. З 1923 — консультант н.-д. кафедри математики, д. чл., а з 1925 — зав. теор. відділом н.-д. кафедри електротехніки. 1926 очолив секцію теор. фізики н.-д. кафедри фізики, а 1929 після реорганізації кафедри у Н.-д. ін-т фізики (нині Ін-т фізики НАН України) — його теор. відділ. 1929 був висунутий канд. на обрання чл.-кор. ВУАН. Оскільки не ввійшов до списку підтримки ЦК КП(б)У, був змушений зняти свою кандидатуру напередодні балотування. Але висунення йому не пройшло безслідно: 1 жовтня був змушений звільнитися з посади професора КПІ, щоб відтоді стати професором електротехнічному, де з 1922 працював за сумісництвом. У січні 1930 втратив і цю посаду, остаточно опинившись поза навч.-виховним процесом. К. був членом наук. т-в: Рос. фіз.-хім. (з 1908) та Франц. фізичного (з 1911). Його праці в галузях рентгенів. випромінювання, фотоелектрики, теорії спектрів, теорії відносності, надпровідності, кван-

ової механіки сприяли виробленню сучас. уявлень про фіз. доволу світу. К. — автор однієї перших інтерпретацій теорії дносності, виданих рос. моєю, а також кількох підручників та навч. посібників з теор. розділів фізики, електрохімії та радіотехніки. Крім того, оскільки понад десятиріччя К. був в Україні єдиним "чистим" фізиком-теоретиком, він зробив суттєвий внесок у формування нової генерації вчених. Трагічно загинув в Києві. Похований на Лук'янівському кладовищі.

Тв.: Вторичные колебания Журн. русск. физ.-хим. об-ва.

1908.— Т. 40; Аномальные явления Зеемана. — 2-е изд. —

1915; Инерция и гравитация // Университет. изв. Киев.— 1917; Причинок до

теорії безперервного спектру променів// Зап. фізико-матем. відділу ВУАН. — 1923.

Т.І, вип.2; Про деякі особливості хвилевої Бреллі-Шредінгерової теорії // Укр. фіз. п.— 1928.— Т.І, зш. 3; Харак-

терні риси матричної теорії // Зп. фіз. зап. — 1928.— Т.І, в.3; Електротехніка: Основи зретичні. — К., 1927; Електротехніка високої частоти: гальні теоретичні основи. —

К., 1934.

Літ.: Штрум Л.Я. Леон Исифович Кордыш: Некролог Успехи физ. наук.— 1933.—

13, вып.6; Янковский А.К.

Леон Исифович Кордыш: К 100-летию со дня рождения // Очерки по истории математики и физики на Украине: Сб. науч. тр.— К., 1978.

О.К.Янковський

КУРБАС Лесь (Олександр Зенон) Степанович (псевд. Зенон Мислевич, "Контрабас") [25.2.1887, м. Самбір, тепер Львів. обл. — 3.11.1937] — режисер, актор, теоретик сцен. мист-ва, педагог, літератор.

Н. в сім'ї відомих діячів зх.-укр. театру Степана Пилиповича і Ванди Адольфівни Курбасів, сцен. псевд. — Янович, Яновичева. Крім Леса в сім'ї Курбасів було ще троє дітей: Корнил, Пестор і Надія, які померли в дитинстві. Родовід Курбасів простежується з 2-ї пол. 18 ст. Дружина К. — Валентина Миколаївна Чистяко-

ва. Вчився в Терноп. класичній гімі (1900—07). Студіював нім. і слов'ян. філологію на філос. ф-ті Віден. ун-ту (1907—08). На прохання рідних після смерті батька перевівся на філос. ф-т Львів. ун-ту (1908—10). Через відсутність коштів систематич. театр. освіта не одержав. Під час другого приїзду до Відня відвідував заняття Драм. академії при Віден. консерваторії (1911). На формування мист. індивідуальності К. вплинула творчість провідних діячів укр. і зах.-європ. театру: В.Юрчака, Й.Стадника, М.Садовського, Й.Кайнца, М.Рейнгардта, Г.Крега, Т.Павликовського та ін. Вивчав праці австр. мислителя Р.Штайнера, проповідника вчення Ф.Ассізького та Г.Сковороди, про моральне удосконалення людини. Під впливом етичних ідей Р.Штайнера згодом утворив театр. колективи на засадах т-ва "на вірі", актор. братства. Режисер. і актор. діяльність К. розпочалася у драм. гуртках громад. орг-цій Львова: т-ва "Сокіл" (1908—09), Укр. Студент. союзу (1909—1910). Працював у мандрівному "Гуцульському театрі" під орудою Г.Хоткевича (1912), т-рі т-ва "Руська бесіда" (1912—14). Після відбуття військ. служби у Леґіоні укр. січових стрільців (1914), заснував свій перший мист. колектив "Тернопільські театральні вечори" (1915—16). На запрошення М.Садовського увійшов до складу Першого укр. стаціонарного т-ру в Києві

(1916). Фундатор Молодого т-ру (1916—19), "Кийдрамте" (Київ. драм. т-ру, 1920—21), мистецького об'єднання "Березіль" (згодом Харків. держ. укр. драм. т-р "Березиль", 1922—34). Як режисер К. значно розширив функції режисури, підніс її на якісно новий рівень. Театр К. сформувався у боротьбі з рабським "пазадництвом", побутовізмом, хуторянством. Проголошуючи "прямий поворот до Європи і до самих себе" ("Робітничая газета".— 1927, 28 жовтня), К. звернувся до творів класичної європ. драматургії ("Цар Едіп" Софокла, "Макбет" Шекспіра), до скарбів нац. культури ("Риздвяний вертеп", "Шевченківський вечір"). За власною ініціативою поєми Шевченка "Гайдамаки" К. створив кращу театр. виставу доби укр. визвольних змагань (1920). У його творчому доробку — сценічні композиції "Жовтень", "Рур", постановки п'єс вітчизн. драматургів ("У пуці" Лесі Українки, "Драматичні етюди" О.Олесья, "Базар" В.Винниченка, "Диктатура" І.Микитенка), творів зарубіж. авторів ("Газ" Г.Кайзера, "Джиммі Хіпінс" за Е.Сінклером, "Золоте черво" Ф.Кромелінка) та ін. Здійснив у 2-й пол. 20- на поч. 30-х рр. вистави за п'єсами М.Куліша "Народний Малахій", "Мина Мазайло", "Маклена Граса", які розвінчували ідеологію тоталітаризму. К. — один із зачинателів укр. кінорежисури. На

юфабриках ВУФКУ створив льми "Шведський сірник" (1922), "Вендета", "Макдольд", "Арсенальці" (1924–25). ль положення театр. системи викладені у його теор. ст. стетство", "Психологізм на ені", «"Березіль" і питання ктатури"», «Шляхи і завння "Березоля"» та ін. Вчен-

К. про образне перетворен- дійсності засобами мист-ва, зрія синтезу різних театр. стем — "акцентованого впли- , акцентованого вияву", запеч- чення натуралізму на ко- сть інтелектуальному кон- руюванню і монтажу, поєд- ння укр. барокко і зх.-європ. спресіонізму — все це, вклю- ючи заклик до постійного шуку, експерименту, справи- глибокий вплив на мист- ття України. Реж. діяльність нерозривно пов'язана з ак- рською. Володіючи чудовими еніч. даними — "зріст вище реднього, стрункий, приваб- ивий, пластично дуже вираз- ивий, з добре розвинуеною мі- кою, палким поглядом. Ви- кий лоб, густі чорні брови, о, немов крила, простяглися д його розумними очима. лос — приємний баритон" (ДАМЛМ.— Ф.653, оп.2, од. .267, арк.2), К. з однаковим піхом виконував різні за ировими ознаками ролі. Кра- його ролі: Михайло ("Ук- дене щастя" І.Франка), Кор- й ("Чорна Пантера і Білий дмідь" В.Винниченка), Геть-

ман Дорошенко ("Сонце Руї- ни" В.Пачовського), Хлестаков ("Ревізор" М.Гоголя), Збігнев ("Мазепа" Ю.Словацького), Едип ("Цар Едип" Софокла) та ін. увійшли до скарбниці укр. сценіч. мист-ва. К. приділяв велику увагу вихованню твор- чої молоді. Викладав в учбових майстернях "Березоля" (1922— 26), муз.-драм. ін-тах Києва (1922–26), Харкова (1926–33). Серед учнів — Д.Антонович, А.Бучма, В.Василько, Л.Гакке- буш, Й.Гірняк, О.Добровольсь- ка, М.Крушельницький, Ф.Ло- патинський, П.Масоха, Р.Не- щадименко, О.Сердюк, Б.Тягно, В.Чистякова, С.Шагайда та ін. З благословіння І.Франка К. активно займався літ. дія- льністю. Окремими виданнями виходили його інсценізації про- зових творів укр. та заруб. письменників. Володіючи ба- гатьма європ. мовами, переклав п'єси Г.Бюхнера, М.Гальбе, Ф.Грильпарцера, Ю.Жулавсь- кого, В.Сарду, афоризми О.Уайльда, поезії Б.Бйорнсона, критичні праці з питань театру Р.Блюмпера, Е.Лессінга, В.Обюр- тена та ін. За ініціативою К. видавалися ж-ли "Театральні вісті", "Барикади театру", "Ра- дянський театр". Одному з пер- ших серед укр. митців К. було присвоєно звання нар. артиста Республіки. Однак у добу "ве- ликого перелому" парт. крити- ка звинуватила його в неба- жанні сприяти будівництву со- ціалізму, роздмухуванні нац.

питання тощо. Рішенням коле- гії НКО К. звільнили з посади худ. керівника та директора т-ру "Березіль" (5.10.1933). 26.10.1933 заарештований у Москві, де готував виставу "Король Лір" Шекспіра в Держ. евр. т-рі. Згідно з матеріалами слідчої справи К., йому було інфр- міровано участь у т. зв. контре- волюц. "Укр. військ. організації", яка нібито готувала замах на членів ЦК КП(б)У (Архів СБУ). З Москви К. був пере- правлений до ДПУ УРСР (Харків). Рішенням коле- гії ДПУ УРСР (9.4.1934) він був засуджений до п'яти років ув'язнення і направлений спец- конвоєм в Біломор.-Балт. ком- бінат ДПУ (ст. Медвежа Гора), згодом був переведений до Соловенецького табору особливо- го призначення (1936). За участю в'язнів і вільнонайма- них створив кілька вистав: "Весілля Кречинського" О.Су- хово-Кобиліна, "Аристократи" М.Погодіна. "Учень диявола" Б.Шоу та ін. (1936-37). За ухвалою особливої трійки Уп- равління НКВС Ленінгр. обл. був розстріляний 3.11.1937. До- відка про реабілітацію К. на основі рішення Військ. трибу- палу Пн. військ. округу дато- вана 31.1.1957 (Архів МВС Карело-Фінської республіки). На Харків. міськ. кладовищі споруджено "Пантеон родини Курбасів-Чистякової" (скульп- тор С.Якубович, 1993). Мемо- ріальні музеї К. відкрито в

с. Старий Скалат Підволочись- кого р-ну Терноп. обл., в м. Самборі у Львів. обл. Ім'я К. присвоєно вулицям у м. Льво- ві, Тернополі, Самборі; Мсло- джному т-ру у Львові, Літ- муз. т-ру Центр. районної б-ки Самбора. Меморіальні дошки К. встановлено на фасаді бу- линків, де він народився (Самбір), де розташувались Молодий т-р (Київ) і мист. об'єднання "Березіль" (Харків).

Тв.: Мислевич Зснон. В гар- ячці//ЛНВ.— 1906.— Т.34.— С.37-40; Передмова//Обюрген В. Мистецтво вмирає— К.: Грунт, 1918.— С.2; Театральний лист //Літературно-критичний альманах.— 1918.— Ч.1; На грані: Про "Молодий театр" // Мистецтво.— 1919.— Ч.1.— С.17-19; Нова німецька драма // Музагер.— 1919.— Ч.1-3; "Березіль"//Барикади театру.— 1923.— Ч.1.— С.71; Естетство // Барикади театру.— 1923.— Ч.2-3.— С.1-3; Ч.4-5.— С.2; Психологізм на сцені// Бари- кади театру.— 1923.— Ч.2-3.— С.5; Шляхи "Березіля" й пи- тання фактури// Культура і побут.— 1925.— Ч.14; Шляхи "Березоля"// Вальте.— 1927.— Ч.3.— С.141-165; Сьогодні українського театру і "Бере- зіль": Промова на театрально- му диспуті в будинку ім. Бла- китного // Бібліотека ж."Вал- літе".— 1927.— Ч.9; Гайдамаки: Інсценізація поеми Т.Г.Шев- ченка.— К., 1964.

Літ.: Ревуцький В. Курбас (єсь // ЕУ.— Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1962.— Ч.4.— С.1238—1239.; Лавриненко Ю. Лесь Курбас // Розстріляне відродження: Антологія 1917—1933.— Мюнхен, 1959.— С.877—893; Лесь Курбас: Спогади сучасників/За ред. В.С.Василька.— К.: Мистецтво, 1969; Лесь Курбас: Статті и воспоминания о Лесе Курбасе // Литературное наследие / Сост. М.Г.Лабинский, І.С.Танюк.— М.: Искусство, 1988; Лесь Курбас: У театральній діяльності, в оцінках учасників: Документи/Ред. і передм. В.Ревуцького.— Балтикор; Торонто: Смолоскип, 1989; Молодий театр": Генеза. Завдання. Шляхи/ Упорядн., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський.— К.: Мистецтво, 1991.

Архіви: Архів СБУ; ЦНБ Р; ІЛ. Відділ рукописних фондів і текстології; ІМФЕ; ЦДАМЛМ; ЦДАВО; ЦДІА України в м. Львові; КОДА; Терж. арх. Львів. обл.; Держ. арх. Теріон. обл.; Архів МВС Карело-Фінської республіки; ТМТМК.

Іконографія: Жук М. Портрет Л.Курбаса. 1920. Оригінал зберігається у приватній колекції С.Лушика, м.Одеса; Мандельберг Є. Дружній шарж на Лесь Курбас // Глобус.— 1925.— Ч.18; Петрицький А. Портрет Л.Курбаса. 1931—1933. Оригі-

нал не зберігся; Беседін С. Портрет Лесь Курбаса. 1972. Оригінал зберігається у Харківському художньому музеї; Посікіра М. Погруддя Л.Курбаса. 1991. Вст. в м. Самборі Львівської обл.

М.Д.Ходоровський

ЛИПІНСЬКИЙ Вячеслав (Вацлав Вікентій) Казимирович (псевд. В.Правобережець, Сіwis, Ukrainiec) [5.04.1882, с. Загурці Володимирського пов. Володимир. губ., тепер Локачинського р-ну Волин. обл. — 14.06.1931, біля Відня, Австрія] — історик, соціолог, публіцист, політ. діяч.

Походить із старовин. мазовецького шляхет. роду, одна з ліній якого на поч. 18 ст. переселилася в Україну та осіла на Поділлі, а в серед. 19 ст. — на

Волині. Батьки Вячеслава — Казимир Володимирович та Клара Станіславівна (уроджена Рогаль-Рокицька) мали в своїй родині, крім Вячеслава, ще трьох дітей. Дружина Л. — Казимира Шулинська була вчителькою; дочка — Єва Санділовська — бібліотекар Лондон. ун-ту. Навчався Л. в г-зіях Житомира, Луцька і Києва (1894—1902). Виявив вел. інтерес до укр. історії, особливо до історії козацтва. У 1-й київ. г-зії Л. організував "Т-во українців-католиків", яке спочатку входило до корпорації польс. гімназистів (1900). Спільно з вихованцями Київ. ун-ту К.Квіткою та Б.Матюшенком очолив "Студентську громаду", яка об'єднувала укр. молодь правосл. та греко-катоол. віросповідання (1901). Подальше навчання продовжував у Ягеллонському ун-ті у Кракові (1903—05, 1908) та у Вищій школі політ. наук у Женеві (1906—08). Там Л. студіював агрономію, історію, соціологію і філософію. 1909 повернувся в Україну. Під час першої світ. війни як офіцер запасу воював у складі армії ген. Самсонова у Сх. Пруссії в районі Мазурських озер, був поранений. Під час революц. подій в Україні активно займався політ. діяльністю. В еміграції жив у Рейхенау біля Відня (1919—26), в Берліні (1926—27), у Бадегу (Австрія, 1928—31). 1921 брав активну участь у

створенні та діяльності Укр. вільного ун-ту. 1926 очолив кафедру історії укр. державності в Укр. науковому ін-ті в Берліні. Помер у санаторії "Віннервальд" біля Відня. Похований у родин. маєтку в с. Затурцях.

Як наук. і політ. діяч Л. сформувався серед укр. інтелект. еліти Києва (гурток М.Требінської), Галичини, Польщі (громада "Вільна Україна"). У перших наук. розвідках Л. висвітлював в істор. ретроспективі укр.-польс. стосунки, створив фундамент. істор. працю — "Україна на переломі. 1657—1659" (1920). Л. прагнув повернути до українства людей, які належали "походженням своїм до спольщеного шляхетсько-укр. суспільства". Але на відміну від своїх духовних попередників — "хлопоманів" на чолі з В.Антоновичем, Л. обстоював недоторканість станових привілеїв шляхет. верстви, підкреслював її важливу роль в процесі формування укр. державності. Гол. об'єкт істор. досліджень Л. — часи Хмельниччини. Він розглядав цей період історії України з інших позицій, ніж представники народницької школи, — крізь призму формування укр. державності. Л. вважав Б.Хмельницького найбільшим генієм укр. народу, який з перших днів повстання свідомо будував укр. незалежну державу, а всю

літ. діяльність Хмельницького розглядав як цілеспрямовану роботу по створенню незалежної від будь-яких країн централізованої монархії укр. держави на чолі з гетьманом. Причини і наслідками краху цього держави Л. вважав ідейні слабкості, відсутність дійової організації і дисципліни, відзначаючи, що ці ж причини є ідою укр. нац.-визв. руху сучасних часів. Центр. елемент теорії державності Л. — поняття нації, яке тотожне поняттю держави. Нація для нього — це всі громадяни даної держави. Його теза — українським є і повинно бути все, що ліжить в Україні, без огляду на етнічне чи культурне походження, расову чи класову приналежність. Згідно з його концепцією втілення в життя цієї держ. творення України оживить тільки на засадах консерватизму як певної ідеологіч. течії. Поняття "консерватизм" Л. ототожнював з ориєнтацією на давні нар. традиції, а досвід держ. буд-ва минулих голиць, насамперед, гетьман.-козац. часів. Тому, відкидаючи емокр. і тоталітар. (за термінологією Л. — охлократичний) держ. устрої, він пов'язував майбутнє України з ідеєю озбудови гетьман. держави — "конституц. класократичної трудової монархії". Державотворча гетьман. ідея, на думку Л., дає змогу об'єднати народ Украї-

ни на засадах тер. патріотизму незалежно від соціальної приналежності або етн. походження окремої верстви. Важливе значення у процесі державотворення Л. надавав релігії, але засуджував, з одного боку, підпорядкування церкви державі, а з другого — домагання духовенством політ. влади. Політологічні і соціологічні концепції Л. найбільш чітко окреслені у трактаті "Листи до братів-хліборобів" (Відень, 1926). У політ. плані Л. будував державу на принципі розподілу і врівноваження влади на трьох її гілках: законодавчої (класократичне представництво), виконавчої (гетьман. управа) та судової (рада присяжних). Гетьман своєю особою персоніфікує і репрезентує державу. Як соціолог Л. розробив теорію структурованого суспільства, яке називав класократією. Згідно з поглядами Л., лише система класократії найбільш відповідає вимогам укр. держ. будівництва та потребам організації укр. нації. Він поділяв суспільство на класи хліборобів, робітників, інтелігенцію, військових, духовенство, промисловців, купців та фінансистів. Організуючим і об'єднуючим нацією класом і опорою держави повинен був стати хлібороб. клас при направляючій та керівній творчій діяльності "нац. аристократії". Він поділяв суспільство на стани організаторів і організованих. Перші (активна меншість) — нац. аристократія

приходять до влади шляхом вибору кращих представників різних станів і класів. Ця "нац. еліта" обмежує владу послухою монархові. Монарх, в свою чергу, обмежується законами, які ухвалюють у законодавчих установах представники класів. Наук. ідеї Л. виклав у лекційному курсі "Основи теорії форм держави та уряду", який склав протягом 1926–27, працюючи в Укр. наук. ін-ті в Берліні (проф., зав. кафедрою історії укр. державності). Публіцистика Л. тісно споріднена з його істор.-політ. діяльністю. Характерною особливістю його світогляду було те, що на відміну від В. Антоновича, який не зважав на своє нац.-станове положення, Л. не порвав остаточно ні зі своєю нацією, ні зі своїм станом. Осн. метою його публіц. діяльності (1909 був одним з редакторів тижневика "Przegląd Krajowy", працював у газеті "Рада") було прагнення повернути колонізовану шляхту до укр. нац.-визв. руху. Публіц. твори Л. пізнього періоду пов'язані з його політ. діяльністю і публікувалися в Зх. Україні, Німеччині, Австрії, США, Канаді (1920–31), а також виходили окремими виданнями ("Хам і Яфет", 1928). Л. належав до "державницького" табору. Один з фундаторів "Союзу визволення України", в його програмі сформулював концепцію самостійної укр. держави (Львів, 1914). Під

час революц. подій в Україні активно сприяв орг-ції опозиційної щодо діяльності УЦР Укр. демократичної хліборобської партії (УДХП). Основою програми УДХП стала оборона держ. суверенітету та збереження права власності на землю (1917). З початком революц. подій увійшов до складу "Військової укр. громади" в Полаві (товариш голови, 1917). Очолив кав. частину, яка приєдналася до вірності Укр. державі, і запропонував свої послуги УЦР. Але Ген. Секретаріат Військ. Справ поставився з неохотою до "поміщика". 1918–19 Л. – повноважний міністр і полк Укр. держави в Австро-Угорщині. З іменем Л. пов'язаний обмін ратифікац. грамотами Брестської угоди між Гетьман. укр. державою та країнами четвертого союзу. Після повалення Гетьманату продовжував керувати посольством у Відні. В еміграції вів активну роботу по відновленню гетьман. руху. За його ініціативою в грудні 1920 у Відні було створено орг-цію орденського типу – Укр. союз хліборобів-державників (УСХД), яку він фактично і очолював. Органом цієї консервативно-монархіч. орг-ції гетьман. спрямування була зб. "Хліборобська Україна" (1920–25). 1930 внаслідок ідеол. і тактичних розбіжностей з П. Скоропадським, Л. проголосив УСХД розпущеним. З групою однодумців (М. Кочубей, В. Залозецький,

Кучабський та ін.) він створив нову орг-цію — "Братство фр. класократів-монархістів". ор.-політолог. концепції Л. йшли до скарбниці нац. та тової наукової думки. Л. вніс гомий внесок у розвиток чизн. історіографії, започатвавши новий її напрям — ржавницький. Розробив влау цілісну теорію державиці, накреслив шляхи і засоби іродження держ. самоійності України. 1963 у Фідельфії діячі укр. діаспори налі з Є.Зибліковичем засвали Східноєвроп. досліднийт ім. В.Липинського. В цюін-ті зберігається майже сь особистий архів Л., який лічує, включаючи епістолярспадщину, бл. 22 тис. арк. слідні центри по вивченнюук. спадщини Л. утворено в аєві, Львові, Луцьку та ін. стах. Ім'я Л. присвоєно вулим у Львові і Луцьку.

Тв.: *Szlachta na Ukrainie*. — raków, 1909; *Україна на переомі: 1657—1659*. — Відень, 1920; *Релігія і церква в історії країни*. — Філадельфія, 1925; *исти до братів-хліборобів*. — иень, 1926; *Z Dziejów Ukiny*. — Kiew; Kraków, 1912.

Літ.: Босий В. Вячеслав Липинський, ідеолог українськоїудової монархії. — Торонто, 1951; Гирич І.Б. Лицар укїнської державності: Нарисиття і діяльності Вячеславаипинського //Архіви Украї-

ни.— 1992.— № 1—3.— С.34—44; Гунчак Т. Українська політична думка 1920-х рр.: монархізм, націоналізм, націонал-комунізм// Літ. Україна. — 1991.— 20 червня; Забаревський М. (Дорошенко Д.) Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. — Відень, 1925; Лисяк-Рудницький І. Липинський// ЕУ. — Мюнхен, 1962.— Т.4.— С.1292—1293; Пеленський Я. Вячеслав Липинський — засновник державницької школи в українській історіографії // УІЖ.— 1991.— № 2.— С.139—141; Ходоровський М. Хресний шлях лицаря-державника // МІ.— 1993.— № 8, 9.

Архіви: СЕДІ; ЦНБ. ІР.— Ф.3, оп.1, спр. 38486; ф.317, оп.1, спр. 579, 699, 704; ЦДІА України в м. Києві.— Ф.295, оп.1, спр.210; ф.1235, оп.1, спр. 25, 604; ЦДІА (Львів).— Ф.309, оп.1, спр. 388; ф.359, оп.1, спр. 9, 266; ф. 360, оп.1, спр. 512; ф.684, оп. 1, спр. 1681.

Іконографія: Консолаті М. Портрет В.К.Липинського, п., олія, 1920-і рр. (СЕДІ).

Д.І.Курис, М.Д.Ходоровський

ЛОХВИЦЬКИЙ Кіндрат Андрійович [1770 — 11 (23). 09.1849, Київ] — археолог, музсійний діяч, краєзнавець.

Про ранній період життя та діяльності Л. відомо дуже ма-

ло. 1790–1823 — чиновник у різних держ. установах: Експедиції держ. рахунків, Адміралтейській і Військ. колегіях, учасник військ. кампанії 1808. Після виходу у відставку 1824 переїхав до Києва і розпочав на власні кошти археол. розкопки в істор. частині міста, де за рішенням міськ. властей велися роботи по переплануванню території. Л. започаткував систематичні археол. дослідження Києва, атрибуцію і вивчення знайдених матеріалів. Досліджено залишки Десятинної (1824), Іллінської та Ірининської церков (1833), Золотих воріт (1832), некрополя за Ірининською церквою. Виконаний у вел. масштабі план Десятинної церкви було направлено у Т-во історії і старожитностей російських. У березні 1825 план Десятинної церкви було опубліковано в "ОЗ" з істор. описом, підготовленим київ. митрополитом Євгеном Болховитиновим. Внаслідок розкопок скомплектовано першу збірку різноманітних матеріалів про особливості буд-ва і архітектури, ремесла і побуту мешканців столиці Київ. Русі. Колекції з планами, картами і пояснюв. запискою Л. передав у день урочистого відкриття Київ. ун-ту св. Володимира до "музею, що може відкритися". Крім того, він подарував Мінералогіч. кабінетові колекцію мінералів та рід-

кісні експонати з особистого зібрання. Л. був фундатором і першим завідувачем музею київ. старожитностей при Ун-ті св. Володимира (1836). Він зібрав, описав і систематизував давньоруські археол. знахідки і почав комплектування зібрань музею матеріалами наступних істор. періодів. Завдяки діяльності Л. було звернуто увагу на істор. цінність і збережено такі пам'ятки як реліквії київ. самоврядування 17 ст. (барельєф архістратига Михаїла і статую богині правосуддя з будинку магістрату), рушниці, козацькі піки і гармати, які готувались до продажу на аукціоні 1836. Л. стежив за роботами по розчищенню, укріпленню та консервації Золотих воріт, що стало початком пам'яткоохорон. діяльності в місті. 1833 Л. було визнано "змагателем" Т-ва історії і старожитностей російських при Моск. ун-ті. З 1834 призначено чиновником з особливих доручень при Київ., Волин. і Подільському ген.-губернаторові, через канцелярію якого почали субсидувати розкопки. 1835 Л. увійшов до складу першого в місті наук.-істор. т-ва — Тимчасового к-ту для дослідження старожитностей у Києві. Внаслідок конфлікту з к-том, роботу якого у справі вивчення та охорони археол. пам'яток вважав неефективною, дослідника було виведено зі складу к-ту й увільнено від

юботи у музеї. Незважаючи на похилий вік, він продовжував рхсол. дослідження в місті. Юмер Л. у Києві і був похоронений на Шекавицькому кладовищі. Могилу знищено разом з кладовищем 1928. Особистість Л. — одного з представників плеяди перших київ. археологів і пам'яткознавців 1-ї пол. XIX ст.— викликала живий інтерес, а його діяльність ціювалася суперечливо: від фіційного визнання до заперечення наукових заслуг. Негативне ставлення висловлювалось як окремими відомими дослідниками XIX ст., так і учасними вченими. Діяльність Л., без сумніву, сприяла розвитку науки і культури, музейному буд-ву та збереженню ам'яток культури.

Тв: План міста Києва із означенням відкритих давньоруських пам'яток, підписаний К. Лохвицьким. 11.IX. 1834 р. — ДАК.— Ф.299, оп.1, спр.1.; План, профіль і фасад Золотих воріт, виконані К. Лохвицьким. 5.VII.1834 р. — ІА. Наук. архів.— Ф.14, спр. 5—6; О плане древней Десятинной церкви /Галерея Киевских достопримечательных видов и древностей. — К., 1857.

Літ.: Евгений. О древностях, найденных в Киеве // Труды и записки Общества истории и древностей российских.— 1826. — Ч.3; Об открытии Ярославых золотых врат в Киеве //

Журнал Министерства внутренних дел.— 1832.— Ч.VII; Отчет о действиях временного комитета изыскания древностей в Киеве в 1837 году // ЖМНП.— 1838.— Ч.18, № 4; Музей древностей: Записка проф. В.Б.Антоновича // Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета св. Владимира (1834—1884) /Под ред. В.С.Иконникова.— К., 1884; Оглоблин Н.Н. К истории открытия Золотых ворот, 1832—38: По бумагам К.А.Лохвицкого.— К., 1891; Данилевич В.Ю. Проф. В.Б.Антонович та Археологічний музей ЦЮ // Записки Київського ІНО.— К., 1928. — Кн.ІІІ; УСЭС.— К., 1988.— Т.2; Шандра В. Перше пам'яткоохоронне товариство у Києві // Пам'ятки України.— 1989.— № 2; Федорова Л. Перший музей Києва //Київ. старовина.— 1992.—№ 3.

Архіви: Формулярний список о службе чиновника особых поручений при Киевском военном, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе, пятого класса Лохвицкого. 1.IX.1837 г.— ДАК.— Ф. 299, оп.1; Матеріали про археологічні дослідження К. Лохвицького, справи Музею київських старожитностей.— ДАК.— Ф.299, оп.1, спр.1, 3, 6; КОДА.— Ф.2, оп. 3, спр. 6496; ЦДІА в м. Києві.— Ф.707, оп.3,

свр. 113; Фонд Тимчасового комітету для дослідження старожитностей у Києві.— ЦНБ. ІР.— Ф.11, свр. 22941, 22942, 22953.

В.О.Горбик, Л.Д.Федорова

МАЛИНОВСЬКИЙ Оникій (Йоаникій) Олексійович [4 (16).11.1868, м. Острог Волин. губ., тепер Рівнен. обл.— 12.01. 1932, Київ] — правознавець, історик, журналіст, громад. діяч.

Н. у сім'ї ремісника. Одружений з М.О.Кониською — донькою О.Я.Кониського. Закінчив колегію Павла Галагана у Києві (1888) та юрид. ф-т Київ. ун-ту св. Володимира (1892). 1892—95 — викладач законодавства у Київ. кадет. корпусі, приватний вчитель; 1895—99 — професор. стипендіат кафедри руської історії Київ. ун-ту; у 1899—1911 —

професор Томського ун-ту; 1913—20 — професор Варшав. ун-ту (з 1915 ун-т евакуйовано до Ростова, а з 1917 перейменовано у Донський ун-т). Магістр держ. права Київ. ун-ту з 1904, доктор держ. права Харків. ун-ту з 1912. Після Лютневої революції — голова ростов. міськ. комісаріату, потім гласний думи і голова культ. просвіт. комісії міськ. управи, член ради при начальнику управління нар. освіти "Особливої наради при Головнокомандуючому збройними силами на півдні Росії" (денікінському цивільному уряді літа 1919). У червні 1920 заарештований і в грудні 1920 засуджений постановою колегії ВНК до перебування в таборах за антибільшов. публікації, приналежність до кадет. партії і перебування на відповідальних, хоч і суто просвіт., посадах за білогвард. влади. У місцях позбавлення волі перебував до квітня 1925. Протягом 1921—22 був відряджений на роботу за фахом до Ін-ту рад. права ІІКІУ РСФРР. Після обрання академіком кафедри звичаєвого права ВУАН (1925) з 1926 до кінця життя працював у Києві. В Академії очолював комісію по вивченню звичаєвого права, секцію крим. права у комісії рад. права. т-во правників при ВУАН, був активним співробітником комісії по вивченню історії зх.-рус. та укр. права, археографіч. комісії та інших академіч. установ. М. належав до т.з. школи

х.-рус. права М.Ф.Владимирького-Буданова, перебуваючи акож під впливом О.Ф.Кісиківського і В.Б.Антоновича. І та інші представники цієї аук. школи виступали опонентами попередньої литов. і ольс. історіографії, шукаючи в ерж.-правових ін-тах Вел. князівства Литовського (Зх. 'усі) спорідненість не з польс.-итов, а з рос. (сх.-рус.) правом. Їхні дослідження в май-утньому стали підрунтям для ивчення витоків власне укр. ад. права. В руслі ідей школи аписано монографії "Вчення ро злочин за Литовським статутом" (підготовлена на основі гудент. праці, удостоєної 1892 злотої медалі від Ради Київ. и-ту), "Рада Великого княвства Литовського у зв'язку з єярською думою Давньої Рої" (нагороджена 1914 премією ос. АН ім. М.П.Батюшкова) з ін. класичні праці М. з пролем історії держави і права ел. князівства Литовського. І. — автор концепції про на-вність у держ. устрої Русі, рім загальновизнаних монар-ії. і демокр. елементів, ще й дистократичного елементу, пред-гавленого такими установами к сейми, боярська дума, Паниада тощо. Автор праць з торії кримін. права і карної злітики, в яких послідовно дстоював дем. погляди на мергну кару, заслання та ін. скарання; монографій "Крива-з помста і смертні карі", Російські письменники і ху-

дожники про смертну кару". Праці М. з питань рад. кримін. політики містять багатий фак-тич. матеріал і вагомі наук. аргументи. Йому належать одні з перших досліджень з питань історії Сибіру, опубліковані у місц. пресі, а також розвідки про сусп.-політ. і правові по-гляди О.С.Пушкіна, А.І.Чехова. М.В.Гоголя, О.М.Радищева та ін. видатних діячів культури. Очолюючи комісію зви-чаєвого права ВУАН, М. висунув оригінальну концепцію "ре-волюц. рад. звичаєвого права", яку найбільш повно виклав у однойм. праці. Вводячи в по-няття звичаєвого права нові традиції, практику товариських судів тощо, М. допускав його надто розширену трактовку і певну вульгаризацію, але такий підхід деякою мірою сприяв наближенню академ. юрид. науки до життєвих реалій. Як громад. діяч М. став відомим у дореволюц. час завдяки бо-ротьбі за демократизацію нав-чання у вищій школі, числен-ним яскравим публіц. виступам у томській і ростов. пресі, по-слідовній просвіт. діяльності. 1906—1912 — один з редак-торів томської газ. "Сибирская жизнь", в якій опублікував низку статей і фейлетонів. Під час першої рос. революції вче-ний був одним з лідерів сибір. кадетів. А після лютого 1917 відігравав таку ж роль на півдні Росії. Він допоміг збе-регти Укр. Академію наук, коли денікін. влада збиралася 1919 її закрити. М. рішуче

виступав проти "червоного терору", анархії і беззаконня. Згодом під впливом перших успіхів Рад. влади М. щиро повірив у реальність перебудови більшовиками суспільства на соц. засадах і виявив бажання працювати для цієї мети. Постійно перебуваючи у центрі громад. руху, М. залишив непересічні роздуми про роль інтелігенції в сусп. житті, провідним мотивом яких була ідея громад. служіння. Зокрема, широкий резонанс мала його рішуча відсіч у брошурі "Начальная страница из истории русской интеллигенции" авторам відомої зб. "Вехи", які твердили про моральну кризу рос. інтелігенції. Власна безкомпромісна позиція призвела його 1911 до звільнення з роботи і притягнення до кримін. відповідальності за публікацію книги, спрямованої проти смертної кари і каральної політики самодержавства. Від ув'язнення його врятувала заг. амністія у зв'язку із 300-літтям дому Романових. Громад. діяльність фактично призвела М. до арешту і в рад. час. На межі 20-х і 30-х рр. під час тотал. розгрому академ. юрид. науки вченого затаврували як "великодержавника, який у рад. час прагнув позбутися, але все ж не позбувся хибних методологічних підходів". Після смерті М. написані ним понад 100 різних за жанром праць по суті виявилися забутими, а могила на Байковому кладовищі у Києві зруйнована. Офіційно

поновлений у списках АН України 1992. Реабілітований юридично (у справі 1920 р.) в січні 1993.

Тв.: Учение о преступлении по Литовскому статуту.— К., 1894; Ссылка в Сибирь. Публичные лекции.— Томск, 1900; Древнейшая русская аристократия.— К., 1903; Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России.— Томск, 1904—1912.— Ч.1—2, Вопросы права в сочинениях А.П.Чехова.— Томск, 1905; Народ и власть в русской истории.— К., 1905; Сборник материалов, относящихся к истории Панов-Рады Великого княжества Литовского.— Томск, 1908—1912.— Т.1—2: Начальная страница из истории русской интеллигенции: (ответ авторам "Вехь").— Томск, 1909; Кровавая месть и смертные казни.— Томск, 1908—1909.— Т.1—2; Русские писатели-художники о смертной казни.— Томск, 1910; Сборник памятников древнего русского права.— Ростов-на-Дону, 1917; Лекции по истории русского права.— Ростов-на-Дону, 1918; Кара і засоби соціального захисту // Зап. соц.-екоп. відділу ВУАН.— 1926.— Т.IV; Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами.— К., 1928; Революційне радянське звичаєве право // Пр. ком. для вивчення звичаєвого права України.— К.,

928.— Вип.3; Стародавній ержавний лад східних слов'ян його пізніші зміни.— К., 1929.

Літ: Малиновский Иоаникий лексеевич//Новый энциклопедический словарь/ Под ред. К.Арсеньева.— Пг. [Б.г.]— 25.— С.515; Малиновский оаникий Алексеевич // Сирская советская энциклопедия.— Новосибирск; М., 1932.— 3; Борисенок С. Російське еликодержавництво в концепті "історії західноруського прагі" // Україна.— 1932.— № 3; алиновський Йоаникій // У.— Т.4.— Париж; Нью-Йорк, 1962; Цыганкова Э.Г. Иоаникий лексеевич Малиновский 886—1932)//Очерки истории тествознания и техники.— 1991.— Вып.40; Усенко І.Б., ганкова Е.Г. Академік О.О.Малиновський // Правова держава.— 1992.— Вип.2—3; Усенко І.Б., Цыганкова Е.Г. У пошуках історичних коренів сучасності: 125-річчя від дня народження О.О.Малиновського // зник АН України.— 1993.— 9; Малиновський О. Із щоденників/Публ. Шабат М., ред. і коментар Усенко І.Б. // зник АН України.— 1993.— 10.

Архіви: Особистий архів М. Газ зберігається у його онуки Ц.Шабат у Москві, а частина теріалів відклалася в ІР ІБ НАН України. Документальні матеріали про життя і

творчість М. зберігаються також у Київ. міськ. архіві (найбільше у фондах ун-ту і колегії Павла Галагана), Томськ. обл. архіві та ЦДАВО України. Архівно-слідча справа М. зберігається у відомчому архіві органів безпеки Рос. Федерації в м. Ростові.

Е.Г.Цыганкова, І.Б.Усенко

НОВИЦЬКИЙ Яків Павлович [14.10.1847, с. Аули, тепер смт Криничанського р-ну Дніпроп. обл. — 19.05.1925, Запоріжжя] — вчитель, етнограф, фольклорист, краєзнавець, археограф, історик Запоріжжя.

Н. в сім'ї колез. реєстратора Павла Івановича Н. та Єлизавети Петрівни — дочки відставного майора П.А.Мартинен-

нка. Дружина — Юхимія Степанівна. У сім'ї Н. було шестеро дітей. Родовід Н. простежується з сер. 17 ст. від козац. полковника Іллі Федоровича Н., який через сина Івана (прадід Я.П.) та дочку Марію породився з родом І.Мазепи. а через сина Григорія — з родом П.Орлика. Систематичної освіти П. не отримав через матеріальні негаразди у сім'ї. Трудова діяльність його пов'язана з відомим педагогом, організатором нар. освіти в Україні бароном М.О.Корфом. Н. належать оригінальні розробки для земських шкіл про роль книги у житті учнівства. Заклав основи сучас. шкільного краєзнавства. 1878 "за розповсюдження в народі україно-фільських тенденцій" був звільнений з посади вчителя. З 1879 до 1924 працював учителем, секретарем повіт. шкіл. ради, попечителем шкіл, почесним членом Олександрів. повіт. попечительства дит. притулків, секретарем губ. відділу нар. освіти. Н. був одним з організаторів і першим директором краєзнав. музею в Олександрівську (1922—23), працював у військ. комісаріаті, зав. архівом при запоріз. окружній інспектурі нар. освіти (1919—25). Одночасно з учител. обов'язками Н. займався просвіт. діяльністю серед сільс. населення, істор.-краєзнав. та фольклор.-етногр. роботою: збиран-

ням нар. пісень, казок, оповідань, етногр., археол., бот. колекцій (складений ним гербарій лікар. трав був відзначений Т-вом любителів природознавства, антропології і етнографії при Моск. ун-ті срібною медаллю). Пед. пошуки Н. вивели його на широку дослідницько-краєзнавчу роботу, пов'язану з вивченням Запоріз. Січей, Хортиці, Великого Лугу, Придніпрян. краю. Краєзнавчі роботи Н. є зразком органічного синкретизму істор.-етногр.-фольклор. та геогр.-статистич. даних. П. є автором і упорядником майже 40 праць з фольклору, етнографії, історії, статистики, природознавства. Його праці опубліковано на основі унікальних документів ("Матеріали для історії запорожських козаків. Из історії Запорожского Сеченого архива за 1770 и 1771 годы", 1909). Був членом Пд.-Зх. відділу Геогр. т-ва, Харків. істор.-філол. і Катеринослав. наук. т-ва дослідників природи, Катеринослав. вченої архів. комісії, членом правління Катеринослав. музею ім. А.Н.Поля. Понад 40 років життя тісні творчі контакти едали П. з Д.І.Яворницьким. За багаторічну пед. діяльність був нагороджений орденами Св. Станіслава III та II ступенів (1903, 1914) та Св. Анни III ступеня (1908). За плідну 50-річну наук. діяльність 15 грудня 1924

був обраний чл.-кор. ВУАН. Значна кількість зібраного Н. заук. матеріалу зберігається експрими фондами у Держ. архіві Запоріж. обл., ІР ЦНБ, МФЕ, Дніпроп. істор. музеї ім. Д.І.Яворницького.

Тв.: История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии: 1770—1806// ІЕУАК.— 1905.— Вып.ІІІ.— 11—176; Малорусские песни, обранные в Екатеринославщине: 1874—1903// ЛЕУАК.— 1908.— Вып.ІV.— С.131—257; Народная память о Запорожье: предания, поверия и рассказы, обранные в Екатеринославщине: 1875—1905// ЛЕУАК.— 1911.— Вып.V.— С.99—107.

Літ.: Турченко Б.Г., Бровка А. Я.П.Новицький — людина краєзнавець // Репресоване краєзнавство.— К., 1991.— С.56—61; Морозюк В. Народознавчовітня діяльність Якова Нощького // Народна творчість етнографія.— 1992.— № 5— С.25—34; Энциклопедический словарь /Издатели Брок-уз Ф.А., Эфрон И.А.— СПб., 197.— Т.21.— С.258; УСЭ.— 1982.— Т.7.— С.334.

С.М.Ляшко

ПІСКУН Іван Романович [11.06.1910, м. Конотоп Полтав. губ., тепер Сум. обл.— 23.09.1990, Київ] — театр. критик, історик укр. театру.

Батько — Роман Піскун (1880—1920), слюсар паровозорем. з-ду; мати — Ірина Піскун (1880—1958), домогосподарка. Дружина — Валентина Леонідівна Касаткіна — викладач стенографії Київ. міських курсів стенографії та машинопису. 1925 закінчив семирічку. Працював учисм слюсаря (до 1930), був комсомол. секретарем. Навчався у вечірній школі. Закінчивши Всесоюзні курси окружних комсомол. працівників при ЦК ВЛКСМ (Москва), був на ред. роботі (газ. "Ударник транспорта"). Навчався в Ін-ті журналістики ім. "Правды", аспірантурі Ін-ту червоної професури на від-

дленні л-ри і мист-ва, працював викладачем у серед. школах, ученим секретарем-інформатором віде-президента УАН О.Г.Шліхтера, політ. ред. Харків. обл. радіокомітету, лектором курсу рос. л-ри ХДУ (1930—33), політ. ред. та уповноваженим Головліту, зав. ред. відділом вид-ва "Радянська література" (1934). 1935—37 служив у РСЧА. З січня 1937 — заст. директора Київ. держ. театр. ін-ту з наук. та навч. роботи, виконував обов'язки зав. кафедрою істор.-мистецтвознавчих дисциплін. Член редколегії ж-лу "Театр". 1942—54 перебував у таборах ГУЛАГу. Реабілітований. З 1956 — на творчій роботі. Досліджував творчість В.Маяковського, М.Осгровського, М.Коцюбинського, Остапа Вишні, А.Шиїна. Автор праць з проблем театр. освіти і реж. мист-ва, першої в Україні монографії "Драматургія Тобілевича", статей з історії театру, нарисів про майстрів укр. сцени. До останніх років життя провадив лекторську, орг.-творчу і методичну роботу. Похований на кладовищі Берківці у Києві.

Тв.: Амвросий Максимиліанович Бучма: Критико-біограф. очерк. — К., 1940; Драма-тургія Івана Тобілевича. — 1941; Українська драматургія: II пол. XIX ст. // Соц. культура. — 1940; Театр Західної України // Театр. — 1940; Історія українського театру. — К., 1954.

Український радянський театр. — К., 1957; Український театр 30-х років // Історія театрів народів СРСР. У 6 т. — М., 1968. — Т.4; Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру // Театр соціалістичного реалізму. — К., 1970.

Я.М.Пилинський

САМОКВАСОВ Дмитро Якович [15 (27).05.1843, х. Стахорщина Новгород-Сіверського пов. Черніг. губ. — 5(18).08.1911, Москва, похований на Новодівичому кладовищі] — археолог, історик рос. права, архівіст.

Н. у збіднілій дворян.—козац. родині. Навчався у Новгород-Сівер. г-зії та на юрид. ф-ті Петерб. ун-ту, який закінчив 1868 із ступенем кандидата.

ув залишений на кафедрі рос. рава для підготовки магістер. исертанції, яку успішно захисив 1873 на юрид. ф-ті Київ. н-ту св. Володимира. 1878 тобув доктор. ступінь. 1873—2 — професор історії рос. пра-а Варшав. ун-ту. Одночасно з аук. дослідженнями займався нкладац. і адм. робогою. З 877 — секретар, з 1887 — де-ан юрид. ф-ту, 1891 — вико-ував обов'язки ректора. З 892 — нозаштат. екстраорди-арний, а з 1900 — засл. орди-арний професор Моск. ун-ту, одночас (1892—1911) — ке-уючий Моск. архівом М-ва юстиції. 1872—73 С. здійснив ерпі археол. розвідки в европ. астині Рос. імперії з метою виявлення і дослідження ста-од. городищ і курганів, зокре-та — в Харків., Полтав., Київ., Ієрніг. губ. За розробленою им анкетого для представ-ників волосної ланки держ. дміністрації та параф. свяще-ликів. яка була розіслана через Центр. статистич. к-т, уперше в історії російської археол. науки уло здійснено спробу масового обліку археол. пам'яток за опомогою анкетно-картогра-іч. методу. Така методич. орма пошуку археол. пам'я-ок і старожитностей стала рототипом для подальшої се-ії подібних анкет і почала ироко практикуватися архео-огоями Росії, особливо під час

підготовки археол. з'їздів. У співавт. з В.Б.Антоновичем та Л.К.Івановським розробив "Ін-струкцію для опису городищ, курганів, печер. для проведення розкопок курганів" (1874), яку було затверджено на III Ар-хеол. з'їзді у Києві. С. дос-ліджував пам'ятки різних епох і народів на Кавказі, у Центр. Росії і в Україні. Особливу увагу приділяв вивченню похо-вальних пам'яток давньорос. часу на тер. землі літописних сіверян (сучасні Сум., Черніг. і Полтав. обл. України та Брян. обл. Росії). Автор розкопок відомих давньорос. курганів на тер. Чернігова і його округи — Чорної Могили та Гульбища. Був учасником і організатором археол. з'їздів, ініціатором про-ведення XIV археол. з'їзду у Чернігові (1908). Фінансував заплановані до з'їзду розкопки Бельського городища (В.А.Го-родцов), курганів на р. Псьол (М.М.Макаренко), археол. роз-відки на р. Сулі (І.Я.Стел-лецький) та видань "Каталог виставки XIV Археологічного з'їзду" і "Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV Археологи-ческого съезда в Чернигове". Провів показові розкопки кур-ганів у Чернігові (на Болдиних горах і в урочищі Берізки). Вперше почав викладати ар-хеологію студентам Моск. ун-ту, слухачам Моск. археол. ін-

ту та проводити практичні заняття на розкопках. Зібрав велику колекцію різночасових старожитностей із власних розкопок (з 1892 зберігається в Істор. музеї Москви). Опубліковані результати власних археол. досліджень С., особливо пам'яток слов'ян та Старод. Русі, не втратили свого значення і донині і складають золотий фонд археол. науки, а матеріали з курганів Гульбице та Чорна Могила використовують в усіх без винятку курсах історії Старод. Русі. Як історик права був основоположником комплексного підходу в істор.-правових дослідженнях. В його працях з історії рос. права використано як писемні, так і археол. етногр. та лінгв. джерела, здобуті ним самим. Під час перебування С. на посаді керуючого Моск. архівом М-ва юстиції було розібрано і описано документи держ. і місцевих установ Вел. князівства Литовського та Моск. держави 14—17 ст. 1901—02 склав проект архівної реформи в Росії (не здійснений). С. був членом наук. т-в (Рос. геогр., Моск. археол., Любителів природознавства, антропології та етнографії при Моск. ун-ті), комісій (Імператор. археол. у Петербурзі, Черніг. археограф.), Істор. музею та Археол. ін-ту в Москві та в ін. губерніях, учасником Всесвітньої (1878, Париж) та Антр. (1879, Москва)

виставок. Автор понад 200 наук. праць. За багатолітню викладацьку та н-д. діяльність нагороджений орденами Св. Станіслава I ступеня, Св. Анни I ступеня, Св. Володимира I ступеня, Білого Орла та медалями Рос. імперії. З нагоди 150-річчя від дня народження С. 1993 на його батьківщині, у м.Новгороді-Сіверському відбувся істор.-археол. семінар "Слов'яни і Русь у науковій спадщині Д.Я.Самоквасова".

Тв.: Древние города Россни.— СПб., 1873; Инструкция для описания городищ, курганов, пещер и для производства раскопок курганов// Тр. III AC в Кневе.— К., 1878.— Т.1.: Протоколы. — С.1.XIX-I.XXIII; Основания хронологической классификации и каталог коллекций древностей.— Варшава, 1891; Архивное дело в России.— М., 1902; Курс истории русского права.— М., 1902; Программа курса лекций по русской археологии.— М., 1907. Могила Русской земли.— М., 1908; Северянская земля и северяне по городищам и могилам.— М., 1908; Могильные древности Северянской Черниговщины.— М., 1916.

Літ.: Уварова П.С. Памяти Дмитрия Яковлевича Самоквасова // Тр. МАО.— М., 1914.— Т.23, вып.2.— С.394, Анучин Д.Н. Д.Я.Самоквасов как археолог // Там же.— М., 1914.— Т.23, вып.2.— С.403—410; Орешников А.В. Собрание древно-

ей Д.Я.Самоковасова в Историческом музее // Там же.— М., 1914.— Т.23, вып.2.— С.411—5; Филиппов А.Н. Труды Я.Самоковасова в области истории русского права // Там же.— М., 1914.— Т.23, вып.2.— 416—426 ; Чулков Н.П. Я.Самоковасов как управляющий Московским архивом министерства юстиции // Там же.— М., 1914.— Т.23, вып.2.— 428—439; Самошенко В.Н. Я.Самоковасов как историк-архивист // Историография и источниковедение архивного дела в СССР.— М., 1984; Ща-лев С.П. Д.Я.Самоковасов: повіст археолога // Археологія.— 1991.— № 1.— С.98—108; Щавелев С.П. Первые опыты учено-археологических памятников России: Анкета Д.Я.Самоковасова и ее результат // СА.— 1992.— № 2.— С.255—264; Ща-лев В.П. Эпизоды истории русской археологии // Российская археология.— 1993.— № 1.— С.221—235; Щавелев С.П. Киз творческого наследия // Юговьяни і Русь у науковій спадщині Д.Я. Самоковасова.— Чернівці, 1993.— С.7—9; Пешняк С. Д.Я.Самоковасов і археологічні з'їзди // Там же.— С.9—10; Коваленко В.П. Старожиттєві Чернігово-Сіверської землі в творчій спадщині Д.Я.Самоковасова // Там же.— С.13—

СІКОРСЬКИЙ Ігор Іванович [25.05 (6.06)1889, Київ — 26.10.1972, Істон, шт. Коннектикут, США] — авіаконструктор, винахідник, один з основоположників світ. авіац. техніки.

Н. в дворян. родині. Батько — Іван Олексійович С. — вчений-психолог, лікар-психотерапевт, проф. Київ. ун-ту, громад. діяч, д. стат. радник, походив із сім'ї сільс. священика. Мати — Марія Стефанівна (Гемрюк-Черкасова) мала мед. освіту. 1900—03 вчився у 1-й київ. гімназії, 1903—06 був кадетом Мор. корпусу в Санкт-Петербурзі, 1906—07 — в Тех. школі Дювильо де Ланно в Парижі. 1907—11 навчався з перервами у Київ. політех. ін-сті. В ці ж роки неодноразово виїздив до Німеччини і Франції, у січні — травні 1909 нав-

О.А.Брайчевська

чався у Парижі в авіац. школі Фердинанда Фербера. 1909 отримав диплом пілота. 1914 — диплом інженера-механіка Петерб. політех. ін-ту. 1910—12 організував і очолив авіац. конструктор. колектив у Києві. З квітня 1912 по січень 1918 був гол. конструктором авіац. відділення Рос.-балт. з-ду в Санкт-Петербурзі. В березні 1918 емігрував у Францію, а через рік переїхав до США, де 1923 заснував авіакомпанію "Сікорський Менюфакчурінг Корпорейшен". 1939 фірма С. об'єдналася із фірмою "Воут", і подальша його діяльність проходила у фірмі "Воут — Сікорський Еркرافт". С. був видатним діячем вітчизн. і світ. авіац. науки і техніки, який визначав її розвиток у різні часи у чотирьох гол. для його творчості напрямках: розробка конструкцій перших вітчизн. літал. апаратів (1909—11), у т.ч. вертольота, гідролітака, розвідника; розробка перших у світі багатомотор. літаків і організація серійного важкого багатомотор. літакобудування (1912—17); буд-во "літаючих човнів" (літаків-амфібій) пасажир. призначення для транс-океан. перельотів (1929—37); розробка конструкцій вертольотів усіх класів і призначень класичної одновинтової схеми, яку мають 90% світ. вертолїт. парку, організація їх серійного виробн. (1938—72). У київ. період авіакопструктор. діяль-

ності побудував перші вітчизн. вертольоти № 1 (1909) і № 2 (1910) та 9 конструкцій літаків шести модифікацій. Перші апарати С. не літали. Успіх прийшов 3(16) червня 1910. На аероплані БіС-2 (С-2) він здійснив другий у вітчизн. практиці політ на літал. апараті, виготовленому в Україні, а вже на літаках С-5, С-6 і С-6А було встановлено всерос. і світ. рекорди. У лютому 1912 виступив з доповіддю в КПІ, у якій обґрунтував можливість побудови багатомотор. літака і почав працювати над його проектом. Це була піонер. ідея, у яку мало хто з фахівців вірив. Успіх на 2-й міжнар. виставці повітроплавання в Москві відкрив С. шлях до світ. авіац. кар'єри. Під керівництвом С. було побудовано у 1912—13 перші в світі багатомотор. літаки "Гранд", "Російський витязь" та шедевр авіац. техніки того часу "Ілля Муромець". 23 липня (5 серпня) 1913 здійснено перший у світі політ літака з чотирма двигунами, встановленими у ряд на крилі. 3 грудня 1913 почалося серійне виготовлення літаків "Ілля Муромець". 17—28 червня 1914 здійснено рекорд. перелїт "Петербург—Київ—Петербург". На честь цього перельоту літак отримав назву "Ілля Муромець Київський". Таку ж назву дали ще трьом літакам цього типу. За цей перелїт С. був нагороджений вел. золотю медаллю

КТП. 3 грудня 1914 літаки "Ілля Муромець" були зведені в ескадру повітр. кораблів, яка здійснювала бомбард. і розвід. операції. Літаки "Ілля Муромець" мали коловий обстріл і були неприступні для винищувачів. Базувалася ескадра на аеродромі біля Вінниці. Протягом 1912–17 С. створив ще 53 модифікації літаків різного призначення: винищувачі, розвідники, амфібії тощо. 1918 у Франції С. побудував бомбардувальник "Ліберті". 1924 у США побудовано літак S-29A. 1925–28 фірма "Сікорський Меньюфекчурінг Корпорейшн" побудувала 8 літаків. З 1929 С. почав будувати амфібії і працювати над вертолітною тематикою. 1934 побудовано міжконтинент. літаючий човен S-42, який встановив 10 світ. рекордів. До 1937 у США було побудовано 17 типів літаків, після чого С. спрямував свою діяльність на вертольотобудування. 1939 фірма "Воут – Сікорський Еркرافт" побудувала перший діючий вертоліт VS-300, який 1941 встановив перший світ. рекорд, а 1943 почалося серійне виготовлення цих машин. З 1944 почалося військ. та цивіл. їх використання. З 1939 по 1972 у США С. розробив конструкції 18 типів вертольотів та багатьох їх модифікацій. Помер С. в Істоні, штат Коннектикут, США, де і похований.

Літ.: Адлер Г.П. Развитие

русских авиационных конструкций до начала первой мировой войны: Дис... канд. техн. наук.— М., 1946.— 246с.; Авиация в России/Под ред. В.Н.Бычкова.— М.: Машиностроение, 1983.— 340 с.; Дузь П.Д. История воздухоплавания и авиации в СССР (1914–1918).— М.: Машиностроение, 1986.— 286с.; Катышев Г.И., Михеев В.Р. Авиаконструктор Игорь Иванович Сикорский.— М., 1989.— 176с.; Катышев Г.И., Михеев В.Р. Крылья Сикорского.— М.: Машиностроение, 1992.— 482с.; Кислов В.В., Михеев В.Р. Пионер отечественного и мирового авиостроения // Юбилей науки 1989.— К., 1990.— С.372–376; Кислов В.В. Творцы аэрокосмической техники.— К.: ИСМ АН Украины, 1992.— 77с.; Юрьев Б.Н. История вертолетов // Избр. тр.: В 2 т.— М., 1961.— Т.2.— С.163–208; Delar F.J. Igor Sikorsky. His three careers in aviation.— N.Y.: Dodd and Mead, 1969.— 272p.; Finne F. The helicopter.— N.Y.: Barnes, 1976.— 223p.; Sikorsky I.I. The story of the winged S.— N.Y.: Dodd and Mead, 1967.— 314p.

В.В.Кислов

СЛУЦЬКИЙ Євген Євгенович [19.04 (07.04).1880, с. Пове Молозького пов. Ярослав. губ.— 10.03.1948, Москва] — економіст, статистик, математик.

Н. в родині вчителя, вихідця з України. Одружений з Ю.М.Володкевич — донькою відомого укр. педагога М.М.Володкевича. Перейшов в Україну 1889 у зв'язку з призначенням батька директором Житомир. міськ. уч.-ща. Закінчив 1899 із золотою медаллю Житомир. г-зію і продовжив навчання на фіз.-матем. ф-ті Київ. ун-ту. За участь у студент. заворушеннях 1901 був відданий у солдати (незабаром повернувся до ун-ту у зв'язку із скасуванням цього виду покарання), а 1902 виключений із ун-ту без права вступу до ін. вищого навч. закладу. 1902—05 навчався у Мюнхені на маш.-буд. ф-ті

політех. ін-ту, а потім вивчав політекономію і право на юрид. ф-ті Київ. ун-ту, який закінчив 1911 із золотою медаллю за працю "Теорія граничної корисності". З 1912 викладав політ. економію та законознавство в школі, засн. М.М.Володкевичем. 1916—17 склав магістер. іспити і одержав ступінь магістра політ. економії Моск. ун-ту. 1913—26 — викладач, доцент, професор (з 1920) Київ. комерц. ін-ту, реформованого 1920 у Київ. ін-т нар. г-ва. Читав курси матем. статистики, вибіркового дослідження, історії екон. і соціальних вчень, теорії економії. Водночас працював у навч. закладах укр. кооперації. Учасник багатьох наук. г-в, активно співробітничав із соціально-екон. відділом Всеукр. академії наук. З 1926 працював у Москві в Центр. статистич. управлінні, Кон'юнктурному ін-ті, Центр. ін-ті експерим. гідрології і метеорології, Ін-ті математики АН СРСР та МДУ. За сукупністю наук. праць удостоєний ступеня д. ф.-м. наук. В наук. діяльності С. виділяються три етапи: захоплення до поч. 20-х рр. теор. економією, потім — поступовий перехід до праці в галузі теорії ймовірностей та матем. статистики, а під кінець життя — заглиблення в "чисту" математику. С. вміло поєднував матем. та екон. методи

Його праці "До теорії збалансованого бюджету споживача" (1915) та "Складання випадкових величин як джерело циклічних процесів" (1927) справили суттєвий вплив на розвиток окремих розділів економіки (теорії попиту, аналізу часових рядів). С. започаткував принципово нові підходи до розв'язання проблеми зв'язку між ціною, попитом та функцією корисності, звільнивши функції корисності від чисто суб'єктивного трактування і пов'язавши з рухом цін та грошових доходів. С. належить пріоритет у порушенні питання про необхідність створення нової науки — праксеології, котра б вивчала принципи раціонального поводження людей у різних умовах (Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки.— К., 1927). Осн. дослідження С. присвячені теорії ймовірностей і матем. статистиці. Автор праць із статистики зв'язних стаціонар. рядів і випадкових стаціонар. процесів з дискретним спектром, є одним з авторів сучас. теорії випадкових функцій. Досліджував також логічну структуру теорії ймовірностей. Широкий наук. резонанс мала доповідь С. про стохастичні асимптоти (висунуте ним нове для статистич. науки поняття) на матем. конгресі у Болоньї (1928).

Значне місце в наук. пошуках С. посідали питання оцінки параметрів (зокрема, коефіцієнтів кореляції) за рядами зв'язних спостережень і застосування одержаних результатів до різноманітних прикладних питань (аналіз різних скон. та геофіз. рядів). Результатом цих досліджень була суттєва перебудова загальноприйнятих методів оцінки статистич. характеристик таких рядів. Останні роки свого життя вчений присвятив складанню таблиць неповної гамма-функції і вказав практично здійснимий шлях розв'язання задачі побудови таблиць оберненої неповної бета-функції. Помер С. у Москві, де і похований.

Тв.: Изб. тр. [Теория вероятностей. Математическая статистика].— М., 1960.— 292с.

Літ.: БСЭ.— 2-е изд.— М.— Т.39.— С.378; Экономическая энциклопедия. Политическая экономия.— М., 1979.— Т.3— С.564; Боголюбов А.Н. Математики. Механики: Биографический справочник.— К., 1983.— С.439; Бородин А.И., Бугай А.С. Биографический словарь деятелей в области математики.— К., 1979.— С.453—454; Колмогоров А.Н. Е.Е.Слуцкий: Некролог// Успехи математических наук.— 1948.— Т.3, № 4(26).— С. 143—151; Четвериков Н.С. Жизнь и научная деятельность Е.Е.Слуцкого// Ученые записки по статистике.—

1959.— Т.5.— С.254—270; Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії на Україні.— К., 1994.

Т.В.Куріленко

СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ Степан Йосипович [9.01.1859, с. Немилів Радеківського пов., тепер Радеківський р-н Львів. обл. — 17.08.1939, Прага] — мовознавець, історик, педагог, громад.-політ. і культур. діяч.

Н. в сел. родині Йосипа Смаль-Стоцького та Катерини Карпової. Рід Стоцьких здавна проживав в Немілові й походив від Руденків-Куликових. Крім офіційного прізвища, він мав ще сільс. прізвисько Смалі, тобто чорні, засмалені. З 1875—76 Степан Йосипович пишеться в документах як Смаль-Стоцький. Дружина С.-С. — Емілія Заревич, племінниця Ф.Заре-

вича. С.-С. вчився у місц. сільс. школі, Радеків. початковій школі (1864—68), Львів. чотирикласній школі та академіч. г-зії Станіславського ін-ту (1869—73), 2-й львів. нім. г-зії (1876—78). 1878—84 студював класичну, слов. та укр. філологію на філос. ф-ті Чернів. ун-ту, навчався у Віден. ун-ті. Учень Ф.Міклошіча. 1883 завершив дисертацію: "Процес аналогії у словозмінах руської мови". Професор Чернів. ун-ту (1885—1918), Укр. Вільного ун-ту в Празі (з 1921). З 1918 жив у Празі. Наук., пед. і публіцист. діяльність С.-С. мала великий вплив на укр. нац. рух на Буковині. З 1899 він д. чл. НТШ, з 1918 — Всеукр. академії наук у Києві, з 1928 — Слов. ін-ту в Празі та ін. Підтримував творчі зв'язки з М.Драгомановим, І.Франком, Б.Грінченком, М.Грушевським, О.Барвінським, В.Стефаніком, О.Маковеем та ін. Його лекції слухали І.Франко, О.Колесса. Після студій про аналогію в історії укр. іменної відміни С.-С. написав разом з Ф.Гартнером "Граматику руської (української) мови" (1913), де доводив, що укр. мова походить безпосередньо з праслов'янської, а ідея прасхіднослов. мови позбавлена ґрунту. Цю думку відстоював він і пізніше, особливо в праці "Розвиток поглядів на сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення" (1925, 1927). Різно виступав

проти ідеї праруської мови О.Шахматова та проти поглядів В.Ганцова на формування укр. мови з двох говіркових груп — пн. і пд.-української. Виразні перебільшення (напр., твердження про особливу близькість укр. і серб. мов, заперечення дифтонгів у пн.-укр. говірках) перешкождали прийняттю багатьох слушних ідей С.-С. В останні роки життя зосередився на інтерпретації творів Т.Шевченка. В мовознав. і літературознав. працях С.-С. сполучалася позитивістська фразеологія з нац.-романтичною ідеологією. С.-С. був не тільки мовознавцем, а й вченим-істориком. У праці "Буковинська Русь" (1897) змальовував історію Буковини у тісному зв'язку з Галицько-Волин. державою і ін. укр. землями. У ст. "Східні слов'яни" (1927) заперечував проти якихось "центрів", "колисок" розселення зх., пд. і сх. слов'ян у давнину. Доводить, що ідея "єдності" була штучно сконструйована у 19 ст. Нац. ідею проводить, будучи багаторічним співред. газ. "Буковина", ред. газ. "Руська Рада". 1888—89 у газ. "Буковина" опублікував ст. "Руський нарід — руська мова", в якій розкривав значення мови для нац. самоутвердження укр. народу. С.-С. — автор понад 150 наук., наук.-популярних та публіц. праць. Пед. діяльність С.-С. пов'язана з Буковиною.

Тривалий час був членом Крайового відділу і Крайової шкіль. ради. У співавт. з Ф.Гартнером опублікував "Руську граматику", що стала етапним явищем в історії науки про укр. мову. (4 вид.: 1893, 1907, 1914, 1928) і понад 40 років використовувалася в школах Зх. України. Завдяки політ. і культур. діяльності С.-С. у нар. (1893), а згодом і серед. (1895) школах Буковини було введено фонетичний правопис. Школу було вирвано з рук москвофілів, чим значно поліпшено умови для виховання укр. нац. свідомості. Як один з керівників нац.-культур. і політ. відродження на Буковині С.-С. багато зробив для перемоги народовців у своєму краї. 1879—82 — голова першої укр. студент. орг-ції на Буковині — т-ва "Союз", деякий час очолював т-во "Руська рада". С.-С. — співзасновник т-в "Народний дім", "Буковинський Боян", "Руська школа" та ін., активний діяч "Руської бесіди". 1882—1911 — депутат від націонал-демократич. партії до Буковин. крайового союму, 1904—10 — заст. крайового маршалка, один із керівників сеймового клубу "Вільнодумний союз". Як депутат віден. парламенту (1911—18) спільно з М.Васильком та ін. добився цілковитої рівноправності українців в адм. й політ. житті Буковини. В екон. галузі С.-С. був прихильником кооперації.

Очолював "Руську касу" та "Селянську касу" (з 1903), намагався розбудувати укр. кооперацію. За його участю створено кооперат. об'єднання для селян "Карпаття", "Праця" тощо. Невдачі на цьому напрямку привели 1910 до розколу в укр. громад. житті Буковини та до послаблення громад.-політ. активності С.-С. 1917 — голова Центр. Управи укр. січових стрільців. Працював в УВУ, головою Музею визвольної боротьби. Був першим головою Укр. могилянсько-мазепинської АН. С.-С. вніс вагомий вклад у розвиток укр. науки і культури, нац. свідомості укр. народу, відродження Буковинського краю. Помер у Празі, похований у Кракові.

Тв.: Руська грамати́ка.— Львів, 1893.— 175с. (співавтор Ф.Гартнер); Буковинська Русь: Культурно-історичний образок.— Чернівці, 1897.— 295с.; Грамати́ка руської (української) мови.— Відень, 1913.— 550с. (нім. мовою); Розвиток поглядів про сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення// ЗНТШ. — Львів, 1925.— Т.141—143.— С.1—42; Східні слов'яни //Україна.— К., 1928.— Ки.3.— С.3—23; Т.Шевченко: Інтерпретації.— Варшава, 1934.— 240с.

Літ.: Смаль-Стоцький Степан // ЕУ.— Париж; Нью-Йорк, 1962.— Т.8; ЗНТШ.— Нью-Йорк, 1960.— Т.172: 36. філолог. секції на пошану сто-

річчя С.Смаль-Стоцького; Ковалів П. Академік Степан Смаль-Стоцький і його заслуги для укр. науки // Визвольний шлях.— 1972.— № 8—9.— С.1070—1072; Чопик Д.Б. Академік Степан Смаль-Стоцький // Надбужанщина.— Нью-Йорк, 1986.— Т.1.— С.804—809; Матвеева Л., Циганкова Б., Янковський О. С. Смаль-Стоцький // Україна. Наука і культура: Щорічник.— К., 1994.— Вип. 28.— С.87—89.

Архіви: ЦДІА (Київ); ЦДАВО України (Київ); ІЦІА (Львів); Держ. архів. Чернів. обл.; ІНБ. ІР; ЛНБ. Відділ рукописів; ІЛ. Відділ рукописних фондів і текстології.

Іконографія: Фотопортрети С.Смаль-Стоцького 90-х рр. ХІХ ст., поч. ХХ ст., 1914, 1925, середини 30-х рр.; фото: С.Смаль-Стоцький і М.Василько, поч. ХХ ст.; С.Смаль-Стоцький серед буковинських політиків, поч. ХХ ст.; С.Смаль-Стоцький у складі президії Укр. Голов. Ради Фрайштадтського табору військовополонених; Л.Матвеева, Б.Циганкова, О.Янковський. С.Смаль-Стоцький // Україна. Наука і культура: Щорічник.— К., 1994.— Вип.28.— С.87—89.

В.М.Даниленко

СТАНКОВИЧ Євген Федорович [9.02.1942, м. Свалява Закарп. обл.] — композитор.

Н. у сім'ї вчителів. З дит. років захоплювався грою на нар. інструментах, нар. піснями. 1953 вступив до філіалу Мукачів. дит. муз. школи у Сваляві по класу баяна. З 1958 — студент Ужгород. муз. уч-ща (клас з.д.м. УРСР С.Ф.Мартона), де, крім занять з фаху, отримав перші уроки композиції. На 2-му курсі С. перейшов до класу віолончелі (педагог Й.Базел). Після 3-го курсу його рекомендували на композитор. відділ Моск. муз. уч-ща під керівництвом М.Сидельникова. Але у зв'язку з хворобою С. повернувся додому, продовжив заняття в Ужгород. уч-щі, яке закінчив 1963. З 1963 — студент Львів. консерваторії (клас композиції

проф. А.Солтиса). З листопада 1963 служив у Рад. Армії. 1965—70 — навчався у Київ. консерваторії, спочатку у класі проф. Б.М.Лятошинського (до 1968), а після його смерті — у М.М.Скорика. 1970—76 працював редактором, а згодом — ст. ред. вид-ва "Музична Україна", редагував симф. партитури. З 1976 — на творчій роботі. В студ. роки С. віддавав перевагу камерно-інструмент. жанрам. Написав сонату, сюїту, сонатину для фп., сонату № 1 для скрипки та фп., Allegro moderato для струн. квартету, Концертно для флейти та скрипки. Створив Концерт № 1 для двох скрипок, альту і віолончелі (1973), Сонату-ріццолю № 2 для скрипки і фп. (1977), "Елегію пам'яті С.Людкевича" для струнного оркестру (1979). Як композитор здобув визнання на респ. пленумі молодих композиторів (1973) після виконання двох своїх творів, які визначили майже осн. естетичні, тех. та мовні напрями стильового річчя митця ("Симфоніета" і триптих "На Верховині"). С. є послідовником вел. класиків муз. мист-ва — Д.Д.Шостаковича, С.С.Прокоф'єва, І.Ф.Стравинського, Г.Малера, Б.Бартока, Б.М.Лятошинського. Він створив 8 симфоній. Перша — *Sinfonia Larga* (1973) — для 15-струнних, одночастинна симфонія-драма в традиціях барокового худ. мислення. Друга — "Героїчна"

(1975) — узагальнена тема-оповідь про життя укр. народу і присвячена 30-річчю Перемоги. Третя — "Я стверджуюсь" (1976) — для соліста хору та оркестру на сл. П.Тичини, зразок переплетення жанрових особливостей симфонії та ораторії. Четверта — *Sinfonia Lirica* (1977) — для струнного оркестру, це одночастинна симфонія-поема із зміною різних градацій ліричного. П'ята — "Симфонія пасторалей" (1980) — для скрипки та оркестру, пов'язана з розкриттям багатого внутр. світу людини в контексті показу картин природи. Автор трьох камерних симфоній № 1 — 1971, № 2 — 1980, № 3 — 1982. Безпосередній вплив нар. мист-ва виявився у тяжінні композитора до театр. жанрів. 1978 С. написав фольк-оперу на три дії "Коли цвіте папороть" (лібретто О.Стельмашенка), розраховану на концертне виконання симф. оркестром і Держ. укр. нар. хором ім. Г.Г.Верьовки. С. — автор двох балетів — "Ольга" (1982) і "Прометей" (1985). Написав музику до т/ф і к/ф "Народжена революцією" (1975—77), "Бачу ціль" (1978), "Поїзд надзвичайного призначення" (1979), "Лісова пісня" (1980), "Ярослав Мудрий" (1981), "Легенда про княгиню Ольгу" (1983), "Украдене щастя" (1984), "Устим Кармалюк" (1985—1986). С. — один з лідерів сучас. укр. композитор.

школи, продовжувач традицій романтич. стильового напрямку в музиці. За симфонію № 2 і музику до хронік.-докум. фільму "Вогняний шлях" С. було присуджено Респ. премію ім. М.Островського (1976). 1977 за симфонію № 3 С. одержав почесне звання Лауреата Держ. премії УРСР ім.Т.Г.Шевченка. 1980 — звання з.д.м. УРСР. 1982 нагороджено орденом Дружби народів. 1985 камерна симфонія № 3 здобула визнання муз. комісії ЮНЕСКО як один з кращих творів світу. З 1986 С. — нар. артист УРСР. С. працює і як громад. діяч — заст. голови Правління Спілки композиторів УРСР (1976) та Секретарем Спілки композиторів СРСР (1976), 1985 його було обрано депутатом Верх. Ради УРСР та нар. депутатом СРСР.

Літ.: Союз композиторов України.— К., 1984.— С.213—214; Творческие портреты композиторов: Популярный справочник.— М., 1990.— С.333—335; Лисецький С. Є.Станкович.— К., 1987; Зинкевич Е. Евгений Станкович // Композиторы союзных республик.— М., 1986.— Вып.5.— С.3—43.

Арх.: ЦДАМЛМ.— Ф.523, оп.1, спр. 1—12.

О.В.Бугаєва

IV. ПРОБЛЕМИ БІБЛІОГРАФІЇ ТА ІНФОРМАТИКИ

Ісаєвич Я.Д.

УКРАЇНОЗНАВСТВО: ПРОБЛЕМИ БІБЛІОГРАФІЇ ТА ІНФОРМАТИКИ

Не треба доводити, наскільки важливим завданням вчених-гуманітаріїв є докорінне підвищення наукового рівня досліджень, присвячених історії і культурі українського народу, політичному та економічному розвитку Української держави. Виконання цього завдання неможливе без вдосконалення бібліографічного та інформаційного обслуговування наукових установ. Адже тільки максимально повне використання джерел і літератури може забезпечити надійність висновкам та узагальненням науковців.

Для установ НАН України одним з почесних завдань є створення сучасної системи інформаційного забезпечення українознавчих студій. При цьому, використовуючи найновіші досягнення сучасної інформатики, необхідно враховувати і досвід попередніх поколінь бібліотекарів й бібліографів. Маючи це на увазі, нагадаємо хоча б коротко основні етапи розвитку української бібліографії взагалі і бібліографії українознавства зокрема. Зазначимо, що названі поняття далеко не тотожні. Українська бібліографія охоплює всі види бібліографічної діяльності, які ведуться в Україні або стосуються України, отже, включає як складову частину створення українського бібліографічного репертуару (національної бібліографії України). Під бібліографією українознавства розумітимемо тут бібліографію джерел і літератури, що стосуються України насамперед з точки зору гуманітарних наук. У такому сенсі бібліографія українознавства в багатьох відношеннях перекривається з національною бібліографією України. Остання, якщо прийняти найповніше і найпоширеніше тлумачення цього поняття, охоплює всі видання, надруковані в Україні в її історичних і сучасних межах, друки українською мовою і українських авторів незалежно від місця видання, і друки, що стосуються України і українців, також незалежно від місця видання. Серед усіх цих категорій видань досить істотну частину становлять джерела й дослідження з суто українознавчих дисциплін. Крім того, до предмету україністичних студій належать і видання з усіх інших ділянок. Так, усі друки в їх сукупності є матеріалом для аналізу історії видавничого руху і друкарства. Книги з конкретних питань

окремих наук — матеріал для студіювання наукового життя в цілому й історії розвитку окремих галузей знання. Отже, цілком зрозуміло, що бібліографія українознавства можлива тільки в найтіснішому зв'язку з національною бібліографією України і, залишаючись її складовою частиною, включає і такі аспекти як засади складання, обсяг і характер національної бібліографії.

Як відомо, бібліографія зародилася в Україні ще в середньовіччі. Проте лише в XIX — на початку XX ст. з'явилися праці, які можна кваліфікувати як складові частини національної бібліографії. Найважливіші серед них — описи українських стародруків Михайла Максимовича і Дениса Зубрицького, бібліографії творів українського красном письменства Михайла Комарова і Дмитра Дорошенка, бібліографічні покажчики друкованих праць українських галицьких авторів Івана Левицького. Цілеспрямованими розробками з бібліографії основних галузей українознавства були "Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношении" Олександра Лазаревського (1853) і його ж "Указатель источников для изучения Малороссийского края" (1858), "Указатель источников для ознакомления с Южной Русью" Дмитра Дорошенка (1904). Першою установою, яка поставила завдання координувати зусилля науковців у ділянці української та українознавчої бібліографії, було Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, в складі якого з 1909 р. діяла Бібліографічна комісія. Навколо неї згуртувалися такі визначні бібліографи як Іван Левицький, Іван Калипович, Володимир Дорошенко. Роботи українських бібліографів були підпорядковані не тільки практичним цілям, а й стали внеском у справу національного самоусвідомлення: бібліографія служила збиранню української спадщини, відмежуванню її від культурних надбань тих держав і народів, які цю спадщину експропріювали, користуючись "правом" сильнішого. Бібліографічна реєстрація суто українських досягнень мала будити почуття національної гідності і цим протидіяти денаціоналізації.

Оскільки українці на своїй землі залишалися на правах національної меншості, яка мусила відстоювати навіть право на своє існування як окремого народу, українська культура усвідомлювалася, передусім, як культура етнічна, а поширене на Заході поняття нації як політичної спільноти спершу не мало шансу на утвердження. Відповідно до цього й до національної бібліографії зараховували найчастіше лише документи україномовні або пов'язані з українцями в етнічному сенсі. Щойно після відновлення Української держави, 1 липня 1918 р. створено Управління ви-

давництва, на яке серед інших було покладено обов'язок загальної реєстрації друкованої продукції. Законом від 24 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки створила Головну книжкову палату, яка мала здійснювати зберігання, реєстрацію і бібліографічний опис усіх нововидаваних в Україні друків. Книжкова палата дожила до наших днів, хоча за останні десятиріччя її програма була зведена до мінімуму. Досить сказати, що донедавна не реєструвалися релігійні друки, ще й зараз ігноруються видання, віднесені на підставі цілком необґрунтованих критеріїв до "неформальних".

20-ті роки були періодом розквіту українського книгознавства в самій Україні і поза її межами. Український науковий інститут книгознавства під керівництвом Юрія Меженка виходив на передові позиції в ділянці бібліологічної науки, нерідко випереджаючи теоретичний рівень книгознавців Західної Європи й Америки. Це сприяло й високому рівневі бібліографічних праць, в тому числі і в царині українознавства. Проте тотальний наступ на українську культуру в підсоветській Україні в 30-х рр. і пізніше фатально позначився й на стані бібліографії. Багато бібліографів загинуло, а такі визначні фахівці як той же Меженко, Сергій Маслов чи Федір Максименко, надовго замовкли. "Відлиги" в роки війни та відразу після неї, а також на зламі 50–60-х рр. були дуже обмеженими. Також і в ділянці бібліографії далі нав'язувалися засади "партійності" і "класового підходу", що на практиці зводилося до заборони згадувати все, що кваліфікувалось як "антирадянське" чи навіть просто "аполітичне" або незгідне з офіційними доктринами. Не треба згадувати, що під забороною опинилися не тільки праці "репресованих" (цим евфемізмом і тепер називають замордованих або безпідставно ув'язнених) авторів та емігрантів, але дуже часто також праці дітей і далеких родичів "неблагонадійних" осіб. Враховуючи це, маємо схилитися перед мужністю і принциповістю тих бібліографів, які свідомо йшли на ризик, намагаючись при кожній можливості "протягнути" в друк тих осіб, яких режимні офіціози та їх кар'єристичні підлабузники прагнули зіпхнути до розряду "реакційних", а тому приречених на забуття.

Тодішній політиці була ворожа справжня бібліографія, орієнтована на повноту відображення матеріалу в загальних реєстраційних працях або на об'єктивність критеріїв його відбору в працях, спеціалізованих за певною ознакою.

Протягом деякого часу ті бібліографічні покажчики, які друкувалися в офіційних виданнях, могли, при добрій волі авторів,

залишатися базою відносної об'єктивності. Адже в бібліографічних покажчиках питати з "класиків марксизму" і партійних директив мали включатись тільки у передмови, а основна частина бібліографій була від них вільною. З деяких тем, які здавалися далекими від гострих політичних сюжетів, допускалася і повнота відбору матеріалів. Саме тому відносно багато здібних науковців, душа яких не лежала до тенденційного коментарства, ставали бібліографами. Ними було складено ґрунтовні покажчики творів деяких письменників, кваліфіковані бібліографії в галузі лінгвістики, краєзнавства, окремих ділянок літературознавства, ряд бібліографій другого ступеня [1]. Заслугою харківського вченого Ігоря Корнейчика стало написання першої узагальнюючої праці з історії бібліографії в Україні. В час, коли саме слово "українознавство" вважалося майже крамольним, він об'єктивно розповів про "перші кроки у розвитку бібліографії українознавчої літератури та поточної національної бібліографії" [2].

На якомусь етапі здавалося, що в українознавчій бібліографії стає можливою сумлінна наукова праця, хоч, розуміється, лише у вибраних ділянках. Втім, це не тривало довго. У 1971—1972 рр. за прямою вказівкою КДБ або партійних органів були заборонені вже надруковані бібліографічні покажчики "радянського карпатознавства" (упорядник Яків Прилипка), персоналія Лесі Українки (М.Булавицька і М.Мороз), видання Академії наук України з суспільствознавства (за редакцією М.Онопрієнка) та інші. Ряд бібліографів були звільнені з роботи. Інколи підставою для цього було включення до бібліографічного реєстру праць авторів, про арешт яких вони не знали і не могли знати, якщо не слухали заборонених закордонних радіопересилань. За розпорядженням одного із секретарів львівського обкому партії було знято із загальнодоступних фондів і позначено грифом "для службового користування" покажчик "Наукові праці співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР" (упорядники В.Гавриленко, О.Кізлик, С.Мовчан; Львів, 1970) офіційно за те тільки, що там було названо дві статті О.Карпенка, в яких робилася дуже обережна спроба позитивно оцінити повалення монархічної влади в Галичині у листопаді 1918 р., неофіційно — за опублікування списків праць Я.Дашкевича, в тому числі надрукованих за кордоном. У замовленому видавництвом платному відгуку про рукопис бібліографічного покажчика Ф.Максименка "Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574—1800)" рецензент-науковець хвалив автора за включення до реєстру православних видань, але вимагав усунути з книжки

літургічні друки греко-католицької церкви, "бо вона відіграла реакційну роль". Не дивно, що чим далі, тим більш вибірковими і «причесаними» ставали покажчики. Особливо це стосується краснавчих бібліографій обласних бібліотек України. Втім, навіть таке заслужене видавництво як "УРЕ" у пристатейних бібліографіях подавало і подає літературу лише російською (часто на першому місці) і українською мовами, виправдовуючись тим, що поліграфістам не дуже зручно друкувати латинським шрифтом. Отже, робляться начебто поступки з технічних причин, а тим часом українські енциклопедії перетворюються у провінційні видання, в яких ігноруються досягнення світової культури. У той же час у російських енциклопедичних довідниках навіть у найгірші часи популяризували іноземні видання, в тому числі навіть з тих країн, які тоді називали капіталістичними. Ще один спосіб принизити українську культуру, перетворити її в сурогат, не здатний витримувати змагання із російськомовною імперською культурою!

Цензурних обмежень не зазнавали українські бібліографи, які опинилися на Заході. Їм доводилось, однак, займатися збором коштів на ведення наукових українознавчих праць, в тому числі й бібліографічних. У США, Канаді, Чехо-Словаччині та деяких інших країнах було видано ряд ґрунтовних українознавчих бібліографічних праць. Особливо цінним доповненням до друкованих в Україні бібліографічних джерел є пристатейні бібліографії у виданій за редакцією В.Кубійовича "Енциклопедії українознавства" та англomовних енциклопедіях "Ukraine: A Concise Encyclopedia" і "Encyclopedia of Ukraine". Нові обрії відкривала унікальна в той час за темою праця Євгена-Юліяна Пеленського "Ucrainica в західноєвропейських мовах: Вибрана бібліографія" (видана у важкі післявоєнні роки як 158-й том "Записок Наукового товариства ім. Шевченка", Мюнхен, 1948). Поточна бібліографія українознавчих та україністичних видань діаспори була опублікована лише стосовно видань одного року. Це "Річник української бібліографії 1957", укладений Осипом Данком та Мирославом Лабунькою. Останнім часом серію цінних праць з бібліографії українознавства, в тому числі передруків рідкісних видань з України, випустив у світ Канадський інститут українських студій. Виявом високого розуміння значення бібліографії для розвитку національної культури було встановлення п. Миколою Ценком премії ім. Ценків за кращий рукопис бібліографічної праці. На жаль, українські видання поки що недостатньо відображені у великих міжнародних бібліографічних серіях, таких як "Index citationum", "MLA Bibliography" та інші. Ос-

таннім часом в Україну відкрився доступ діаспорним виданням, однак відсутність бібліографій з багатьох ділянок українознавства спричиняється до того, що деякі цінні праці й тепер невідомі основній масі потенційних читачів.

В Україні цінні бібліографічні праці видають Центральна наукова бібліотека ім. Вернадського НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека (колишня Республіканська), Державна історична бібліотека України, ряд обласних бібліотек, однак часто нема належної координації між виконавцями, нерідко до великих колективних проєктів не залучаються фахівці з відповідних галузей.

Окремої розмови заслуговує проблема комп'ютеризації інформаційної діяльності в галузі українознавства. Тут відстанання було надзвичайно великим, тому слід особливо привітати зрушення в цій справі. Для лінгвістичних студій має велике значення діяльність Машинного фонду української мови. Міжнародна асоціація українців координує праці над складанням комп'ютерного банку інформації про наукові установи і друковану літературу з проблем українознавства [3]. Деякі з великих бібліотек України почали складання комп'ютерних читачьких каталогів, у ЦНБ ім. Вернадського застосовуються комп'ютери і для складання першої частини українського бібліографічного репертуару. Складання банків даних з окремих часткових проблем українознавства ведеться в різних наукових установах. Зокрема, значні досягнення мають у цій справі Інститут української археографії та джерелознавства НАН України, Центральна наукова бібліотека ім. Вернадського НАН України та Інститут рукописів, який діє при цій бібліотеці.

Особливого схвалення заслуговує праця над складанням комп'ютерної бази даних для Українського біографічного словника. Така база, як і сам словник, конче потрібна не тільки дослідникам-гуманітаріям, політикам і державним діячам, журналістам, але й вченим, що працюють в усіх без винятку галузях знань. Біобібліографічний словник — одне з тих видань, які засвідчують певний рівень національної культури, сприяють її міжнародному престижеві. Тому праця над його укладанням має не тільки наукове, але й загальнокультурне значення.

Науковці-гуманітарії України налагоджують ділову співпрацю з вченими, які розробляють теоретичні й практичні аспекти інформатики. Є всі підстави сподіватися, що ця співпраця допоможе створити сучасну систему бібліографічно-інформаційного забезпечення українознавчих досліджень.

1. Особливо слід відзначити показчик: Бібліографія української і російської бібліографії по історії УРСР/ Укл. Р.Кац та Ф.Максименко; Ред. Ф.Максименко.— К., Державна історична бібліотека УРСР, 1960. Правда, було надруковано лише 150 примірників та ще й з позначкою "для службового користування".

2. Корнейчик І.І. Історія української бібліографії.— Х., 1971.— С.117.

3. Бібліографія українознавства: Бюлетень Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації україністів.— 1992.— Вип.1; 1994.— Вип.2.

Шостак В.О., Чишко В.С.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОГРАМНО-КОМП'ЮТЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

1. Вступ.

З самого початку формування концептуальних засад створення "Українського біографічного словника" (УБС) передбачалося широке використання новітніх інформаційних технологій. Відповідно до цього бачення була розроблена "Концепція програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання Українського біографічного словника"[1], в якій викладено мету, завдання та методологічні засади запланованих розробок, а також наведено перелік основних етапів виконання проекту та необхідних для цього засобів.

Одним з головних завдань визначено необхідність започаткування комп'ютерного банку даних (КБнД) УБС [2], який з часом міг би перетворитися у банк знань, а пізніше — в експертну систему загальнонаціонального значення. Така постановка питання передбачає, по-перше, досягнення раціонального введення та виведення на різні носії біографічної та іншої (фактографічної, бібліографічної, графічної, звукової і т.п.) інформації, в тому числі — й виготовлення оригінал-макетів видань різних типів (словникових, енциклопедичних, тематичних та ін.), а по-друге — забезпечення можливості проведення системних біографічних досліджень на базі біографічної інформації.

На жаль, в Україні поки що майже відсутні такі розробки програмно-комп'ютерного забезпечення (ПКЗ), які були б безпосередньо пов'язані з виданням саме біографічних матеріалів. Тому у цій статті коротко розглянуто приклади споріднених розробок, досвід яких, напевно, варто врахувати при створенні УБС. Крім

того висвітлено ряд важливих питань, що стосуються проблеми розробки ПКЗ УБС.

2. Приклади існуючих баз даних: корисний досвід для проекту УБС.

Нині існує дуже велика кількість баз і банків даних, які охоплюють різноманітні сфери суспільного життя: науку, медицину, законодавство, промисловість, працевлаштування, комерційну діяльність, мистецтво та культуру, бібліографію, демографію, бібліотечні системи та ін. Особливе піднесення у розробці загальнодоступних баз даних (БД) памітилося з розвитком світових комп'ютерних мереж та з впровадженням компактних оптичних дисків (КОД, чи CD-ROM) [3—5].

2.1. На першому етапі створення УБС передбачається укладання його словникової частини (далі — "Словник"), яка становить собою алфавітний перелік осіб, включених до УБС. Крім прізвища "Словник" вміщуватиме досить обмежений набір даних деталізуючого характеру (псевдонім, роки життя, спеціальність, галузь, джерела інформації та ін.), яким у БД "Словника" відповідатимуть імена атрибутів. Така найпростіша структура БД "Словника" дуже близька до розповсюджених баз даних населення, кадрів, персоналу. Наприклад, у Росії, за оцінками експертів, ще в 1992 р. існувало не менше 400 таких БД, з яких 3 працювали в режимі теледоступу [6].

2.2. Структура ж БД біографічного словника неминуче має бути більш складною. Перш за все, це пов'язано з тим, що така БД повинна враховувати дані з різних джерел, причому нерівнозначних як за повнотою відомостей, так і за їх достовірністю. Названі ж БД кадрів чи персоналу, як правило, ґрунтуються на одному-трьох, певно, достовірних документах (паспорт, трудова книжка, свідоцтво про освіту). Із схожою проблемою зіткнулися, наприклад, дослідники при формуванні БД іноземних громадян, які перебували у СРСР у 20—30 роки [7]. У цих дослідженнях передбачалося створення банку даних, кожна з БД якого має включати відомості з певного архіву: особової справи іноземця, фондів партійної організації, архівів КДБ та МЗС, матеріалів преси тощо. Із згаданої публікації вишлює, що для вирішення завдань такого тину дуже важливим є: а) фіксування первісного джерела даних; б) включення до БД вірогідних та гіпотетичних відомостей; в) використання самої БД для перевірки робочої гіпотези; г) експертна дослідницька оцінка достовірності інформації.

Відзначимо, що всі ці положення, з певними застереженнями,

можливо і необхідно застосовувати і при створенні УБС. У відповідних БД УБС передбачається внесення альтернативної інформації з різних джерел, аналіз її експертною комісією, а в спірному випадку — подання кількох варіантів з перехресними посиланнями також і в друкованій версії УБС.

2.3. Дуже корисний і близький за багатьма типологічними ознаками приклад для проекту УБС становить англomовне видання *Encyclopedia of Ukraine* (EU) у Канаді. Досвідом цієї праці люб'язно поділився головний редактор цього видання професор Д.Гусар-Струк [8].

З самого початку праця була зорієнтована на створення і використання КБнД. На базі пакету DATAFLEX була розроблена програма, пристосована до потреб проекту. Банк даних складався з шести БД:

- 1) список всіх статей (з позначенням обсягів, категорій, авторів і т.п.);
- 2) статус статті (замовлена, на рецензії і т.п.);
- 3) перехресні посилання;
- 4) автори статей;
- 5) нотатки (нові відомості до вже підготовлених чи надрукованих статей);
- 6) невикористані матеріали (допоміжна БД).

Автори цього проекту звертають увагу на те, що для такого типу видань важливо передбачити:

— розробку з самого початку методичних вказівок щодо структури статей, їх стилю, з включенням відповідних зразків (у нашому випадку — це вже передбачені і у більшості своїй підготовлені різноманітні інструкції авторам статей та співробітникам редакції УБС; в той же час розробники EU застерігають, що не треба себе даремно тішити і сподіватися на точне виконання цих вказівок більшістю авторів статей);

— можливість наступного складання різноманітних покажчиків і періодичних додаткових томів (з посиланням на конкретні сторінки виданого УБС);

— організацію дублювання матеріалів на магнітних та паперових носіях.

У названому проекті EU при досить обмежених (за канадськими мірками) засобах це добротне п'ятитомне видання було створене за неповних 12 років. Для підвищення продуктивності праці була розроблена локальна комп'ютерна мережа, центральний сервер якої дозволяв кожному виконавцю зручно працювати з великим масивом інформації. Остаточний оригінал-макет

текстової частини всіх статей (з визначеною структурою статті, прифтами і т.п.) готувався у редакції і на магнітному носії передавався до видавництва. Ілюстративні матеріали готувалися окремо: вони не записувалися у редакції на магнітному носії, а оброблялись уже у видавництві. У найповнішій з цих БД нараховується близько 15 атрибутів, причому сортування можливе лише за чогирма з них.

Слід очікувати, що виконавців проекту УБС чекає не менший обсяг роботи. Для порівняння зазначимо, що у нашому випадку лише для "Словника" передбачається 16 атрибутів, для повного УБС — 45. Ілюстративний матеріал передбачається також включати в БД УБС. Це, звичайно, може призвести до більш гнучкої системи проведення біографічних досліджень та дещо полегшити макетування різних варіантів видань. Але, в той же час, це суттєво ускладнює необхідне програмне забезпечення, висуває високі вимоги до кваліфікації виконавців та чіткості організації усього проекту. Тому на цьому етапі дуже важливо точніше визначитися з метою, прийнятними термінами виконання, наявними ресурсами і з формулюванням відповідного завдання.

2.4. Якщо враховувати, що у перспективі передбачається розвиток проекту УБС у напрямку створення банку біографічних знань на КОД або інших нових носіях, розширення можливостей комп'ютерних мереж в Україні і, відповідно, доступу до інформації через ці мережі, то треба у створюваному банку даних закладати можливості наступного перенесення інформації у системи типу гіпермедіа (hypermedia) та мультимедіа (multimedia), у яких використовується інформаційна технологія, що дозволяє комп'ютеру працювати з новими типами даних: високореалістичними зображеннями, графікою, відеозображеннями, які рухаються, стереозвуком та ін. [9].

Одним з прикладів системи гіпермедіа є діюча бібліотека Будинку-музею Ч.Дікенса у Лондоні [10]. Ця система містить в собі тексти книжок та листи письменника, статті з газет та журналів, памфлети та фотографії. Для переведення текстових та графічних матеріалів на комп'ютерні засоби утримання інформації було розроблене робоче місце з використанням програми гіпермедіа Guide 3.0 for Windows. Програма має три типових гіпертекстових ознаки — кнопки розширення, посилань та пряминок. Формати відображення матеріалів можна змінювати, система має багатий арсенал пошукових можливостей.

2.5. Досвід згаданого вище проекту, пов'язаного з ЕУ [8], найбільш корисний для проекту УБС з точки зору організації

усього процесу — від підготовки статей, інструкцій, контрактів з авторами та іншого до остаточного процесу друку і праці над покажчиками та додатковими томами. Але розроблене програмне забезпечення не передбачало можливості проведення складного аналізу чи досліджень пошукового характеру.

Інший приклад, який ілюструє потужний дослідницький потенціал комп'ютерної системи — це створення інтерактивної БД, яка містить електронне видання Оксфордського словника англійської мови [11]. Подібна БД надає унікальні способи використання словника, можливі лише за умови його комп'ютерної реалізації. Як програмне забезпечення, у цьому проекті застосовувалася система Pat, яка відрізняється швидкістю та ефективністю пошуку. Швидкість забезпечується тим, що пошук проводиться не шляхом прочитання усього тексту, а за індексом слова або словосполучення. Як приклад пошукового завдання, яке можна виконати за допомогою Pat, наводиться наступне: знайти всі слова з італійської мови, запозичені у період 1650—1725 рр. і вперше використані у драматичних творах. Пошук усіх випадків, де зустрічається слово згаданого типу, займає не більше 1 секунди. Система передбачає різні види пошуку, які швидко проводяться завдяки позначенню об'єктів різними мітками. Такою міткою може бути, наприклад, зміна шрифту у друкованому тексті. Взагалі, при введенні інформації у БД використовувалось близько 60 ідентифікаційних міток, які вказували на різні частини словникової статті. Тобто, не треба "боятися" запропонованих 45 атрибутів у проекті УБС; їх різноманітні комбінації дозволяють проводити складний аналіз даних та виявляти невідомі зв'язки об'єктів УБС. Але треба приділити достатньо уваги забезпеченню швидкодії системи. Дослідники згаданого проекту також відзначають великий обсяг клавіатурної праці, пов'язаної із створенням словникової бази (введено близько 21 тисячі сторінок щільного тексту).

3. Характеристика програмно-комп'ютерного забезпечення проекту УБС.

Зауважимо ще раз, що ця стаття не має на меті послідовне викладення концепції програмно-комп'ютерного забезпечення УБС. Її детальний проект наводиться у вже згаданому окремому документі [1]. Далі будуть висвітлені лише деякі питання, які мають бути враховані при реалізації цієї концепції.

3.1. Компоненти ПКЗ.

Крім згаданого у вступній частині одного з головних завдань (створення КБД УБС та ін.), передбачається розробка комп'ютерних програм для вирішення багатьох часткових завдань. Вони

були сформульовані з урахуванням досвіду розглянутих вище інформаційних систем. Назвемо більшість з цих "часткових" розробок:

- БД "Словник" — програмне забезпечення (ПЗ) словникової частини УБС;

- БД "Джерела" — бази даних різних джерел: архівних, загальних друкованих, некрологів і т.п.;

- БД "Автори статей" — облік роботи з авторами та інших матеріалів, що стосуються підготовки окремих статей (див. п. 3.2.4);

- БД "Статус статей УБС" — облік листування і праці з авторами, рецензентами, перекладачами, редакторами, видавництвом та ін. (має спільні блоки з БД "Автори статей");

- БД "УБС" — набір даних повної версії УБС та остаточних статей, макетів "зошитів", томів і т.п.;

- БД "Посилання" — облік перехресних та інших посилань;

- БД "Допоміжні матеріали" — інструкції, списки скорочень, опис та графічне представлення структури усього ПЗ, HELP (апарат допомоги) і т.п.;

- БД "Нотатки" — для поточних заміток та урахування змін, які сталися після підготовки та друку окремих видань ("зошитів", томів) та ін.;

- ПЗ "Адміністратор" — системи захисту інформації: дублювання на різних носіях, санкціонування доступу відповідного рівня для окремих виконавців проекту та користувачів;

- ПЗ "Макет" — для формування оригінал-макетів окремих видань, у тому числі підготовки ілюстративної частини;

- система управління базами даних (СУБД);

- системи індексації для прискорення аналізу та полегшення складання показників;

- конвертори для узгодження програм і даних, розроблених у різних форматах;

- комп'ютерна мережа (на першому етапі — локальна, для осіб працюючих над проектом, а у перспективі — підключена до загальних мереж, для віддалених користувачів та виконавців).

Коротко кажучи, все розроблене ПКЗ має виконувати функції, які дозволять зручно вводити, накопичувати та обробляти дані для УБС, оперативно проводити підготовку видань різних типів, виконувати на рівні користувачів дослідження за допомогою створеного банку даних, а також допомогти в організації виконання окремих етапів усього проекту. Вже з наведеного вище

переліку розробок можна зрозуміти зміст і кількість питань, які мають бути враховані і вирішені. Причому, названі програми та бази даних не є ізольованими, вони мають бути узгоджені між собою, зв'язані за допомогою СУБД і діяти у єдиному комплексі програмно-комп'ютерного забезпечення.

3.2. Характеристики ПКЗ.

3.2.1. Структура.

Необхідні характеристики СУБД та вимоги до неї визначаються завданнями, які вона має виконувати. У простих випадках структура СУБД може бути ієрархічною чи мережаною, а в більш складних випадках взаємодії багатьох БД використовуються системи реляційного типу або так зване ER-моделювання (метод побудови інформаційно-логічної моделі предметної області типу "сутність—зв'язок") [12, 13]. В нашому випадку, можливо, достатньо було б мати систему реляційного чи псевдореляційного (якщо важко забезпечити всі умови цілісності [14]) типу. Остаточне рішення має бути перевірене експериментально, шляхом тестування контрольними завданнями.

3.2.2. Мова програмування і СУБД.

Відповідно до типу СУБД і доступного програмного забезпечення на даному етапі вибір було зупинено на пакеті FoxPro, який дозволяє розробляти реляційні СУБД високого рівня. В ньому використовується досить універсальна мова програмування SQL (Structured Query Language — структурована мова запитів), яка сполучає в собі можливості мови визначення даних та мови маніпулювання даними. Ця мова включена до американських та міжнародних стандартів (ANSI/ISO), постійно розвивається (SQL2, SQL3) і є найбільш потужною та популярною для маніпулювання даними реляційних СУБД [15]. Використання SQL дозволить у майбутньому, якщо виникне така потреба, перейти з існуючими наборами даних до використання більш потужних реляційних СУБД, наприклад, типу Oracle [16]. Така високопродуктивна система розроблена спеціально для обробки значних обсягів даних та паралельного обслуговування великої кількості користувачів. Вона дозволяє інтегрувати різні комп'ютери, операційні системи (MS DOS, OS/2, NetWare, Unix та ін.), мережі і навіть окремі СУБД в єдині інформаційні системи з колективним використанням даних. Тобто, це можна взяти на озброєння для перспективного етапу: ведення і використання електронного УБС за допомогою комп'ютерних мереж.

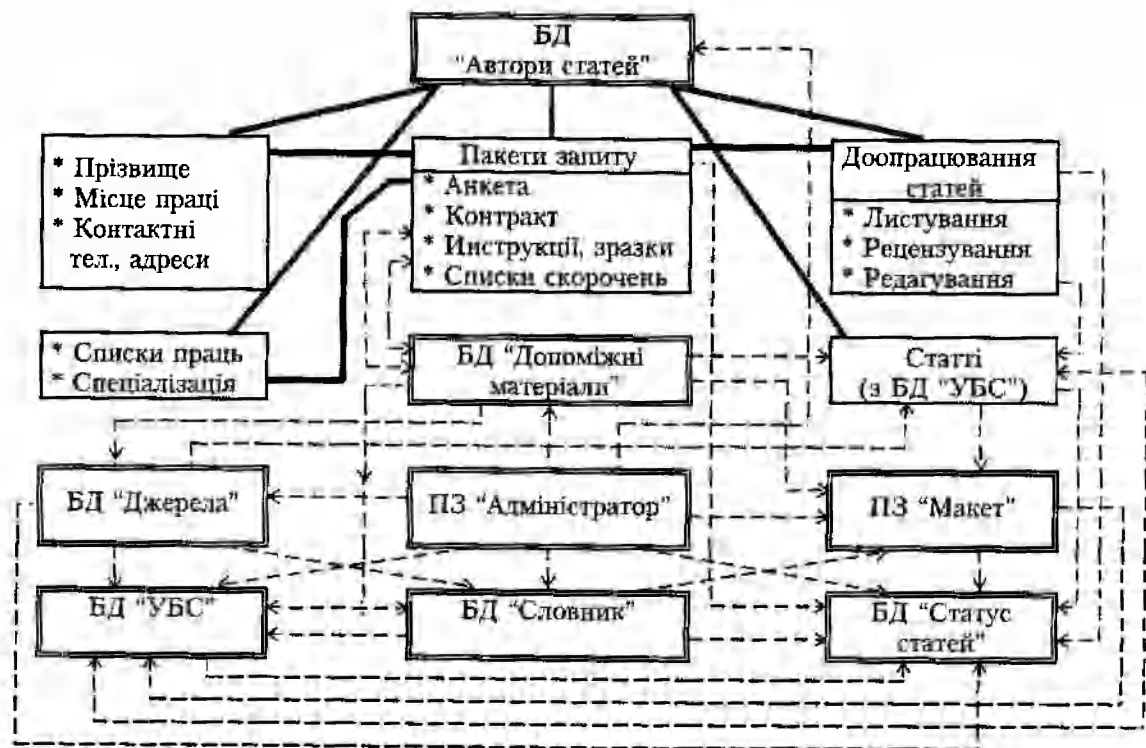
3.2.3. Типи об'єктів.

Характеристики СУБД залежать і від типу об'єктів, з якими

вона має оперувати. У найпростіших випадках це — текст, числа, дати, логічні співвідношення. Системи також можуть оперувати з графічною інформацією, фотографіями, будь-якими зображеннями, перенесеними до комп'ютера за допомогою сканера і т.п. Сучасний розвиток систем типу multimedia додає до цього списку відсотазписи, стереофонограми та ін. Наприклад, нові версії СУБД FoxPro for Windows та Paradox for Windows дозволяють зручно оперувати з нерухомими графічними зображеннями, демонструвати якісні слайд-ролики [9]. Тобто, сучасний інформаційний ринок має достатньо придатних програмних продуктів, які постійно удосконалюються. Як уже згадувалось, треба лише визначитись із завданням, остаточно вибрати базове програмне забезпечення і вирішити питання з його офіційним придбанням. Для створення СУБД з наведеними вище компонентами (див. п. 3.1), здається доцільним вибрати пакет типу FoxPro for Windows. Більш детального аналізу потребує оцінка можливостей оперування з графічною інформацією та підготовки оригінал-макетів різних видань (тобто взаємодії пакету з ПЗ видавничих систем). Додамо, що розроблена СУБД має забезпечити відкритий характер створюваного банку даних, у тому числі — можливості доповнення його новими БД, динамічної зміни характеристик об'єктів та ін. Також зауважимо, що якщо йдеться про початок заповнення баз даних у середовищі MS DOS і передбачається подальший перехід до середовища Windows, то в даний час ПЗ Paradox 4.5, згідно із заявою її розробників, є єдиною СУБД, що забезпечує стовідсоткову сумісність зі своєю Windows-версією [17].

3.2.4. БД "Автори статей".

Як приклад, коротко розглянемо структуру одного з компонентів ПЗ, БД "Автори статей", та її зв'язки з іншими БД і програмами (див. малюнок). На представленій орієнтовній схемі прямокутниками, зображеними подвійними лініями, позначені

вання статей не обов'язково копіювати на магнітних носіях, а достатньо скласти у звичайні папки "паперового" архіву по даній статті та зробити відповідні позначки (посилання) та записи у БД "Автори статей" та "Статус статей УБС".

Аналогічним чином з необхідним ступенем деталізації складаються схеми інших компонентів усього банку даних і їх зв'язків. Наявність цих схем полегшує проєктування СУБД і координацію праці окремих працівників під час поетапного виконання проєкту. Вони також є корисними для розробки апарату допомоги (HELP), експлуатації системи та подальшого її розвитку.

3.2.5. Обладнання.

Введення значних масивів інформації, її продуктивна обробка, використання сучасних ПЗ та деякі інші моменти потребують застосування персонального комп'ютера класу IBM PC 486 з тактовою частотою 50 МГц або вище. Для забезпечення ефективного використання сучасних ПЗ оперативна пам'ять має бути не менш як 8–16 Мб. Монітор бажано встановити типу SVGA (не гірший 1024 x 780, 0,28 мм, NT), відеоадаптер потрібен з пам'яттю на 1Мб чи більше.

Створення УБС, безумовно, вимагає великої колективної праці. Тому бажано організувати локальну комп'ютерну мережу на базі вказаної машини з 486-м процесором. Останній має виконувати роль сервера, а до нього необхідно підключити хоча б п'ять комп'ютерів нижчого класу (типу IBM PC 386 чи, навіть, AT 286), які виконуватимуть роль робочих станцій (автоматизованих робочих місць).

Для забезпечення можливості введення до системи текстової та графічної інформації необхідно доповнити систему сканером. Розробка оригінал-макетів, отримання пробних екземплярів сторінок та повсякденна праця з листуванням висувають потребу у струменевому принтері (inkjet) та невеликому ксерокопіювальному апараті. Якщо ж видавничий етап буде здійснюватись силами Інституту, то це, звичайно, викличе необхідність у принтерах високої якості (лазерних) та деякому іншому спеціальному обладнанні.

На наступних етапах, пов'язаних з використанням електронної версії УБС через комп'ютерні мережі, введенням елементів multimedia та з утриманням інформації на оптичних дисках, також знадобиться відповідне додаткове обладнання, яке тепер вже є досить уніфіковане і, напевне, без особливих труднощів зможе бути підключене до названих вище основних компонентів.

Весь цей інструментальний комплекс, звичайно, потребує ви-

користання ліцензійно чистого програмного забезпечення (операційних та мережаних систем, редакторів, оболонок, видавничих систем і т.п.), повний перелік якого тут не обговорюється.

4. Висновки.

4.1. Програмно-комп'ютерне забезпечення для створення УБС, що розробляється, передбачає можливість здійснити:

- підготовку та видання "Словника УБС" і самого УБС;
- детальний аналіз та пошукові дослідження з використанням банку біографічних знань;
- на основі вказаного аналізу – підготовку до друку інших типів видань та виправлення неточностей в існуючих довідкових виданнях.

4.2. В даний час авторам поки що невідомі програмні розробки в галузі біографічних досліджень, які б забезпечили виконання названих вище завдань. З урахуванням досвіду інших споріднених розробок (Енциклопедія України [8], електронна версія Оксфордського словника англійської мови [11] та ін.) складено проєкт структури банку біографічних знань. Обговорено окремі його компоненти (бази даних, програми управління та допоміжні засоби) та висвітлено деякі важливі характеристики програмного забезпечення та необхідного обладнання.

Література:

1. Концепція програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання Українського біографічного словника: Проєкт /Брайчевський С.М., Кислов В.В., Чижко В.С., Шостак В.О., Яценко О.М.; ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України, Ін-т біографічних досліджень.— К., 1994.— Машинопис.

2. Чижко В.С. Український біографічний словник: Проєкт концепції //Вісник АН України.— 1993.— № 8.— С.74—79.

3. New online service provides English—language information on 200000 Japanese companies//Inf. Today.— 1993.— Vol. 10, № 5.— P.3.

4. Balakrishnan M.R. International Nuclear Information System: INIS //Proc. Semin.— Cum—Workshop Database on Appl. Phys. Sci. (Bombay, Oct. 10—12, 1990).— Bombay, 1991.— P.33—37.

5. Carter John. Wilson Business Abstracts on CD—ROM //Inf. Today.— 1992.— Vol. 9, № 7.— P.21—22.

6. Базы данных по населению, кадрам, персоналам // Инф. ресурсы России.— 1992.— № 4.— С.19.

7. Журавлев С., Тяжельникова В. Проблемы формирования базы данных об иностранных гражданах в СССР (20—30-е годы):

использование экспертного знания // История и компьютер/ Тр. Ужгород. междунар. семин. "Нов. инф. технол. в ист. исслед. и образ." (июнь 1992).— М.: Геттинген, 1993.— С.181—184.

8. Гусар-Струк Д. Усне повідомлення на засіданні Науково-методичної ради Інституту біографічних досліджень ЦНБ 24 червня 1994 р.

9. Сторяк В.В. Знакомтесь — MULTIMEDIA // Компьютеры + программы.— 1993.— № 4(5).— С.22—23.

10. Phelan Colleen A. The Dickens House Museum Library: A hypermedia prototype//ASLIB Proc.—1992.— Vol. 44, № 9.— P.309—318.

11. Berg Donna Lee. The research potential of the electronic OED database at the University of Waterloo: A case study //Libr. Hi. Tech.— 1991.— Vol. 9, № 4 — P.37—52.

12. Лаврицсва Н., Шгонда В. CASE — Method. Основные понятия ER-моделирования //SoftReview: Компьютерное обозрение.— 1994.— № 3(5).— С.34—40.

13. Кукуруза П.В. Проблемы проектирования реляционных баз данных //Компьютеры + программы.— 1993.— № 4(5).— С.6—13.

14. Кукуруза П.В. Полнота реляционных систем //Компьютеры + программы.— 1993.— № 2(3).— С.4—9.

15. Кукуруза П.В. Реляционный язык SQL. //Компьютеры + программы.—1993.— № 3(4).— С.4—12.

16. Мамешин И.Ю. Знакомство с Oracle //Компьютеры + программы.— 1993.— № 4(5).—С.56—61.

17. Четыре новые версии Paradox //SoftReview: Компьютерное обозрение.— 1994.— № 3(5).— С.30—31.

Брайчевський С.М.

ВИКОРИСТАННЯ ІЕРАРХІЧНИХ ФАЙЛОВИХ СТРУКТУР ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БАЗ ДАНИХ У БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Поява на ринку потужних персональних комп'ютерів з гігабайтовими вмістками та високою швидкістю уможливила використання в широкій практиці наукових установ сучасних ідей стосовно зберігання та обробки великих масивів інформації, що раніше були доступні лише нечисленним власникам стаціонарних ЕОМ. Йдеться, зокрема, про створення різноманітних баз даних (БД) різного рівня: автономних, призначених для роботи в мережах тощо [1, 2].

Проте, досить швидко з'ясувалося, що дана ситуація породжує цілий ряд нових проблем як технічного, так і принципового характеру [3—4]. Вони пов'язані головним чином з необхідністю забезпечення можливості ефективного обміну інформацією між різними користувачами, в тому числі і електронною поштою. Оскільки такий обмін здійснюється на файловому рівні, проблема організації структури БД набула нетривіального характеру.

В запропонованій статті ми розглянемо деякі аспекти даної проблеми стосовно побудови розвинених БД в галузі біографічних досліджень.

Біографічні дослідження з точки зору розвитку сучасних інформаційних технологій становлять унікальну сферу діяльності. Перш за все, це зумовлюється тим, що вони передбачають комплексну обробку великих масивів даних різного рівня формалізації: від повністю формалізованих записів анкетного типу до повністю неформалізованих текстів (власне біографій). Отже, проблеми, що виникають у зв'язку із створенням БД для біографічних досліджень, належать до широкого спектру, починаючи від суто технічних задач організації зберігання інформації на зовнішніх носіях і закінчуючи концептуальними проблемами гіпертексту.

Крім того, до специфічних особливостей даної галузі слід віднести також те, що атрибути по кожній персоналії розподіляються принаймні на три групи за рівнем загальності:

- 1) загальні атрибути, які мають всі персоналії;
- 2) окремі атрибути, які мають тільки представники певної групи (страти);
- 3) унікальні атрибути, наявні лише у одній конкретній особі.

Дійсно, всі без винятку персоналії мають прізвище, ім'я, дату народження тощо. В якомусь конкретному випадку вони можуть бути невідомими, але об'єктивно вони існують, отже, у структурі записів мають бути зарезервовані відповідні поля. Оскільки такі поля повністю уніфіковані, робота з ними не викликає жодних проблем.

До другої групи належать атрибути, так чи інакше пов'язані із практичною діяльністю особи. На певному рівні структурності вони начебто присутні у всіх персоналії, але в процесі деталізації, як правило, виявляється, що поза межами деякої групи досягти належної уніфікації практично неможливо. Наприклад, вчені видають друковані праці, але не здобувають військових перемог; з іншого боку, композитори, подібно до вчених, друкують свої твори, але характер, а отже і відповідна термінологія цих творів сут-

тево різняться.

Атрибути третьої групи взагалі не вписуються в жодну систематизовану схему.

Отже, в даному випадку сама предметна область виявляється структурованою таким чином, що вибір множини атрибутів для її адекватного відображення є неоднозначною процедурою. Слід також мати на увазі, що в біографічних дослідженнях, як ніде більше, уявлення про відносну значимість тих чи інших інформаційних елементів є суб'єктивними. А якщо ми до того ж врахуємо обсяг БД (кількість персоналій обраховується десятками тисяч, і по кожній з них є дані в середньому на 5–6 ст. друкованого тексту), то стане ясно, що оптимальне розміщення наявної інформації становить складну і відповідальну задачу.

Згадані проблеми (як і ряд суто технічних проблем, які ми тут не розглядатимемо) можуть бути ефективно вирішені за допомогою ієрархічної файлової системи [4], побудованої за наступними принципами:

- головний (керуючий) файл містить у собі, крім універсального ключа, лише повністю формалізовані атрибути першої категорії за рівнем загальності;

- наступний рівень (рівні) ієрархії включає файли, що містять у собі розширені відомості, частково формалізовані і різного ступеня загальності (скажімо, у вигляді мемо-полів);

- далі йдуть спеціалізовані файли, кожен з яких відповідає певній спеціальній групі (страті), а тому має свою власну структуру і містить лише ті персоналії, які належать до даної групи;

- нарешті, останній рівень файлової ієрархії містить текстовий файл (файли) із власне біографічними матеріалами;

- СКБД на програмному рівні встановлює на початку сеансу систему зв'язків між файлами різних рівнів (відповідно до поставленої конкретної задачі), але таким чином, що первинні пошук та обробка інформації здійснюються за допомогою головного файлу, а дані з інших файлів зчитуються лише в міру необхідності.

Неважко побачити, що така файлова система є досить гнучкою і дозволяє будувати розвинені БД будь-якого ступеня складності, забезпечуючи при цьому можливість:

- динамічної модифікації записів як усієї БД в цілому, так і окремих її частин;

- диференційованого захисту різних інформаційних блоків;

- практично вільного обміну цілими файлами з колегами і з дружніх установ.

Викладені ідеї використовуються нами при створенні БД Українського біографічного словника (УБС) на ПК 486 DX2–66 в оточенні системи FoxPro/Lap 2. Відповідна файлова структура схематично зображена на Рис.1.

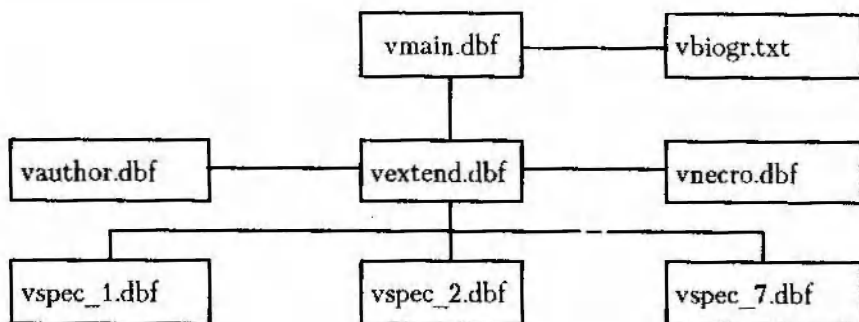

Рис.1

Головний файл (vmain.dbf) містить у собі основні анкетні дані (прізвище, ім'я, псевдонім, роки життя тощо) персоналії; універсальним ключем є прізвище, ім'я та по батькові.

На початку сеансу встановлюється постійний зв'язок між головним файлом та файлом vextend.dbf, в якому знаходяться додаткові відомості загального характеру (місця народження та поховання, учбові заклади, нагороди та відзнаки тощо). Всі подальші операції здійснюються саме через цей файл. На цьому ж рівні знаходяться файли vauthor.dbf та vnecro.dbf, що містять відповідно дані щодо авторів біографічних статей Словника і некрологи.

До третього рівня відноситься набір із 7 файлів vspec_1.dbf, vspec_2.dbf, ..., vspec_7.dbf, що відповідають наявним структурним підрозділам ІБД ЦНБ ім.В.І.Вернадського. Вони займають проміжне місце між даними анкетного типу та власне біографіями, оскільки містять спеціальну інформацію стосовно практичної діяльності людини в соціальному та фаховому аспектах. Кожен із цих файлів має власну структуру записів, що відбиває специфіку конкретного розділу УБС, а також включає в себе лише ті персоналії, які відносяться до нього (звичайно, як виняток, існують персоналії, що входять до кількох таких файлів).

Нарешті, біографії накопичуються в файлі vbioгр.txt, що є звичайним текстовим файлом. Він на даному етапі може оброблятися звичайними текст-процесорами. На Рис.1 зображено зв'я-

зок цього файла з файлом vmain.dbf. Такий зв'язок дійсно проектується, але його реалізація вимагає застосування спеціальних програмних методів, отже, обговорення цієї проблеми виходить за межі пропонованої статті.

Література:

1. Хаббард Дж. Автоматизированное проектирование баз данных.— М., 1984.
2. Мейер Д. Теория реляционных баз данных. — М., 1978.
3. Кукуруза П.В. Полнота реляционных систем // Компьютеры + Программы. — 1993. — № 2(3). — С.4–8.
4. Панченко Б.Е., Гайдабрус В.Н., Церковицкий С.Л. Создание сетевых информационных комплексов // Компьютеры + Программы. — 1993. — № 5(6). — С.46–50.

Кислов В.В., Яценко О.М.

НОВІ ПАРАДИГМИ ІНФОРМАТИКИ ТА ОСНОВИ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розробка "Концепції програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання Українського біографічного словника" проходила в атмосфері постійної дискусії між її виконавцями, керівниками творчих груп Інституту біографічних досліджень, фахівцями-істориками та фахівцями з питань кібернетики та інформатики, програмістами-практиками. Компромісу було досягнуто, але це компроміс "мети і засобів". Дискусія з питань методології практичного втілення у життя основних положень затвердженої концепції триває. І це природньо, оскільки є відображенням суперечностей, які існують і постійно з'являються як наслідок швидкої еволюції суспільних зв'язків, різноманітних за природою та походженням. У нових концепціях менеджменту, комунікаційних та інформаційних технологій бачиться, як завжди, панацея вирішення багатьох суспільних проблем.

Затверджена концепція передбачає формування Баз Знань та перехід до експертних систем на ґрунті центральної і локальних регіональних та галузевих підсистем, які діють у єдиній мережі. Концепція є втіленням ефективного комп'ютерно зорієнтованого досвіду відомої парадигми інформатики, яка розглядає проблеми інформаційних систем (ІС) як тільки технічні, технологічні та внутрішні, вирішення яких можливе лише на базі апелювання до ринку існуючих та нових інформаційних технологій (ІТ). Розроб-

ка довгострокової програми реалізації концепції (10 років) вимагає враховування прогнозів щодо нових засобів комп'ютерної техніки (КТ) та її застосування в інформаційних технологіях (ІТ). Це повинно враховувати і зміни парадигм розвитку КТ.

Останнім часом посилюються тенденції синтезу парадигм апаратного (що показано вище) і системно-аналітичного напрямку, за якими ігнорування "немашинного фактору" веде до неминучих економічних і соціальних прорахунків. На Заході це явище знайшло назву "Collaboration Technology", що якраз і пов'язано із перенесенням акцентів з "обчислювального" аспекту ІС на "комунікаційний" аспект, і веде, в свою чергу, до появи принципово нових форм ІС [1].

Персоналії, з позиції завдань комп'ютерного аналізу і фактографії, є, з одного боку, об'єктами досліджень для формування Українського біографічного словника (УБС), а з іншого – суб'єктами історії України.

Таким чином, поняття "Інтелектуального процесора" (ІП) стає ще більш ускладненим [1]. Одне з ускладнень пов'язане з тим, що створюються системи засобів отримання знань-артефактів – про інтелектуальну діяльність осіб, які не тільки існували і виробляли інтелектуальний продукт, а й створювали історичний інформаційний простір. У своїй єдності – це "суми інформаційних технологій", якщо перефразувати С.Лема [1].

У повсякденній практиці будь-які розробки в цій галузі не апелюють до визначених термінів та дефініцій як до обов'язкових компонентів науково-технічного і технологічного status-quo, презентуючи їх у лексиці та суспільній практиці [2]. Якщо раніше комп'ютерне управління зводилося до організації та збереження інформації, планування і управління інформаційними процесами, за допомогою яких встановлювалася реальна цінність ІС і досяглося найбільш повне її використання, то зараз акценти зводяться, в основному, до раціоналізації співробітництва та кооперації у конкретних ІС. Ці явища – наслідок кількісних і якісних змін комунікаційних послуг в умовах новітніх ІТ та нових форм ІС, орієнтованих на децентралізацію, розподіл та мобільність організацій, що відповідає інтересам та перспективним завданням нашої концепції розвитку комп'ютерного забезпечення УБС і біографічних досліджень у цілому.

Розглянемо у цьому контексті еволюцію двох основних складових комп'ютерного управління в конкретних ІС – інформаційній та операційній.

Інформаційна складова еволюціонувала в напрямку більш ефективного інформаційного обслуговування індивідуумів і груп,

які співпрацюють, що відображалось в різноманітних формах баз даних (БД): повнотекстові БД (ПБД), дедуктивні БД (ДБД), БД дуже великих розмірів (ULDB), Бази Знань (БЗ) та гіпертекстові системи (ГС). Визначається також перехід до multimedia і hypermedia як форм більш ефективного представлення інформації.

Операційна складова еволюціонує від вирішення проблем інтеграції даних/знань, сумісних і скоординованих дій системного аналітика і адміністратора БД до врахування інтересів групової взаємодії.

Ці тенденції досягли найбільшого розвитку в концепції CSCW — Computer Support for Cooperative Work — комп'ютерна підтримка кооперативної роботи, яка в ряді праць [2—4] розглядається як парадигма інформатики 90-х років і першого десятиріччя наступного століття (тобто строки втілення концепції комп'ютеризації УВС збігаються з періодом передбаченого розвитку даної парадигми).

Таким чином, в Media-Space (дослівно "просторі взаємодії") різних ІП можливий перехід від раніше обмежених форм відображення інформаційних об'єктів до організаційних проблем управління в ІС, які враховують людський фактор.

Представлення інформації в різному фізичному середовищі (аудіо, відео) та формі (текст, графіка, анімація) має назву multimedia документи. Саме таке розширення можливостей для дослідників творчого надбання діячів науки, літератури та мистецтва представляє собою парадигма CSCW, детально розглянута у [3, 4].

Для творців систем комп'ютеризації біографічних досліджень важливим є, в першу чергу, те, що саме проблема пошуку в неструктурованій інформації породила концепцію гіпертексту (hypertext) — організації нелінійної послідовності запису і читання інформації, з'єднаної на основі асоційованих зв'язків-посилань. У свою чергу, синтез концепції гіпертексту з концепцією multimedia народжує нову концепцію — гіпермедіа, що дозволить спиратися на широкий спектр форм відображення інформації — цифровий (БД), аудіо (звукова електронна пошта), візуальний (відеомережі та синтез з цифровими формами представлення образів). Зрозуміло, що попередні алгоритми пошуку в цьому просторі взаємодії вже не діють, народжуючи новий клас ІТ [1] типу фільтрації.

Хоча фундаментальні та теоретичні питання CSCW ще до кінця не розроблені, проте дослідження природи індивідуальних та групових поведінок і комунікацій, трактовки робочих місць і їх комп'ютератів як інтелектуального процесора продовжується. Для

нас важливо постійно враховувати, сприймати і трансформувати у розробку систем принципові положення нових парадигм розвитку сучасної інформатики, яка активно "заглядає" в ХХІ століття.

І якщо Плутарх, як основоположник персоналістики, вважав історію дзеркалом, в яке дивляться сучасники (але історик міг творити дзеркала на свій розсуд, у тому числі криві), то комп'ютеризація біографічних досліджень дозволяє створити систему багатоаспектного, складного, але більш прецензійного та достовірного відображення ролі конкретних осіб в історії.

Таким чином, є надія на побудову системи з максимальною чистотою відображення.

Література:

1. Азаров С.С., Стогний А.А. Концепция взаимодействия в современной информатике // Наука та наукознавство.— 1994.— № 1–2.— С.98–108.

2. Стогний А.А., Азаров С.С. Построение концептуальной модели систем организационного управления // Управляющие системы и машины.— 1988.— № 2.— С.61–69.

3. Grudin J. CSCW Introduction // Communications.— 1991.— Vol.34, № 12.— P.30–35.

4. Holt A.W. Coordination Technology і Fulfilling CSCW, a Potential// Coordination Technology Inc.— 1988.— P.16.

V. РОЗВИТОК БІОГРАФІСТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Андрухов П.З.

"600 ІМЕН В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ"

(Передруковано за згодою автора із видання: 600 імен в історії Великої Волині.— Острог, 1993.— С.2; 10; 30; 71; 73; 91; 96)

У цій книжці, що перед Вами, вміщено понад 600 імен Великої Волині. Серед них відомі і невідомі, знані і незнані постаті. Одні з них народились на Волині, інші працювали, ще інші тут навчались або навчали. Є такі, що ходили на нас з мечем, на вістрі якого несли нам руїну. Окремі імена надовго були викреслені з історії нашого народу.

Перед Вами пройде ціла галерея вчених, письменників і митців, духовних і релігійних, військових і державних діячів, народних героїв і борців за волю українського народу тощо. Оцінку кожному, незалежно від величини його внеску в історію Волині, дасть сам читач.

Книжка може бути успішно використана краєзнавцями, учнями і вчителями шкіл та студентами. Матеріали книги дають змогу складати літературно-мистецькі карти Волині або її окремих районів, визначити вогнища культури краю, внесок Волині в розвиток науки і культури України, зв'язки з іншими регіонами тощо. В ході пошукової роботи книга буде поповнюватись новими іменами, новими фактами. Від цього виграють всі.

БІБІКОВ В.Г. (чернече ім'я Володимир) (18 ст.) — живописець, який очолював київську Лаврську іконописну майстерню. Автор розписів в багатьох храмах на Україні. В 1786 році переїхав до м. Острога, де проживав до кінця свого життя.

БОПРЕ Антон-Йосип (1801—1872) — француз за походженням, лікар, випускник Кременецького ліцею, один з керівників таємного тов-ва "Співдружність польського народу", яке діяло на Україні в 1835—1838 рр. і було спрямоване проти царського самодержавства. Після розгрому цієї організації відбув 20-річну сибірську каторгу і заслання. Повернувся до Кременця, де про-

живав до кінця свого життя.

БЛУДОВА А.Д. (19 ст.) — графиня, камер-фрейліна, дочка міністра освіти Росії гр. Д.Блудова. Заснувала в Острозі Кирило-Мефодіївське братство, при якому відкрила дівочу гімназію (1865 р.). В своєму родовому маєтку — с. Бриків, що на Кременеччині — заснувала Кирило-Мефодіївське училище (1873 р.), виділивши на його утримання земельний наділ і грошові субсидії.

КОРДАШЕВИЧ Станіслав (1821—1887) — відомий Острозький краєзнавець, автор фундаментальної праці з історії міста Острога "Дзеє давнейше міста Острога. Матеріали до гісторії Волини" (видана на польській мові посмертно в 1913 р. у Варшаві і Кракові). Народився в с. Білогородка Ізяславського району. Постійно проживав в м. Острозі, де працював секретарем повітового суду.

СЕВЕРНЮК Тамара (1941) — поетеса, перекладач, автор багатьох поетичних збірок і перекладів з румунської мови. Народилася в Старокостянтиніві.

СКРЯГА Прокіп (? — 1770) — бандурист, який в 1768 році в час "Коліїщини" був разом з гайдамаками і допомагав їм в боротьбі своєю піснею і грою на бандурі. За вироком трибуналу в Кодні під проводом пол. Стемпковського був страчений. Народився в с. Остапи (нині Лугинського р-ну) на Житомирщині. Разом з ним за вироком суду були також страчені кобзарі Варченко Василь та Соковий.

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Д.М. (1877 — 1927) — відомий український мистецтвознавець. Автор праць "Козак Мамай", "Український килим" тощо. Народився в с. Шпиченці Ружанського р-ну на Житомирщині.

ЯНОВСЬКИЙ Ф.Г. (1860 — 1928) — академік, крупний український медик, інфекціоніст, засновник української фтізіатрії. До революції часто перебував в м. Острозі (мав невеликі маєтки в Могилянах та інших селах повіту). В час перебування безкоштовно лікував хворих. Тут жили його сестри. Певний час навчався в Острозькій гімназії. Народився в с. Мінківці на Хмельниччині.

БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ПРИКАРПАТТЯ

(Передруковано за згодою автора із видання: Біографічний словник Прикарпаття. — Івано-Франківськ, 1993.— С. 3—4; 27; 37; 65; 81; 101.— (Бібліотечка "Нового часу", число 2.).

Івано-Франківська (до 1962 р. — Станіславська, до 1939 р. — Станіславське воеводство, взагалі — Прикарпаття) область має давні і славні історичні, національно-визвольні, релігійні, літературно-мистецькі і наукові традиції. Тут народилися і працювали історичні діячі, учасники національно-визвольних змагань, письменники, професійні і народні митці, композитори і вчені, які вписалися у літопис краю і всього українського народу, а своєю творчістю збагатили духовну скарбницю нашого народу. На жаль, серед них були і такі, які свій розум і руки віддали чужим окупантам — свідомо чи несвідомо. Ми і їх внесли в нашу працю, бо вважаємо, що в історії не можна замовчувати і негативні явища, а викреслюванням або замовчуванням ми тільки обкрадаємо себе, і, як засвідчила недавня наша сумна історія, це тільки призводить до національної трагедії. Як писав І.Франко, "тільки маючи відомості про якнайбільше число дрібних і зовсім дрібних діячів, ми зможемо сягнути в глибину народного організму, в ті найдрібніші пружини й мотори народного відродження, зможемо відповідно оцінити праці й заходи видатніших діячів".

Оскільки ця праця має краєзнавчий характер і відображає історико-культурне життя тільки однієї області України, у ній подаються також імена тих діячів української історії і культури, життя, діяльність і творчість яких пов'язані з Івано-Франківщиною. У "Біографічному словнику Прикарпаття" подаються також імена творців зарубіжних країн, які у своїх творах відобразили життя і боротьбу мешканців нашого краю за свободу і краще майбутнє.

Дана праця вже має свою історію. У 1963 р. Станіславське обласне книжково-газетне видавництво підготувало до видання наше "Літературне Прикарпаття", яке до друку рекомендував відомий літературознавець О.Дей, а редактором був поет М.Карпенко. Ми вичитали гранки (вони збереглися у нашому архіві). І тут сталося несподіване — видавництво було ліквідоване, а підготовлені до друку гранки передали у львівський "Каменярь". Вони

складалися з таких розділів: I. Письменники — наші земляки (12 письменників до 1939 р., 9 — радянського, за тодішньою термінологією); II. Українські письменники на Прикарпатті (відповідно — 16 і 17); III. Івано-Франківське обласне літературне об'єднання (19 літераторів). У кінці — "Географічний покажчик".

Львів'яни радо погодилися видати "Літературне Прикарпаття", але вважали, що навіть у межах тогочасних т. зв. класових вимог його можна доповнити. За погодженістю із редактором поетом Р.Лубківським, ми додали ще два розділи — "письменники братніх народів — гості Прикарпаття" (грузинський, два польські, єврейський, російський і чеський письменники) та "Уродженці Івано-Франківщини — прогресивні письменники США і Канади" (6 літераторів), доповнивши і попередні розділи новими іменами. Якщо івано-франківський варіант мав 104 сторінки, то львівський — 156.

28 травня 1964 р. довідник "Літературне Прикарпаття" був підписаний до друку, а через деякий час ми вже тримали опатний сигнальний примірник. І тут почалося щось незрозуміле. За чимсь наказом наклад було затримано у друкарні (він друкувався в Івано-Франківській обласній друкарні), а згодом почалися нездорові розмови про те, що "Літературне Прикарпаття" має... буржуазно-націоналістичний характер (у ньому згадано тільки тих письменників, яких за тогочасною класифікацією відносили до "прогресивних"). Інші стверджували, що, мовляв, автор захоплюється... капіталістичною Канадою, бо епіграфом взяв слова із народної пісні:

Моя мати в ріднім краю
в гробі спочиває,
але її люба пісня
в Канаді лунає.

Стало відомо, що хтось із відомих іванофранківців (хто?) написав у ЦК, вказавши на "політичні казуси" у "Літературному Прикарпатті" (які?). Ми почали боротися за довідник — написали листи до М.Хрущова, в ЦК КПРС і ЦК КП України, Державного комітету Ради Міністрів СРСР по пресі і до подібного Комітету у Києві, письменника О.Гончара, але все було марно. Вирішено знищити весь наклад — 5 тисяч! Збереглися т. зв. обов'язкові примірники, які за тогочасною традицією були надіслані у наукові бібліотеки (у Львівській науковій бібліотеці імені В.Стефаника "Літературне Прикарпаття" опинилося на хорах єзуїтського костюлу, де, здається, перебуває і зараз). Нам вдалося вихопити з-під ножа один примірник довідника, але це побачили

охоронці режиму і зачинили мене в кабінеті директора друкарні. Випустили мене з-під "домашнього арешту" тільки пізно ввечері, коли я, врешті, повернув книжку.

Варто навести й офіційну версію про причини конфіскації "Літературного Прикарпаття". 1 жовтня 1964 р. у документі за № Исх. 1—184 начальник Головного управління місцевих видавництв у Москві В.Мочалов "сповіщав", що "книга составлена без глубокого подхода к отбору имен и литературных фактов. Наряду с писателями, составляющими славу и гордость украинской литературы, в книгу вошли имена людей, которые ничего серьезного не сделали для развития литературы Прикарпаття или иммигрировали за границу (маються на увазі американо-канадські робітничо-селянські поети, які за океаном "оспівували щастя громадян Радянської України".— В.П.). (...) О таких выдающихся писателях как А.Серафимович, М.Стельмах (ми згадали про його повість "Над Черемошем", що вже тоді була критично сприйнята. — В.П.), А.Довженко (тоді ще не були опубліковані його щоденники, в яких він правдиво розповів про страшні події т. зв. возз'єднання, а про його фільм "Визволення" не можна було і згадувати, очевидно, тому, що в його кадри попали синьо-жовті прапори, якими "щасливі" західні українці вітали своїх визволителів. — В.П.) сказано очень мало и неглубоко".

Коментарі, як кажуть, зайві, хоч деякі пояснення ми вже подали. Пишучи ці рядки, ми ще раз переглянули "Літературне Прикарпаття" (десь через 20 років мені подарував його один із працівників миському партії перед своїм від'їздом із Івано-Франківська, прохаючи нікому не показувати "крамольної" книжки!), і мушу сказати, що сьогодні ми написали б її повніше і докладніше, але для того часу це була своєрідна "бомба", бо в ній наочно була показана досить широка панорама літературного процесу на теперішній Івано-Франківщині — від XVII ст. і до 1960-х років. Наведені у ній матеріали недвозначно стверджували, що навіть окраїнна область має давні і славні літературні традиції, які не починалися із "славного" 1939 року. Крамола! І тому книжка пішла під ніж.

Пізніше ми декілька разів намагалися видрукувати зібрані нами матеріали — у "Комсомольському прапорі", "Світі молоді" (до 1991 р. тільки до букви "С"), "Архівах України" (у 4 і 6 номерах за 1969 і 1970 рр. до букви "В") і тисменицькій газеті "Вперед" (за 1990—1991 рр. знову ж до букви "В"). І, врешті, тепер сподіваюсь побачити повністю надрукованим Біографічний словник Івано-Франківщини, в якому зібрано довідки десь про 1200 діячів.

БАЧИНСЬКИЙ Омелян (1833, с. Жукотин, тепер Бережок Турківського р-ну Львів. обл. — 10.VII.1907, Самбір) — укр. актор, режисер, антрепренер, засн. укр. професійного театру в Зах. Україні (1864). У 1852 працював у польс. театрі у Львові, 1857—1863 — у польс.-рос.-укр. трупах у Києві, Кам'янці-Подільському і Житомирі, у 1864—1867 — директор укр. театру "Руської бесіди" у Львові, 1868—1875 — керівник укр., а в 1875—1894 — укр.-польс. трупи в Галичині. 29.III.1864 у Львові постановкою "Марусі" Г.Квітки-Основ'яненка із вступним словом О.Огоновського (див.) розпочав свою діяльність укр. театр у Галичині. Б. здійснив постановки двох п'єс на гуцульську тематику — "Карпатських верховинців" Й.Коженювського у перекл. нашого земляка К.Климковича і "Довбуша" Ю.Федьковича. У листах з Косова, Кут і Снятина (1877) Б. просив Ю.Федьковича зробити, з огляду на пензюру, деякі зміни у тексті драми і подати свої поради щодо декорацій та костюмів. Поет передав трупі необхідні речі гуцульського одягу.

БЛОНСЬКИЙ Кирило (1802, с. Уторопи — 1.VII.1852 або 1851, с. Пістинь, тепер Косів. р-ну) — укр. гром.-культ. діяч, один з перших галицьких просвітителів. Нар. у род. дрібного службовця. Навчався дома під керівництвом О.Токарського, родом з Києва, у Коломиї, Станіслав. і Чернівецькій гімназіях, Львів. (1822—1824) і Віденському ун-тах. З 1828 священник у Тлумачі, Биткові, Шешорах і Пістині. У 1848 обраний депутатом до австр. парламенту від Яблунів. виборчої округи. Виступав за скасування панщини без виплати дідачам, редагував стенограми засідань, переклав укр. мовою проект конституції та ін. матеріали. Його записи нар. пісень використав Вацлав з Олеська (В.Залеський) у збірці "Пісні польські і руські галицького люду" (1883). Видав укр. читанку для 2-го класу сільської школи (Відень, 1848), перекладав вірші Горация і Й.-В. Гете, збирав матеріали з ботанічної термінології, спробував написати укр.-нім. граматику, друкував статті у "Зорі галицькій". У 1848 у Відні задумав видати "Енеїду" І.Котляревського і закликав громадськість до відкриття передплати. Через брак коштів і розпуск парламенту "Енеїда" не була видана. На власні кошти заснував кілька шкіл. Див. "Архіви України" (1969.— Ч.6.— С.106).

ВИСОЧАН Семен (? , с. Вікторів, коло Галича — після 1666, ?) — керівник Покутського повстання 1648, викликаного нац.-визв. війною під проводом Б.Хмельницького. Син Гната Височана.

Вперше у 1626 про нього згадали у своїй скарзі шляхтичі Сулятицькі і Бондаровські. 1848 армія В., створена завдяки "незвичайній енергії і організаторським талантам Височана" (С.Томашівський), нараховувала 15 тис. чол. В.Липинський стверджував, що В. "зумів у порівняно короткий час організувати на Покутті 15-тисячну регулярну армію при допомозі і тісній співучасті тамтешньої руської шляхти". Найбільшим досягненням В. було здобуття Пнівського замку. У грудні 1648 відійшов на Брацлавщину. 1651 разом з І.Богуном захищав Вінницю. 1659 козацький полковник. Учасник повстання Варениці 1664—1665. Захищав м. Лисянку (1665). 1666 засланий у Московщину. За ін. версією — загинув у бою. Т.Микитин (див.) написав істор. повість "Полковник Семен Височан" (Львів, 1968).

ГАВРИЛКО Михайло (5.X.1882, с. Свинківка біля с. Рунівщина Полтав. обл. — 1920, Полтава) — укр. скульптор і поет. Навчався у Миргород. школі прикладного мист-ва і Петербурзькому худ.-прикладному уч-щі Штігліца, з якого виключений за організацію та участь у студент. страйку (1905). Двічі був арештований царською поліцією, просидівши у тюрмі 6 м-ців. У 1907 емігрував за кордон. У 1907—1912 навчався у Краків. Академії мистецтв, видав поет. збірку "На румовищах" (Краків, 1910). Деякий час працював у Парижі в майстерні скульптора Е.Бурделя. У 1913—1914 працював у Болехові, де виконав горельєф Т.Шевченка, що у численних відлитках користувався широкою популярністю. Тут виконував бюст поета для Косова, що був відкритий 19.VII.1914. У 1919 виїхав на Рад. Україну, працював у Полтаві, де зробив бюст Т.Шевченка для Полтав. театру ім. М.Гоголя (загинув під час 2-ої світової війни), та в Чернігові, де був завідувачем культ.-мист. відділу. Г. — учасник міжнар. конкурсу на пам'ятник Т.Шевченка для Києва. Його проект у 1911 одержав 3-ю премію. Г. виконав також ювілейну шевченківську медаль (1911), бюсти Ю.Федьковича і М.Шашкевича (1911), композиції "Копач" (премія Краків. Акад. мистецтва), "Ганюся", "Бандурист", "Прощання", "Козак на коні". Деякі твори Г. зберігалися в кол. музеї НТШ у Львові, а фігура Т.Шевченка з багатопланового проекту пам'ятника для Києва — у мешканця Болехова Г.Лучаківського. Дальша її доля невідома. Оpubлікував статті "В справі конкурсу проектів пам'ятника Т.Г.Шевченкові" (1911), що викликала заперечення О.Русова, і "Похорон Лесі Українки" (1913).

ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків (29.X.1814, с. Чепелі, тепер Львів. обл. — 13.V.1888, м. Вільно, тепер Вільнюс, Литва) — укр. поет.

славист, педагог і громад.-культ. діяч. Член "Руської трійци", один з авторів "Русалки Дністрової" (1837) і її видавець. Зак. Львів. гр.-кат. духовну семінарію і богослов. фак-т Львів. ун-ту. 1848—1864 викладач і ректор (з 1863) Львів. ун-ту, з 1867 голова Археограф. комісії у Вільні. 1833 пішки обійшов Прикарпаття, записував нар. творчість, про що розповів у спогадах "Подорож по Галицькій та Угорській Русі" (передрук — "Подорожі в Укр. Карпати". — Львів, 1993. — С.22—101). У Галичі записав бл. 10 нар. пісень, у с. Григорові (Рогатин. р-ну) — весільні обряди. Ці та ін. записи були опубліковані у 4-томному виданні "Народные песни Галицкой и Угорской Руси" (Москва, 1878). Тоді ж у Коломиї познайомився з фольклористом Г.Ількевичем (див.), збірку приповідок якого пізніше підготував до друку, та М.Верещинським (див.). За видання "Русалки Дністрової" був покараний висланням у глухе село Микитинці (Косів. р-н), де 1842—1848 був сільським священиком. Тут підготував до друку два томи зб. "Вінок русинам на обжинки" (1846—1847), написав нім. мовою статтю "Становище українців Галичини" (Ляйпціг, 1846). У жовтні 1993 в Микитинцях відкрито меморіальну дошку на честь Г. 1837 разом з А.Бельовським (див.) побував у Бубнищі. 9.ІІ.1841 у Коломиї написав вірш "Моя доля".

Див.: Твори (К., 1982), перевидання "Русалки Дністрової" (К., 1950 і 1987), а записи нар. пісень — у кн.: "Історичні пісні" (К., 1961), "Співанки-хроніки" (К., 1972), "Ходили опришки.." (Ужгород, 1983).

Ротач П.П.

ДОЛЯ "ЛІТЕРАТУРНОЇ ПОЛТАВЩИНИ"

(Передруковано за згодою автора із видань: Бібліографія українознавства.— 1992.— Ч.1. та Архіви України.— 1969.— № 3.— С.109; 111—112; № 5.— С.108)

"Літературна Полтавщина" — це біобібліографічний словник письменників та діячів інших галузей, близьких до літератури, які народилися, тривалий час жили і працювали на Полтавщині або відвідували її, а також місцевих літературних організацій, об'єднань. Роботу над словником розпочато наприкінці 50-х рр. У 1962—1963 рр. на сторінках обласної газети "Комсомолец Пол-

тавшини" було опубліковано кілька десятків біографій (на А—В), але в скороченому вигляді і без критичної бібліографії. У 1965—1971 рр. словник друкувався в журналі "Архіви України" під назвою "Літературна Полтавщина. Матеріали до українського біографічного словника". Було надруковано 577 персоналій, але жодна стаття про літературні об'єднання, видання і т. ін. до журнальної публікації не увійшла. У словнику подавалися відомості не тільки про загально визнаних літераторів, а й про тих, хто не мав окремої книжки, лише активно публікувався в періодиці. На початку 1971 р. друкування "ЛП" в журналі було припинене на останній подачі (Ю—Я) через наклепницьку статтю про автора, яку опублікувала "Зоря Полтавщини" 16 січня 1970 р. В ній автора словника звинувачували в націоналізмі, зумисній тенденції затушовувати, приховувати "гріхи" ідеологічних однодумців (на прикладі статті про П.Куліша) та в збиранні матеріалів про літераторів-емігрантів (на прикладі Г.Г.Вашенка, який кваліфікувався як "петлюривець, член підпільної СВУ"). Автор цієї статті М.Пліш зробив щодо словника такий висновок: "таким творам не місце в радянській пресі". І незважаючи на звернення групи письменників і науковців (О.Дунаєвський, О.Храбровицький та ін.) з проханням завершити журнальну публікацію, редакція після звільнення з посади редактора І.Л.Бутича відмовила в публікації і в різкій формі просила її більше не турбувати.

Однак ті події не припинили роботи над словником. Весь текст у 70-х рр. було передруковано в трьох примірниках, один із них відіслано на збереження до Пушкінського дому (існувала небезпека його знищення), другий примірник — до ЦНБ, а третій став робочим і весь час поповнюється новими іменами. Звичайно, авторський рукопис значно (майже наполовину) ширший за публікацію в "Архівах України". Автор мав у себе біографії полтавських письменників в еміграції (В.Барка, О.Зуєвський, Л.Полтава, М.Орест, Н.Лівицька-Холодна, Л.Лиман та ін.), але не міг розраховувати на їх друк і не пропонував редакції. У машинописному варіанті "ЛП" є покажчики псевдонімів та криптонімів, а також залучених до праці бібліографічних та довідкових видань. При укладанні словника використано, крім того, велику кількість біографій, одержаних із перших рук, архівні та маловідомі друковані джерела, свідчення сучасників, спогади тощо.

Особливістю "ЛП" є її краєзнавчий характер, висвітлення життєво-творчих зв'язків письменників з Полтавщиною. "ЛП" я розглядаю як спробу підсумувати величезний внесок Полтавщини в скарбницю вітчизняної культури.

Незважаючи на заборону в 70-х рр. покликатися на друкований варіант словника, дослідники ним користувалися, хоч у друзі

авторство й знімалося. Останнім часом деякі з матеріалів, підготовлених для "ЛП", використано при написанні статей для "Української літературної енциклопедії".

Літ.: Бамдас С. Литературная Полтава // Вопросы литературы.— 1969.— № 3; Библиограф. пособия. Литературная Полтавщина // Ежегодник Рукописн. отдела Пушкинского дома на 1976 год.— Л., 1978.

ТВЕРДОХЛІБОВ (Твердохлебов) Олександр Дмитрович (літ. псевд.: Земляк, А.Т., Хома Абищо; 1840—літо 1918) — український етнограф і фольклорист. Вивченням народного побуту займався з кінця 50-х років XIX ст. Усі сліпці-лірники і бандуристи Охтирщини та Зіньківського пов. були на обліку у Т., і від них він записав багато пісень і дум. З 1858 р. уміщував у газ. "Южный край" свої етнографічні оповідання і етюди з народного побуту. В журн. "Киевская старина" упродовж 1882—1906 рр. виступав із статтями і замітками з історії і культури краю ("Ще про Гаркушу", "Спадкоємне полковництво", "Забутий куточок Приворскля", "До історії Скельського монастиря", "Скалки давнини в Зіньківському повіті" та ін.). Його історико-етнографічні і статистичні нариси вміщувались у "Збірнику Харківського губернського статистичного комітету" та в "Харківському календарі" ("Охтирка", "Котельва", "Охтирський Святотроїцький монастир" та ін.).

Т. любив українське письменство і сам писав байки. В журн. "Наше минуле" (1918, ч.2) вміщено його вірш "Де до кого" і переклад "Парнаса" з Крилова. Багато кореспонденцій умістив у харківських часописах.

Працюючи в Охтирському повітовому училищі, Т. склав нарис історії цього закладу за цілий вік його існування, навівши цінні факти з історії освіти на Слобожанщині (про це писав Д.Багалій). У 1904 р. значну частину зібраних матеріалів дослідник передав історико-філологічному товариству при Харківському ун-ті.

Частина рукописів Т. зберігається в архіві Охтирського краєзнавчого музею ("Старосвітська масниця", про побут дрібнопомісних дворян Охтирщини; народна легенда "Попівка", записана з вуст кріпачки в 60-х роках, етнографічний етюд "З минулого і сучасного Поворскля").

Літ.: Д.Багалій, Пам'яті О.Д.Твердохлібова.—Журн. "Наше минуле", 1918, ч.2, стор.162—165; Л.И.Волис, Александр Дмитриевич Твердохлебов — краевед и этнограф.— В "Краеведческих записках" Ахтырского краеведческого музея, в.ІІІ, 1962 р., стор. 94—97.

ТЕРЕЩЕНКО Олександр Власович (1806 – 5.III (21.II) 1865) – український етнограф, літературознавець, археолог, один із перших біографів І.П.Котляревського. Нар. у Зінкові на Полтавщині в сім'ї городничого. Університетську освіту здобув у Харкові, де був учнем П.П.Гулака-Артемовського. Служив у міністерстві внутрішніх справ, був працівником Петербурзької публічної бібліотеки. Вийшовши у відставку в чині статського радника, повернувся на батьківщину і помер у м. Зінкові.

Головна його праця – "Быт русского народа" (Спб, 1848, у 7 т.). Тут уміщено чимало матеріалу з українського побуту, пісень тощо. Інші дослідження: "Насыпи могильные в Южной России" (ЖМНП, 1835), "О трудах Максима Грека" (ЖМНП, 1838), "Очерки Новороссийского края" (Спб, 1854), "Иван Петрович Котляревский" ("Основа", 1861) та ін. Ширша бібліографія публікації міститься в "Первом дополи. к краткому биограф. словарю ученых и писателей Полтавской губ." І.Ф.Павловського (Полтава, 1913).

Друкував статті в багатьох журналах ("Сын Отечества" (1837), "Северная Пчела" (1860), "Русский Архив" (1865), "Библиотека для чтения" та ін.). Деякі твори були опубліковані після смерті.

Підтримував зв'язки з діячами української та російської культури. Два листи П.П.Гулака-Артемовського до Т. вміщено в кн. П.П.Гулак-Артемовський, Твори, К., "Дніпро", 1964, стор.219–224. Т. виявив у Полтаві архів Котляревського і перевіз його до Петербурга (в 1858 р.), де він зберігся в Публічній бібліотеці ім. Салтикова-Шедріна (126 документів; тепер знах. у Полтав. музеї І.П.Котляревського).

Як етнограф був високо оцінений Пипінім в "Истории русской этнографии".

Літ.: М.Сумцов, Діячі українського фольклору, X., «Печатное Дело», 1910, стор. 6; Терещенко, Олександр Власович.— У кн.: І.Ф.Павловский. Первое дополн. к кратк. биограф. словарю ученых и писателей Полтавской губ., 1913, стор. 43–44; А.Т.Залишко. І.П.Котляревський у критиці. — "Наукові записки" Полтавського музею І.П.Котляревського, в.3, Полтава, 1961, стор. 3–4; А.Т.Залишко, З архіву письменника. — "Наук. записки", в.1, Полтава, 1958, стор. 82–83.

ТИМЧЕНКО Євген Костянтинович (підпис.: Е.Т.; Богун; 27.X 1866–22.V.1948) — український рад. мовознавець, лексикограф і перекладач, чл.-кор. АН СРСР (з 1929). Нар. у Полтаві. В кінці 80-х років був учасником гуртка Лесі Українки "Плеяда молодих". 1919 року закінчив Київський ун-т. В 1918–32 рр. був

проф. Київського ун-ту і ВІНО, а також науковим працівником АН УРСР.

1900 р. видав зб. віршів і прози "Хвиля за хвилею" (Чернігів). Переклав українською мовою фінський епос "Калевала" (1901; 2-е вид., 1928 р., ДВУ, 302 стор.). Перекладав також окремі пісні "Калевіпоегу", твори Г.Метерлінка, В.Гюго, Мопасана та ін. Досліджував фольклор ("До питання про стосунок українських дум до південнослов'янського епосу", "Записки УНТ ім. Шевченка", т.11).

Але основні зусилля поклав на вивчення української мови. Йому належить 2-томний "Русско-малороссийский словарь" (1897—99) на 40 тис. реєстр. слів. 1905 року видав "Українську граматику"; в 1927 — "Курс історії українського язика" (перевид. 1930 р.). Основні мовознавчі праці: "Функції генетива в південноросійській мовній області" (1913), "Локатив в українській мові" (1924), "Номінатив і датив в українській мові" (1925), "Вокатив і інструменталь в українській мові" (1926), "Акузатив в українській мові" (1928) та ін. Переклав "Язикознавство" Х. Санфельда-Енсена.

Т. був співавтором і редактором першого "Історичного словника українського язика" (1930—31 рр. вийшло два випуски від А до Ж). Як діалектолог разом з К.П.Михальчуком створив "Програму до збирання діалектологічних одмін української мови" (К., 1910).

Літ. і дж.: Тимченко Євген Костянтинівич. — Українська Радянська Енциклопедія, т.14, стор.402; Зіновія Франко, До скарбниці знань (З нагоди 100-річчя від дня народження Євгена Тимченка), "Літ. Україна", 1966, 1 листопада; УРЕС, т.3, К., 1968, стор.480; (Без підпису). Основні етапи розвитку мовознавчої науки. Журн."Мовознавство", 1969, № 1, стор. 3—14 (портрет — стор. 6); О.І. Дей, Словник укр. псевдонімів та криптонімів (XVI — XX ст.), К., "Наук. думка", 1969, стор. 72, 151.

ТИСЯЧЕНКО Григорій (спр. прізви. — Саливон, Григорій Дмитрович; ін. псевд. та крипт. — Н.Ч.; Т-о; Дмитренко. Гр., Василько; Технік; Тисяченко Гр.; 1886 — 23.V.1927) — український літературознавець, бібліограф і культурно-освітній діяч. Нар. у с. Мелехах, тепер Чорнуського р-ну, на Полтавщині в заможній селянській сім'ї. У 1905—07 рр. учився в приватній електротехнічній школі в м. Красноярську. Закінчивши її, працював на Південній залізниці, потім в Одесі. В 1912 р., екстерном склавши іспити за гімназію, поступив на архітектурний відділ Київського політехнічного ін-ту. В цей час друкувався в київських виданнях, зокрема, в газ. "Рада", де опубл. ст. "Похорони Комарова" (1913),

"Шевченко на Україні" (1914) та ін.

У 1917 р. завідував друкарнею "Товариства допомоги літературі і науці". Виступав у газ. "Нова рада" (ст. про історію укр. книги, 1917, ч.153). В 1919 р. працював у Всенародній 6-ці України (тепер ЦНБ АН УРСР), читав лекції з історії книги. В цей час друкував в журн. "Книгар" статті: "Історія Великої Книги" (1918, ч.6), "Сторінки минулого" (1918, ч.16), "Л.М.Жебуньов. Пам'яті друга книги" (1919, ч.28). Влітку 1920 р. повертається в рідні місця.

У 1920—23 рр. працював у Лохвиці інструктором бібліотек. У 1921 р. його призначили головою Лохвицької повіткомісії по охороні пам'ятників мистецтва і культури. В 1922 р. завідував друкарнею, тоді ж видав книгу "Народний філософ-учитель Г.С.Сковорода, його життя і діла. 1722—1794". Був одним з ініціаторів побудови пам'ятника Сковороді у Лохвиці (1922 р., скульптор І.П.Кавалерідзе) та відкриття місцевого краєзнавчого музею. У газ. "Вісті" (Лохвиця) вмістив статтю "Шевченко в Лохвиці".

У 1923 р. очолив Центральну окружну книгозбірню в Лубнах, одночасно розгорнув широку діяльність як бібліограф і краєзнавець. У 1924 р. у журн. "Бібліологічні вісті" опубл. статті з історії української книги: "Триста п'ятдесят літ тому і тепер", "Науковий та реальний образ першодрукаря", а в журн. "Червоний шлях" — ст. "Початок друкарства на Україні". Були підготовлені до друку статті: "Перша на Україні українською мовою газета "Хлібороб", "Шевченко на Лубенщині", "Бібліографія лубенської преси" та ін. Збирав також матеріали до біографії А.Тесленка і вшанування пам'яті Г.С.Сковороди на Лохвиччині. Все це невідомо де ділось. У Лубнах виступав з доповідями на теми місцевої історії.

В 1927 р. Т. перейшов на роботу в Харківське вид-во "Радянський селянин", але після операції помер у Києві. Похований у Мелехах.

Літ. і дж.: А.Ніковський, Г.Д.Саливон. Спогади. — Журн. "Бібліологічні вісті", 1927, № 4 (бібліографія, портрет); Саливон Г.Д. — У журн. "Краєзнавство", 1928, № 2—3, стор.51; Ф.Максименко. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України. К., 1930, стор. 133; І.Олійник, Сторінка минулого. — Газ. "Зоря" (Лохвиця), 1966, 22 січня, № 10, стор.3; І.Олійник, Автор книги про Г.С.Сковороду. — Газ. "Зоря", 1966, 10 березня, № 30; І.Олійник, Сівач людського тепла. — Газ. "Зоря", 1966, 9 червня, № 68, стор.3; Саливон Г.Д. — У кн.: Т.Г.Шевченко в епістолярії. К., "Наукова думка", 1966, стор. 464; Т.Я.Крестинський (Одеса) Матеріали до біографії Гр. Саливона (спогади). Рукопис. 15 грудня 1966 р. — Арх.

укл.; Використано інші матеріали, зібрані І.Я.Олійником. (с.Чорнухи). Копії — в арх. укл.; О.І.Дей, Словник укр. псевдонімів та криптонімів. К., "Наукова думка", 1969, стор.527.

Самойленко Г.В.

НІЖИНСЬКА ФІЛОЛОГІЧНА ШКОЛА (1820—1990)

(Передруковано за згодою автора із видання: Нежинская филологическая школа, 1820—1990.— Нежин, 1993.— С. 3—4; 58—60. Переклад Сидоренка О.О.)

Ніжинська філологічна школа розпочала відлік своєї історії з 1820 р., коли в невеличкому провінційному українському містечку на Чернігівщині була відкрита Гімназія вищих наук князя Безбородька.

Думка про відкриття університету на Лівобережжі України хвилювала багатьох діячів вітчизняного просвітництва, в тому числі й графа К.Г.Розумовського, в резиденції якого — Батурині — планувалося відкриття університету (1760 р.). В кінці XVIII ст. директор Новгород-Сіверського головного народного училища І.І.Халанський розробив проект заснування університету в місті, схвалений малоросійським генерал-губернатором князем О.Б.Куракінім (обидва проекти так і не були здійснені).

Тільки на початку XIX ст., у зв'язку з рядом важливих державних перетворень, зусиллями новоствореного Міністерства народної освіти, виховання юнацтва та поширення наук була реорганізована структура всіх навчальних закладів країни. На основі "Попередніх правил народної освіти" (1803 р.) та "Статуту навчальних закладів, підвідомчих університетам" (1804 р.) вся система народної освіти стала розподілятися на чотири послідовно обумовлені ступені: найнижчий склали прихідські училища, середній — гімназії в губернських містах і вищий — університети в кожному навчальному окрузі. Особливою увагою були оточені університети як центри підготовки наукових кадрів для потреб розвитку вітчизняного просвітництва.

В країні почали виникати навчальні заклади. Величезні суми коштів були зібрані внаслідок пожертв громадськості Харківської та Катеринославської губерній на заснування Харківського університету (17 січня 1805 р.).

Були відкриті Вища Волинська гімназія в Крем'янці (1805 р.), реорганізована в 1819 р. у ліцей, 1-а чоловіча гімназія в Києві (1809, а з 1811 р. віднесена до вищих навчальних закладів), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817 р.) та ін.

В русі цього загальнопатріотичного руху прочитується й історія заснування в Ніжині Гімназії вищих наук на гроші князя О.Безбородька, його брата — І.Безбородька та їх небожа — О.Кушелева-Безбородька. Якщо ж бути точними, то сам навчальний заклад виник завдяки зусиллям графа І.Безбородька, який розпочав будівництво будівлі, постійно турбуючись про відкриття Гімназії. Після його смерті цю велику справу завершив граф О.Г.Кушелев-Безбородько. Він же був і першим попечителем цього навчального закладу.

Функціонування Гімназії вищих наук князя Безбородька розпочалося з серпня 1820 року й продовжувалося до 1832 року. Потім навчальний заклад було перепрофільовано у фізико-математичний, а з 1840 р. — у юридичний ліцей. У 1875 р. на базі цього навчального закладу був відкритий Історико-філологічний інститут князя Безбородька. У 1919—1921 рр. інститут мав назву Ніжинського науково-педагогічного, а з 1921 — Ніжинського інституту народної освіти. З 1933—34 рр. Ніжинський інститут іменується педагогічним, якому в березні 1939 р. було присвоєно ім'я М.В.Гоголя.

Такі основні етапи розвитку цього навчального закладу. Творцями його історії були ті, хто навчався і працював у ньому: професура, викладачі, студенти.

З Ніжинською вищою школою пов'язані імена відомих учених, письменників, державних і громадських діячів, представників культури і мистецтва.

Книга "Ніжинська філологічна школа, 1820—1990" висвітлює долі людей, пов'язаних з літературою та філологічною наукою. Імена цих учених і письменників відомі не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. Це — академіки М.Лавровський, П.Нікітін, члени-корреспонденти Академії наук, засновники лінгвістичних і літературознавчих шкіл А.Будилевич, Р.Брандт, Г.Ільїнський, В.Резанов, письменники М.Гоголь, Н.Кукольник, Є.Гребінка, В.Забіла, Л.Глібов, О.Афанасьєв-Чужбинський, Ф.Богусевич, Ю.Збанацький, Є.Гузало, Л.Горлач і багато інших.

БАЗІЛІ Костянтин Михайлович (1809—1884) — відомий літератор і дипломат, автор публіцистичних книг про Близький Схід [1]. Народився в Константинополі 3 лютого 1809 в сім'ї грецького патріота, борця за визволення Батьківщини. Батько Базілі був

приречений турками на смертну кару, але, дякуючи допомозі російського посла графа Строганова, зумів утекти разом із сім'єю до Росії. Поблажливе ставлення російського царя до грецьких патріотів дозволило їм облаштуватися в Одесі.

Базілі отримав хороше домашнє класичне виховання. Він з дитинства володів французькою мовою. В 1822 граф О.Г.Кушелев-Безбородько дозволив прийняти Базілі в числі інших шести дітей-емігрантів до Ніжинської гімназії вищих наук. Не знаючи жодного слова по-російськи, К.Базілі ціною неймовірних зусиль зумів протягом року добре опанувати мову своєї нової Батьківщини і продовжував вивчати всі предмети. Як свідчать документи, він навчався блискуче, а тому міг переходити з класу в клас із значним випередженням.

Коли К.Базілі був переведений до п'ятого класу, він познайомився із М.Гоголем, М.Прокоповичем, Н.Кукольником та ін. Брав активну участь у підготовці вистав, разом з М.Гоголем видавав рукописний журнал "Северная заря", а з М.Редкіним, В.Тарновським і В.Любичем-Романовичем захопився упорядкуванням "повної всесвітньої історії" з перекладних творів. К.Базілі доручили готувати матеріали про єгиптян, асирійців, персів та греків, і він написав понад тисячу сторінок тексту.

В пам'яті гімназистів залишились розповіді К.Базілі про боротьбу грецьких патріотів проти загарбницької політики турків, про розправу османських поневолювачів над греками.

Навчався Базілі усвідомлено, розуміючи необхідність знань. Він старався закінчити гімназію швидше, а тому засвоїв самостійно чи з допомогою професорів програму шостого класу і перейшов одразу з п'ятого до шостого. Проте після від'їзду І.С.Орлая в Одесу Базілі не зарахували цього екзамену, що неабияк образило юнака. "Від уроків шостого класу він був майже повністю звільнений, — згадував однокурсник К.Базілі І.Халчинський, — тому що до екзаменів встиг пройти все те, що викладалося, і тому винятково присвятив себе літературі, з пристрасстю почавши писати російські вірші, які, між іншим, ніколи не були надруковані, хоча поміж ними й було кілька вдалих творів у дусі байронівської поезії" [2]. Це було в 1827, коли К.Базілі виповнилося 18 років. На жаль, ставлення до Базілі в гімназії змінилося, і він переходить до Рішельєвського ліцею, директором якого був І.С.Орлай. Тут він провчився до 1830. В тому ж році поїхав спочатку до Туреччини, а потім — у Грецію. З цього часу розпочинається дипломатична кар'єра К.Базілі. Тривалий час він був генеральним консулом у Сирії та Палестині, брав участь у всіляких міжнарод-

них конференціях як представник Росії. З 1860 до самої смерті К.Базілі жив у Одесі, займаючи різні посади.

Літературна діяльність К.Базілі пов'язана із створенням у 30-і роки нарисових та науково-популярних творів. Після повернення у 1833 із Константинополя до Петербурга К.Базілі зійшовся з своїми друзями по ніжинській гімназії. Спостерігаючи за все зростаючою знаменитістю М.Гоголя та Н.Кукольника, він і собі вдається до літературних занять, оскільки до цього в нього були відповідні дані й нахили.

У 1834 з'явилася його двотомна книга "Архипелаг и Греция", яка отримала досить високу оцінку в критиці. Оригінальна книга політичного змісту, описи сучасних подій, у яких брав участь наш флот, книга, в якій зображена доля народу, спорідненого з нами за релігією, за повір'ями та співчуттям, не могла не викликати в петербурзької публіки сильної зацікавленості. Іноземне ім'я автора, що писав красиво й легко російським складом, викликало загальну зацікавленість" [3].

Доброзичливе ставлення до першої праці надихнуло К.Базілі на нові задуми. У 1835 з'явилися його "Очерки Константинополя", а в наступному році — "Босфор и новые очерки Константинополя", створені на науковій і документальній основі.

Історико-нарисова, документальна проза отримала позитивну оцінку в періодичній пресі представників різної суспільно-літературної орієнтації. В.Белінський писав, що "Очерки Константинополя" "читаються з інтересом, неослабим ні на хвилину", в книзі "ми бачимо...живу Туреччину з її згаслим, але іноді спалахуючим фанатизмом, варварським ладом, боротьбою старого з новим, забобонів з реформою і, нарешті, її дивним Махмудом (султан у 1808—1839, прихильник європеїзації Туреччини), на якого книга п. Базілі дивиться зі своєї точки зору" [4].

Російського читача нариси К.Базілі привабили як новизною матеріалу, так і своєрідною художньою специфікою. К.Базілі відкрив для росіян і Грецію, і Константинополь, і Босфор. До того ж біографічні деталі робили книгу ще більш привабливою.

В 30-і роки К.Базілі брав участь у виданнях "Энциклопедического лексикона" Плюшара та "Военной энциклопедии", де було вміщено багато його статей на історичні та літературні теми.

К.Базілі відомий також і як перекладач. При сприянні Башуцького і Строева ним було перекладено з французької "Путешествие вокруг света" Дюмон-Дервіля.

Відійшовши від дипломатичної діяльності, К.Базілі поселився в Одесі, де займався вихованням своїх дітей, прилучаючи їх до

російської культури та історії. В цей час продовжував займатися літературною діяльністю.

У 1862 він видав в Одесі книгу "Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях", написану ще у 1847. Це було одне з серйозних досліджень проблеми в XIX ст. Книга не втратила свого значення й до сьогоднішнього дня. М.Гоголь, ознайомившись з рукописом книги, писав В.Жуковському з Єрусалима: «Базілі написав дивовижну річ, яка покаже Європі Схід в його справжньому вигляді ... Знань прірва, інтерес сильнюючий».

К.Базілі підтримував зв'язки з багатьма письменниками, особливо ж — із ніжинськими однокашниками-гімназистами. Тривалий період часу він листувався з М.Гоголем. У 1848, будучи генеральним консулом Палестини та Сирії, супроводжував Гоголя святими місцями цих країн.

Хоча творчість К.Базілі носить специфічний характер, його не слід відривати від ніжинського літературного середовища, його системи формування естетичних смаків письменника, що проявились уже в перших літературних спробах. Не виключено, що й при створенні в гімназії "повної всесвітньої історії" К.Базілі не обмежувався перекладом першоджерела, а додавав від себе ті відомості, що були знані йому про Грецію та інші держави. Ці заняття розвинули в Базілі смак до вивчення історії. Гімназійний досвід став добрим уроком і в пізніших історичних студіях.

Література:

1. Яковлев В. Базили Константин Михайлович // Венгеров С.А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых от начала образованности до наших дней. — 1891. — Т.2., вып. 22—30. — С.52—54.
2. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — Спб., 1881. — С.330.
3. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — СПб., 1881. — С.331.
4. Белинский В.Г. Полн. собр. соч.: В 13 т. — М.; Л.: АН СССР, 1953—1959. — Т.2. — С.112.
5. Нежинская литературная школа I пол. XIX в. и видные ее представители // Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа, 1820—1990. — Нежин, 1993. — С.58—60.

БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК "КОНТРАБАСИСТИ УКРАЇНИ"

(Передруковано за згодою автора із видання: Контрабасисти України: Біографічний словник — Рівне, 1992. — С. 4, 15, 18)

Цей біографічний словник — перша спроба зібрати імена видатних діячів минулого і сучасного, які пов'язали своє життя з контрабасовим мистецтвом України — викладачів музичних шкіл, училищ, консерваторій, мистецьких інститутів, солістів, артистів різних оркестрів: симфонічних, камерних, народних, духових, естрадних, джазових, керівників колективів. Сьогодні існує такого музичного колективу, де б не був введений струнно-смичковий контрабас. Хоча на якомусь етапі ініціативу "перехопила" бас-гітара, проте, на мою думку, це тимчасове явище. В деяких музичних школах та училищах є класи контрабаса і бас-гітари, і викладачі віддають перевагу то одному, то другому інструменту. Контрабас, який пройшов 300-річний шлях від доломіжного до ведучого інструменту в симфонічному та естрадному оркестрах, став одним з найпоширеніших інструментів європейської музичної культури.

У цій книзі хочеться подати імена контрабасистів, які народилися, вчилися, жили й живуть, працюють, пропагували і пропагують контрабасове мистецтво в Україні, особливо в тих містах, де діють оперні театри, консерваторії, створені симфонічні оркестри.

Читач зустрине імена багатьох контрабасистів, які починали навчатися в музичній школі на фортепіано, скрипці, віолончелі, трубі, баяні, акордеоні, але досягли високого мистецького рівня саме на контрабасі.

Сьогодні в Україні працює ціла плеяда виконавців та викладачів — продовжувачів давніх і кращих традицій контрабасової школи, яку перенесли в Україну з Чехії видатні контрабасисти XIX століття Е.Ф.Мислівечек, Ф.І.Воячек, О.Й.Шпергль. Вони були першими викладачами по класу контрабаса в Україні і виховали багатьох українських контрабасистів, учні яких продовжують цю справу, зокрема у Києві — Б.В.Сойка, В.М.Беляков, В.С.Зайончковська-Савелюк, Одесі — С.Ш.Херсонський, Ю.М.Мирошенко, В.В.Чекалюк, Львові — О.Й.Щеглов, О.М.Лучанко, П.П.Ле-

сюк, Харкові — А.Г.Грабовський, Чернівцях — К.А.Смаль, Дніпропетровську — Г.О.Окань.

Автор розуміє, що його книжка не дає вичерпної інформації про всіх музикантів-контрабасистів, адже це перша і поки єдина спроба зібрати їх імена.

ВОЯЧЕК Федір (Богумил) Іванович (1861—1934).

У 1876 р. закінчив Празьку консерваторію (кл. контрабаса Йозефа Сладска), який свого часу навчався у відомого викладача та контрабасиста Йозефа Граб'є. У 1882 бере участь як соліст-контрабасист у симфонічних оркестрах Чехії, Австрії та Німеччини. У 1883 диригент І.Прибик запрошує його до Київської опери, в якій він пропрацював до 1915 р. З 1887 р. Ф.І.Воячек послідує роботу в оркестрі з викладацькою у Київському музичному училищі, яке у 1913 році було перетворене в консерваторію. Тут на посаді першого професора класу контрабаса він працював до останніх днів життя. У 1889 р. при відкритті першого літнього сезону Ф.І.Воячек був запрошений як соліст-контрабасист і 2-й диригент (одночасно як керівник студентського симфонічного оркестру). З 1922 по 1928 — соліст симфонічного оркестру 1-го Київського Держкінотеатру, з 1928 по 1934 — соліст Українського радіокомітету, в числі перших був удостоєний звання "Героя праці". У 1926 р. у Києві був проведений ювілей, присвячений 50-річчю музично-педагогічної діяльності Ф.І.Воячека, в числі почесних членів ювілейної комісії були О.Глазунов та М.Іпполітов-Іванов. У 1933 у Києві був організований Персимфанс, ініціатором і учасником якого був Ф.І.Воячек. За час роботи в консерваторії Ф.І.Воячек виховав цілу плеяду прекрасних контрабасистів, які працювали в Україні, Румунії, Молдові і навіть в Америці. Один із перших його учнів Матвеев багато років працював першим контрабасистом у Нью-Йоркському симфонічному оркестрі. Серед його учнів — Ніколаєв, брати Анатолій та Володимир Людмиліни.

ГРАБОВСЬКИЙ Григорій Якович (6.11.1919, Дніпропетровськ — 4.IV.1976, Київ).

У 1938 р. закінчує Київське музичне училище, Новосибірську консерваторію. Під час війни навчався на диригентському факультеті Московської консерваторії (військовий), добровільно пішов на фронт. З 1939 по 1946 служив у рядах Збройних сил, учасник Великої Вітчизняної війни, має бойові нагороди. З 1936 по 1939 — артист симфонічного оркестру Київського театру опе-

ри і балету. Г.Я.Грабовський працював у Державному симфонічному оркестрі України, з 1956 по 1971 у Новосибірську — в симфонічному оркестрі, театрі опери та балету, консерваторії, Узбецькому театрі опери та балету, з 1971 по 1976 — Харківському інституті мистецтв, театрі опери та балету. Виступав з камерними ансамблями, квітетом Московської філармонії.

МИСЛІВЕЧЕК Еммануїл Францович, праправнучатий племянник знаменитого композитора Йозефа Мислівечека.

У 1880 р. закінчив Празьку консерваторію (кл. контрабаса Йозефа Сладека), у 1895 р. — переїжджає до Росії, працює у Харкові, Києві, потім довгий час в Одесі, грає в оркестрі оперного театру, з 1897 — викладач по класу контрабаса в Одеському музичному училищі. В цьому ж році в його класі навчається Халін — заступник концертмейстера групи контрабасів симфонічного оркестру Великого театру у Москві, згодом Мазикін — концертмейстер групи контрабасів симфонічного оркестру Свердловської філармонії, викладач по класу контрабаса консерваторії, а також Херсонський — викладач по класу контрабаса у Одеській, Київській та Мінській консерваторіях. У 1911 р. вся сім'я переїхала до Москви, де Е.Ф.Мислівечек і два його сини грали у симфонічному оркестрі Великого театру. У Мислівечека було три сини Вацлав — скрипаль, Еммануїл та Антоній — віолончелісти. У 1912 р. вся сім'я виїхала на батьківщину у Братиславу, де Е.Ф.Мислівечек грав у симфонічному оркестрі оперного театру.

ХАНЬКО Віктор Карпович (1913, Чикаго, США — 1967, Хмельницький).

У 1950 р. закінчив Київське музичне училище по класу народних інструментів та контрабасу у Б.В. Сойки. Працював в оркестрі народних інструментів, оркестрі цирку, оперній студії Київської консерваторії. До 1960 р. працює в Полтавському музичному училищі, з 1960 — завучем у Хмельницькій ДМШ, з 1962 — викладачем по класу контрабаса у Хмельницькому музичному училищі.

У четвертому номері збірника "Альбом контрабасиста" (редакція В.М.Белякова), видрукувані Варіації на тему української народної пісні "Взяв би я бандуру" М.Чайкіна. Цей твір композитор написав для В.К. Ханька, з яким товаришував.

VI. З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Варварцев М.М.

УКРАЇНЦІ В БІОГРАФІЧНИХ СЛОВНИКАХ ІТАЛІЙЦЯ ДЕ ГУБЕРНАТІСА

1879 р. на книжковому ринку Італії та інших європейських країн з'явилися перші примірники "Біографічного словника сучасних письменників" [1]. Повністю видання було завершене наступного року й нараховувало 1276 сторінок тексту. На його титульній сторінці стояло ім'я автора: Анджело Де Губернатіс.

У наукових та літературних колах Італії це була вельми помітна постать. Де Губернатіс (1840—1913) працював професором санскриту й порівняльного мовознавства у флорентійській Вищій школі наук. Коло його інтересів сягало далеко за межі офіційних обов'язків викладача. Визнаний фахівець з індології, він водночас виступав як дослідник всесвітньої літератури, народної творчості, міфології, історії, театру тощо. Особливою його прихильністю користувалися міждисциплінарні студії — орієнталістика, славістика, україністика, одним з фундаторів якої він став у Італії. Перу Де Губернатіса належали також драми, поезії, подорожні нариси. Він був засновником і редактором поважних періодичних видань, серед яких знаними в країні й за її межами були орієнталістський часопис "Східний огляд" (виходив з 1867 р.) і щомісячник політики, літератури, науки та мистецтва "Європейський огляд" (з 1869 р.). Монографії та статті професора друкувалися у найбільших європейських центрах культури, а до кола його знайомих, друзів, кореспондентів належали сотні науковців, літераторів, митців із різних країн.

Отже, творцем першого у новій Італії словника стала людина енциклопедичних знань, широких наукових, літературних та громадських інтересів. Втім, як зазначав автор у передмові до своєї праці, він спирався на допомогу багатьох добровільних "співробітників" — італійців та іноземців, які постачали інформативний матеріал. Тут же було оприлюднено прізвиська деяких з них, але чимало його помічників, здебільшого з-за кордону, "не побажали бути названими" [2].

Де Губернатісу відразу довелося взяти на себе функції організатора, упорядника та редактора. За порівняно короткий час він зібрав 4525 біографій діячів Англії, Греції, Данії, Іспанії, Італії,

Німеччини, Норвегії, Португалії, Росії, Сербії, Угорщини, Фінляндії, Франції та інших країн Європи, а також Америки й Азії. Багато статей було проілюстровано портретами-гравюрами, створеними спеціально для словника.

Які ж мотиви спонукали флорентійського професора поринути у досить складну й клопітку справу, та ще й на громадських засадах? Відповідь маємо шукати у тогочасних реаліях Італії, яка після багаторічної боротьби позбулася в 1870 р. тягара іноземного панування та внутрішньої роз'єднаності і стала, нарешті, єдиною незалежною державою. Але національне відродження країни напіввхувалося на важку спадщину, залишену старими режимами. Чимало італійських патріотів усвідомлювали, яка велика відстань віддаляє їхню батьківщину від передових європейських націй, зокрема, в таких ключових для суспільного поступу сферах, як освіта, наука, культура.

Роздуми над вирішенням проблеми тяжких наслідків минулого не покидали й Де Губернатіса. Широкі знання й великий досвід допомогли йому утвердитися у переконанні, що ефективний шлях країни до інтелектуального збагачення лежить у збиранні, вивченні й популяризації надбань рідної культури з одночасним інтенсивним засвоєнням духовних цінностей інших народів. 1874 р. у статті "Ескізи італійського суспільства" він писав: "Я завжди поставав проти вузького патріотизму, котрий вважає Альпи (тут проходив державний кордон Італії з її сусідами на півночі— М.В.) нездоланною перешкодою, через яку не повинно нічого проникати до нас, і завжди обстоював вільний обмін ідей між націями" [3].

Слушність цієї думки він доводив власною практичною діяльністю. Досить вказати на згадуваний вище "Європейський огляд", котрий зусиллями Де Губернатіса перетворився на міжнародну трибуну інтелектуалів Заходу і Сходу Європи. З номера в номер він знайомив італійських читачів з творчістю не тільки вчених та літераторів рідної землі, а й зарубіжжя. Не випадково на сторінках журналу набула широкого розголосу українська проблематика, пов'язана, головним чином, з розглядом явищ художньої літератури, фольклору, історії українського народу [4].

Тісні зв'язки Де Губернатіса з багатьма діячами науки й культури, зрештою, зробили зримою ідею створення біографічного словника.

У передмові до нього автор-упорядник згадував, що вона оволоділа ним уже добрий десяток років тому. "Перша, спонтанна й єдина думка, яка збуджувала мене, була цілком природною — наблизити, наскільки я спроможний, Італію письменників і мисли-

телів до найосвіченішої частини іноземних націй" [5].

Це виразно позначилося на структурі видання: 1842 біографічні статті були присвячені італійцям, а 2683 — іноземцям. Добір імен обмежувався лише сучасниками, що, зрозуміло, ускладнювало процес збирання біографічних відомостей, які в своїй переважній більшості доти ніде не публікувалися. Що ж до фахового складу діячів, то він відзначений у заголовку книги словом "письменники", яке, проте, вжите в ширшому значенні й обіймає не тільки представників красного письменства, а й учених-гуманітаріїв та природознавців, публіцистів, мистецтвознавців та ін. У такий спосіб Де Губернатісу вдалося через персоналії розгорнути панораму сучасних творчих шкіл та напрямів у різних царинах інтелектуальної праці.

Завдяки застосованій ним концепції міжнародного спілкування словник став, власне, першою на Заході біографічною енциклопедією, яка відзначалася й народознавчим характером. Зокрема, до неї увійшли відомості про цілий ряд учених і літераторів, діяльність яких була тісно пов'язана з Україною та її культурою. Щоправда, книга відбивала певний різнобій, який існував у тогочасній науці та публіцистиці щодо визначення національної приналежності українців, особливо, коли йшлося про їх участь у наукових дослідженнях й публікаціях. Так, у статті про Михайла Павлика відзначено, що він — "русинський письменник". Те ж саме читаємо в біографії Івана Франка. "Русинським істориком" названо львів'янина Ісидора Шараневича. Тим часом Марко Вовчок і Амвросій Метлинський репрезентовані як "малоруські письменники". Проти прізвища Михайла Драгоманова, навпаки, стоїть позначка "російський письменник", хоча в тексті біографії недвозначно йдеться про його українське походження, українознавчі праці, а також — активну громадсько-політичну діяльність в інтересах України та її культури. Аналогічним чином охарактеризовано й деяких інших українців у зв'язку з тим, що вони займали посади в державних університетах Російської імперії. Та попри різні характеристики користувач словника мав змогу сприймати Україну ("Малоросію") не тільки як географічне поняття, але і як центр окремої національної культури.

До останнього часу лишалося невідомим, якими саме джерелами послуговувався Анджело Де Губернатіс для складання біографічних довідок про діячів України. Чи були у нього помічники? Передмова до словника, де висловлювалася щира подяка названим і неназваним кореспондентам, не містить жодних відомостей про це.

Лише ознайомлення з архівом Анджело Де Губернатіса у Флоренції дало нам змогу отримати деякі відповіді. І перша з них: серед помічників італійського професора був Михайло Драгоманов. Як з'ясувалося, вчені листувалися між собою ще з 1873 р. Особисте знайомство їх відбулося ще раніше — 1871 р., коли приват-доцент кафедри загальної історії Київського університету св. Володимира Драгоманов прибув до Флоренції, здійснюючи отримане від своєї "альма матер" відрядження "з науковою метою". Зустрічі колег переросли в ділові й дружні стосунки. На початку 1873 р. Де Губернатіс опублікував у своєму журналі "Європейський огляд" велику працю українського колеги під назвою "Український літературний рух в Росії і Галичині", яка допомогла інтелектуалам Італії та інших західних країн відкрити для себе багатий, але малознаний пласт світової цивілізації — українство. Відтоді Михайло Драгоманов упродовж кількох років друкував у цьому журналі свої статті, кореспонденції, рецензії, надсилаючи їх із Києва. Водночас він постачав італійського професора українознавчими виданнями, які виходили в Києві, ділився у листах інформацією про перебіг наукового життя в Україні.

Звільнений у 1876 р. за політичну неблагонадійність з університету, Драгоманов змушений був залишити батьківщину й на довгі роки оселитися у Швейцарії. У житті Де Губернатіса цей період збігся з активною підготовкою біографічного словника. Проте, серед зареєстрованої у флорентійському зібранні епістолярії Драгоманова відсутні листи, пов'язані із словниковою справою. Зберігають мовчанку з цього приводу також і підготовчі матеріали до видання, які частково збереглися у фонді Де Губернатіса.

Свідчення участі українського вченого у роботі над біографічним довідником вдалося виявити серед нерозібраної частини архіву Де Губернатіса. Це — лист (недатований) Драгоманова, складений ним у Женеві [6]. Як видно із змісту, він був написаний не раніше квітня місяця 1877 р., але не пізніше 1878 р. На початку Драгоманов повідомляв, що минуло "три дні вже, як готова моя автобіографічна замітка", а наприкінці, у дописці, зазначав: "Перспекти Вашого словника я послав різним особам у Галичині і сподіваюсь, що від деяких Ви вже одержали відповіді" [7]. Сам лист можна вважати супровідним до "автобіографічної замітки": висловлені у ньому деякі міркування мали характер коментаря до неї, зокрема в питанні про ідейні засади автора, які знайшли своє відображення у біографічній статті словника. Таким чином, завдяки цій знахідці можемо констатувати, що Михайло Драгоманов був не тільки автором опублікованої замітки про свою діяльність,

а й посередником у збиранні для флорентійського упорядника інших біографічних матеріалів.

Відомо, що найтісніші зв'язки у Галичині він мав з Павликом і Франком, біографії яких і знаходимо в словнику *De Gubernatis*. Обидва життєписи складено в однаковій манері, з уміщенням найнеобхідніших для такого жанру даних, на які саме звертав увагу проспект словника. На те, що до їх написання були причетні Павлик і Франко, вказує також історія перевидання довідника в 1889–1891 рр. значно більшим обсягом під назвою "Міжнародний словник сучасних письменників"[8]. Методика підготовки його була майже тією ж самою, що й під час збирання відомостей для першого видання. Як і раніше, *De Gubernatis* постачав друкованими анкетами своїх кореспондентів і найперше осіб, імена яких фігурували в попередньому виданні.

У Центральній національній бібліотеці Флоренції збереглася листівка, написана французькою мовою 20 квітня 1888 р., яку флорентійський професор надіслав Павликові у Львів і яка, не знайшовши адресата (у цей час він проживав за межами міста), була повернута поштою відправникові. У цій листівці *De Gubernatis* повідомляв, що надсилає друковане звернення про нове видання "Біографічного словника" і просить Павлика назвати свої публікації, "починаючи з 1879 р.". З подальших слів тексту випливає, що італієць мав зв'язок з ним ще під час підготовки першого видання. "Я насмілююсь звернутися до Вашої ласки, — писав він, — у надії, що Ви захочете доповнити працю, корисність якої була загально визнана і яку я пропоную вдруге Вашій прихильній увазі" [9].

Матеріали, пов'язані з підготовкою доповненої праці, вказують також на участь Івана Франка у словнику. Це, зокрема, засвідчує лист до нього Михайла Драгоманова за 1888 р.: "Готовиться нове видання *De Gubernatis: Dizionario biografico*, тільки по-французькому. Чи Ви дістали запрос додати нові дані про Вас? Коли ні — то пришліть мені їх по-німецькому (із західних мов Франко найкраще володів німецькою. — М.В.)"[10]. Біографія І.Я.Франка з'явилася у франкомовному випуску словника у набагато ширшому вигляді. До списку своїх праць він вніс чимало нових і серед них "біографію письменника і депутата Федоровича", яка ні тоді, ні взагалі за життя автора так і не з'явилася друком. Зрозуміло, що подібного роду подробиці могли потрапити у довідник лише від самого Франка, як і ті, котрі він доповнював.

Посередницька робота Драгоманова, напевно, сприяла появі біографії ще одного галичанина — професора Львівського університету Шараневича. Побудова статті про нього дає підставу вва-

жати, що автор при її складанні мав перед собою проспект — один з тих, що їх розіслав Драгоманов "різним особам в Галичині", бо у статті пунктуально занотовано дані про число, місяць, рік і місце народження, освіту, посаду та місце роботи тощо. У довідці також окреслено громадську діяльність: "керівник русинського національного гуртка і двох русинських товариств під назвами "Мати" й "Культура" у Львові". Список праць представлений публікаціями з української історії із зазначенням дат виходу їх у світ — про Галич, Львів, Галичину [11].

Разом з тим залишаються нез'ясованими джерела відомостей про українських письменників і вчених, які мешкали на теренах Російської імперії. Втім, наявність у ряді статей про цих осіб елементарних біографічних даних показує, що їх підготовка йшла за схемою проспекту, як і замітки про Драгоманова, Павлика, Франка, Шараневича. За принципом написання до них примикає біографія Івана Вернадського, батька майбутнього першого президента Української Академії наук Володимира Вернадського. Тут послідовно викладено відомості про фах — "економіст"; дату й місце народження — 2 червня 1821 р., Київ; освіту й вдосконалення кваліфікації — "гімназія і університет його рідного міста", поїздку "з метою вивчення політичної економії" в Німеччину, Францію та Італію; роботу — професор у Москві і Петербурзі, потім директор державного банку в Харкові. Перелічено три найважливіші праці й дати їх опублікування: 1848, 1855, 1866 роки [12].

Частина біографій діячів України складалася без прямого звертання упорядника або його посередників до них, на що вказує цілковита відсутність дат і місць народження, майже для всіх бракує згадок про освіту тощо. Це впадає в око при ознайомленні із статтями про істориків Миколу Мурзакевича, Олександра і Миколу Сементовських, літераторів Марка Вовчка та Амвросія Метлинського. Тому замітки про них вийшли досить лаконічними. Так, довідка про Метлинського складається з одного речення: "Метлинський Амвросій, малоруський письменник, особливо відомий своєю збіркою "Народні пісні Південної Росії" [13].

Публікація таких заміток, незважаючи на відсутність деяких суто біографічних фактів, виправдовувалася головною метою словника — представити творчі набутки тієї чи іншої особистості. Так, довідка "Марко Вовчок" в основному окреслювала коло її творів. Цікаво, що саме в таких публікаціях найбільше спостерігається наявність оцінок, включаючи й полемічні. Наприклад, високо оцінюючи "народні оповідання" Марка Вовчка, які "завжди справляють враження" [14], невідомий автор, разом з тим, висловив

свою незгоду з її методом у тлумаченні проблеми добра і зла.

Творча діяльність Костомарова, навпаки, описана підкреслено схвально в усьому. Він характеризується як "видатний" дослідник, автор "цінних монографій" й "широковідомих томів". Сталося так, що у словнику вміщено дві біографічні статті про нього. Вже після появи першої замітки Де Губернатіс одержав докладніший матеріал, який подав у додатковій частині тому, зазначивши, що він є "набагато повнішим" за попередній. Не виключено, що в основу нової статті було покладено текст, написаний самим Костомаровим. В ній наведено ряд подробиць, в тому числі згадка про те, що, перебуваючи у Києві, він "разом з великим малоруським поетом Шевченком та іншими літераторами заснував таємне товариство для відродження малоруської літератури". У такій трактовці йшлося про Кирило-Мефодіївське товариство, політичне спрямування якого тут, проте, зовсім обійдено. Зате широко репрезентовані художні та наукові твори історика й письменника з української тематики — "Переяславська ніч", "Князі Острозькі", "Богдан Хмельницький", "Гетьманство Виговського" та ін. [15].

Неодмінну частину кожної біографії складає бібліографічний апарат, який включає лише праці того, про кого вона оповідає. Заголовки українських і російських публікацій подано не мовою оригіналу, а в перекладі італійською, що зумовлювалося завданням, яке ставив перед собою Де Губернатіс, — розкрити перед італійським читачем, не знайомим із слов'янськими мовами, тематику творчості зарубіжних авторів. Виняток становили публікації західними мовами (французькою, німецькою та ін.).

Щодо назв творів, то вони часто подавалися довільно. Михайло Драгоманов, як показує порівняльний аналіз, заголовки своїх статей, брошур і книг наводив скорочено або у переказі, але так, щоб читач мав уявлення про тему праці. Вміщувалися також ремарки-пояснення. Найчастіше вони торкаються художніх творів. Так, Іван Франко назвав "Voia constrictor" "психологічною студією", "Мою стрічу з Олексою" — "повістю про одного вигнанця" [16]. Михайло Павлик зробив такі позначки: "Юрко Куликів" — "демократична новела щодо рекрутчини", "Пропадий чоловік" — "психологічно-фізіологічна студія про освіту" [17].

"Біографічний словник" репрезентував далеко не всіх українських інтелектуалів, які працювали на той час у літературі, освіті, науці. Тут далися взнаки обмежені сили і засоби упорядника, однаковий рівень обізнаності про зарубіжних діячів. Так, до книги потрапили біографії лише 1 ісландця, 3 болгар, 9 сербів, тоді

як німці були представлені 532 особами, французи — 487, англійці — 264. Проте, відзначаючи прогалини, не можна не бачити головного сенсу й цінності книги — введення до італійського, а, зрештою, й загальноєвропейського культурного контексту тих культур, які досі залишалися на периферії або поза його межами. Цим самим словник виконував роль важливого каталізатора прогресу в інтелектуальній сфері.

Не випадково, що вихід книги у світ дістав позитивний резонанс у різних країнах. У самій Італії вона посіла помітне місце у розвої національної культури, розбудові біографічних досліджень й створенні на їх базі нових узагальнюючих довідників.

Праця Де Губернатіса зберігає своє значення і в наш час — передусім як пам'ятка біографічних досліджень і цінне джерело, становлячи собою відбиток широкої картини духовного життя десятих тисяч народів за період, що охоплює значну частину XIX ст. Для дослідників вона може стати в пригоді й тим, що багато видрукованих тут статей — автобіографічні і, отже, містять першоджерельний матеріал, важливий для вивчення діячів національної, у тому числі й української культури.

Схвальні відгуки, які дістав "Біографічний словник" в Італії й поза її межами, зокрема в Україні, остаточно утвердили Де Губернатіса у необхідності подібних видань для духовного збагачення нації. Підготовка нових біографічних праць стає окремим напрямом його діяльності. Окрилений успіхом, він, як згадувалося вище, підготував у 1889—1891 рр. друге, доповнене видання французькою мовою у двох томах.

Одночасно вчений створив у співробітництві з Уго Матіні "Словник сучасних італійських художників" [18], який витримав три видання. Як і в попередній праці, професор розглядав концепцію написання своєї нової книги з широких позицій. Це, зокрема, відбилося у доборі персоналій, який відбувався за критерієм причетності митців до участі в розвитку італійської культури незалежно від їх національності. Тому складовою частиною книги стали біографії іноземців — діячів образотворчого мистецтва, які працювали в Італії. Не забуваючи відзначати їхнє походження та творчу працю в мистецтві рідних країн, упорядники оцінювали їх як представників двох культур. Так, Генрік Семирадський (певний час працював в Україні) охарактеризований як "польсько-італійський живописець". "Українсько-польський скульптор" — таке визначення читаємо про Владислава Бродзького, який "народився 1829 р. в Охотівці на Волині (Малоросія), майже тридцять років мешкає у Римі, що став йому другою батьківщиною" [19]. У статті названо його праці, створені як на іта-

лійській землі, так і ті, що він лишив в Україні (на Поділлі).

Переїхавши до Рима і обійнявши посаду професора італійської літератури в тамтешньому університеті, Де Губернатіс задумує ще одну біографічну енциклопедію — франкомовний "Міжнародний словник письменників латинського світу". Вона вийшла друком у 1905—1906 рр. обсягом у 1760 сторінок [20].

Видання словників Де Губернатіса сприяло зміцненню важливої наукової традиції в країні. Ще за його діяльності зусиллями інших ентузіастів почали з'являтися біографічні довідники різного профілю — спеціалізовані, регіональні та загальноіталійські. Цей досвід став однією з передумов здійснення на Апеннінах небувалого за своїми масштабами фундаментального "Біографічного словника італійців" [21], випуск якого розпочався з 1960 р. і вже нараховує 44 томи.

У написанні статей для нього беруть участь відомі в країні дослідники персоналій, в тому числі італійські історики, які вважають проблему біографічних студій однією з центральних у своїй роботі. Про її бачення ними дають певне уявлення роздуми професора історії Туринського університету Франко Вентурі, автора монографії про діяльність в Україні декабристів братів Йосипа та Олександра Поджіо [22] та інших праць. Створення життєписів, відзначав він, є одним із шляхів плідної розробки таких тем як роль особи в історії, роль інтелігенції в суспільстві тощо. Вже в 60-х роках в Італії працювала група науковців, яка ставила за мету написання біографій історичних діячів, що має "сприяти більшій конкретності історичної оповіді" [23].

"Дуже важливо, щоб у кожній країні існували наукові центри, які займалися б вивченням біографій окремих особистостей, належних до різних політичних й ідеологічних течій, особистостей як позитивних, так і негативних. Я думаю, що досвід Італії по створенню біографічного словника також може бути цікавий" [24]. Ці думки, висловлені Вентурі майже тридцять років тому, звучать актуально й сьогодні. Традиції й здобутки італійців, які показали також приклади висвітлення української тематики, заслуговують на вивчення. Досягнення цих та інших зарубіжних фахівців можуть прислужитися Україні, де відродження історико-біографічних досліджень пов'язано з пошуками надійних орієнтирів, методик та принципів створення фундаментальної праці — національного біографічного словника.

Нижче друкуються у перекладі з італійської біографії деяких українських діячів, вміщені професором Анджело Де Губернатісом

в його "Біографічному словнику сучасних письменників" 1879 року.

ДРАГОМАНОВ (Михайло), російський письменник, народився 1841 р. у Гадачі Полтавської губернії. Навчання розпочав у початковій школі рідного міста й продовжив у Полтавській гімназії, з якої був виключений до закінчення курсу за свій досить бунтівний дух. Однак через кілька місяців перед ним відкрилися двері Київського університету завдяки заступництву знаменитого хірурга Пирогова, який тоді був попечителем цього учбового закладу. Йому Драгоманов також завдячував своїм першим помітним публічним успіхом, виголосивши промову на бенкеті, даному на честь ушлявленого медика. Закінчивши навчання, він деякий час служив учителем у Київській гімназії, а в 1866 р. був запрошений викладати стародавню історію в університеті того ж самого міста. Свої ліберальні ідеї й сепаратистські тенденції, які він висловлював повсюди в Україні, викликали підозри до нього з боку уряду, і на початку 1873 р. його не обрали ординарним професором. Через рік, внаслідок його статей, спрямованих проти міністра народної освіти у "Віснику Європи", та інших, опублікованих в "Європейському огляді" у Флоренції і "Правді" у Львові, зокрема, статті "Русинський (тобто український) літературний рух у Росії та Галичині", він дістав розпорядження подати у відставку. Саме тоді він залишив батьківщину й влаштувався, нарешті, в Женеві, де тепер публікує українською мовою літературний збірник під назвою "Громада" ("Комуна") і пише досить гострі політичні брошури з різних російських та слов'янських питань. Літературна діяльність Драгоманова тісно пов'язана із справами його особистого життя. Він є прихильником соціалізму й прагне поширювати своїми творами демократичні та федеральні ідеї. Серед його численних історичних, політичних й критичних праць найбільш важливими є: "Імператор Тиберій", "Історичне значення Римської імперії і Тацит", "Жінки у першому столітті Римської імперії", "Палатинський пагорб Рима та його нові розкопки", промова про сучасний стан і проблеми стародавньої історії, монографія про боротьбу за свободу думки в XVI та XVII століттях, про українську народну мову, про місцевий елемент та народні діалекти у школах, "Східна політика Німеччини і система обрусіння у Польщі й Західній Росії", "Поляки і євреї в Західній Росії", "Питання малоруської літератури", "Une affaire qui exige des moyens rig", "Турки внутрішні і зовнішні", "Внутрішнє рабство і війна за визволення", "Успіхи останньої війни", "Феде-

* "Чиста справа потребує чистих засобів" (франц.).

ралістські панславізми в поєднанні з латинським союзом". Крім того, Драгоманову належить довжелезна низка політичних, критичних та інших статей, надрукованих у різних часописах Петербурга, Києва, Одеси, Львова, Флоренції та Лондона. Недавно він написав дві брошури для народу "Козаки і турки" та "Як наша земля стала не нашою".

КОСТОМАРОВ (Микола), видатний російський історик, народився у Малоросії, автор шести томів цінних монографій з національної історії, зокрема, про взаємини Росії з Польщею, двох широковідомих томів російських історичних біографій. В 1860 р. він провів важливу публічну дискусію у Петербурзі з Погодіним про походження варягів, яких Костомаров вважає слов'янами, а Погодін та багато інших, навпаки, хотіли представити норманами. Поряд з багатьма відомими історичними нарисами Костомарова, опублікованими у "Віснику Європи" Стасюлевича, відзначимо також його "Студії з історії козаків Південної Русі" та "Нарис торгівлі Московії в XVI і XVII ст."

Марко **ВОВЧЕК** (вимовляється: **ВОВЧОК**), літературне ім'я пані Маркович, малоруської письменниці, яка присвятила себе виключно зображенню бідуючого й важкої праці в житті селян. Тому її оповідання, хоча завжди справляють враження, грішать одноманітністю, а іноді відсутністю правди, яка вимагає, щоб добро і зло були всюди врівноважені, оскільки і перше, і друге ніколи не існують окремо ні в природі, ні в житті. Серед її творів найбільше привертають увагу "Оповідання з народного російського побуту", "Нові повісті і оповідання", "Пісні" тощо. Окрім того, пані Маркович опублікувала велику кількість творів для дітей, перекладених у більшості з іноземних мов.

ПАВЛИК (Михайло), русинський письменник-соціаліст, народився 1853 р. у Косові в Галичині, вивчав філософію в Лембергу, з 1878 р. керує в цьому місті щомісячним журналом, що виходить малоруською мовою під назвою "Громадський друг". Вперше став відомий 1875 р. як співробітник русинського журналу "Друг". За свої соціалістичні тенденції та листування з Драгомановим був двічі заарештований в 1877 р. й перебував у тюремному ув'язненні три місяці, потім ще шість місяців. Серед його творів є такі:

* Перша з двох вміщених у словнику статей про Костомарова.

** У визначенні місця народження допущено помилку, яку було виправлено в другій замітці про Костомарова.

"Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині", "Юрко Куликів" — демократична новела щодо рекрутчини, "Ребенщукова" — демократична новела щодо шлюбу, "Пронапий чоловік" — психологічно-фізіологічна студія про освіту, яку дають молоді у школах Галичини, "Декілька слів про працю", передмова до "Релігійного руху малоруського народу в Україні", опублікована 1878 р. у Лембергу під назвою "Нова віра в Україні".

ФРАНКО (Іван), русинський письменник, народився 1856 р. у селі Пагуєвичі в Галичині, син русинського селянина. Відвідував курс філософії в університеті Лемберга (Львова), де співробітничав у журналі "Друг", що публікувався малоруським Академічним гуртком. Окрім невеликих поезій, критичних статейок, окремих перекладів, він опублікував в 1874—75 роках повість "Родина Петрів і Довбушуків"; в 1877 р. в четвертому річнику "Друга" вмістив серію нарисів під назвою "Борислав", метою яких є вивчення життя робітників, котрі добувають нафту у Бориславі в Галичині. Четвертий нарис не з'явився у "Другу", закритому процесом соціалістів. Франко також перебував в ув'язненні дев'ять місяців. Опісля співробітничав у щомісячному журналі, який видавав Михайло Павлик під назвою "Громадський друг", публікуючи в ньому наступні твори: "Патріотичні пориви", "Voce constrictor" — психологічна студія, "Моя стріча з Олексою" — повість про одного вигнанця, "Критичні листи про інтелектуальний рух у Галичині", переклади, вірші, критичні огляди тощо. "Пісня про проклятого Платтштірна" — сатира, "Рутенці" в польському журналі "Тиждень", "Наука й її становище щодо працюючих класів" в польській робітничій газеті "Праця" і т.д.

Література:

1. De Gubernatis A. Dizionario biografico degli scrittori contemporanei. — Firenze, 1879.
2. Ibid. — P.VII.
3. Де Губернатис А. Эскизы итальянского общества//Вестник Европы.— 1874.— Июль.— С.111.
4. Варварцев М.М. Анджело Де Губернатис — популяризатор української культури в Італії // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. — К., 1989.— Вип.15.
5. De Gubernatis A. Dizionario biografico...—P.VII.
6. Повний текст листа опубліковано: Варварцев М.М. "Працюю ж я для своєї батьківщини виключно як літератор...": З не-

відомого листування Михайла Драгоманова // Вісник Академії наук України.— 1993.— №6.— С.74.

7. Biblioteca nazionale centrale a Firenze, manoscritti, A. De Gubernatis, cass. 149 bis, №1.

8. De Gubernatis A. Dictionnaire international descrivains du jour.— Florence, 1889—1891.

9. Biblioteca nazionale centrale a Firenze, manoscritti, A. De Gubernatis, cass. 142, № 5.

10. Листування І.Франка і М.Драгоманова.— К., 1928.— С.249.

11. De Gubernatis A. Dizionario biografico...— P.974.

12. Ibid.— P.1064—1065.

13. Ibid.— P.711.

14. Ibid.— P.684.

15. Ibid.— P.596,1191.

16. Ibid.— P.466.

17. Ibid.— P.798.

18. De Gubernatis A. con la cooperazione di Ugo Matini. Dizionario degli artisti italiani vivendi.— Firenze, 1889.

19. Ibid.— P.76—77.

20. De Gubernatis A. Dictionnaire international descrivains du monde latin.— Rome, 1905—1906.

21. Dizionario biografico degli italiani.— Roma, 1960—1994.— Vol. 1—44... .

22. Venturi F. Il moto decabrista e i fratelli Poggio.— Torino, 1956.

23. Проблемы советско-итальянской историографии. — М., 1966.— С.180.

24. Там же.

Держалюк М.С.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УГОРЩИНІ.

На сьогоднішній день в Угорщині здійснено ряд успішних спроб щодо підготовки енциклопедичних видань універсального та професійного характеру, у тому числі й біографічних словників. В країні сформувалися своєрідні школа і традиції історико-біографічних досліджень. Так, понад 200 років тому у 1775—1777 рр. в Угорщині з'явилося вагоме біографічне видання у трьох томах під латинською назвою "Memoria Hungarorum", в якому було зібрано 1145 біографій переважно угорських письменників, які залишили помітний слід в історії культури свого народу. Але воно

було не першим виданням біографічних словників в Угорщині. Пальму першості утримує невеликий за обсягом лексикон — *Specimen Hungariae Literatae*, виданий у Будапешті 1711 р. латинською мовою. В ньому розмістилося біля 300 біографій угорських письменників. У 1766 році з'явився перший біографічний словник угорською мовою — *Magyar Athenas* [1]. Його автор — Петер Бод — організував збирання біографічних матеріалів, упорядкував їх і видав 485 біографій, вперше навівши в кожній з них бібліографію та давши їм критичний аналіз. В цьому словнику надруковані біографії переважно діячів культури Трансильванії. Він не втратив своєї цінності і до нинішнього часу.

Протягом 1774—1787 рр. в Угорщині було вперше видано двотомний біографічний довідник про угорських діячів медицини — *Succincta Medicorum*.

Здавалося, що такі успіхи у біобіографічній справі XVIII ст. повинні були набути нових здобутків у XIX ст. Однак, як не прикро, цього не відбулося. Угорщина не лише загальмувала темпи духовного розвитку, а й значною мірою втратила досягнуте.

В Габсбурзькій монархії з початку XIX ст. значно посилюється вплив германського типу культури у житті всіх народів. Національний гніт, несправедлива економічна, воєнна політика Габсбургів поширилися на всі народи, у тому числі й на угорський. В результаті угорська мова виявилася у першій половині XIX ст. на межі витіснення її німецькою, а в інших народів монархії подібні явища мали ще згубніші наслідки.

Угорська народно-демократична революція 1848—1849 рр. розірвала феодалні пуга в економіці, знищила національний гніт та духовне приниження, піднесла угорський народ до європейського рівня розвитку, об'єднала усі верстви народу навколо угорської національної ідеї. З поразкою революції ці завоювання надовго відійшли в історію: Угорщина з другої половини XIX ст. знову перетворилася на придаток Австрії, воєнно-поліцейську країну. Усе це відбулося на духовному розвитку угорської нації.

Протягом всього XIX ст. здійснювалося багато спроб видання біографічних словників, але через матеріальні нестатки та цензурні перешкоди вони не друкувалися. Цінні рукописи із плином часу втрачалися.

Тільки на рубежі XIX—XX ст. при допомозі Угорської академії наук з'явилася (через століття!) наукове біографічне зібрання в Угорщині, автором якого був Йожеф Сінней [2], академік, бібліограф, засновник сучасної угорської наукової біографії та біографічної літератури. Перший том цього видання з'явився у 1891 р.,

а завершальний — 14-й — у 1914 р., уже після смерті його автора. У цьому словнику, який хронологічно закінчується 1913 р., знаходиться біля 30 тис. біографій угорських письменників, що містять короткі, але змістовні дані про їх життя і діяльність.

У подальшому справу Й.Сіннеї продовжив Пал Гуйяш, академік, історик, який до 1942 року видав 6 томів цього біографічного словника [3].

У міжвоєнний період в Угорщині було здійснено 20-томне видання угорської енциклопедії братів Реваї, що не втратила своєї цінності і дотепер та нагадує собою словник Брокгауза-Ефрона, виданий у Росії [4].

У післявоєнний період угорська історико-біографічна справа значно просунулася вперед. Це стосується, насамперед, Угорської енциклопедії (в 7-ми томах), етнографічної енциклопедії (в 4-х томах), енциклопедії світової літератури (в 7-ми томах), а також спеціальних біографічних словників, виданих у 70—80-і та на початку 90-х років [5].

Серед усіх цих енциклопедичних видань Угорщини найбільш помітним є "Угорський біографічний словник", що має винятково важливе значення для повсякденного життя кожної творчої людини [6]. У ньому зібрані біографії найбільш видатних угорців, які зробили помітний внесок у розвиток своєї нації задля досягнення нею цивілізованого європейського рівня.

Враховуючи досягнення й традиції своїх попередників, редакційна колегія цього словника на чолі з Агнеш Кеньєреш у 60-і роки розпочала його підготовку. На початку 80-х років основна робота була завершена. Колективу авторів вдалося перевершити професійний рівень своїх колег тим, що вони подолали фаховий принцип і започаткували універсальний підхід: видрукували у першу чергу біографії тих діячів, які у будь-якій сфері життя свого народу (політиці, науці, мистецтві) досягли помітних успіхів. Таким чином, у словнику збережено повну гармонію у дослідженні угорської національної еліти.

Як це не парадоксально, але найбільші труднощі виявилися під час пошуків та представлення біографій політичних діячів ХХ ст., тому що до нинішнього часу такими виданнями Угорщина не володіла: дала знати про себе відсутність традицій у створенні навіть елементарного рівня бібліографічних покажчиків.

Авторський колектив приділив даному питанню належну увагу і досяг великих успіхів. У цілому представлена об'єктивна картина політичних лідерів останнього сторіччя. Хоча справа далеко не завершена.

Щодо викладу біографій діячів культури, то традиції в Угорщині великі, і авторському колективу залишалося лише ретельно відібрати та перевірити біографічні дані найбільш достойних діячів літератури, мистецтва, науки, спорту.

Головна увага зосереджена на висвітленні біографій угорців за національністю, незалежно від місця та причин проживання — в Угорщині, в сусідніх країнах чи в еміграції. Крім цього, зазначає головний редактор видання Агнеш Кеньереш у вступі, увага приділяється і тим видатним діячам, які були іноземцями за походженням, але тривалий час діяли в Угорщині і зробили вагомий внесок у розвиток угорської історії, науки і культури.

Слід відзначити, що в словнику недостатньо представлені діячі німецької, румунської, словацької, української, хорватської національностей, які входили до складу "історичної Угорщини" і залишили великий слід у загальнодержавній історії та культурі. Серед закарпатських діячів, зокрема, відсутні біографії О.Духновича, М.Балудянського, О.Невицького, А.Волошина, М.Лучкая та інших.

Біографічний словник складається з трьох томів: перші два представляють біографії найбільш відомих діячів Угорщини до середини 60-х років ХХ ст. У наступні 10 років має вийти додатковий том біографій тих знаменитостей, які пішли з життя в останньому десятилітті і до попереднього тому не потрапили. Кожен том, починаючи з першого, вміщує понад 3 тис. біографій. Формування додаткових томів здійснюється за концепцією перших двох. Так, на початку 80-х з'явився відповідно 3-й том, що представляє біографії діячів, які померли до 30 вересня 1978 р. Наступні томи, що готуються під впливом "оксамитової революції" і зміни соціального ладу в Угорщині на рубежі 80—90-х років, мають виняткове значення. Є всі можливості продемонструвати свої наукові переваги над попередніми виданнями.

На думку одного з критиків даного біографічного словника Іштвана Лазара [7], такий підхід, коли два перших томи (2140 сторінок разом) присвячені біографіям угорських діячів до 1969 р., а наступні томи, по 900 сторінок кожен, припадають на десятиріччя, є невиправданим. Проте І.Лазар не враховує того, що редколегія у додаткових томах доповнює біографії і тих діячів, про яких недостатньо або зовсім не говорилося у попередніх виданнях, хоча вони заслуговують цього. Це особливо властиво діячам як у міжвоєнний, так і в післявоєнний періоди.

Окрім того, про діячів минулих століть добре інформують численні словники та енциклопедії, а про помітних представників угорської нації ХХ ст. біографічні відомості або відсутні зовсім,

або досить-таки тенденційні. Для ліквідації цього "негативного" явища і об'єктивного відтворення складного історичного періоду останнім часом вже докладено великих зусиль.

На нашу думку, видання біографічних томів, присвячених діячам політики, науки, культури, літератури, які пішли з життя в останні десятиліття (70–90-і роки) є важливим і виправданим, тому що ці біографії висвітлювалися або несправедливо, або зовсім недооцінювалися.

З життя відходить покоління, яке народилося на рубежі XIX–XX ст. і своєю активною діяльністю забезпечило Угорщині після 400 років підневільного існування державну незалежність (1918 р.), пережило дві світові війни, два періоди тоталітаризму і революцію 1956 р., а тому заслуговує відзначення своїх кращих представників на сторінках окремого видання біографічного словника.

Незважаючи на значні досягнення і традиції, угорські біографічні видання ще не були предметом спеціальних студій української історичної науки. Враховуючи й те, що в них містяться цінні матеріали з історії України, особливо її західного регіону, біографічні словники Угорщини заслуговують на більшу увагу в нашій країні.

Нижче подаються три біографії українських діячів з "Угорського біографічного словника", які своєю працею залишили помітний слід в угорській культурі. Біографії доповнені важливими даними, що мають безпосереднє відношення до історії України.

БОНКАЛО Шандор (Bonkalo Sandor) – народився в м. Рахів, Закарпатської області, 22 січня 1880 р. – помер у м. Будапешті, 3 листопада 1959 р.

Відомий учений Угорщини. Здобув широку освіту у Будапештському, Лейпцігському і Санкт-Петербурзькому університетах з історії, філології, художнього перекладу. Добре оволодів німецькою, російською, італійською. Досконало знав свої рідні мови – угорську та українську.

З 1905 по 1916 рр. – вчитель історії в м. Сегеді, Дьондьоші, Залаегерсегі. З 1917 р. – викладач російської мови і літератури в Будапештському університеті. Приватно розпочав викладання історії української літератури. З 1919 р. у цьому ж університеті викладав українську мову та літературу. Незважаючи на заборону контрреволюційним режимом Хорти у 1924 р. кафедри російської та української мови і літератури, продовжував працювати в університеті і факультативно вів курс української мови та літератури. Глибоко вивчав історію українців Карпат, інших слов'янських

народів. Після другої світової війни продовжував викладання української та російської історії в університеті. З його вихованців виросли такі відомі професори-слависти, як Й.Перені, Л.Тарді, Г.Стрипський, І.Дольмапшот.

Ш.Бонкало написав, переклав і видав в Угорщині багато праць з історії, літератури України, Росії, інших слов'янських народів.

Відоміші наукові праці:

A szlávok.— Budapest, 1915; A magyar rutének.— Budapest, 1920; Az ukrán mozgalom története, 1917—1922.— Budapest, 1922; Az orosz irodalom története.— I—II. köt.—Budapest, 1922; A kárpátoljai rutén irodalom és muvelődés.— Budapest, 1935; A rutének (Ruszinok).— Budapest, 1940, 1942.

*Magyar Életrajzi Lexikon.—1. köt.—
Budapest.—1981.—244. old.*

СТРИПСЬКИЙ Гадор (Ядор) (Sztripszky Hádor) — народився у м. Мукачево 7 березня 1875 р. — помер у м. Будапешті 9 березня 1946 р.

Історик, бібліограф, етнограф, історик літератури. Походив з української сім'ї священика. Університетську освіту здобув в університетах Будапешта, Коложвара і Львова. Розпочав наукову роботу у Коложварі у музеї народної творчості. З 1903 по 1909 рр. — працівник Трансільванського музею, помічник викладача в Мароморощієті. 1910—1918 рр.— архівний працівник в Угорському національному музеї (Будапешт). В період народно-демократичної і соціалістичної революцій 1918—1919 рр. активно працював у Міністерстві національних меншин, намагався справедливо розв'язати національне питання на Закарпатті пляхом розширення автономії українцям. Під редакцією Стрипського в Будапешті протягом 1918—1919 рр. видавався щотижневий просвітньо-політичний часопис українською мовою "Русько-українська Правда". Викладав у Будапештському університеті історію України. У 1922 р. хортистський режим звільнив Стрипського з роботи за активну участь у революціях 1918—1919 рр. і практичні справи по демократичному вирішенню національного питання на Закарпатті. З цього часу Стрипський зайнявся науковою роботою. Видав багато праць з історії та літератури України під псевдонімами Біленький, Хіадон Мікес.

Діяльність Стрипського — значне явище в угорській культурі. Він був значним популяризатором Т.Шевченка, І.Франка в Угорщині, першим перекладачем і видавцем "Заповіту" Шевченка

угорською мовою у 1916 р., виявив спорідненість і схожість творчих поривань Т.Шевченка і Ш.Петефі — двох геніїв українського та угорського народів.

Відоміші наукові праці:

Ígyzetek a görög kultúra Árpádkori nyomairól.— Budapest, 1913; Moszkophilizmus, Ukrainizmus és a hazai rusznakok.— Budapest, 1913; Ukráina. Ukrán—magyar kulturális és gazdasági kapcsolatok szemleje/ Szerk.: dr.Sztripszky Hiador.— Budapest, 1915—1916; Виїмки із угорсько-руського письменства XVII—XIX вв.— Budapest, 1918; Стрипський Г. Малоросійський Петефі //Vasárnapi újság. — Budapest, 1914; Стрипський Г. Петефі і Шевченко// Українія.— Budapest, 1916.— № 7—8.

Література про Г.Стрипського:

Borsa Jedeon. Sztripszky Hiador//A Konyvtáros.— Budapest, 1959; Vaszoczik Vera. Sevcenko és Magyarország // Kárpáti Kalendarium, 1974; Шевченко і світ.— К., 1989; Шевченко і Закарпаття: Бібліографічний покажчик.— Ужгород, 1989.

Magyar Életrajzi Lexikon.— 2. köt.— Budapest, 1982.— 804. old.

ХОДІНКА Антал (Hodinka Antal) — народився у м. Ладомер 13 січня 1864 р. — помер у м. Будапешті 15 липня 1946 р.

Історик, професор, академік Угорської академії наук з 1933 р. Початкова освіта — теологічна. Згодом перейшов на світську науку. З 1889 р.— працівник Інституту історії в Австрії, з 1891 р. — викладач гуманітарного факультету Будапештського університету. 1892—1906 рр. — архівіст, працівник національних бібліотек у Відні, Римі. З 1906 р. — викладач історії на юридичному факультеті Братиславського університету. З 1923 р. по 1935 рр. професор Печського університету (Угорщина). У 1932—33 рр.— його ректор. А.Ходінка — видатний історик Угорщини. Коло наукових інтересів — україно-руська, російська історія, історія слов'ян.

Відоміші наукові праці:

A szerb fejedelemség viszonya Magyarországhoz. — Budapest, 1889; A munkácsi görög katolikus püspökség története. — Budapest, 1909; Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai.— Budapest, 1916; Muszka könyvárúsok hazánkban 1711—1771.—Budapest, 1925; Adalekok az ungvári var és tartománya és Ungvár város történetéhez.—Budapest, 1918; A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk.— Budapest, 1923; II. Rákocsi Ferenc fejedelem és a "gens fidelissima".— Pécs, 1937.

Література про А.Ходінка:

Szabó Pál. A magyar Királyné Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. — Pecs, 1940; Holub Iozsef. Hodinka Antal: Nektológ //Századok, 1945—1946; Perényi Iozsef. Emlékezés H.A.// Századok, 1965; Foldvári S. Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyveszet.— Nyiregyháza, 1993; Foldvári S. Adalékok a Veszprémi Erseki Könyvtár régi cirill könyveinek provenienciakérdéséhez//Magyar Könyvszemle.— 1994.— № 3.

*Magyar Életrajzi Lexikon.— 1. köt.—
Budapest, 1981 — 727. old.*

Література:

1. Magyar Athenas/Írói életrajzgyűjtemény.— Nagyszcben, 1766. Петер Бод (1712—1769) — видатний діяч угорської культури у Трансільванії. Священик рсформаторської церкви у м. Мадьяріген.

2. Szinnyei Iozsef (1830—1913). Magyar irok elete es munkai.— Budapest, 1891—1914.— I—XIV. kot.

3. Gulyás Pál (1881—1963). Magyar irok elete es munkai.— Budapest, 1925—1942.— I—VI. kot.

4. Révai Nagy Lexikon.— Budapest, 1925. Про цю енциклопедію детально написано в окремій книзі: A Révai Nagy Lexikonának története.— Budapest, 1927. kot.

5. Uj Magyar Lexikon.— Budapest, 1950—1980.— I—VII. kot.; Magyar neprajzi Lexikon.— Budapest, 1980.— I—IV. kot.; Vilagirodalmi Lexikon.— Budapest, 1980.— I—VII. kot.; Munkás—mozgalomtörténeti lexikon.— Budapest, 1972; Ki csoda?— Budapest.— 1974, 1978, 1979, 1985; A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom kislexikon.— Budapest, 1987.

6. Magyar Eletrajzi lexikon.— Budapest.— 1967, 1969, 1981, 1992.— I—IV. köt.

7. Lazár István. Pöteletrajzok? A magyar életrajzi lexikon új, kiegészítő köteteről//Valóság.— 1982.— № 3.— 107. old.

**ПОЛЬСЬКИЙ БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК
(POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY).
ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ. UCRAINICA.**

Практика створення біографічних словників у різних європейських народів налічує вже кілька століть і відзначається багатством накопиченого матеріалу. Це та теоретична і методична основа, на якій має базуватися праця по укладанню Українського біографічного словника, розпочата в структурі Національної академії наук України. Особливе значення у цій роботі має вивчення досвіду створення монументального Польського біографічного словника, перший том якого вийшов у Кракові в 1935 році, а видання наступних томів продовжується і в наші дні. Досвід роботи над цим словником, що є так званою "колективною біографією народу", важливий і цінний для нас тому, що в ньому висвітлюється суспільний шлях дуже близької до нас країни, історичні шляхи України з якою в різні за характером епохи постійно перетиналися, створюючи спільний українсько-польський феномен (в історії, літературі, музиці, етнографії, релігії, мові та долях окремих особистостей).

Цей досвід важливий і як суспільно-політичний та психологічний чинник, що дивовижно збігся в історичних долях обох народів як визначник національного самоусвідомлення і самовираження. Однак між ними існує єдина різниця. Ідея створення Польського біографічного словника виникла у середині XIX ст. після розподілів Польщі та листопадового повстання (1831 р.) в емігрантських колах, коли, як зазначено в "Передмові", "наше суспільство, втративши рештки власних державних форм, відчуло себе у своєму безсмертному естві народом і зрозуміло, що таку колективність творили тисячі особистостей протягом кількох десятиків поколінь", тобто, коли створення такої колективної біографії мало, всупереч усьому, сприяти ствердженню самосвідомості поляків і їхньої державності. Ідея ж створення подібного словника, який, до речі, мають усі цивілізовані народи, в умовах незалежної України стала *post faktum* обов'язком сумління і правом української інтелігенції висвітлити належним чином свою історію і її творців, розгрібши авгієві конюшні цієї історії, відділивши правду від міфів та брехні, відстоюючи те, що історично належить її народові, одним словом — створити працю неперевіршеної ваги. Бо саме в біографіях тисяч особистостей, що творять історію народу, най-

повніше і найдокументальніше відображається сама історія і перекреслюється можливість її фальсифікації. Тому-то вже в XIX ст. у Європі були створені фундаментальні праці подібного змісту із залученням величезних державних коштів, такі як "Allgemeine Deutsche Biographie", "Dictionary of National Biography" та ін., які мав за взірець і "Польський біографічний словник" (детальний опис історії та принципи створення цього словника та характеру організації праці над ним читач знайде в тексті "Передмови" до I тому видання, переклад якої вміщено у кінці цієї статті).

Ідея створення такого словника, незважаючи на численні спроби протягом XVIII та XIX ст., не могла бути реалізованою аж до отримання Польщею незалежності у 1918 році. Перші офіційні відомості про необхідність укладання "польської національної біографії" з'явилися у пресі в 20-і роки і початково мали на меті дописати вузьке завдання: створити ювілейне видання на відзначення десятиріччя незалежної Польської держави, яке охоплювало б період історії Польщі після її розподілів (тобто лише XIX — початок XX ст.). Згодом у краківських історичних колах зародилася думка про створення Тимчасового редакційного комітету Польського біографічного словника епохи до розподілів Польщі, починаючи від найдавніших часів. Внаслідок бурхливої діяльності різних наукових громадських та видавничих установ — перш за все Польського історичного товариства та Академії наук — було утворено структури, які зайнялися укладанням так званого Загального біографічного словника.

На початку 1931 року було створено статут видання Словника (або регламент виконавчих структур), а восени того ж року ухвалено принципи його укладання, розроблені Комітетом у детальну програму. Для нас першочерговий інтерес становлять ті принципи, що регламентували осіб, біографії яких включалися до словника.

Перш за все, це діячі, що вже належать історії (тобто померлі особи), без будь-яких часових обмежень. Що ж до тих осіб, які ще активно працюють, біографічний матеріал липше збирається. Кого ж вважали польські історики таким, чиє ім'я має знайти своє місце у колективній біографії Польщі? Це, перш за все, особи, що активно діяли у польському національному, культурному та державному житті у межах Польської держави різних часів, у тому числі на землях, що відійшли від неї, а також поляки, що активно діяли в чужоземному середовищі. Слід зазначити, що до словника включаються і такі діячі, що не були поляками за походженням, але "брали певну участь у справах польського народу і держави".

У зв'язку з близькістю історичних та культурних шляхів розвитку українського та польського народів і тісним переплетенням як громадських, так і особистих доль їх представників криється той вузол проблем, які нерідко треба буде розв'язувати авторам Українського біографічного словника.

Варто звернути увагу також на алфавітний принцип побудови усього словника (з можливим виданням пізніше додаткових томів) на протизвагу початково розглядуваній т. зв. "голландській" системі, коли кожний черговий том містив повний алфавітний набір статей (від А до Я). При укладанні словника перед авторами було поставлено вимоги дотримуватися повної об'єктивності, подавати лише стислий інформативний матеріал, утримуючись від політичних, соціальних та інших оцінок того чи іншого діяча. У зв'язку з діапазоном представлених біографій (польські землі не лише в сучасних, але і історичних межах, а також діячі польської діаспори, еміграції тощо) особливої уваги і оцінки заслуговує досвід використання Польським біографічним словником джерельної бази. Це не лише польські, українські й російські друковані матеріали та державні архіви, але й матеріали паризьких, берлінських, лондонських, дрезденських, римських та інших джерел, що зустрічаються далеко не в усіх подібних виданнях. Окрім того, велику увагу приділено тут опрацюванню даних різних приватних архівів та архівних служб (як міських, костельних та ін., так і приватних зібрань магнатських родин тощо).

Матеріали Польського біографічного словника акумулюють багатий досвід принципів укладання окремих статей, вимог до стилю написання, у способі збирання матеріалів, у принципах добору автури та організаційної роботи при підготовці до друку окремих томів (зацікавлених відсилаємо до вміщеного далі перекладу тексту "Передмови" Словника).

Детальне ознайомлення зі змістом I-го тому Словника (Abakanowicz Abdank Bruno — Beynart Wojciech), Краків, 1935 та 112-го зошита XXVII (1) тому (Pniowski Jan — Pogonowski Jan), Wrocław — Warszawa — Kraków, 1982 (вибір томів обумовлений тільки об'єктивними чинниками — наявністю лише даних томів у нашому розпорядженні) свідчить про те, що в цілому авторам і редакторам видання вдалося втілити проголошені принципи в життя. Перед читачем розгортається монументальна і надзвичайна багатопланова (в історичному, культурному, соціальному, релігійному, військовому, психологічному та ін. аспектах) панорама життя Польської держави від її заснування до останніх десятиліть.

І що найважливіше для нас — у цій панорамі визначне місце

посідають ті аспекти життя Польської держави, які безпосередньо пов'язані з Україною — її історичним минулим протягом ряду епох, з розвитком культури, освіти, економіки, науки, з визвольною боротьбою українського народу проти численних поневолювачів від епохи середніх віків аж до культурних контактів, включаючи й військові та національні конфлікти початку ХХ ст.

І тут через особи і постаті, віднесені з більшою чи меншою аргументованістю (до цього ми повернемося пізніше) до польської історичної та культурної традиції, ми натрапляємо на найцінніше з точки зору українського читача: на історичні особи, реалії, суспільні й політичні події, які мають безпосереднє (а нерідко і виключне) відношення і до української історії та культури. Їх можна окреслити одним емкісним терміном *ucrainica*, який у даному разі, на відміну від вживання його у певній сфері мовознавства, включає у себе все, що тією чи іншою мірою стосується сфери українського культурного та історичного життя.

Саме тут і постає згадувана вже проблема історичного перехрещення двох культур і складності розмежування фактів і явищ, що належать по суті обом культурам — польській та українській, хоча в цілому ряді випадків таке розмежування виступає досить прозоро.

У матеріалах Польського біографічного словника таке перехрещення, природно, стає очевидним на життєвих шляхах та долях людей, що походили з суміжних територій Польщі та України, державно-територіальні кордони яких історично змінювалися. Це, перш за все, Галичина та Правобережна Україна, землі яких, як відомо, протягом століть перебували у складі Польсько-Литовської держави і зазнавали польських культурних і інших впливів до 1939 року включно.

Історичні взаємини обох народів протягом сторіч були бурхливими. Перепліталися й плавилися в спільному культурно-історичному процесі долі народів і, перш за все, їхніх представників, зусилля і діяльність яких ставали рушійною силою цих процесів.

Отож і в представлених томах Словника значна частина осіб належить до тих, чії біографії та діяльність так чи інакше пов'язані з Україною (за неточними даними кількість таких осіб в обох томах може складати до 20% усього числа представлених у них біографій),— спочатку за місцем народження та освітою, а потім і за територією, де розгорталася їхня пізніша діяльність. Це, перш за все, Галичина та, менше, Правобережна Україна (Київ та Київщина), Волинь і Поділля.

Хронологічна віднесеність їх — переважно кінець ХVІІІ—ХХ

століття. В історично більш ранній період (XII—XVII ст.) кількість таких діячів порівняно незначна. Щодо XII—XV ст. — це окремі документальні свідчення з посиланням на Длугоша і ін. без ширшого біографічного опису, які, проте, становлять інтерес для ранньої української (руської) історії (наприклад, стаття "Варвара (Barbara), кн. руська невідомого походження" (XV ст.), дружина мазовецького князя, яка після смерті чоловіка була регентом Польщі при своїх дітях (т. I, с. 293). Чи стаття "Агафія (Agafia)", — дружина мазовецького князя Конрада I (XIII ст.), дочка Святослава Андрія Ігоревича (sic ?), Повгород-Сіверського князя (т. I, с. 30).

Серед культурних діячів раннього періоду згадується єпископ галицький Антоній, який у 1370 р. очолив галицьку незалежну митрополію (включала перемишльське, хелмське, турівське і володимирське єпископства) і керував нею протягом 20 років (т. I, ст. 35) і ін.

Бурхливі події XVI—XVII ст. дають дещо більше постатей історично тісно пов'язаних з Україною. Серед них — військові діячі, представники духовенства, друкарі, вчені, письменники і інші. Одним з найбільш ранніх представників польського друкарства у Львові бачимо Мацея Берната (XVI ст.), що походив з Сілезії, але в останнє десятиліття XVI ст. активно працював над розвитком друкарської справи у Львові (залишилися друки з 1593, 1598, 1599 pp.) (т. I, с. 482).

Помітний слід у розвитку архітектури Львова і ряду галицьких міст залишив будівничий і архітектор Андрій Бемер, який творив на зламі XVI і XVII ст. Відомий, перш за все, перебудовою знаменитої Львівської вежі на ратуші, а також як автор цілого ряду львівських вівтарів, виконаних з алебастру, з яких найцінніший зберігся у костьолі св. Миколая (т. I, ст. 420). Згадується також відомий львівський золотар 2-ї пол. XVI ст. Марцин Алембек, художні роботи якого з дорогоцінних металів високо цінувалися при європейських королівських дворах (т. I, ст. 76) і ін.

Серед військових діячів XVI—XVII ст. наведені біографічні дані як тих, які вірно служили Польській короні у боротьбі проти козаччини (напр. Габріель Оксак (XVII ст.), син київського судді, острозький староста, згадуваний у романі "Вогнем і мечем" Г.Сенкевича (т. I, с. 38), Ян Барабаш і інші (т. XXVII, с. 268)), так і тих, які рішуче виступили на стороні українського народу у його національно-визвольній боротьбі. Серед останніх — постаті, які беззастережно мають бути віднесені до української історії і культури як видатні патріоти, що серйозно прислужилися інтерес-

сам України. Це, перш за все, Стефан Подобайло (або Пободайло Степан; пом. у 1654 р.) — "задніпрянський", а потім чернігівський полковник, наказний гетьман сіверський. Походив з-під Ніжина, перейшов на бік Б.Хмельницького, боровся за козацькі права на Чернігівщині та Київщині, керував 30-тисячним козацьким військом у Чернігові, ставлячи заслін литовським частинам. Загинув під час облоги Гомеля і похований у Чернігівському Іллінському монастирі, що його він перед тим відбудував (т. XXVII/1, зоп. 112, с. 135—136).

У тому ж плані привертає увагу постать Якова Барабаша (Вагабазз Якоб), січового (кошового) гетьмана часів Хмельниччини, прибічника Москви і противника І.Виговського, що відіграв дуже важливу роль у боротьбі за спадщину Б.Хмельницького в рр. 1657—1658 (т. I, с. 268) (див. переклад в кінці цієї статті).

Цілком очевидно, що вміщення біографій цих історичних осіб у Польському біографічному словнику має формальний характер і обумовлене лише зовнішніми зносинами цих осіб з подіями польського історичного життя.

Часом ці формальні обставини є абсолютно непереконливими, і вміщення біографії діяча виключно українського культурного плану пояснюється хіба що адміністративними межами Польсько-Литовської держави, куди входила Україна. Це найбільш очевидно на прикладі включення до Словника такої постаті як Памво Беринда (XVII ст.), автор першого в історії словника української мови, вчений-друкар Києво-Печерської лаври (т. I, с. 473—474) (див. переклад в кінці цієї статті). Значною мірою тими ж причинами може пояснюватися вміщення у словнику біографії відомого культурного діяча України Лазаря Барановича (XVII ст.) — ректора Києво-Могилянської академії, православного чернігівського єпископа, митрополита київського, поета і філософа, що становить собою цілу епоху в українському книгодрукуванні. Щоправда, Баранович часто друкував свої твори польською мовою, закликаючи обидва народи до єднання, але сутність його релігійної і творчої діяльності скерована була, передусім, на захист інтересів українства (т. I, с. 273—274).

Саме в цій постаті чи не найяскравіше відбилася складність проблеми перехрещення двох культур: української та польської — проблема, яку сучасні дослідники (як польські, так і українські) схильні розглядати в аспекті компромісного — в аспекті належності таких феноменів рівною мірою до обох культур — як польської, так і української. І цю позицію, очевидно, слід прийняти, оскільки вона обумовлена специфікою тривалого розвитку обох народів у

тісному історичному та культурному співжитті та взаємовпливі.

Серед біографій діячів XVII ст. особливу увагу — у плані історіографіа — привертає стаття, присвячена відомому французькому військовому інженерові, архітекторові і картографу Вільгельмові Боплану (Beauplan Wilhelm). Перебуваючи на службі у польського короля у 40–50-х рр. XVII ст., він брав участь у військових походах поляків проти козаків, будував укріплення, зводив замки (Кодак, Бар і ін.). До історії світової культури він, однак, увійшов як один із кращих картографів XVII ст. і, перш за все, — у зв'язку з укладеними ним картами Дніпра і України (кілька різних видань здійснено у середині XVII ст.) — першими картографічними описами нашої країни.

В статті, однак, підкреслюється, що навіть не перший повний картографічний опис України приніс Боплану світову славу. Основною його заслугою автор статті Кароль Бучек вважає коментар до цих карт, присвячений описові України. У зв'язку з важливістю цього фрагменту для української культури наведемо його повністю: "Однак не заслуги в галузі інженерної справи, як також і не прекрасні картографічні праці стали основою його (Боплана — Н.Р.) слави у сучасників; прізвисьце Боплана стало широко відомим, перш за все, у зв'язку з трічі видаваним ще за його життя (1651, 1660 і 1661 рр.) французьким описом України, виконаним, без сумніву, вже після повернення до Франції; останній, очевидно, мав бути свого роду коментарем до карт України і Дніпра. Опис, що містить у собі багато цікавих відомостей про географію, природу і населення України та Криму, про суспільні й політичні відносини, про звичаї тощо, написаний живо і з неабияким письменницьким хистом... вперше представив Заходу цей надзвичайно цікавий і тоді майже невідомий куточок Європи в усій його красі. А варто пам'ятати, що протягом всієї другої половини XVII ст. українсько-подільські території Речі Посполитої були об'єктом великого зацікавлення майже усієї Європи ..." (т. I, с. 386).

Таким чином, стаття є яскравим вірцем взаємної пов'язаності національних культур, сфокусованої у творчій особистості, слухності принципів відбору матеріалу для Словника з подоланням національних бар'єрів, і є доказом необхідності максимально враховувати цей досвід в Українському словнику. Тим більше, що принцип національної віднесеності не тільки не проголошувався при укладанні польського словника, але й, по суті, не міг бути реалізованим навіть щодо діячів з колишніх польських та українських територій (настільки нетотожною і неоднозначною була саме у той період справа національної належності та національно-

го самоусвідомлення, а тим більше — культурної діяльності). У більшості біографій, як правило, не зазначається національна належність — вказуються лише родинні (родові) зв'язки та в ряді випадків відзначається т. зв. "руське" походження роду в цілому. Тут цілком очевидно йдеться про українське походження (з чим нерідко виявляється пов'язаний і напрямок громадської діяльності).

У розглядуваних словниках переважна більшість статей про осіб, пов'язаних своєю діяльністю з Україною, хронологічно представляє більш пізній період — частково XVIII ст. і XIX--XX ст. Серед них можна визначити три групи осіб, біографії яких тією чи іншою мірою пов'язані з Україною. Перша — не дуже численна — це культурні, громадські діячі, які лише за народженням та за освітою пов'язані з Україною, але вся діяльність яких розгорталась на території власне Польщі і відбувалася у сфері власне польської культури. До таких можна віднести: Броніслава Абрамовича (1837—1912; з Волині) — відомого польського художника, учня Я. Матейка, полотна якого зберігаються в Національному музеї; Юзефа Абрамовського (1868—1918; с. Стефанне під Васильковом на Київщині), що виховувався в родині випускника Київського університету у висококультурній атмосфері і згодом став визначним політичним діячем (один з організаторів Польської соціалістичної партії), філософом, вченим-психологом, автором численних науково-теоретичних праць у цій галузі; Станіслава Подвисоцького (1882—1952; с. Волковинці, Летичівського повіту) — журналіста, культурного діяча, засновника відомого журналу "Wiedza i życie", що виходить і досі; Віктора Подоцького (1895—1960; с. Антоніни в Україні) — відомого дипломата, військового аташе Польщі в Америці та в Англії під час II світової війни, посла в Канаді; його двоюрідного брата Віктора Подоцького (1901—1970; с. Озерна біля Білої Церкви) — художника-графіка, мистецтвознавця, автора багатьох художніх творів, представлених нині у Національному музеї у Варшаві; Клеменса Подвисоцького (1832—1903; Вінниця) — відомого поета, перекладача, педагога, у творчості якого, зокрема в ліриці, звучать українські мотиви і туга за Україною.

Однак виразно прослідковується така тенденція: у значній кількості культурних і громадських діячів, пов'язаних за походженням та освітою з Україною, життєвий шлях залишається невід'ємним від долі цієї землі. До цієї другої групи належить більшість тих, хто походить з України. Серед них немало таких, що залишили помітний слід у культурній історії Галичини, Поділля тощо.

У галузі літератури і мистецтва до них належать:

Подвисоцький Костянтин (1810—1868; Вінниця) — літературний критик, романіст, історик, колекціонер, бібліофіл, вихованець Вінницької (Подільської) гімназії, що давала солідну освіту, увійшов у київські літературні кола, які групувалися навколо М.Грабовського, і активно працював у галузі літератури; співробітничав у ж. "Русалка" і ін.

Безза Антон (1787—1859; Львів) — актор і літератор, грав на сценах Львова, Крем'яндя, Варшави і Кракова, один з найвидатніших львівських акторів I пол. XIX ст.

Баранський Францішек (пом. у 1881 р.; Україна, Київський університет) — драматург; його твори, видані у Житомирі, звернули на себе увагу відомого письменника І.Кращевського; видавець польського "Букваря" і "Каліграфії" (Житомир).

Баранський Віктор (1833—1875; Волинь) — художник, який після навчання в Парижі повернувся в Україну і жив при шляхетських маєтках і резиденціях Поділля та України, створюючи портретні галереї своїх сучасників.

Бартошевський Ян (1852—1920; Львів) — професор теології Львівського університету, викладав і друкував свої теологічні праці українською мовою.

У галузі науки і техніки:

Подвишоцький Валеріян (1822—1892; Чернігів) — лікар, професор фармакології, працював у Харкові, на Чернігівщині, залишив вагомий професійний доробок.

Подольський Роман (1873—1954; с. Домбровинці під Уманню) — інженер-електрик, що після закінчення гімназії у Львові та ун-ту в Цюриху, у 1903—1907 рр. організував електротехнічне бюро у Києві, а потім розбудовував трамвайні сполучення у Варшаві як засновник і організатор цієї справи (чи не з його ім'ям пов'язане будівництво першої трамвайної колії в Києві?).

Беднарський Шенсн (1845—1913; Львів) — друкар Ставропільської друкарні у Львові, автор численних праць з історії друкарства, суспільно-політичний діяч, організатор львівської друкарської справи.

Бопре (Beaurgé) Юзеф (1800—1872; Коломия) — лікар, близький друг родини Словацьких, вихованець базиліанської школи у м. Овручі (де вчителював його батько), а згодом Крем'янецького ліцею, у Крем'янці працював усе життя, сюди й повернувся після заслання до Сибіру за участь у повстанні (1831 р.); за певними даними — першим запровадив у Сибіру невідоме там до того часу вирощування пшениці та ін.

У галузі політики:

Подлевський Валеріян (1809—1885; Коломия) — галицький прогресивний політичний діяч, депутат Віденського сейму від Галичини, що виступав за ліквідацію кріпосного права та за права Галичини і галицького селянства.

Подгороденський Юзеф (1740—1830; с. Деражне на Волині) — посол кількох сеймів — від Чернігівщини, Волині, Крем'янця; заснував костюл в с. Деражне та ін.

Подгорський Зигмунт (1891—1960; с. Попудня Липовецького повіту на Київщині) — генерал бригади Війська Польського з багатою на події біографією — починаючи від участі у польсько-українській війні 1918 р. і функцій військового аташе у Києві — через участь у війні 1939 року і німецькі концтабори — до активної політичної діяльності у Лондоні та співініціаторства у створенні т. зв. "Kola Kijowian" (Київського гуртка) у Лондоні з виданням "Ramiętnika Kijowskiego", літературного видання, що існує й досі, публікуючи твори учасників гуртка. Остатні — в основному люди похилого віку — письменники і культурні діячі, пов'язані за походженням та певними етапами життя з Києвом (до таких належить, зокрема, Юзеф Гарлінський — відомий літератор, політичний та військовий діяч, один з активних учасників Київського гуртка, що відвідав недавно Київ — свою батьківщину, матеріали про нього див. "Dziennik Kijowski").

До третьої групи біографічних статей, які можуть бути охоплені поняттям *ustrainica*, належать у словнику такі, що мають безпосередню дотичність перш за все до української культури — як за походженням цих осіб, так і за основним спрямуванням їхньої діяльності. До них належить цілий ряд біографічних статей, як напр. Антонович Володимир (1830—1908) (див. переклад цієї статті в кінці), Барвінський Олександр (1847—1927), Беринда Памво (ном. 1632), Берло Арсеній (ном. 1744), Подобайло (Пободайло) Стефан (Степан) (ном. 1654) та деякі інші, відомості про яких тут не наводимо, відсилаючи читача до перекладу цього матеріалу в кінці статті. Вміщення цих матеріалів у Польському біографічному словнику є свідченням, мабуть, максималістських тенденцій редакторів, що при відборі матеріалу керувалися часом суто зовнішніми критеріями (див. вище), а не якимись певними ідеологічними настановами (хоча й цього виключати не доводиться). При укладанні Українського біографічного словника варто звернути увагу на такого роду статті, тому що в них знайшли належне висвітлення біографи діячів української історії та культури.

До кола питань, які у цій статті окреслені терміном *ustrainica*,

можна віднести, поряд з численними конкретними відомостями і фактами з історії матеріальної та духовної культури краю, які супроводжують біографічні матеріали, ще й такі, що не залишать байдужим жодного українця чи поляка, бо є виявом високої духовності представників обох народів, зрілості їхніх культур. До них ми віднесли б факти, коли з певних психологічних чи інших причин представник одного народу піднімається на захист прав іншого, сусіднього, захищаючи їх або своїм авторитетом (ученого), або зі зброєю в руках, віддаючи за нього життя. Таких фактів безліч в історії двох близьких культур (згадаймо хоча б участь у польському повстанні 1861 р. брата О.Потебні Андрія, інших діячів, добре відомих в історії польсько-українських культурних зв'язків).

У наших матеріалах звертають на себе увагу у цьому плані дві яскраві постаті: польський учений Бодуен де Куртене (Baudouin de Courtenay; 1845–1929), француз за походженням, що довгий час працював у Росії, але вважав себе польським ученим і зробив багато для розвитку польського мовознавства. Добивався автономії для Польщі від царського уряду, а повернувшись до незалежної Польщі у 1918 році, підняв свій голос на захист незалежності українського народу.

З іншого боку, привертає увагу постать Антона Березовського (1847–1916; с. Кутища на Житомирщині), що походив із родини Гриневичів і належав до руської шляхти (судячи з фонетичної форми прізвища, — повноголосся -ege- властиве саме українській мові, на відміну від польської, пор. п. brzoza (Бжезінський), зазнав злигоднів з дитинства, у 16 років вступив до кінного полку, що формувався під Любаром, а через рік емігрував, міняв різні професії і нарешті у 1867 р. вчинив замах на царя Олександра II (у Парижі). Згодом довгі роки польська еміграція боролась за життя цього українця, судовий процес над яким викликав численні прояви симпатії до Польщі (завдяки цьому було змінено вирок із смертного на дожиттєве ув'язнення) і привернув увагу Європи до проблеми розділеної країни, що час від часу вибухала повстаннями протягом усього ХІХ ст.

Так сухі документальні матеріали Польського біографічного словника набувають високого пафосу звучання, а особливо для українського читача, небайдужого до своєї культури. Через біографії представників кількох народів (бо саме таким є зміст Польського біографічного словника) проглядають тисячі відомих прізвищ невідомих нам людей.

Польський біографічний словник — це видання, що має неабияке значення і для української культури. Завданням запланова-

ної підготовки Українського біографічного словника є виявлення характерних методичних засад та принципів побудови польського словника, з одного боку, та багатократне примноження та розробка нової джерельної та теоретичної бази, з другого.

У кінці статті ми вміщуємо переклади передмови та кількох статей з Польського біографічного словника, аби читач міг детально ознайомитися як з принципами його укладання, так і з реалізацією цих принципів на матеріалі біографій діячів української культури, дані про яких можуть бути корисними при підготовці Українського біографічного словника.

Передмова.

Хоча вже за часів колишньої Речі Посполитої існувала думка про укладання польських біографічних словників, — згадаймо хоча б про Симона Старовольського при Вазах і про Юзефа Voelckera при Станіславі Августі. — в усій повноті необхідність такого видання усвідомлено було лише тоді, коли наше суспільство, втративши залишки власних державних форм, відчуло себе у своєму безсмертному естві народом і зрозуміло, що таку колективність творили тисячі творчих особистостей протягом кількох десятків поколінь. І власне тоді, в еміграції, після подій у листопаді, Літературне товариство почало збирати матеріали до Польського біографічного словника, який охоплював би всі часи. Результати цих зусиль у формі кількох десятків скриньок, що містять дані, актуальні значною мірою й досі, зберігаються у Польській бібліотеці на Quai d'Orleans у Парижі. Історики наступного покоління — як краківські, львівські, так і варшавські — докладали стільки зусиль для поліпшення критичного методу, а також для дослідження суспільних і правничих форм, що колективну біографію вважали завданням менш актуальним.

Тим часом наші ближчі і дальші сусіди, користаючися з привілеїв незалежного існування, майже всі випередили нас у галузі колективної біографії.

Важливі індивідуальні подробиці, не охоплені відповідною конструктивною і видавничою формою, заповнювали наші енциклопедії (особливо Оргельбранда і Велику Ілюстровану), як і історичні монографії, тоді як публікації типу "Allgemeine Deutsche Biographie" або "Dictionary of National Biography" вважалися такими, що перевищують можливості нашого суспільства. І справді, перша спроба біографічного словника, з якою виступили у 1884 р. Стекерти, не вдалася вже на самому початку. Однак, окремі вчені пам'ятали про цю спробу, особливо покійний Людвік Фінкель. У

1921–22 рр. на сторінках "Przeglądu Warszawskiego" згадує про "польську національну біографію" Владислав Конопчинський. Нарешті у 1928 р. Фінкель висловлює думку у Польському історичному товаристві про те, що видання Біографічного словника Польщі епохи після п розподілів було б найкращою формою відзначення десятиї річниці держави. Правління Товариства прийняло цю ініціативу і доручило редагування словника Казимирові Тишковському, бібліотекареві Національної бібліотеки ім. Оссолінських у Львові, який негайно розробив план видання і розпочав перші пошуки.

У більш широких колах Товариства з'явилася, однак, думка про те, що нам під силу було б і більше завдання – таке, яке уявлялося Літературному товариству в еміграції. Група краківських учених, не торкаючись епохи після розподілів Польщі, якою займалася львівська редакція, створила Тимчасовий редакційний комітет Польського біографічного словника епохи до розподілів Польщі. До нього увійшли: Олександр Біркенмаєр, Ян Домбровський, Казимир Добровольський, ксьондз Ян Фіялек, Владислав Конопчинський і Станіслав Кот, а також секретар Казимир Лепший. Протягом року вже краків'яни приготували картотеку, що налічує кільканадцять тисяч прізвищ, у зв'язку з чим Польська Академія наук з ініціативи генерального секретаря проф. Станіслава Кутщеби, маючи у перспективі отримання серйозної фінансової допомоги для цього проекту, висловила згоду прийняти обидва напрямки дослідження під своє керівництво і на свій кошт. Внаслідок переговорів, які провів генеральний секретар Академії з президентом Польського історичного товариства Станіславом Закржевським, останнє віддало Академії свої матеріали до Словника, висуваючи лише вимоги, що, по-перше, загальний Словник належним чином візьме до уваги заслуги людей, які боролися за відбудову держави, а, по-друге, Польському історичному товариству гарантується право належного впливу на редакцію Словника.

28.01.1931 р. Правління Академії затвердило регламент (статут) видання Словника, за яким керувати ним мали чотири органи: Видавнича комісія, Рада словника, Редакційний комітет і Головний редактор з допомогою секретаріату. До Видавничої комісії входили генеральний секретар Польської Академії наук, а також секретарі чотирьох відділів, до Ради словника – члени Видавничої комісії і Редакційного комітету, працівники, призначені Правлінням Польської Академії наук, троє делегатів Польського Исто-

ричного товариства, а також представники товариств і установ, за якими Правління Польської АН визнало право призначення делегатів. Редакційний комітет складається з Головного редактора і його заступника, а також 12—18 членів, визначених Правлінням Польської АН на три роки. Головним редактором був призначений Вл. Конопчинський, до Редакційного комітету увійшли: Олександр Біркенмаєр, Францішек Буяк, Стефан Демби, ксьондз Тадеуш Глемма, Роман Гродецький, Оскар Халецький, Марчелі Хандельсман, Януш Івашкєвч, Станіслав Кот, Мар'ян Кукель, Леонард Лєпший, Адам Левак, Броніслав Павловський, Адам Скалковський, Казимир Тишковський, Адам Вжосек. Секретарем Комісії став Казимир Лєпший. З часом з комітету вийшли: Францішек Буяк, Стефан Демби, Марчелі Хандельсман, Леонард Лєпший, а призначені: Стефан Коморницький, Гелєна Полячкєвна, Вацлав Токаж і Анджеј Войтовський.

Рада Словника на першій сесії 24.10.1931 р. ухвалила основні принципи видання, які потім Комітет розробив в детальну програму. Прийнято було, що "в Словнику будуть лише статті про осіб, які померли, без жодних обмежень щодо часу. У Польському біографічному словнику будуть вміщені: а) особи, які активно діяли у польському державному і національному житті у межах Польської держави різних часів (у період після розподілів Польщі у межах до розподілів аж до граничних трактатів, укладених відновленою Річчю Посполитою); б) особи, які активно діяли в політичному, суспільному і культурному житті Польщі на землях, що відійшли від неї, і на чужині; в) поляки, які активно діяли в чужоземному середовищі, якщо вони не зазнали повної денационалізації. Ті ж особи, які у зв'язку із своїм походженням і діяльністю можуть бути визначені як такі, що їх належить подати у словниках інших народів, будуть представлені у Польському біографічному словнику тільки у плані своєї участі у справах польського народу і держави".

Для збирання матеріалів створено місцеві комітети, або філії, у Кракові, Варшаві, Львові, Познані, Вільно, Катовіцах, Луцьку і інших містах. Загальне керівництво здійснював секретаріат (бюро) Редакції з Головним редактором у Кракові. Підготовчі роботи велись редакцією до 1934 р. Вони полягали в укладанні двох картотек: предметної (спеціальної) і алфавітної (загальної), у визначенні осіб, достойних бути вміщеними у Словнику, у методичній розробці видавничої інструкції і у збиранні автобіографічних або біографічних матеріалів, що торкаються осіб живих, які з часом увійдуть до додаткових томів Словника. Інструкція була складена

комітетом на засіданнях 8--9.12.1932 р. на підставі анкети серед фахівців, яким було послано з цією метою як основу дискусії пробні біографії. Згодом ця інструкція була (у березні 1935 р.) поліпшена.

Під час цих підготовчих робіт Редакційний комітет визнав за необхідне впровадити важливу зміну у план видання. Початково, відповідно до ухвал Ради у грудні 1931 р., мали виходити чергові томи, кожний з яких містив би різні біографії від "А" до "Я"; їх мали б видавати до друку відповідно до того, як надсилалися б статті, що задовольняють вимоги інструкції. Цю "голландську" систему, що мала за зразок "Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek", підтримували два аргументи: по-перше, можна було розпочати видання до завершення роботи над картотекою, по-друге, можна було недосконалі статті відсилати авторам на доробку і друкувати їх у наступних томах. Зваживши, однак, на те, що всі подібні зарубіжні видання, на чолі з англійським "Dictionary", дотримуються однакового алфавітного порядку (російський "Словарь" видавався в міру підготовки томів, але також за академічним принципом), багато хто висловлював побажання, щоб і наше видання — для вигоди читачів — пристосувати для загального, більш досконалого взірця, хоча б навіть це удосконалення і мало обтяжити Редакцію подвійною працею і відповідальністю. Справили свій вплив на цю зміну також чинники адміністративно-фінансові. При "голландській" системі важко було б визначити наперед розміри тиражу, оскільки частину читачів цікавили б тільки окремі томи, що містили б певні групи прізвищ. Далі, треба було б друкувати у кожному томі індекс до всіх виданих томів, що значно б збільшило кошти видання. Польський біографічний словник дістав, правда, при своєму народженні певну допомогу від Каси Мянського, пізніше — більш значну від фонду Національної культури. Виявилось, однак, що Словник не може розраховувати на таку щедрю підтримку ззовні, яку мала, наприклад, "Allgemeine Deutsche Biographie" від баварського уряду, а "Dictionary of National Biography" від приватного мецената-підприємця Джорджа Сміта. Надії на підтримку фінансових кіл, що були у 1931 р., не виправдалися. Довелося обмежитися дотаціями Академії Наук і власними прибутками з Словника. З цих причин Комітет після закінчення робіт над картотекою і перед початком передплати вирішив перейти з "голландської" системи на значно важчу алфавітну, яку Рада Словника затвердила у березні 1935 р. Якщо згодом Редакція змогла потім подолати труднощі, пов'язані з алфавітною системою, і видавала випуски пунктуально кожні два місяці, то це, безумовно, свідчить

про високий рівень нашої історичної науки.

Перші замовлення статей були надіслані авторам у червні 1934 р., а під Новий 1935 рік з'явився перший випуск. У середньому на кожний випуск припадає біля 180 статей, так само на одну статтю — 64 рядки. Над першим томом працювало 275 співробітників з цілої Польщі, від ветеранів пера до початківців, у тому числі з Кракова — 93, з Варшави — 76, зі Львова — 45, з Познані — 19, з Вільна — 13; у майбутньому така співпраця різних середовищ складеться, очевидно, більш рівномірно. Зрештою, вже тепер, у момент виходу I тому, варшавські історики на чолі з В.Токажем, А.Леваком і Г.Мостицьким взяли найбільшу участь у написанні матеріалів, що стосуються періоду після розподілів Польщі.

Призначений для широких кіл інтелігенції, Словник має на меті виключно інформацію, а не поширення якихось засад чи програм. Він не прославляє і не ганить, не є польським "Плутархом", не шукає сенсації, не вдається до ревізування давніх поглядів. Якщо деякі особистості у світлі наших досліджень дещо втраять зі свого ореолу, то наомість десятки інших, забутих або недооцінених, дістануть своє місце у пам'яті поколінь зі своїм позитивним життєвим доробком. Без сумніву, втрачать на цьому улюбленці історії, виграє народ як спільнота творчих поколінь — і виграє історична правда.

Словник має на меті задовольнити інтелектуальні потреби тих верств освічених поляків, які прямо чи побіжно творять культуру народу. Суспільний і політичний діяч, вчитель, ксьонда, журналіст, юрист, лікар, чиновник знайдуть тут точну, зосереджену, прозору представлену інформацію про особистості, про які вони без допомоги Словника довідувалися б протягом довгих тижнів — і, може, не дізналися б речей найважливіших. Вони одночасно знайдуть бібліографічні довідки, які дозволять їм перевірити зміст біографії, розширити і поглибити подані відомості. Звичайно, жодна стаття не задовольнить їхньої потреби знань про окремі особи, що їх особливо цікавлять; Словник не може собі дозволити ані широких джерельних описів, ані психологічних аналізів і синтезів індивідуальності, які охоч читач тепер публіка. Оскільки там йдеться, перш за все, про представлення особистостей невідомих, про яких лише наші наступники зберуть більше інформації; може навіть трапитися, що про особу третьорядну будуть подані такі деталі, які опускаються у змістовній біографії тієї чи іншої знаменитості.

Однак, окрім інформування і популяризації знань, Словник має також на увазі наукові цілі. Встановлення ідентичності ба-

гатьох осіб, вміщення їх у певні часові і просторові рамки звільнить дослідників колективної біографії від нелегкого пошуку окремих одиниць. Попередньо шукаючи персональні дані, не один наш співробітник і читач натрапить на цінні реалії через особи і джерела, що їх торкаються, вся наша історична наука буде натрапляти нерідко на інституції, групи, верстви, течії і т.д.

Більше того, лише на підставі Словника можна буде зробити висновки про роль родового чинника в історії, про участь суспільних верств і регіонів у створенні національної культури, про внесок, яким ця культура завдячує іншим народам.

Наше видання, без сумніву, було б значно привабливішим для читачів, якби воно було ілюстрованим. Але від цієї ідеї Рада Словника змушена була відмовитися не лише з огляду на кошти (репродукція зображень, друкування на крейдяному папері), але й з інших причин. Слід було б давати ілюстрації безсумнівно автентичні, які не завжди мають художню вартість. Легко було б ілюструвати за дагерротипами, фотографіями, портретами осіб XIX ст., важко — з XVI, а майже все середньовіччя залишилося б приниженим, без художнього оформлення. При цьому редакція мусила б шукати найкращі зображення, а не давати ті, що трапилися під руку, що при сьогоденньому стані наших іконографічних досліджень, коли навіть публічні бібліотеки не мають належної інвентаризації, було б справою надзвичайно складною.

Натомість великих зусиль докладає Редакція для розширення джерельної бази. Завдяки тій як не як фатальній обставині, що наші історики змушені шукати джерела у чужих архівах, багато статей з'являється з прийняттям до уваги паризьких, московських, берлінських, лондонських, дрезденських, римських і ін. джерел, що у біографічних словниках інших народів є рідкісним виятком.

Звичайно, перші відомості беруться з наукових розробок, а щодо XIX і XX ст. — з некрологів, вміщених у періодичних виданнях. За певними подробицями звертаються до публічних бібліотек, і тут багато дає Словнику допомога архівних служб. Особливо щодо XIX ст. — найточніші дати життя чиновників і працівників освіти наші співробітники знаходять в Архіві публічної освіти, а також в паперах Пенсійної комісії в Фінансовому архіві у Варшаві. Але й до середньовічних біографій державні архіви (особливо Головний Варшавський), міські, костельні, університетські дають неоціненні, багатющі дані, подібно як колись генерал-губернаторські архівні матеріали — до трагічної

історії повстанців, змовників, політичних злочинців. Справжні скарби біографічних даних містять у собі і дають Словнику як публічні, так і приватні зібрання деяких магнатських родин — Чарторийських, Радзівілів, Красінських, Замоїських.

Не менш важливою турботою Редакції є дотримання засади об'єктивності і наукової предметності. Цей постулат не є легким для реалізації, особливо при застосуванні до суперечливих течій і до осіб, що померли недавно. Тут над доброю волею Редакції довелось встановити контроль і підкорити його певним засадам. Об'єктивність чи необ'єктивність можна практикувати як у добірї осіб, що розглядаються у Словнику, так і у вимірі присвяченого їм місця чи в самому написанні статей. Картотеку збирали десятки осіб, причому бюро Редакції, складаючи попередній список, при відсутності безумовної норми у стосунку до всіх груп, часів і професій, керувалося загальним порівняльним чуттям таким чином, щоб жодна група не зазнала дискредитації, щоб порції цілого були збережені.

Попередні списки в міру просування видання частково розсилаються, відповідно до літер, спеціалістам з історії і культури, які пропонують додатки або викреслення. Кожне замовлення обговорюється — за рефератом Бюро — комісією спеціалістів у даній галузі історії; таку комісію створює Редакція з людей різної компетенції і, природно, також різних переконань. Усю працю патрунує комітет, що також складається з людей різних поглядів і компетенції.

Статті, в яких розглядаються особи, що представляють певні політичні напрямки, як правило, доручали авторам, які у зв'язку з духовною спільністю змогли б якнайкраще вникнути у стимули і зміст життя тієї чи іншої постаті, але при цьому вони повинні дотримуватися принципу науковості і тону викладу. І все таки Редакція щодо таких статей не раз зверталася до думки об'єктивних спеціалістів. Спадкоємцям чи родичам таких осіб написання біографій доручалося тільки тоді, коли даний автор мав інформацію, недоступну для інших, а своїми працями довів, що вміє писати грамотно і предметно. Якщо ж що до цього певності не було, Редакція просила родину передати матеріали, а опрацювання їх доручала комусь іншому або виконувала сама.

Редакція доклала багато зусиль для того, щоб викладення матеріалу і спосіб написання окремих статей був якнайбільш раціональним. Як правило, зміст біографії складається з таких даних: прізвище і ім'я, дати життя і смерті, визначення професії чи характеру діяльності, точна дата і місце народження, походження,

національність, вірування, виховання і освіта, життєвий шлях з прийняттям до уваги передусім діяльності, а також найважливіших змін місця проживання, майнових стосунків, внутрішніх переживань, належності до організацій, родинні стосунки, характеристика і опис зовнішності, відомості про дітей, думку, яку про себе залишив. Його твори і наслідки діяльності. Щодо способу написання статей, інструкція рекомендувала авторам писати якнайстисліше, розповідати про факти, а не розглядати джерела, вияснити причини, якщо вони є певними і значущими, відрізнити факти від гіпотез, уникати риторики, дотримуватись хронологічності викладу, не полемізувати, наводити джерела дослівно тільки у випадку крайньої потреби. Беззастерсжна одноманітність, зрештою, не є у Словнику ані можливою, ані бажаною. Співпрацівники, що мають певну сформовану авторську індивідуальність, пишуть кожний по-своєму, дотримуючись загальних принципів у істотних моментах.

Звичайно, на кожній стадії і на кожному етапі своєї діяльності Редакція лише певною мірою наближається до досконалості. Якщо не всі ті померлі, яким це належить, увійдуть до Словника, якщо з'являться статті менш потрібні, надто довгі або надто короткі, якщо висвітлення буде (або здаватиметься) однобічним або й зовсім суб'єктивним, спосіб викладу іноді, незважаючи на все, розтягненим, то деякі з цих недоліків Редакція при допомозі доброзичливої критики намагатиметься усунути пізніше, а саме: у кожному томі будуть подані спростування, а також (як виняток) такі доповнення, без яких стаття давала б неправильне уявлення про предмет опису. Тоді, коли назбирається достатня кількість пропущених статей і збільшиться внаслідок природного вимирання сучасників новий біографічний матеріал, почнуть з'являтися додаткові томи.

Усунення інших недоліків і поліпшення видання залежить уже не тільки від Редакції, але і від усього нашого наукового світу — від усього суспільства. Навіть досконало організована і забезпечена редакція Англійського словника визнає, що лише поступово працюючи над собою і над іншими, вона досягла ідеалу. А там, у просторах апартаментів на Ватерлоо Пляц, під кінець працювало, крім головного редактора, чотири його заступники з відповідною кількістю секретарів і технічних працівників. Цей штаб вкладав у "Dictionary" удвічі більше праці порівняно з усіма іншими виданнями, присвячував йому (бо міг присвятити) увесь свій час, користуючись потужною англійською ерудицією, особливо в галузі

біографії; він мав під руками власну бібліотеку з багатьох тисяч томів і мав читачів у висококультурних англосаксонських суспільствах, а також серед усіх еліт світу, а між тим видавець доплатив до свого видання величезні суми.

Редакція Польського біографічного словника від самого початку роботи налічує чотирьох працівників, які лише частину своїх зусиль можуть присвячувати словнику, а підручних видань немає майже ніяких і немає також жодного приватного мецената. Пошукає вона такої підтримки також ззовні, що могло б обмежити її незалежність у написанні правди. Чотири редакційні працівники — це мало як на завдання, що полягає у тому, аби статтю замовити, отримати, перевірити, узгодити, поправити (з три- або чотириразовим прочитанням перед друком), зробити коректуру під час друку (пять чи шість разів) і видати у точно визначений час. Тому, і лише тому ми повинні були запланувати роботу над виданням на довгий час і тому маємо право твердити, що все його майбутнє: якість, кількість і швидкість — залежить від підтримки передплатників.

Ми дозволимо собі на закінчення навести слова, з якими Редакція звернулася у проспекті до читачів: "Польський народ може довести, що йому під силу — інтелектуально і матеріально — створити таку пам'ятну працю, яку створювали для себе інші народи, не лише "великі": англійці, німці, французи, італійці, росіяни, американці, але й "малі": бельгійці, датчани, голландці, шведи, словенці і ін. Тому Польський біографічний словник повинен знайти собі місце у кожній більшій державній, публічній, шкільній, семінарській, монастирській бібліотеці, у кожному архіві чи музеї, у кожній більшій редакції, як також у руках всіх людей, які захочуть витратити на рік 25 злотих на міцний пам'ятник народної культури. Нехай усі ті, хто сьогодні залишає свій індивідуальний пам'ятний знак на долі Народу, побачить у дзеркалі історії відображення тих давніх десятків тисяч поляків, які піднімали з праху державу і тих, які пережили її злет і падіння, рятували народ з неволі зусиллями свого життя, вели, врятований, до відродження і сили. Нехай у епоху всеніваючої механізації воскресне перед очима творців ХХ століття вільний і індивідуальний життєвий доробок кількох десятків поколінь праотців. І нехай пам'ять про стільки імен померлих розбудить у живих бажання здобути власне ім'я в історії".

Для полегшення орієнтації читачам ми даємо нижче такі вказівки: Словник подає статті лише про окремих осіб, а не про цілі родини. Генеалогічні відомості про предків належить шукати, як

правило, у статті про найдавнішого представника даної родини. Анонімні статті будуть зосереджені під знаком "N". Особи періоду середньовіччя належить шукати (якщо невідомим є родове прізвище) під хресним іменем, а не за назвою місцевості, яка є сурогатом прізвища. Люди, відомі за умовними чи припущуваними прізвищами, будуть фігурувати під цими прізвищами (напр. Gallus, Otwinowski). Особи, які завжди вживали один і той же псевдонім і були відомі під ним (напр., Прус), будуть вміщені під цим псевдонімом. Заміжні жінки виступають під прізвищем, яке вони носили в останній період. У межах однієї і тієї ж назви йдуть спочатку святі і релігійні діячі, далі королі і краківські князі (сеньйори), князі удільні, королевичі і діти удільних або васальних князів, єпископи, а під кінець усі інші особи. В рамках кожної з цих груп домінує головний хронологічний принцип: друге ім'я не впливає на розміщення прізвиш у даній статті.

Polski Słownik Biograficzny, t.I, Krakow, 1935]

АНТОНОВИЧ Володимир (1830–1908), історик. Датою його народження вважалося досі 18.I.1834, а місцем – Махнівка. Однак, за одноставним свідченням удови А., його брата і друзів, виявляється, що народився він у Чорнобилі на чотири роки раніше і був хрещений уніатським священником, у чому, однак, не можна було признаватися; метрика була видана лише в 1834 р. католицьким ксьондзом. Вказаний у цій метриці батько А. Боніфасій був вихованцем Кременецького ліцею; мати Моніка-Марія походила з польської родини Гурських. До десяти років А. виховувався у батьків, але, оскільки вони працювали гувернерами при шляхетських родинах і вчити сина не могли, його було віддано до пансіонату Яна Джидая у Одесі. Цьому педагогові А., як він сам пише, завдячував добрим знанням латинської і грецької мов, а також засвоєнням принципів справжнього демократизму. У вільні хвилини він читав твори французьких енциклопедистів. Після закінчення класичної гімназії в Одесі у 1850 р. за бажанням матері А. вступив на медичний факультет Київського університету. Після закінчення його протягом року працював лікарем у Чорнобилі, а згодом записався у Києві на історико-філологічний факультет (1856–60), закінчивши який став викладачем латинської мови у 1-ій київській гімназії та історії – у Калетському корпусі. Іще студентом А. брав активну участь у житті польської молоді: організував власне українську общину відповідно до принципів Демократичного товариства, схилиючи молодь до зближення з народом, без будь-якої в даному випадку сепаратистської тенденції

у відношенні до Польщі. "Хлопомани" послали свитки, здійснювали пішохідні екскурсії по Україні, розмовляли між собою і листувалися по-українському; всіх надихала ідея "дії", тобто вибуху загальноєвропейської революції. У рамках общини існувала і діяла нечисленна підпільна організація з характерною назвою союзу "Тройницького" (це було прізвище одного з товаришів Залізняка і Гонтя у 1768 р.). Серед змовників були також, між іншим, Вол. Літович, Ол. Яблоновський, Стефан Бобровський. А. був домашнім учителем молодого Тадея Рильського і жив у домі його батьків, коли відбулося перше і, по суті, єдине неприємне зіткнення його з російськими властями, а саме в 1859 р. його було викликано до маршалка Громницького для пояснень у зв'язку із підозрою про розповсюдження ним атеїстичних поглядів, а до канцелярії генерал-губернатора — у зв'язку із звинуваченням у підбурюванні народу і пониренням ворожого ставлення до шляхти. Хоча жодних репресій А. не зазнав, з цього часу він вступає у конфлікт з колегами-поляками: вимагає більш рішучих виступів проти шляхти і протестує проти застосування латинського алфавіту для української мови. У 1860 р. він їде до Петербурга, щоб налагодити зв'язки з Канєвичем, Данилевським, Огризком. Незадоволений тоном підпільного невеличкого видання "Публіцист", А. намовляє Тадея Рильського залишити його редакцію і видавати журнал "Плебей". У 1861 р. А. зовсім пориває з корпорантами-поляками, засновує Українську громаду і полемізує з Тадеєм Падалицею. На початку 1862 р. у журналі "Основа", видаваному у Петербурзі українофілами, він друкує статтю "Моя сповідь", де відповідно до доктрини про необхідність повернення суспільного боргу заявляє, що сумління велить йому розірвати його дотеперішні зв'язки з польською шляхетською кастою і почати служити українському народові. Він погоджується з тим, щоб називали його відступником, але у тому значенні, яке ми вкладаємо в поняття реформатора, котрий відступив від папства, або аболіціоніста, який порвав з плантаторами, що пригноблюють рабів. Одночасно з цим він приймає православну віру, подає губ. Васильчику таємну доповідну записку про становище України, а коли вибухнуло повстання, коли його колеги-змовники беруться за зброю і несуть в народ "золоту грамоту" свободи, А. їде на службу до канцелярії київського генерал-губернатора, котрий включає його до Археографічної комісії. Невдовзі київська фортеця була заловнена арештованими повстанцями; Канєвича розстріляно, Огризка заарештовано. Муравйовська комісія виявила причетність А. до змовників, але йому вдалося уникнути розправи, оскільки з певного часу він був схований за стосами архівних паперів.

Безперечно, А. пожавив роботу Археографічної комісії, працюючи у ній протягом 45 років. Він видав у цілому 400 друкованих аркушів різних історичних актів, що стосуються Польщі і Русі. А. опублікував російською мовою одну за одною такі праці: 1) Исследование о козаччине по актам 1500–1648 гг. (1862–63); 2) О происхождении шляхты юго-зап. Руси (1867); 3) Исследование о городах юго-зап. Руси (1869); 4) Акты об экономико-юридических отношениях в XVII в. (1870); 5) Исследование о гайдамаччине (1876); 6) Иван Гонта (1882. надруковано в "Киевской Старине"); 7) Вольтынский бунт 1789 г. (1902) та ін.

Діставши у 1870 р. ступінь магістра історії, а в 1878 р. — доктора (дисертація: Исторический очерк Княжества Литовского (до Ольгерда)). А. отримав звання професора Університету св. Володимира. Повністю поринувши в археологічні дослідження, він у цей час вивчає і описує кургани, городища, місця поховань, печери під Києвом, скальпи печери над Дністром, поховання на Кавказі (1879), опрацьовує доісторичну карту Волині, упорядковує довірені йому музей і кабінет нумізматики університету. Як етнограф разом із Драгомановим публікує "Пісні малоросійського народу", провадить пошуки у Римі, Варшаві, Москві, Петербурзі, виступає на історичних з'їздах і конкурсах. Він пише цікаві критичні статті та звіти, між іншим, про роман "Вогнем і мечем" Сенкевича. А. перекладає і друкує "Pamiętnik Oświęcimia" Кароля Хоецького (1882), хроніку літопису Величка і ін. А. створює власну історичну школу, виховуючи цілу плеяду молодих українських істориків (Данилевич, Голубовський, Грушевський, Довнар-Запольський, Ляскоронський, Дашкевич, Андріяшев і ін.), які під його керівництвом планомірно опрацьовують монографії, присвячені окремим землям і князівствам. А. виходив з того, що історію творять не окремі особи, а народні маси, які час від часу справляють творчий вплив на історичний процес і викристалізуються у нові форми суспільно-державного буття, нерідко відтворюючи риси, типові для давнього устрою. Татарське нашествя перервало розвиток Русі, але потужні народні рухи козаччини і гайдамаччини почали відтворювати деякі форми колишньої руської держави. Такою є провідна думка великих монографій А. про козаччину, про унію, про розвиток міст і т.д. Виступаючи нібито представником офіційної науки, що проголошувала гасла вірності "царю всея Русі", А. не переставав належати до нелегального українського товариства і за його дорученням їздив кілька разів до Львова у 1880 р. з тим, щоб схилити радикала Драгоманова до співпраці з поміркованим київським напрямком, і у 1888 р., щоб зблизитися з

українськими радикалами і народовцями. У 1891 р. він навіть вів переговори з намісником Бадені про польсько-українську угоду. Австрійська поліція з підозрою стежила за діями А., російська натомість цедооцінювала ту стимулюючу дію, яку надавав учений українському рухові на Київщині. Поміркований і надзвичайно обережний, А. у 1905 р. подає міністрові освіти доповідну про необхідність надання українській мові прав публічного вживання і обґрунтовує це положення думкою про те, що українці ніколи не мали сепаратистських настроїв і ніколи не становитимуть небезпеки, оскільки вони позбавлені державницького інстинкту.

За кілька років до смерті, переживши потрясіння, якого зазнали різні народи Російської імперії після революції 1905 р., А. починає глибше усвідомлювати свою належність до України і розуміти, чим була для його батьківщини царська Росія. Були моменти, коли він намагався укласти польсько-український договір на території Галичини. Кафедру України він передав своєму учневі М.Грушевському. А. тоді писав мемуари, на жаль, незакінчені, в яких зробив важливе визнання того, що він був природним сином свого вихователя Джидая. Оскільки людина 70% своєї діяльності завдячує атавізму, а цей Джидай був сином угорця-революціонера і українки (русинки), що ж дивного (зазначає А.) в тому, що сам він був завдяки атавізму народжений як 75% революціонер. На лист колеги Ант. Медушевського він відповідав (1903), що хоча й був охрещений як католик, але православну віру прийняв свідомо; якби ж треба було починати нове життя, він пішов би тією самою дорогою. Помер А. 21.03.1908 р. у Києві. Заслуги А. в історичній науці великі і незаперечні, оскільки завдяки своїй праці, знанням і витривалості, він відкрив урядові архіви і видав на денне світло силу-силенну матеріалів. Але його роль у плані історико-політичному стала предметом палких суперечок, які тривають протягом сорока років і до сьогодні.

Друзі молодих років не могли вибачити А. того, що він порвав з ними, хоча сам він їх просвіщав і намовляв до повстання. Інші вважають його звичайним кар'єристом або приписують йому схильність керуватися особистим почуттям ворожості і помсти у зв'язку з чийось допосом, який завдав йому таких неприємностей у 1859 р. І нарешті ті, хто переконаний у чистоті його ідейних спрямувань, твердять, що А. був для царату Валленродом, оскільки своїми працями підірвав основи самовладства православ'я. Певним є лише те, що А. відчував ненависть до шляхти за її егоїзм і протидіяння ідеї визволення селян з кріпацтва.

Лит.: Laskoroński W., WłAntonowicz, artykuł w Żurnalu Min.

Narodn. Proswieszczenia, Petersburg 1908 (praca źródłowa, podaje wykaz prac A. i nowe szczegóły o dacie urodzenia); Gawronski-Rawita Fr. Wł. Antonowicz.— Kr. 1912; Tomaszewski St., Wł. A. Artykuł w W. Enc. II powtarza mylnie za "Ott. Słownikiem Naucznym", jakoby Ant. redagował "Kijowskie Słowo"; artykuł Doroszenki D. w "Casopisě Narod. Museum", Praha 1933; Encyklopedia Sowiecka Bucharina, 1926 r.; Lasocki W., Pamiętniki, Kr. 1934, I, zawierają fotografie A. i jego przyjaciół. Relacje o rozmowach A. z Ant. Mioduszeńskim, zaczerpnięte z Pamiętnika Miod., który przechowywał L.Seroczyński. Gdzie się obecnie ów pamiętnik znajduje, niewiadomo.

[Polski Słownik Biograficzny.—Kraków, 1935.—T.I.—S. 142—144]

БАРАБАШ Яків, кошовий (січовий) гетьман за часів Хмельниччини. Супротивник Яна Виговського, прибічник Москви; відіграв значну роль у боротьбі, яка велася в Україні за спадщину Богдана Хмельницького після 1657—58 рр. Наприкінці 1657 р. він очолив лівобережних козаків, незадоволених тим, що Виговського було обрано на гетьмана. Об'єднавши згодом свої сили з військами опозиції, яка гуртувалася під керівництвом полтавського полковника М.Пушкаря, він розпочав відкриту боротьбу з Виговським. Після початково успішних боїв об'єднані війська Пушкаря та Барабаша у травні 1658 р. були вщент розбиті у кривавій битві під Полтавою. Сам Пушкар загинув під час битви, а його війська перейшли на бік Виговського. Після цього Барабашеві не залишалося нічого іншого як відступити назад на Січ, де вже йому не довелося відіграти якоїсь серйозної ролі. З цього часу ми абсолютно втрачаємо його з поля зору.

Літ.: Gawronski, Próba pojednania z Rusią Kr. 1907; Akty Juznoj i Zapadnoj Rossii, XIV i XV; Lietopis Samovidca, Moskwa 1846, 29; Wieliczko, Lietopis I 307 i n; Kochowski, Climacter II 273.

[Polski Słownik Biograficzny.—Kraków, 1935.—T.I.—S. 268]

БЕРИНДА Панво (також Памва), (помер у 1632р.), православний монах і друкар початку XVIIст. Час і місце народження не відомі. Прізвище румунського, принаймні східного походження. Б. був православним монахом, визначним представником українського мистецтва. Видав у Львові у Ставропігійському братстві у 1616 р. "Віршь на Рождество Христове". У Києві, в Печерській

Лаврі, запрошений зі Львова Плетенським, видав "Анфологіон" (1619), "Номоканон" (1620), "Бєсьды на посланія ап. Павла" (1623), "Бєсьды на дѣянія апостольскія" (1624), "Толкованіе на Апокаліпсис" (1625), в 1625—27 рр. — невеликі збірки повістей для народу з дереворигами під ім'ямем Памвоо, прихованим у цифровій криптограмі "923", нарешті у 1623 р. — "Пречестнїи акафісты" з ініціалами "Н.Б.", а у 1630 р. — твір під назвою "Імпологіа". Це видання відзначається багатством дереворитів, виразним друком і сумлінною обробкою. Сам він був автором праці "Лексиконъ славеноросскій и имен толкованіе" (1627), на якому автор і видавець поставив свій підпис як "архитипограф церкве Росскія". Цей словник Б. почав укладати ще перебуваючи у Федора Балабана у Стрятині біля Рогатина між 1603 і 1607 рр. Заохочений видавцем прекрасно видрукуваних літургічних книг, тобто "Службника" (1604) і "Требника" (1606), Б. працював над словником 25 років, призибуючи церковнослов'янські слова і перекладаючи їх тодішньою книжною актовю мовою, переважно галицької землі. Поряд з латинсько-польсько-церковнослов'янськими словами він включав у тлумачення народні слова, вживані у розмовній українській мові, у співвідношенні 1:20, тобто близько 300 слів. Внаслідок цього Словник Б. став багатим історичним джерелом українського словникового складу і фразеології початку XVII ст. Б. помер у липні 1632 р. у Печерській Лаврі, де на його могилу було покладено пам'ятну плиту, яка описана з представленням її зображення в "Тератургемі" Кальнофойського (1638). Перед прийняттям монашого сану Б. мав сина Лукаша, ім'я якого "Лукіян" значиться поміж прізвищами "снудеїв" Братської школи у Києві під "Вършами жалосьными..." на смерть гетьмана Конашевича у 1622 р. З 1623 р. у виданнях Київської Лаври поряд з іменем Памви Беринди з'являється ще Стефан Беринда як "типограф-печатник", який розпочинає прекрасне видання "Літоургікона" (1629).

Літ.: Передмова до Лексикону 1627; Сычевская А.И. Памва Беринда и его вирши. — Киев, 1912; "Чтения о-ва Нестора—Лет.", XXIII, 1, с. 49—63; Титов Г. "Типография Киево-Печерской Лавры", 1918, I—II; Огієнко І. Історія українського друкарства.— Львів, 1925.

[Polski Słownik Biograficzny. -Kraków, 1935. -T.I. S. 473—474]

Корибут С. (Я. Дашкевич)

Polski słownik biograficzny. t.8-9. Girdwoyn Michał – Horoch Kalikst. Wrocław–Kraków–Warszawa, Zakład Narodowy imienia Ossolinskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959–1961. 8,640; 9,632 стр. (Polska Akademia Nauk. Instytut Historii).

Видання багатотомного Польського біографічного словника почалося ще в 1935 р., але припинялося двічі: вперше — у зв'язку з війною, вдруге — у зв'язку з реорганізацією наукового життя в Польщі та ліквідацією Польської Академії знань у Кракові, яка була ініціатором видання. У 1958 р. загальне керівництво виданням почав здійснювати Інститут історії Польської Академії наук. Редакційна робота над словником помітно активізувалась в останні роки, особливо коли найбільш консервативні представники польської науки відійшли від керівництва виданням. Це відбилося також на тематиці словника — останнім часом у ньому з'являється більше біографій робітничих та комуністичних діячів. Згідно з сучасною програмою, в словнику публікуються біографії осіб виключно померлих, що відіграли певну роль у суспільному, економічному, політичному і культурному житті Польщі. "Мета статей — за цією програмою — подати стислі відомості без вирішення питання про оцінку даної особи". Цілком зрозуміло, що в словнику насамперед подаються відомості про польських діячів. Крім цього, у ньому публікуються також біографії осіб іншої національності, якщо вони брали активну участь у житті Польщі. У зв'язку з цим у словнику вміщено також ряд біографій українських діячів. У рецензованих томах вказаних біографій близько тридцяти. З давньоруським періодом зв'язані біографії краківської княгині Олени (пом. перед 1206 р.), дочки київського великого князя Ростислава Мстиславича, та краківсько-сандомирської княгині Гремислави (пом. 1258 р.), дочки луцького князя Інгвара. XIV—XV ст. стосуються біографії ратиборської княгині Олени (пом. після 1449 р.), українських магнатів Гольшанських (п'ять біографій, серед них Іван — київський великий князь в 1397 р.). З діячів XVI ст. у словник внесені магнати Глинські (чотири біографії), Горностаї (три біографії), один з ініціаторів брестської унії турово-шнський єпископ Йона Гоголь (пом. 1602 р.). З козацьких полководців XVII ст. зустрічаються герой визвольної війни полковник Ілля Голога (пом. 1649 р.) та подільський полковник, деякий час претендент на гетьманство, Остап Гоголь (пом. 1679 р.).

Ряд біографій присвячено тим українським діячам ХІХ ст., які більш-менш тісно були зв'язані з політичним та культурним життям Польщі. Серед них біографії галицьких революціонерів 30—40-х рр. ХІХ ст. Івана Гуляка (нар. близько 1820 р.), Миколи Гордиписького (1802—1866), мовознавця Івана Гануша (1858—1887), оперного співака Євгена Гушачевича (1867—1907), лісівника Омеляна Головкивича (1839—1892).

Хоча біографій українських діячів в останніх томах вміщено пропорційно менше, ніж у довоєнних томах (тоді співробітниками словника були також українські автори, наприклад, І.Свенціцький, М.Кордуба, Б.Барвінський), але й ті біографії, що друкуються в наступних томах, є значним вкладом в українську науку. В словнику вміщено також ряд біографій іноземних діячів, імена яких зв'язані не лише з історією Польщі, а й з минулим України. Серед них німецькі ливарники Л.Гелленбазем (ХІV—ХV ст.) і М.Герле (пом. 1577 р.), які працювали у Львові; італійський підприємець К.Гуччі (пом. 1551 р.), який орендував солеварні на українському Підкарпатті; голландський гравер В.Гондт (Гондіус; нар. після 1597 р. — пом. 1652 р.), який виконав ряд гравюр на українську тематику; єврейський рабин К.Гановер (пом. 1683 р.), автор хроніки про визвольну війну українського народу 1648—1654 рр.; шотландський генерал П.Гордон (1635—1699), командуючий російською залогою в Україні в 60—70-х рр. ХVІІ ст.; бретонський природознавець Б.Гаке (1739/40—1815), який мандрував у Східній Галичині, та ряд інших.

У нових томах словника вміщено близько 200 біографій польських діячів, тією чи іншою мірою зв'язаних з Україною. У ХV—ХVІІ ст. вони були представниками польської адміністрації на українських землях (наприклад, руський воєвода С.Гольський, київський каштелян З.Горайський, львівський каштелян Р.Гроховський), достойниками римсько-католицької церкви (володимирський єпископ Гжегож, львівський архієпископ і відомий польський поет Гжегож з Сяноку).

Серед діячів ХІХ—початку ХХ ст. наведено чимало польських письменників та художників, які народилися в Україні і в своїй творчості відбили українську тематику (видатний поет С.Гопшинський, письменники А.К.Гроза, С.Гроза, відомий художник А.Гротгер), революційних діячів із Східної Галичини (серед них революціонер-демократ Ю.М.Госляр), учасників повстань 1831 і 1863 рр., які діяли в Україні. Є й представники протилежного табору — польські магнати, що пішли на російську чи австрійську службу (галицький намісник А.Голуховський, волинський губернатор

Б.Гіжицький, подільський губернатор М.Грохольський).

Особливої уваги заслуговують біографії польських діячів недавнього минулого, які внесли значний вклад у зміцнення дружніх українсько-польських взаємозв'язків — наприклад, учасника комуністичного підпілля в Одесі в 1920 р. Я.Гжеляка; видатного діяча Комуністичної партії Східної Галичини Ч.Гроссеро-вої; прогресивного польського поста, перекладача української літератури Т.Голлендера та поета, перекладача з польської мови на українську М.Грека.

У словнику вміщено біографії багатьох польських буржуазних істориків, які займались українською тематикою, жили або працювали в Україні (К.Ю.Гек, Ю.Гіжицький, А.Гіршберг, В.Гурський). Надрукована біографія видатного сучасного польського історика О.Гурки, який перший у польській історіографії висунув вимогу об'єктивно досліджувати причини і хід визвольної боротьби українського народу в 1648—1654 рр.

Видання Польського біографічного словника, такого докладного і обширного (приблизно 50 томів), дуже складна справа. До написання статей редколегія залучила кілька сотень польських учених різних спеціальностей з краю та з-за кордону. До кожної статті додаються відомості про іконографію, бібліографію та рукописні джерела. У словнику друкуються біографії не тільки видатних осіб.

Опублікований матеріал дає можливість по-новому глянути на ряд постатей "середнього масштабу", які за інших умов, звичайно, не привертають уваги дослідників.

Біографічні дослідження польських вчених мають деякі характерні риси. Автори статей намагаються змалювати окремих діячів не лише з точки зору їх місця в житті суспільства; вони цікавляться також рисами їх характеру, особистим життям. Це робить постаті більш живими і рельєфними. Безперечно правильно і те, що в словнику подаються біографії не лише позитивних осіб. В науково-дослідницькій роботі відомості про реакційних діячів потрібні хоча б тому, що лише конкретні факти допомагають викривати справжнє обличчя соціального і національного ворога. А Польський біографічний словник насичений фактами — перевіреними і переконливими.

ЛЮБЛІНСЬКИЙ СЛОВНИК: UCRAINICA

Люблінський український вісник. — 1993. — №2. С. VIII

(Переклад Н.П.Романової)

У цьому році зусиллями люблінського відділення Польського історичного товариства видано перший том "Біографічного словника міста Люблін". Це довго очікуване видання, що вийшло у світ під редакцією Тадеуша Радзіка, Яна Скарбка і Адама А. Вітусіка, представляє на більш як 300 сторінках біографії видатних особистостей, які посіли визначне місце в історії Любліна, починаючи від середніх віків і до нашого часу. Діапазон "Словника..." є досить широким і охоплює як прізвища людей, що народилися в Любліні і дістали визнання своєї діяльності поза межами міста, так і осіб, що народилися в інших місцях, але пов'язали свою долю з нашим містом і заслужили право на пам'ять наступних поколінь. Словник опрацьовано відповідно до так званої голландської системи, тобто у кожному з томів (поки що передбачається три томи) вміщено прізвища осіб за алфавітом від А до Я, що дозволить в міру потреби продовжувати видання у майбутньому (варто було б у останньому томі дати алфавітний покажчик змісту, який охоплював би біографії з усіх томів, що значно полегшило б користування словником).

Кожна з вміщених біографій містить основну інформацію про дану особу, приділяючи особливу увагу її діяльності у Любліні або зв'язкам з цим містом, а також бібліографію. Слід зазначити, що у "Словнику..." прийнято, як нам здається, слушну засаду вміщення виключно біографій осіб, що вже померли.

Слабкою стороною словника є неоднорідність біографій. Виразно відчувається, що їх писали різні автори (їх було 51) за різними методологічними принципами і з використанням різної джерельної бази.

Поруч з дуже вдалим, новаторськими біографічними статтями є й такі, що, як на цей вид публікацій, є надто популяризаторськими і недоопрацьованими (що особливо неприйнятне у випадках, коли йдеться про осіб загальновідомих). Не дуже виправданим видається також вміщення детальної біографічної інформації щодо деяких діячів у рамках інших біографій (як, наприклад, у випадку Станіслава і Міхала Арцтів — стор. 13–14), оскільки про них можна написати окремі біографічні статті.

У біографічному словнику такого міста як Люблін не могло,

звичайно, не бути української проблематики, хоча у першому томі не було вміщено біографії жодного українця (натомість є тут, між іншим, біографії десяти євреїв чи осіб єврейського походження, одного чеха, п'яти діячів німецького походження, одного італійця, а також однієї особи "іноземного походження, нар. в Австрії"). Є тут біографії таких визначних і вагомих постатей, пов'язаних з українською культурою, а разом з тим і з Любліном, як Казимир Анджей Яворський (видавець і редактор "Камену", прекрасний перекладач української літератури, великий прихильник української культури), Юзеф Лободовський (визначний поет, перекладач української літератури, українська тематика посідала важливе місце у його поетичній творчості — на жаль, у дуже загальній біографії не згадано про цей бік його доробку), Себастьян Фабіян Кльонович (польсько-латинський поет періоду відродження, автор поеми "Роксоланія", що була цікавим зображенням життя і звичаїв тодішньої Червоної Русі, біографія цієї постаті є однією з найкращих у "Словнику..."), Леон Ігнаці Бялковський (визначний історик, дослідник історії України). Люблін є найбільшим науковим, культурним і адміністративним центром регіону, званого тепер Люблінщина, до якого належать також землі, заселені в недалекому минулому українським населенням — Хелмщина і Південне Підлісся. Отож, нічого дивного, що в "Словнику..." знайшли місце і біографії польських дослідників історії Хелмщини і Підлісся (Олександр Коссовський, Генріх Верценьський), а також осіб, пов'язаних з цими територіями своєю суспільною діяльністю (Станіслав Фелікс Брила — в 1919 р. урядовий комісар у Грубешові, в 1923—26 роках люблінський віце-воєвода; Микола Данилович — власник Ухань, хелмський, бельський, парчельський, червоногородський, красноставський староста і люблінський єпископ Маріян Фульман). Багато хто з тих осіб, що їх біографії вміщено у "Словнику...", народилися на території сьогоденної України або на землях, заселених українцями, і провели там частину свого життя (31 прізвище) або ж певний період були пов'язані з Україною своєю діяльністю (ще 14 чоловік).

Варто було б у наступних томах "Словника..." вмістити біографії кількох визначних осіб з українського суспільного середовища і з православних кіл, що залишили свій слід в історії української культури і православної церкви, а одночасно пов'язані були б з Любліном. Можна запропонувати такі імена як, наприклад, отець Петро Пасккі (XVI ст.) — один з перших приходських священників люблінської православної парафії, чие ім'я є відомим, автор

книги повчань для народу; його син отець Сава Паскєі (XVI ст.), також приходський священник люблінської православної парафії, відомий виконанням першого в київській митрополії перекладу "Номокаону" — збірника канонів православної церкви, також і двох визначних українських вчених XVIII сторіччя Касіяна Саковича і Теофіла Леонтовича, які були певний час викладачами братської школи, що діяла при люблінській православній церкві (Т.Леонтович був навіть ректором цієї школи). Варто подумати також над особою св. Тихона, першого за 200 років патріарха московського і мученика за віру, якого перше єпископство було власне у Любліні (у 1897–98 рр.), хоча фактичною резиденцією номінальних люблінських єпископів був тоді Хелм. Щодо періоду після першої світової війни, то можна було б запропонувати ксьондза Юзефа Динько-Нікольського, приходського священника православної парафії в Любліні, а також багаторічного капелана православного люблінського гарнізону, який зробив переклади багатьох православних літургійних текстів польською і українською мовами, а також був автором багатьох теологічних статей, вміщених у православних часописах цього періоду. Варто звернути увагу на Іванфіла Любачевського, багаторічного диригента церковного хору люблінської православної парафії, а також диригента українського хору у Любліні (кілька десятків чоловік); він вважається одним з найвидатніших українських диригентів у Польщі післявоєнного періоду. Те саме можна зазначити і щодо Миколая Королько — українського діяча народного руху, потім також комуністичного на Хелмщині у міжвоєнний період. Він був одним із засновників і головою Головної Управи українського суспільно-культурного товариства — першої організації української меншини, що виникла в ПНР у 1956 році і відіграла дуже важливу роль у відродженні українського національного життя у Польщі. Багато років він жив у Любліні і тут же був похований.

"Біографічний словник міста Люблін" є надзвичайно цінною публікацією і необхідною для кожного, хто буде займатися історією Любліна. Відсутність її була дуже відчужною і одночасно незрозумілою, оскільки значно раніше подібних публікацій дочекалися центри зі значно слабкішим науковим потенціалом ніж Люблін.

На щастя, ця прогалина зусиллями редакторів і авторів "Словника..." вже частково заповнена. Можна лише висловити сподівання, що невдовзі з'являться чергові томи "Словника..." (і що буде їх більше, ніж запланованих три), а також, що знайдеться в них місце для осіб з середовища української культури.

VII. КРИТИКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

РЕЦЕНЗІЯ

на науково-методичні документи до Українського
біографічного словника

В Україні Інститутом біографічних досліджень на базі Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського започаткована конче важлива і актуальна справа — створення багатотомного енциклопедичного Українського біографічного словника (УБС). Завдання його — показати через призму життєпису видатних діячів, передусім українців, внесок України у світову цивілізацію. Поєднання науковості і популярності дасть можливість широко користуватися словником не лише фахівцям, а й широкому загалу. УБС, безумовно, посяде належне місце в серії багатотомних видань, які готуються в Україні: "Книга пам'яті", "Звід пам'яток історії та культури України", "Реабілітовані історією". Колектив Інституту біографічних досліджень, плідно працюював над комплексом матеріалів науково-методичного характеру, які закладають підвалини майбутньої роботи. Внаслідок активних дискусій не лише щодо загальної спрямованості матеріалів, а й практично кожного положення, на високому теоретичному рівні були підготовлені науково-методичні матеріали: "Редакційна інструкція", "Алфавітний словник Українського біографічного словника" та ін. У цілому ці матеріали заслуговують позитивної оцінки і, безумовно, нададуть значну допомогу у відборі персоналій та підготовці текстової частини. Проте, з нашої точки зору, вони вимагають певного вдосконалення, уточнення ряду формулювань, змін структурного характеру.

Це, перш за все, стосується критеріїв відбору персоналій до словника, визначення яких повторюється в зазначених документах з деякими варіаціями.

Досвід роботи над "Зводом пам'яток історії та культури України" підтверджує, що визначення критеріїв оцінювання об'єктів є одним з найбільш складних моментів підготовки видань енциклопедичного характеру. І справа не тільки в чіткості формулювань основних принципів відбору персоналій, а й у суб'єктивності змісту самих понять "міжнародне значення діяльності", "найбільш відомі постаті", "вагомий внесок", "порівняно маловідомі діячі" тощо. Тому теоретичні моменти необхідно доповнити конкретними рекомендаціями щодо механізму застосування зазначених критеріїв на практиці. Йдеться про створення певних органів (редко-

легії, наукової ради), їх склад, повноваження, порядок обговорення і затвердження попередніх списків та ін. моменти діяльності, що саме й забезпечують об'єктивний, науково обгрунтований підхід до відбору персоналії.

Крім того, доцільно замість окремих різних за тематикою методичних матеріалів підготувати єдині "Методичні рекомендації", які б охоплювали весь комплекс проблем підготовки УБС, мали теоретичну частину з узагальненням досвіду вітчизняної й зарубіжної персоналістики й біографіки. Одночасно це дозволило б уникнути повторів та розбіжностей у формулюванні принципових моментів, у тому числі й критеріїв відбору осіб.

Серед інших побажань слід зауважити на таке:

- При опрацюванні джерельної бази видання слід звернути увагу й на матеріали, що зберігаються в музеях. Це т.з. "особисті фонди історичних діячів", колекції пам'яток особистого походження, які містять меморіальні речі, власні рукописи й оригінали праць, анкети, автобіографії, листи, фотографії, щоденники, спогади тощо.

В розділі редакційної інструкції, присвяченому побудові біографічної статті, доцільно було б проілюструвати прикладами всі пункти, особливо ті, зміст яких не зовсім чіткий. Не зрозуміло також, в яких випадках має згадуватись соціальний стан особи (в тексті "в разі необхідності") чи належність до політичних партій.

До цього комплексу документів необхідно додати зразки статей з усіх видів біографій – так звані "Типові статті". Тоді численні автори матеріалів УБС будуть ознайомлені не лише з загальними науково-методичними міркуваннями, а й конкретними прикладами написання статей. Це значно полегшить роботу як авторів, так і редколегії.

Ознайомлення з матеріалами показує, що успішно завершено перший важливий етап у підготовці цієї потрібної для України роботи в час її становлення як незалежної держави.

Завідуючий відділом історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії України НАН України,
доктор історичних наук

Горбик В.О.

Старший науковий співробітник відділу,
кандидат історичних наук

Піскова Е.М.

З ПРИВОДУ ПРОЕКТУ ВИДАННЯ "УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА"

Я ознайомився з матеріалами, підготовленими Інститутом біографічних досліджень, що стосуються структури і принципів підготовки згаданого словника.

Вважаю, що ідея видання такої праці важлива і актуальна. Адже за попереднього режиму не могло бути й мови про видання такого довідкового дослідження.

Основні принципи "Українського біографічного словника", його структура, передбачуваний характер роботи над його підготовкою принципів заперечень не викликають. Подані на розгляд інструктивні матеріали можуть загалом бути схвалені як орієнтири для авторів і редакторів майбутньої праці.

Проте вважаю, що забезпечувати науковий (академічний) рівень цього видання повинен, насамперед, спеціально сформований колектив вчених-дослідників відповідних галузей, а не тільки бібліографи. Подані для розгляду матеріали засвідчують, що навіть зазначеним на титулах цих документів виконавцям багато біографічних (першорядних!) джерел невідомі (біографічно-бібліографічна картотека І.Левицького, В.Дорошенка, І.Калиновича, "Азбуковник" Б.Романенчука, Д.Штогрини та багато інших). На мою думку, підготовці такого видання має передувати фронтальне вивчення архівних джерел, багатьох краєзнавчих регіональних видань, десятки яких вийшло в діаспорі. Крім того, потребують певних уточнень і коректив (на мою думку) розроблені інструктивні матеріали. Скажімо, чи варто подавати "соціальне походження" того чи іншого діяча. Очевидно лише тоді, коли це має принципове значення для розуміння його діяльності. Чи є потреба відбивати у статтях всі регалії колишніх діячів-офіціозів, які очолювали десятки громадських організацій, займали пости в різних казенних структурах? Чи треба, як це вимагається в редакційній інструкції, подавати дати народження діячів "за старим і новим стилем", тоді як на західноукраїнських землях вживався переважно новий стиль. Чомусь не передбачено редакційною інструкцією висвітлення участі тих чи інших діячів у військових національних формаціях, повстанських і підпільних рухах. Думаю, що треба виразно наголосити, що твори і література діячів, включених до Словника, подаються не лише національною, але й іншими мовами: німецькою, польською, англійською та ін. У попередніх енциклопедично-довідкових виданнях, на жаль, такий підхід не застосо-

вано, що привело до збіднення нашої культури й науки.

Залишається сумнівним одне питання: наскільки Інститут біографічних досліджень готовий до виконання такого завдання? Адже, ніде правди діти, він береться за надто важку й відповідальну справу. Як показує досвід УРЕ й УЛЕ, до видання яких я мав і маю прямий стосунок, такого роду проєкти під силу тільки колективам спеціалістів. Навіть видання УЛЕ наштовхнулося на значні труднощі, хоч готують його така висока інституція, як Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України разом із Українською національною енциклопедією. Із власного досвіду знаю (зараз керую колективом, який розробляє принципи підготовки і вже укладає реєстр словника (біобібліографічного) "Українські письменники" (у дванадцяти томах), яка це нелегка справа. Навіть маючи вже п'ятитомне аналогічне видання, треба докладати максимум зусиль для підготовки цього видання, яке буде найповнішим зведенням біобібліографічних відомостей про українських письменників, розкиданих по всьому світу, — від давнини до сучасності.

Підтримуючи ідею видання "Українського біографічного словника", вважаю, що принципи його підготовки, структура цієї праці повинні бути обговорені на спеціальних нарадах, схвалени широкою науковою громадськістю.

Доктор філологічних наук,
лауреат Державної премії України
ім. Т.Шевченка,
провідний науковий співробітник
Інституту літератури ім. Т.Шевченка
НАН України

Пограбенник Ф.П.

РЕЦЕНЗІЯ

на роботу Інституту біографічних досліджень по створенню
науково-методичної бази
"Українського біографічного словника"

Увага в різних європейських країнах до створення біографічних словників є закономірною. Видання такого типу — важлива частина національної культури, її своєрідна історія, розкрита

через конкретні особистості. Разом з тим, кожний біографічний словник — це типова пам'ятка культурно-історичної концепції епохи. За останні майже 10 років в Україні було накопичено значну кількість нових даних, які суттєво трансформували уявлення про дану концепцію, потребували перегляду багатьох оцінок, створення нових узагальнень. Відповіддю на запити часу стала підготовка підсумкових багатотомних видань, у яких висвітлено різні галузі національної культури, зокрема, "Історія української культури", "Українська музична енциклопедія", "Енциклопедія мистецтва України", опублікування енциклопедичного довідника "Митці України" тощо. "Український біографічний словник", у якому передбачається висвітлити життєвий шлях і творчий доробок діячів, що належать різним галузям культури, претендує на те, щоб стати однією з найфундаментальніших енциклопедичних праць останніх десятиліть ХХ ст. в Україні. Отже, актуальність названої праці не підлягає сумніву.

Позитивним є те, що початковий етап роботи над УБС включає детальну розробку його науково-методичних основ. Такий підхід є важливою умовою забезпечення чіткого "механізму координації" між центральними концепційними установками видання і конкретними шляхами їх реалізації, досягнення логічної стрункості праці в цілому, сучасного професійного рівня самого процесу роботи над УБС. Основні розділи пропонованого пакету документів пронизані єдиним концепційним стрижнем (розкритим у вступному і першому розділах) і, разом з тим, виявляють особливості основних етапів роботи над УБС (формування фактологічної бази, створення словникової частини, написання статей) — мету, головні напрямки наукових пошуків на кожному із них тощо. У даних документах також розкривається характер фактажу, який має бути зібрано щодо кожної персоналії, принципи його уніфікації для введення в пам'ять комп'ютера і створення банку даних.

Концепційний аспект пропонованої праці пов'язано з позитивними вітчизняними і зарубіжними науковими традиціями. Зокрема, простежуються контакти з прогресивними тенденціями формування у національній гуманітарній думці самого поняття "української культури", параметри якого достатньо чітко окреслились у класичній вітчизняній історіографії ще в кінці ХІХ — на початку ХХ ст., відроджуються і продовжують розвиватись, доповнюватись новими гранями в пострадянський період. Так, головним критерієм включення в УБС того чи іншого діяча є при-

четність останнього до процесу розвитку національної культури, незважаючи на його постійне місце проживання, національну приналежність, політичні переконання. Фактологічна база словника, завдяки обраному принципу, виявляє об'єктивніші вихідні засади, розкриває значно ширші хронологічні і геополітичні межі поняття вітчизняної культури у порівнянні зі звуженим, поширеним у радянський період, варіантом даного поняття. УБС має стати одним із вагомих видань, у яких думка про українську культуру як своєрідну і, водночас, органічну частину загальнолюдських надбань стає усесвітньо обґрунтованою і науковою.

Пропоновані матеріали дозволяють говорити, що УБС має необхідні передумови, щоб стати вагомою частиною національної, а в чомусь і слов'янської енциклопедичної культури. При розробці науково-методичних основ УБС використано вітчизняний і європейський досвід підготовки видань такого типу, а також різномірну літературу з відповідної проблематики. Зокрема, програмно-комп'ютерне забезпечення видання обумовлює якісно вищий рівень усього процесу обробки і оперування з наявним матеріалом. А відтак — сприяє перенесенню акценту з екстенсивного на інтенсивний характер опрацювання величезних фактологічних даних. дозволяє використовувати наявний банк даних при підготовці інших видань. Українські науковці, маючи велику джерелознавчу базу в різних архівах, рукописних фондах бібліотек тільки на сучасному етапі почали створювати справжній банк даних, що стосується видатних національних діячів, які працювали на вітчизняних землях, а також у різних зарубіжних країнах.

Отже, в цілому даний пакет документів позначений професіоналізмом, переконливістю, послідовністю, дозволяє в узагальнено-схематичному вигляді уявити майбутнє фундаментальне видання як внутрішньо логічне, концепційно цілісне явище. Дані матеріали було розглянуто на розширеному засіданні редколегії УМЕ. У виступах науковців відділу музикознавства, членів редколегії УМЕ підкреслювалась важливість розробки даних матеріалів, вони діставали позитивну оцінку.

Науково-методичні основи УБС містять точки зіткнення з іншими сучасними українськими виданнями енциклопедичного типу у вихідних концепційних установах, методиці програмно-комп'ютерної обробки матеріалів тощо. Це свідчить про єдність прогресивних тенденцій розвитку енциклопедичної культури в Україні, зокрема, вихід вітчизняних досліджень на європейський рі-

вень технічного забезпечення наукових пошуків. Спільні моменти спостерігаються і між УБС і УМЕ, над якою зараз працює Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. У праці мають бути висвітлені всі основні галузі української музично-художньої практики і теорії. Матеріали УМЕ ґрунтуються на розвідках фахівців з різних галузей музикознавства і ширше – гуманітарної думки України та діаспори. Проблематика УМЕ охоплює обраний об'єкт дослідження у різних аспектах – історичного процесу еволюції, а також його сучасного періоду, співмірності вітчизняного і світового культурно-історичного процесів музичного життя України, а також українців далекого і близького зарубіжжя тощо. Помітне місце в УМЕ посідає висвітлення життя та творчості українських музичних діячів – композиторів, музикознавців, фольклористів, виконавців, видавців, творців музичного інструментарію та ін. Саме в даній частині УМЕ виникає багато спільних моментів з УБС – в методиці розробки словникової частини, комп'ютерного опрацювання матеріалу тощо.

Разом з тим пропонуємо на розгляд авторів даної наукової розробки декілька міркувань, побажань, що стосуються окремих моментів. У використанні цих побажань авторським колективом УБС неминуче відчутно виявиться творчий момент. Адже дані побажання виникли з досвіду роботи над УМЕ, яка має свої особливості.

1. На певних етапах роботи варто було б об'єднати в єдині групи діячів, що належать до одних і тих же, але близьких галузей діяльності. Наприклад, окремо виділити матеріал, що стосується української діаспори близького зарубіжжя, Європи, Америки. Систематизація матеріалу за більш-менш вузькими проблемно-тематичними сферами полегшить роботу фаховим редакторам, може відіграти евристичну роль у визначенні напрямків пошуків нового матеріалу.

2. До бібліографії та іконографії слід додати нотографію, дискографію, фільмографію.

3. Можливо, варто переглянути обсяги статей: чи не є вони занадто великими (0,5 д.а.)?

4. До довідкової частини, а також до бібліографічного списку вносити не всі джерела, а лише найголовніші.

Редколегія та авторський колектив УМЕ вдячний колективу УБС за надану можливість ознайомитись з пропонуваними ма-

теріалами. Сподіваємось на плідну співпрацю та творчу взаємодопомогу.

За дорученням редколегії УМЕ

кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник
відділу музикознавства
Інституту мистецтвознавства,
фольклору та етнології
ім. М.Т.Рильського НАН України

Степанченко Г.В.

кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник
відділу музикознавства
Інституту мистецтвознавства,
фольклору та етнології
ім. М.Т.Рильського НАН України

Немкович О.М.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Архів МВС	– Архів Міністерства внутрішніх справ
Архів СБУ	– Архів Служби безпеки України
АС	– Археологический съезд
АЮЗР	– Архив Юго-Западной России
БСЭ	– Большая советская энциклопедия
Вісник НТШ	– Вісник Наукового товариства ім. Шевченка
ВУАК	– Всеукраїнський археологічний комітет
ВУАН	– Всеукраїнська академія наук
ВУФКУ	– Всеукраїнське фотокіноунравління
ДАК	– Державний архів м. Києва
ДМТМК	– Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України
ЕУ	– Енциклопедія українознавства
ЖМНП	– Журнал Міністерства народного просвещения
ЗНТШ	– Записки Наукового товариства ім. Шевченка
ИСМ	– Институт сверхтвердых материалов НАН Украины
ІА	– Інститут археології НАН України
ІЛ	– Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України
ІМФЕ	– Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України
ІНО	– Інститут народної освіти
ІР	– Інститут рукописів ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України
КОДА	– Київський обласний державний архів
КТП	– Київське товариство повітроплавання
ЛЕУАК	– Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии
ЛНБ	– Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника
ЛНВ	– Літературно-науковий вісник
МАО	– Московское императорское археологическое общество
“МИ”	– Український двотижневик, газета

НТШ	– Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка
ОЗ	– Отечественные записки
ПСРЛ	– Полное собрание русских летописей
РЕІУ	– Радянська енциклопедія історії України
РАН	– Российская Академия наук
СА	– Советская археология
СЄДІ	– Східноєвропейський дослідний інститут ім. Вячеслава Липинського (Філадельфія, США)
УАН	– Українська Академія наук
УЗЕ	– Українська загальна енциклопедія
УІЖ	– Український історичний журнал
УЛЕ	– Українська літературна енциклопедія
УМЛШ	– Українська мова і література в школі
УРЕС	– Український радянський енциклопедичний словник
УСЭ	– Украинская советская энциклопедия
УСЭС	– Украинский советский энциклопедический словарь
ЦДАВО	– Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЦДАМЛМ	– Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦДІА	– Центральний державний історичний архів України
ЦНБ	– Центральна наукова бібліотека ім. В.І.Вернадського НАН України

ЗМІСТ

<i>Від Редакційної колегії</i>	3
<i>Ісаєвич Я.Д.</i> Біографічний словник — національний пріоритет	7

I. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІСТИКИ

<i>Чижко В.С.</i> Сучасні проблеми підготовки Українського біографічного словника	10
<i>Потик В.І.</i> Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження	18
<i>Брайчевська О.А., Ляшко С.М., Чижко В.С.</i> Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кінець Х — початок ХХ ст.)	29

II. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УБС

Алфавітний словник Українського біографічного словника	45
Редакційна інструкція Українського біографічного словника	50
Лист-звернення	59
Анкета для Українського біографічного словника	59

III. БІОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ

Авдикович Орест Львович (<i>Нахлік Є.К.</i>)	61
Барвінський Володимир Григорович (<i>Сидоренко О.О.</i>)	63
Барвінський Олександр Григорович (<i>Романюк М.М., Баб'як П.Г.</i>)	65
Березовель Дмитро Тарасович (<i>Сухобоков О.В.</i>)	66
Вітте Сергій Юлійович (<i>Потик В.І.</i>)	68
Драй-Хмара Михайло Опанасович (<i>Залозна С.П.</i>)	71
Іванишев Микола Дмитрович (<i>Спицька О.В.</i>)	73
Кезма Тауфік Гаврилович (<i>Матвеева Л.В.</i>)	75
Кордиш Леон Йосипович (<i>Янковський О.К.</i>)	77
Курбас Лесь Степанович (<i>Ходоровський М.Д.</i>)	79
Липинський Вячеслав Казимирович (<i>Курас Д.І., Ходоровський М.Д.</i>)	83
Ложницький Кіндрат Андрійович (<i>Горбик В.О., Федорова Л.Д.</i>)	87
Малиновський Оникій Олексійович (<i>Циганкова Е.Г., Усенко І.Б.</i>)	90
Новицький Яків Павлович (<i>Ляшко С.М.</i>)	93
Піскун Іван Романович (<i>Липинський Я.М.</i>)	95
Самоквасов Дмитро Якович (<i>Брайчевська О.А.</i>)	96
Сікорський Ігор Іванович (<i>Кислов В.В.</i>)	99
Слуцький Євген Євгенович (<i>Куриленко Т.В.</i>)	102

Смаль-Стоцький Степан Йосипович (<i>Дашченко В.М.</i>)	104
Станкович Євген Федорович (<i>Бугаєва О.В.</i>)	107

IV. ПРОБЛЕМИ БІБЛІОГРАФІЇ ТА ІНФОРМАТИКИ

<i>Ісаєвич Я.Д.</i> Українознавство: проблеми бібліографії та інформатики	109
<i>Шостак В.О., Чашко В.С.</i> Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника	115
<i>Брайчевський С.М.</i> Використання ієрархічних файлових структур для організації баз даних у біографічних дослідженнях	126
<i>Кислов В.В., Яценко О.М.</i> Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографістики	130

V. РОЗВИТОК БІОГРАФІСТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

<i>Андрухов П.З.</i> 600 імен в історії Великої Волині	134
<i>Полек В.Т.</i> Біографічний словник Прикарпаття	136
<i>Ротач П.П.</i> Доля "Літературної Полтавщини"	141
<i>Самойленко Г.В.</i> Ніжинська філологічна школа (1820–1990)	147
<i>Столярчук Б.Й.</i> Біографічний словник "Контрабасисти України"	152

VI. З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

<i>Варварцев М.М.</i> Українці в біографічних словниках італійця Де Губернатіса	155
<i>Держалюк М.С.</i> З історії розвитку біографічних досліджень в Угорщині	167
<i>Романова Н.П.</i> Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny). Принципи побудови. Ucrainica	175
<i>Корибут С. (Дашкевич Я.)</i> Рецензія на Polski Słownik Biograficzny	201
<i>Купріянович Г.</i> Люблінський словник: UCRAINICA. Рецензія на I том Біографічного словника міста Люблін (перекл. Романової Н.П.)	204

VII. КРИТИКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

<i>Горбик В.О., Піскова Е.М.</i> Рецензія на науково-методичні документи до Українського біографічного словника	207
<i>Погребенник Ф.П.</i> З приводу проєкту видання "Українського біографічного словника"	209
<i>Степанченко Г.В., Немкович О.М.</i> Рецензія на роботу Інституту біографічних досліджень по створенню науково-методичної бази "Українського біографічного словника"	210

CONTENTS

<i>From the Editorial board</i>	3
<i>Isayevych Ya.D.</i> Biographical dictionary as a national priority	7

I. GENERAL PROBLEMS OF BIOGRAPHICAL SCIENCE

<i>Chyshko V.S.</i> Modern problems of compiling the Ukrainian Biographical Dictionary	10
<i>Popyk V.I.</i> Problems of reflecting the historical and cultural ties of Ukraine with European peoples and biographies of the figures of non-Ukrainian origin in the Ukrainian Biographical Dictionary	18
<i>Brajchevs'ka O.A., Lyashko S.M., Chyshko V.S.</i> On traditions and sources of the national biographical school (from late X to early XX century)	29

II. SCIENTIFIC AND METHODOLOGIC BASIS OF THE UBD

Alphabetical dictionary of the UBD	45
Editorial instructions of the UBD	50
The letter of appeal	59
Questionnaire for the UBD	59

III. BIOGRAPHICAL PUBLICATIONS

<i>Avdycovych Orest L'vovych (Nakhlik Ye.K.)</i>	61
<i>Barvins'kyi Volodymyr Grygorovych (Sydorenko O.O.)</i>	63
<i>Barvins'kyi Olexander Grygorovych (Romanjuk M.M., Bab'yak P.G.)</i>	65
<i>Berezovets' Dmytro Tarasovych (Sukhobokov O.V.)</i>	66
<i>Vitte Sergii Yuliyovych (Popyk V.I.)</i>	68
<i>Draj-Khmara Mykhajlo Opanasovych (Zalozna S.P.)</i>	71
<i>Ivanyshch Mykola Dmytrovych (Spyts'ka O.V.)</i>	73
<i>Kezma Taufik Gavrylovych (Matvyejeva L.V.)</i>	75
<i>Kordysh Leon Yosypovych (Yankovs'kyi O.K.)</i>	77
<i>Kurbas Les' Stepanovych (Khodorovs'kyi M.D.)</i>	79
<i>Lypyns'kyi Vyacheslav Kasymyrovych (Kuras D.I., Khodorovs'kyi M.D.)</i>	83
<i>Lokhvyts'kyi Kindrat Andriyovych (Gorbyk V.O., Fedorova L.D.)</i>	87
<i>Malynovs'kyi Onykii Olexiyovych (Tsygankova E.G., Usenko I.B.)</i>	90
<i>Novyts'kyi Yakiv Pavlovych (Lyashko S.M.)</i>	93
<i>Piskun Ivan Romanovych (Pylhyns'kyi Ya.M.)</i>	95
<i>Samokvasov Dmytro Yakovych (Brajchevs'ka O.A.)</i>	96
<i>Sikors'kyi Igor Ivanovych (Kyslov V.V.)</i>	99
<i>Sluts'kyi Yevgen Yevgenovych (Kurylenko T.V.)</i>	102

Smal`Stots`kyi Stepan Yosypovych (<i>Danylenko V.M.</i>)	104
Stankovych Yevgen Fedorovych (<i>Bugayeva O.V.</i>).....	107

IV. PROBLEMS OF BIBLIOGRAPHY AND COMPUTER SCIENCE

<i>Isayevych Ya.D.</i> Ukrainian studies: problems of bibliography and computer science	109
<i>Shostak V.O., Chyshko V.S.</i> Some aspects of software for the UBD	115
<i>Brajchevs`kyi S.M.</i> Using hierarchical file structures in biographical studies	126
<i>Kyslov V.V., Yatsenko O.M.</i> New paradigms of computer science and the basis of software for the biographical science	130

Y. DEVELOPMENT OF THE BIOGRAPHICAL SCIENCE IN THE REGIONS OF UKRAINE

<i>Andrulkov P. Z.</i> 600 names in the history of the Great Volyn`	134
<i>Polyek V.T.</i> Biographical dictionary of the Carpathian region	136
<i>Rotach P.P.</i> Destiny of the "Literaturna Poltavshchyna"	141
<i>Samojlenko G.V.</i> Nizhyn's philological school (1820–1990)	147
<i>Stolyarchuk B.Yo.</i> Biographical dictionary "Contrabass players of Ukraine"	152

YI. FROM THE EXPERIENCE OF THE FOREIGN BIOGRAPHICAL SCIENCE

<i>Varvartsev M.M.</i> Ukrainian in the biographical dictionaries of De Gubernatis of Italy	155
<i>Derzhalyuk M.S.</i> From the history of biographical studies in Hungary	167
<i>Romanova N.P.</i> Polish biographical dictionary (<i>Polski Słownik Biograficzny</i>) Constructional principles. <i>Ucrainica</i>	175
<i>Korybut S. (Dashkevych Ya.)</i> Review on the <i>Polski Słownik Biograficzny</i>	201
<i>Kupriyanovych G.</i> Lublin dictionary: <i>UCRAINICA</i> . Review on the 1 volume of the Biographical dictionary of Lublin (translation by Romanova N.P.)	204

YII. REVIEWS AND INFORMATIONS

<i>Gorbyk V.O., Piskova E.M.</i> Review on the scientific and methodological documents for the UBD	207
<i>Pogrebennyk F.P.</i> Towards publishing the draft of the UBD	209
<i>Stepanchenko G.V., Nemkovych O.M.</i> Review on the work of the Institute of the biographical studies on creating scolarly and methodological basis of the UBD	210

Наукове видання

**Чишко Віталій Сергійович,
відповідальний редактор**

Здано до набору 201.96. Підписано до друку 3.03.96.
Формат 60x84¹/₁₆ Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умови. друк. арк. 13,02. Друк. арк. 14. Тираж 800.
Зам. № 6-75.

**Друкарня "Студія Лева".
м. Київ, вул. Святошинська, 2.**

**ІНСТИТУТ БІОГРАФІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМ. В.І.ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Україна, 252033, м.Київ, вул. Володимирська, 62.
тел.: (044) 225-78-73; факс: (044) 264-33-98.
E-mail: cnb@csl, freenet.kiev.ua.

Інститут біографічних досліджень створений у березні 1994 року як національний науково-дослідний біографічний центр України.

Головними завданнями інституту є:

- розробка теоретичних та науково-методичних проблем української біографістики;
- проведення біографічних досліджень, збирання, наукове опрацювання та систематизація біографій діячів України;
- створення комп'ютерних баз даних біобіографічної інформації, розробка і впровадження інформаційних технологій в українській біографістиці;
- координація досліджень з національної біографістики в Україні та поза її межами;
- створення серії біографічних видань: "Відродження в іменах історії національних меншин в Україні", "Славетні імена міст України", "Хто є хто в Україні";
- підготовка і видання Українського біографічного словника".

Інститут біографічних досліджень заснував наукове видання "Українська біографістика". Розпочав підготовку багатотомного Українського біографічного словника. Запрошує до співробітництва всіх, кого цікавлять теоретичні та практичні проблеми української біографістики.